

**AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ**

**AŞIQ DASTANLARI**  
*I cild*

**BAKI - 2024**

Elmi məsləhətçi:

***Məhərrəm Qasımlı***

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri,  
Dövlət Mükafatı laureatı.

Hazırlayanlar:

***Məhərrəm Qasımlı***

Əməkdar elm xadimi, professor.

***Mahmud Allahmanlı***

filologiya elmləri doktoru, professor.

***Musa Nəbioğlu***

Əməkdar mədəniyyət işçisi.

***Altay Məmmədli***

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

Redaktor:

***Aynur Xəlilova***

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent.

**AŞIQ DASTANLARI. “Zərdabi nəşr” MMC nəşriyyatı,  
Bakı, 2024, 400 səh.**

*“Aşıq dastanları” çoxcildlik antologiyası Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin yeni səciyyəli bir nəşridir. Burada əsas məqsəd klassik aşıq dastanlarının çağdaş aşıqların repertuarında hansı səciyyədə yaşadığını və gələcəyə daşındığını göstərməkdir. Təqdim olunan dastanlar son illərdə ustad aşıqların dilindən və repertuarından yazıya alınmışdır. Təqribən otuza yaxın dastanı çevrələyən bu antologiyada XXI əsrin ilk rübündə saz-söz aləmində dəyərli xidmətləri olan Arif (Əlövsət) Əsgərov, Hüseyn Qoşqarlı, Məmməd Bozalqanlı, Ürfan Əli, Nəbi Nağıyev, Altay Məmmədli, Nazim Bahadıroğlu, Elbrus Hüseynov, Şöhrət Kərimov, Elməddin Məmmədli, Ağamurad Şirvanlı, Elman Talıstanlı, Babək Şakirli, Nizami Şirinov, Gəncəli Babayev, Vüqar Qurbanov, Şəhriyar Qaraxanlı və bu sıradan olan başqa dəyərli saz-söz sənətkarlarının söylədikləri dastanlar canlı ifadan yazıya alınaraq lüğət və şərhrlərlə birlikdə oxuculara təqdim olunur.*

*Antologiyanın birinci cildində doqquz dastan yer alıb.*

*Antologiya saz-söz ictimaiyyətinə, aşıqşünas, musiqişünas və folklor araşdırıcılarına dəyərli bir töhfədir.*

ISBN 978-9952-571-89-9

© Azərbaycan Aşıqlar Birliyi, 2024

## AŞIQ DASTANLARI

**Q**ədim türk-oğuz epik ənənəsi ilkin ibtidai çağlardan erkən orta yüzilliklərə cən poetik düşüncə və bədii təxəyyülün gücüylə türk mənəvi-mədəni sisteminin, atlı həyat tərzindən doğan etnik yaşam biçiminin, bahadarlıq, cəngavərlik ruhunun daşınması və yaşaması işinə xidmət etmişdir. Qədim türk epos mədəniyyəti içərisində önəmli yer tutan oğuznamələrdəki etnik yaşantılar bu tarixi gerçəkliyin danılmaz görüntüsüdür.

Türk-oğuz epik ənənəsində şifahilik prinsipi əsas rol oynadığından, yəni epik mətnin nəsildən-nəslə, yüzildən-yüzlə ötürülməsində, habelə etnik-mədəni areal boyu yayılmasında yazı amili iştirak etmədiyindən sivilizasion və epoxal irəliləyişlər zamanı türk dastançılığında evolyusiya və transformasiyanın, hətta bəzən deformasiya dəyişikliklərinin hansı şəkildə getdiyini konkret cizgilərlə aydınlaşdırmaq çətinidir. Bununla belə, etnokültürün genetik əsaslarına və tarixi-siyasi, sosial-mədəni həyatın aparıcı, tələyüklü istiqamətlərinə diqqət yetirməklə folklor yaddaşının, o cümlədən də epik ənənənin müəyyən laylarını, qatlarını işıqlandırmaq mümkündür.

Bilindiyi kimi, türk-oğuz epik ənənəsinin əsas daşıyıcısı olan oğuznamələr erkən orta çağlardan başlayaraq Şərq – islam konteksti daxilində öz əvvəlki fəal tarixi mövqeyini itirməyə başlamış, XV-XVI yüzilliklərdə isə demək olar ki, tamamilə arxa plana çəkilmiş və unudulmaq dərəcəsinə gəlmişdir.

Erkən orta çağlarda sufi-dərviş sisteminin, bir qədər sonra isə bu sistem daxilində aşıq sənətinin meydana gəlməsi şifahi epik ənənənin tarixi-siyasi şəraitə uyğun olan yeni bir biçimdə ortaya çıxması imkanını yaratdı. İslam öncəsinin düşüncə və yaşayış şərtlərini ifadə edən ozan oğuznaməçiliyi yeni tarixi-siyasi şərait və mühitin tələblərinə uyğun olaraq epik ənənəni aşıq dastançılığına təhvil verdi. Yürüş və vuruş təlqin edən ozan oğuznaməçiliyinin yerinə gələn aşıq dastançılığı epos təfəkküründə fəlsəfi-ürfani və mənəvi-estetik istiqamətlərə işıq salmağı üstün tutur. Epik ənənəni ozan oğuznaməçiliyindən qəbul edən aşıq dastançılığı ideya-estetik axarlarda bir çox

yeniliklər etməklə bərabər, mövcud folklor ənənəsinin təhkiyə prinsiplərini, poetik-üslubi maneralarını, bədii nüfuzetmə imkanlarını, təsvir və ifadə üsullarını, nəsr-nəzm növbələşməsini və s. yaşatmaqda davam etdi. Ozan epik mətni ilə, məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” boyları ilə aşıq epik mətni (“Aşıq Qərib”, “Əsli-Kərəm”, “Novruz-Qəndab”, “Qurbani”, “Koroğlu”, “Abbas-Gülgəz” və s.) arasında bu baxımdan tutuşdurma aparıldıqda təhkiyə və təsvir üsulları arasında fərqlənmədən daha çox yaxınlaşma, bir-birinə bənzəmə müşahidə edilməsi təbiiyədir.

İstər yazılı, istərsə də şifahi ədəbiyyatımızda “dastan” daha çox ədəbi istilah kimi işlədilmiş və əhvalat, hekayə, rəvayət, macərə, tərifnamə, tərcümeyi-hal, hətta tarix anlamları daşımışdır. Nizami Gəncəvi öz məsnəvilərini də “dastan” adlandırmışdır.

Azərbaycan folklorunda “dastan” anlayışı aşıq yaradıcılığının məhsulu olan epik-lirik əsərləri ehtiva edir. Tarixən “Oğuznamə”, “Boy”, “Səfər” adı ilə ozan yaradıcılığında yer alan bu epik mətnlər ozan-aşıq keçidindən sonra (XVI-XVII əsrlərdən başlayaraq) “aşiq nağılı” və “dastan” adları altına girir. Şeirlə nəsrin növbələşməsi prinsipinə əsaslanan dastanların süjeti təhkiyə şəklində söylənilir. Aşıqlar bunu “dastanın yurdu” adlandırırlar. Qəhrəmanların lirik duyğulanmaları, iztirab və həyəcanları, kədər və sevincləri, həsrət və nisgilləri, dəyişmə və bağlaşmaları isə aşıq şeirləri ilə verilir.

Ustad folklorçu, professor M.H.Təhmasibin gəldiyi elmi qənaətə görə, Azərbaycan dastanlarını aşağıdakı şəkildə təsnif etmək mümkündür:

1. Qəhrəmanlıq dastanları;
2. Məhəbbət dastanları;
3. Ailə-əxlaq dastanları;

Yüzillər boyunca türkün həyat tərzinin, duyum və düşüncə biçiminin əsas axarını bəhadrılıq, cəngavərlik təşkil etdiyindən etnik-mənəvi sistemin güzgüsü olan folklorda, o cümlədən də dastançılıq ənənəsində qəhrəmanlıq motivinin geniş və qabarıq yer alması təbii-tarixi zərurətdən irəli gəlmişdir. Alplıq – bəhadrılıq təbliğ-tərənnüm edən nəhəng oğuznamə silsiləsindən (mərkəzdə “Kitabi-Dədə Qorqud”

boyları olmaqla!) “Koroğlu” eposuna, qaçaq dastanlarınacan öz aparıcı mövqeyini qoruyub saxlayan qəhrəmanlıq motivi qədim türk-oğuz cəmiyyətindəki etnik-irsi daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirmişdir. Qədim türk cəmiyyətində dastan təfəkkürü istisnasız olaraq bahadırlıq düşüncəsinin obrazlaşdırılmasına yönəldiyindən həmin mərhələyə məxsus epik ənənənin özəyində qəhrəmanlıq motivi və bu motivin ifadəsi olan çeşidli qəhrəmanlıq süjetləri durur. Bu baxımdan qədim türk epik ənənəsində sırf bahadırlıq məzmunu daşıyan epik mətnlər “dastan” sayılmışdır: “Koroğlu”, “Manas”, “Alpamış”, “Maday Qara” əski klassik dastan örnəkləridir. Sonrakı tarixi dövrlərdə epik düşüncədə lirik təmayül də müəyyən yer tutmağa başlayır, bu zaman məhəbbətlə qəhrəmanlıq hüduqlarında dayanan, bir növ hər iki motivin qovuşuğunu əks etdirən dastanlar (“Şahismayıl-Gülzar”, “Novruz-Qəndab”, “Şahzadə Əbülfəz” və s.) ortaya çıxır. Epik ənənədə lirik təmayülün güclənməsi sırf məhəbbət motivinə bağlı epik mətnlərin meydana gəlməsi ilə də nəticələnir. Orta çağ aşığı ədəbiyyatı məhəbbətin gerçək və simvolik – fəlsəfi-ürfani anlamlarını qovuşuğa gətirərək özünəməxsus sənət keyfiyyətlərinə malik aşığı dastanlarını ortaya çıxardı. Bu gün “məhəbbət dastanları” dediyimiz “aşığı nağılları” orta çağlardan ortaya çıxan, özünəməxsus spesifik süjet və kompozisiya tərkibinə malik olan orijinal epik folklor örnəkləridir.

Aşığı tərəfindən ifa edilən hər bir dastan üç hissədən: ustadnamə, dastanın özü və duvaqqapmadan (bəzən də cahannamə və ya vücudnamədən) ibarətdir. Aşığın dastana başlamazdan əvvəl dediyi ustadnamələr (adətən, üç ustadnamə deyilir) bir tərəfdən qədim ustaları xatırlayıb yaşatmaq, bir tərəfdən də ustadnamədə deyilmiş hikmətə tamiz aforizmləri, el müdrikliyindən, uzunmüddətli həyat təcrübəsindən gələn məsləhətləri dinləyicilərə çatdırmaq, adamlarda xeyirxahlıq, mərdlik, ləyaqət, halallıq kimi yüksək insani keyfiyyətlər yaratmaq məqsədi daşıyır.

Azərbaycan xalq dastançılığı özünün çiçəklənmə mərhələsini orta yüzilliklərdə keçirmişdir. Bu mərhələnin şah əsərləri olan “Aşığı Qərib”, “Tahir-Zöhrə”, “Əsli-Kərəm”, “Abbas-Gülgəz”, “Şahismayıl-Gülzar” kimi möhtəşəm dastanlar Azərbaycan hüduqlarından çıxaraq

ümumən Qafqaz, Anadolu, Orta Asiya ərazilərində də geniş yayılmış, eyni soydan olan türk xalqları ilə yanaşı, erməni, gürcü, osetin, tacik və s. etnosların folklor arealına da yerləşmişdir.

XVIII-XIX yüzilliklərdə dastan yaradıcılığı əvvəlki tempini yavaş-yavaş azaltmış və dastan ifaçılığına diqqət artırılmışdır. Dastanların ayrı-ayrı aşıq mühitlərində dəyişikliklərə məruz qalaraq variantlaşması prosesi də əsasən bu tarixi mərhələdə getmişdir. XIX-XX yüzilliklərdə Aşıq Alı, Şəmkirli Aşıq Hüseyn, Aşıq Ələsgər, Bozalqanlı Aşıq Hüseyn, Molla Cümə, Xaltanlı Tağı və başqa onlarla yaradıcı ustad aşıqlar zəngin poeziya irsi qoyub getsələr də, dastan yaradıcılığında elə bir ciddi keyfiyyət göstəricisi qazana bilməmişlər. Aşıq Ələsgər, Şəmkirli Hüseyn, Bozalqanlı Hüseyn ətrafında dastanvarı söyləmə-rəvayətlər yaradılsa da, onlar dastanlaşma prosesi keçirə bilməmiş və orijinal dastanlara çevrilməmişlər. Bu tarixi mərhələdə ayrı-ayrı aşıqlar bir sıra dastanlar yaratsalar da, onlar lokal-məhəlli mövcudluq keçirmiş, kütləvilik qazanmadığından aşıq repertuarında möhkəmlənməmişdir.

Azərbaycan xalq dastanlarının ümumi sayı yüzdən yuxarıdır. Variantlar da nəzərə alınsa, bu say üç yüzə yaxın ola bilər. Dastanların ümumi sayından fərqli olaraq onların ayrı-ayrı aşıq mühitlərindəki sayı nisbətən azdır. Məsələn, Təbriz-Qaradağ aşıq mühitində yetmişə yaxın, Urmiya aşıq mühitində altmışdan yuxarı, Borçalı və Gəncəbasar aşıq mühitlərində əllidən çox, Şirvan aşıq mühitində otuza qədər dastan müşahidə olunur.

Aşıqların öz repertuarındakı dastanların sayı da, adətən, qırx-əlli hüdudlarında olur. Azərbaycan dastanlarının ümumi sayının daha böyük olmasına səbəb isə ayrı-ayrı repertuarlarda müxtəlif dastanların mövcudluğuudur.

Azərbaycan aşıqlarının dastan yükü onların epik repertuarının əsasıdır. Repertuarın daşınması ustad-şagird ənənəsinə söykənir və sənət şəcərəsi xətti ilə davam edir.

Aşıqlıq ənənəsində üç dastan öz mükəmməllik keyfiyyətinə görə aparıcı mövqedə dayanır. Ustadların qənaətinə görə, “aşıqlığın padşahı “Abbas-Gülgəz”, vəziri “Qurbani”, vəkili isə “Xəstə Qasım”

*dastanıdır". Bu dastanların nizama düşməsində Xəstə Qasımın (XVIII əsr) böyük rolu olduğu barədə də çeşidli aşıq mühitlərində maraqlı mülahizələr gəzib dolaşmaqdadır. Sözügedən hər üç dastanın süjet gedişatında təsəvvüf dünyagörüşü ilə bağlı rəmzi-məcəzi mətləblər də xüsusi yer tutur ki, bu da orta çağ eşq dastanlarının tarixi-fəlsəfi mahiyyətini dərindən əks etdirən bir keyfiyyətdir.*

*İndiyə qədər Azərbaycan dastanları dəfələrlə nəşr olunmuş, bu yolda xidmətləri olan Vəli Xulufu, Hümmət Əlizadə, Hüseyn İsgəndərov, M.H.Təhmasib və Əhliman Axundovun fəaliyyətləri unudulmazdır. Əvvəlki dövərlərdə işıq üzü görən çoxcildlik dastanları toplayıb ortaya çıxaran bu fədakar folklorçuları hər zaman qədirşünaslıqla yad etməliyik.*

*Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin son on ildə bu məsələyə yenidən qayıtması, XXI əsrin ilk rübündə bir çox ustad aşıqların repertuarından klassik dastanların yeni prinsip və metodlarla yazıya alınaraq (audio və videolentlər şəklində) qorunması cəhdi belə bir çoxcildli antologiyanın ortaya çıxmasına imkan açdı. Bu gün artıq Haqqın rəhmətinə qovuşan ustad aşıqlar Mahmud Məmmədov, Ədalət Nəsibov, İsfəndiyar Rüstəmov və Xanmusa Musayevin xeyir-duası və məsləhəti ilə günümüzün dəyərli aşıqları Urfan Əli, Arif Əsgərov, Gəncəli Babayev, Məmməd Bozalqanlı, Nizami Şirinov, Elman Talıstanlı, Altay Məmmədli, Elbrus Hüseynov, Nəbi Nağıyev, Nazim Bahadıroğlu, Vüqar Şəmkiqli, Elməddin Məmmədli, Şəhriyar Qaraxanlı, Şöhrət Kərimov, Babək Şakirli kimi dastançı aşıqlar "Abbas-Gülgəz", "Qurbani", "Xəstə Qasım", "Vaqif", "Şahismayıl-Gülzar", "Alıxan və Pəri xanım", "Hüseyn və Reyhan", "Ordubadlı Kərim", "Tahir-Zöhrə", "Abdulla-Cahan" dastanları yazıya alındı və Azərbaycan televiziyasının "Mədəniyyət" kanalındakı "Saz-söz axşamı" verilişində efirə çıxarıldı.*

*Oxuculara təqdim olunan "Aşıq dastanları" çoxcildlik antologiyası həmin mətnlər əsasında hazırlanmışdır. Bu baxımdan sözügedən materiallar canlı aşıq repertuarından yazıya alınmış orijinal dastan örnəkləridir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu çoxcildlik antologiyada yer alan dastanlar indiyə qədər nəşr olunan dastan kitablarındakı*

*mətnlərdən ciddi şəkildə fərqlənməkdədir. Bunlar çağdaş aşıqların dastan repertuarının mənzərəsini əks etdirməklə bərabər, süjet, kompozisiya və poetik mətn örnəklərinin çoxluğuna, zənginliyinə və mükəmməlliyinə görə indiyə qədərki nəşrlərdən daha dolğun və əhatəlidir. Çoxsaylı şeir və saz havalarının əks oldunduğu bu mətnlər aşıq dilinin canlı danışq dinamikaşı və xəlqi koloritinə söykənən epik, poetik və dramaturji səciyyə daşıyır. Təqdimatda canlı ünsiyyət və teatral keyfiyyətlər də olduqca qabarıqdır.*

*Çoxcildliyin ərsəyə gəlməsində Aşıqlar Birliyinin bütün kollektivi yaxından iştirak etmişdir. Cildlərin toplanması tərtibi və nəşrə hazırlanmasında Məhərrəm Qasımlı, Mahmud Allahmanlı, Musa Nəbioğlu və Altay Məmmədlinin unudulmaz xidmətləri vardır. Əlləri, qolları var olsun!*

*Bu antologiya dastan ifaçılığına maraq göstərən yeni nəsil aşıqlar, eləcə də folklor araşdırıcıları, aşıqşünas, musiqişünas və dastanşünaslar üçün dəyərli bir mənbə olacaqdır.*

*Məhərrəm Qasımlı  
Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri,  
Əməkdar elm xadimi, professor.*

ABBAS VƏ GÜLGƏZ

**A**şıq dastana başlamazdan əvvəl üç ustadnamə deyər, biz də  
deyək bir olsun, ustad ömrü pir olsun.

*Qadir mövlam, budur səndən diləyim,  
Görüm, yarın ömrü yetsin yüz ilə.  
Artıq ola malı, mülkü, dövləti,  
Altmış nəri bir qatara düzülə.*

*Sədəf incə, dodaq incə, dil incə,  
Canım çıxdı yar könlünü alınca.  
Ölüm yeydi bu dünyada qalınca,  
Bir igid ki, qatarından üzülə.*

*Qaşlarına çəkilibdi bil, qələm,  
Ağız davat, göz mürəkkəb, dil qələm,  
Yalan desəm, çək gözümə mil, qələm,  
Sənəd verrəm, qulun ollam yüz ilə.*

*Abbas deyər: Dildəki hərflər neçədir?  
Neçə gövhər, neçə ləldi, neçə dürr?  
Sanamadım zülfün muyu neçədir,  
Qorxuram ki, şənə dəyə, üzülə.*

Aşıqlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun, düş-  
mənin gözü tökülsün.

*Bəd övladı əzəl başdan tanıram,  
Çör-çöp yığar, yad ocağın yandırar.  
Səhər durar, ar-namusu gözləməz,  
Suyu tökər, öz ocağın söndürər.*

*Ulğun cuşa gəlməz, köpük yağ olmaz,  
Söyüd bar gətirməz, bağça, bağ olmaz,  
Tozluq təpə olmaz, küllük dağ olmaz,  
Yel əsəndə alçaqlara endirər.*

*Abbas bu sözləri deyər sərindən,  
Arxı vurun, suyu gəlsin dərindən.  
Söz bir olsa, dağ oynadar yerindən,  
El bir olsa, zərbi kərən sındırar.*

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun, yağının ötrü puç olsun.

*Payız olcaq, bağlar tökər xəzəli,  
Bahar olcaq, bağçalara bar gəlir.  
Bir igidin olsa baxtı, iqbalı,  
Cənnət bağçasından ona nar gəlir.*

*Ölkənizdə nə aşnayam, nə yadam,  
Dost yanında nə qəmginəm, nə şadam.  
Ay camaat, nə bəlalı səyyadam,  
Tor qururam tərlan üçün, sar gəlir.*

*Abbas deyər: gəncin üstü bədəndi,  
Qara bağrım dəlik, zədən-zədəndi,  
Ay həzarat, heç bilmirəm nədəndi,  
Aləmə gen dünya, mənə dar gəlir.*

Sizə hardan xəbər verəcəm, Tufarqan elindən. Kimdən – Xoca Mayılın oğlu Abbasdan. Abbas kasıb bir ailədə anadan olmuşdu. Çox ağıllı bir oğlan idi.

Bir gün Xoca Mayıl bərk xəstələnir. Arvadı Səlvinazi yanına çağırır vəsiyyəti edir. Deyir ki, oğlum Abbas hansı sənəti istəsə, o sənətə də qoyarsan.

Həmin gün Xoca Mayıl canını tapşırır. Yeddi gün yas saxladıqdan sonra anası Abbası çıxarır şəhərə. Hara aparırsa, Abbas heç bir sənəti bəyənmir. Gəlib mədrəsəyə çıxırlar. Abbas mədrəsəni görəndə anasına deyir:

– Ana, mən oxumaq istəyirəm.

Ana buna çox sevinir, oğlunu mollanın yanına gətirir.

Molla arvaddan soruşur:

– Nə qulluq?

Arvad deyir:

– Bu uşağı gətirmişəm oxudasan.

Molla deyir:

– Yaxşı, nə deyirəm, oxudaram.

Bir gün molla başqa yerə getmişdi. Abbas da uşaqları başına yığmışdı. Əlini qulağının dibinə qoyub şikəstə deyirdi. Molla qayıdanda bunu görüb, Abbasa qəzəbləndi. Ayağını falaqqaya saldı. O qədər döydü ki, ayağının bir qabıq dərisi getdi.

Abbas ağlaya-ağlaya evlərinə gəlib dedi:

– Mən daha oxumağa getməyəcəm. Molla ayaqlarımı falaqqaya salıb döyür.

Anası nə qədər elədisə, Abbası fikrindən daşındıra bilmədi.

...On beş-on altı yaşına çatanda Abbas yaxın dostu Saqi ilə Kümbəzli dağ deyilən bir yerə gəzməyə çıxır. Bir qədər gəzdikdən sonra hərəsi yorulub kümbəzə yaxın bir yerdə ağacın dibində uzanıb yatır. Abbasın uzandığı yer lap kümbəzin yanı olur. Bunları yuxu aparır. Aləmi-röyada Abbasın yuxusuna ağalar ağası Şahi-mərdan girir, Abbasa camda su içirdir, həmən camın içində ona Təbriz şəhərində Batman Qılınç Məmməd bəyin bacısı Gülgəz Pərinə buta verir. Gülgəzi Abbasa göstərir, Abbası Gülgəzə.

Saqi yuxudan ayılıb, görür axşamdı. Abbası yuxudan ayılmağa çalışır. Abbas ayılmır. Tez gedib vəziyyəti Abbasın anasına, bacısına, qonşularına deyir. Səs düşür, hamı tökülüb gəlir. Nə qədər edirlər, Abbas yuxudan ayılmır. Onu yatmış halda götürüb evə aparırlar. Xəbəri eşidənlər hərəsi bir söz deyir. İmanlı, loğmanmisal bir qarı onun nəbzini tutub, eşq yuxusunda olduğunu söyləyir.

Aradan beş gün, on gün, bir ay keçir, Abbasın sinəsi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başlayır eşq odundan. Abbas yuxudan ayılıanda anası, bacısı, əmisi gəlir. Yer-yerdən soruşurlar:

– Oğul, bu nə haldı, sən düşübsən?

Abbas deyir:

– Mənə bir saz tapın, gətirin!

Abbasa bir saz tapıb gətirdilər, “Dərvişi” havası üstündə dedi:

*Ağalar ağası, ağalar xası,  
Ana, mövlam mənə buta veribdi.  
Düldülün sahibi, Qənbər ağası,  
Ana, mövlam mənə buta veribdi.*

Anası onun sözünün cavabında dedi:

– İndi ki, belə oldu, oğul, qulas as, birini də mən deyim.

Aldı anası:

*Algılən duamı, duasız olma!  
Göydəki quş kimi yuvasız olma!  
Həyalı görəndə həyasız olma!  
Götür namus, qeyrət, arı beləncə.*

Aldı Abbas:

*Haca gedər hacıların hacısı,  
Bilən olmaz şirin ağzım acısı.  
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,  
Ana, mövlam mənə buta veribdi.*

Anası dedi:

– Qonşumuzdakı Məhəmməd bəyin bacısıdısa, bu saat gedim elçiliyə. Ancaq uzaq yerə getməyinə razı ola bilmərəm.

Aldı anası:

*Elə otur, elə dur, bəynişiñ olsun!  
Yediyin, içdiyin xoş nuşun olsun!  
Qərib İmam Rza yoldaşın olsun!  
İmamların həşt-çaharı beləncə.*

Aldı Abbas:

*Mənim ağam Şahi-Mərdan Əlidi,  
Hökm eyləsə, düşmən bağrın əridi.  
Abbas deyər: yarım adı Pəridi,  
Ana, mövlam mənə buta veribdi.*

Aldı anası:

*Ağanın əlindən sən badə içdin,  
Alışdın, tutuşdun, odlara düşdün.  
Səlvinaz da deyər: oğlumu qoşdum,  
Haqq-taalanın xoş nəzəri beləncə.*

Anası çox çalışdı Abbası fikrindən daşındıra, ancaq mümkün olmadı. Axırda çar-naçar qalıb oğluna xeyir-dua verdi. Abbas butasının arxasınca getməkdə olsun, sizə xəbər verim Xoca Mayılın siğə qardaşından.

Xoca Mayılın Təbrizdə bir siğə qardaşı varıydı. Eşidir ki, siğə qardaşının oğlu Abbas bərk azarlayıbdı. Bir az yol tədarükü görüb, Tufarqana tərəf getməyə başlayır. Az gedir, üz gedir, yolda Abbasla qarşılaşır. Abbas onu tanımır, salam-kəlamdan sonra soruşur:

– Əmi, Təbrizə neçə günə gedib çıxı bilərəm?

Kişi gülümsünüb, əlavə edir:

– Oğul, Təbrizlə Tufarqanın arası elə uzaq deyil, tez çatarsan.

Kişinin gülümsəməyini görüb, Abbas sazı alıb “Gəraylı” havası üstündə deyir:

*Xəbər aldım Təbrizlidən,  
Məni hərcayı çağladı.  
Viran bağlar xəzəl oldu,  
Didələrim qan ağladı.*

*Bülbüləm, dala qonaram,  
Zərgərəm, gümüş yonaram,  
Ha bu dərdə mən yanaram,  
Xoryat söz məni dağladı.*

*Abbasam, yoxdu məkanım,  
Sana qurban şirin canım.  
Şəhrinizdə Pəri xanım,  
Sidqin mövlaya bağladı.*

Kişi bu gəncin siğə qardaşı Xoca Mayılın oğlu olduğunu bilib, atdan düşdü. Dedi:

– Abbas, sən mənim qardaşım oğlusan. Naxoş olmaq xəbərini eşidib Tufarqana gedirdim. Çox şükür! İndi gəl, sən atı min get Təbrizə, mən də yavaş-yavaş gələrəm.

Abbas nə qədər dedi, əmisi razı olmadı. Axırda atı minib yol başladı. Az getdi, çox getdi, gəlib Təbrizə çatdı. Baxıb gördü bir dəstə adam ağacla bir oğlanı döyür. Abbas atdan sıçrayıb yerə düşdü, dedi:

– Bunu niyə döyürsünüz? Nə günahın sahibidi?

Dedilər:

– Hərəməzə bir manat borcludu, vermir.

Abbas döyülən adamdan soruşdu:

– Adın nədir?

Döyülən adam dedi:

– Qənbərdi.

Abbas adamlara dedi:

– Mənim atımı alın, bunun borcuna çıxın. Bunu da azad eləyin.

Abbasdan atı alıb, oğlanın borcuna çıxdılar. Abbas elə buradaca Qənbərlə qardaş oldu. Abbas bir müddət Qənbərin evində qaldıqdan sonra dedi:

– Bu şəhərdə sazbənd varmı?

Qənbər dedi:

– Sazbəndi neyləyirsən?

– Bir saz düzəltdirəcəyəm.

Qənbər onu sazbəndin yanına apardı. Məqsədi biləndən sonra sazbənd ona bir saz verdi.

Abbas ustanın verdiyi sazı bəyənməyib, dedi:

– Xeyr, usta, o göydən asılan sazı mənə ver.

Usta cavabında dedi:

– Sən hələ uşaqsan, o sazı çalmağına var. Onu ancaq kamil ustadlar

çala bilər.

Abbas dedi:

– Xeyr, o göydən asılan sazı mənə ver, haqqını da al, sonrası ilə işin yoxdu.

Usta dedi:

– O sazı neçə-neçə adamlar istəyib, ancaq verməmişəm. Mənim bir şərtim var, o sazı kim çalıb mən istədiyim kimi dilləndirə bilsə, ona verəcəyəm.

Abbas razı oldu. Usta sazı Abbasa verdi. Abbas sazı əlinə aldı. Təzənəni simlərə çəkdi. Saz başladı süxənvərlik eləməyə. Usta buna heyran qaldı. Abbası dönə-dönə alqışladı. Sazı bağışladı. Abbas ustadın haqqını artıqlaması ilə ödədi. Sonra öz-özünə dedi: “Mən sazı belə, kirmişcə aparsam, bu, kişilikdən deyil! Qoy bu ustadan bir neçə söz soruşum”.

Götürüb Abbas, görək, ustadan “Oğuzoğlu” havası üstündə nə soruşur:

*Şikəstə könlümün təbibisi usta,  
Bu Təbrizin binaları neçədi?  
Neçə ayə oxunur cim, sin, dal üstə,  
Oxunanda mənalı neçədi?*

Usta dedi:

– Oğul, mənim sənətim saz bağlamaqdı. Mən elə şeyləri başa düşmərəm. Burada Aşıq Şirvan, Aşıq Sənan kimi ustad aşığı var ki, onlar Batman Qılıncın aşığıdır. Belə sözləri get onlardan soruş!

Abbas dedi:

– Eybi yoxdu, cavab verməsən də olar, icazə ver, gerisini deyim.

Usta dedi:

– Mən icazə verirəm, ancaq sənə dediklərini mən başa düşəsi deyiləm.

Aldı Abbas:

*Ərənlər üstümə gəldi nümayan,  
Bir ayə göstərdi bəyanbəbayan.*

*Bir saf mələk gördüm, huriyi-qılman,  
Dal gərdəndə şanaları neçədi?*

*Giriftaram bir pərinin dağına,  
Gərdiş eləmədim solu-sağına.  
Abbas deyər: girdim xublar bağına,  
Eyvan, otaq, xanaları neçədi?*

Usta ona xələt də verdi. Abbas bu xələti Qənbərə bağışladı. Abbasla Qənbər evə qayıtdılar. Bir-iki gün də keçdi. Bir gün Abbas Qənbərə dedi:

– Qardaş, Aşıq Şirvan, Aşıq Sənan, Aşıq Hüseyn harda olur?

Qənbər dedi:

– Ay aman, dilinə onları alma! Onlar yaman aşıqdı, bilsələr ki, sən də aşıqsan, işin axırı yaxşı olmaz.

Abbas dedi:

– Sazımız burda qalsın, biz gedək onların məclislərinə. Bir az söhbətlərinə qulaq asaq, sonra baxarıq necə aşıqdırlar.

Qənbər buna razı oldu. Bir-birinə qoşulub, bu aşıqların məclisinə getdilər. Qapıdan içəri girəndə Abbas salam verdi. Aşıqlar çalıb-çağırır oynayırdılar. Abbas axıracan qulaq asdı. Məclis qurtarandan sonra Abbas onlara bir qədər xərclik verdi. Oradan çıxıb, Qənbərin evinə gəldi. Abbas Qənbərə dedi:

– Qənbər, o aşıqların hamısı elə-belə tırxıq aşıqlardı. Kisələrində heç zad yoxdu. Sabah sazı götürüb, onların məclisinə gedərik.

Qənbər başladı xəbərdarlıq eləməyə:

– Onlar Batman Qılincın aşıqlarıdır. Getmə, xataya düşərsən.

Abbas gördü Qənbər getmək istəmir, bərk qorxur, ona üz vurmadı.

Gecəni yatdılar. Səhər Abbas qapıya çıxmışdı, baxdı ki, bir çoban, yanında da köpəyi və qoyunlar gedir. Onu çağırır dedi:

– Çoban qardaş, ağadan ayda neçə toğlu alırsan?

Çoban dedi:

– Nə ay, ildə beş toğlu alıram.

Abbas dedi:

– Bir illik haqqını verim, mənimlə bu gecə bir yerə gedək.

Çoban fikirləşdi ki, deyər yer qaz, qazaram, odun daşı, daşıyaram, ta mana nə eləyəcək?

Dedi:

– Yaxşı, razıyam. Burada dur, aparım bu qoyunu sahibinə tapşırım, sonra gəlim.

Abbas razı oldu. Çoban aparıb öz şeylərini evdə qoydu. İti, qoyunları yiyəsinə tapşırıb, Abbasın yanına qayıtdı, dedi:

– İndi hara deyirsən, gedək ora.

Abbas dedi:

– Əyninə bir çuxa geydirəcəyəm. Başına bir papaq qoyacağam. Ayağına bir başmaq geydirəcəyəm. Belinə də bir qurşaq qurşayacağam. Sonra sana bir neçə söz öyrədib, Batman Qılıncın aşıqlarının yanına aparacağam. Özünə də altı toğlu haqq verəcəyəm. Soruşsalar, deyərsən aşığam. Bax bundan qırağa çıxıb oyan-bu yan eləməzsən ha!..

Çoban razı oldu. Necə ki, demişdi, Abbas çobanı geyindirib, köhnə sazını da çiyninə keçirib, dedi:

– Səni ki, aparacağam o məclisə, əvvəl qapıdan girəndə salam ver! Sonra başmağını çıxart, get başda oturanların lap üst tərəfində otur! Bir az keçəndən sonra de ki, icazə verin mənəm bu şagirdim sizin şagirdlərlə beytləşsin. Dalısı ilə işin yoxdu. Sən səssiz otur, qulaq as. Heç bir söz danışma.

Abbas ona bir neçə beyt də öyrətdi. Çobanla Abbas bir-birinə qoşulub, aşıqların məclisinə getdilər. Salam vermək, başmaq çıxartmaq çobanın yadından çıxdı. Başmaqlı-zadlı gedib yuxarı başda əyləşdi. Baxdı ki, hamı ona əyri-əyri baxır, nə qədər fikirləşdi, beytlər yadına düşmədi. Axırda naçar qaldı, üzünü Aşıq Hüseynə tutub dedi:

– Usta, icazə verin, şagirdlərimiz bir az beytləşsinlər, biz də qulaq asaq.

Belə deyəndə aşıqlar bir-birinin üzünə baxdılar. Aşıq Hüseynə dedilər ki, dur bunun şagirdinin də, ustasının da sazını əlinnən al! Həmin məqamda Batman Qılınc da adam göndərmişdi ki, qonağım var, bir kamil aşiq gəlsin, dövrən keçirsin. Batman Qılıncın göndərdiyi adam da kənarda durub, bu həngaməyə tamaşa eləyirdi. Aşıq Hüseyn sıçrayıb çuxadan çıxdı. Sazını düzəldib dedi:

– Hanı şagirdin? De, meydanıma gəlsin?

Çoban Abbası göstərib dedi:

– Bax, budu, bunnan beytləşə bilərsənmi?

Abbas da sazını köynəyindən çıxartdı. Aşıq Hüseynin müqabilinə atıldı. Bunlar meydan suladılar. Abbas dedi:

– Aşıq Hüseyn, fürsət sənindi, ya mənim?

Aşıq Hüseyn dedi:

– Nə fürsət-mürsət? Əvvəlki kəlmədə belini qırıb, sazını əlindən alacağam. Nə fürsətdən dəm vurursan?

Abbas dedi:

– Arxı tullan, sonra bərəkallah de! Bir o qədər laf eləmə! Nə bacarırsan, de gəlsin!

Aldı Aşıq Hüseyn “Hüseyni” havası üstündə görək nə dedi:

*Mənnən salam olsun arif olana,  
Peyğəmbər nə günü taci-sər oldu?  
Kim qırxdı başını, muyin neylədi,  
Nə sual eylədi, nə iqrar oldu?*

Abbas başını bulayıb güldü. Sazı sinəsinə sıxıb, təzənəyi simə bərk-bərk çəkdi, dedi:

*Ol cümə günündə, sübh namazında,  
Peyğəmbər o günü taci-sər oldu.  
Ahu qırxdı, başın, muyin götürdü,  
Həqiqət, mərifət o iqrar oldu.*

Aşıq Hüseyn dedi:

– Gerisinə qulaq as, gör sənin başına nə oyun gətirəcəyəm.

Aldı Aşıq Hüseyn:

*Nə günü qırxıldı Rəsulun başı?  
Ona kim gətirdi ülgücü, daşı?  
Neçə tarixində oxunur yaşı?  
Neçə ay, neçə il ömrü xar oldu?*

Aldı Aşıq Abbas:

*Cümədə qırxıldı Rəsulun başı,  
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı.  
Altmış iki tarix oxunur yaşı,  
Altmış üç tarixdə ömrü xar oldu.*

Aldı Aşıq Hüseyin:

*Hüseyin deyər: kun cahanda neçədür,  
Neçə yaqut, neçə mərcan, neçə dürr?  
Rəsulun sərində muyi neçədir?  
Harada yerləşib, bərqərar oldu?*

Aldı Aşıq Abbas:

*Abbas deyər: kun cahanda ikidür,  
İki yaqut, iki mərcan, iki dürr.  
Altı min altı yüz altmış ikidür,  
Behiştə-əlada bərqərar oldu.*

Batman Qılınc göndərən adam işin axırını gözləyirdi. Çoban yavaşca lıqnan əyilib, Şirvana dedi:

– Bəs, siz neçə toğluya bura gəlibsiz?

Aşıqlar belə hesab elədilər ki, çoban onlardan “toğlu bağlaması” soruşur, dəydilər bir-birinə. Heç biri toğlu bağlamasını bilmədi. Qaçmağa yol axtardılar, ancaq mümkün edə bilmədilər. Aşıq Abbas Sənana dedi:

– İndi, aşıq, mən sənnən bir neçə söz xəbər alacağam. Gərək cavab verəsən.

Aşıq Sənan dedi:

– Sənin ağzınnan süd iyi gəlir. Sən şir meydanında davam gətirə bilməzsən.

Aşıq Abbas dedi:

– Eybi yoxdu, ağır yaşda deyil, başdadı. Cücəni payızda sayarlar. Götürüb Aşıq Abbas “Aran gözəlləməsi” havası üstündə dedi:

*Mənnən salam olsun Aşıq Sənana,  
Bil, neçə gül bitib, ovrağı nədi?  
Məscidi-Əqsayə kim qoydu bina,  
Onun içi daşdı, qırağı nədi?*

Aşıq Sənanın başı taqqıldadı. Aldı Abbas gerisini:

*Bir neçə qəndillər asılıb dardan,  
Neçəsi heyvadan, neçəsi nardan,  
Xəbər ver, yer-göyün qapısı hardan,  
Xəbər ver, kim örtər, növrağı nədi?*

*Abbasam, ağamdan içmişəm bada,  
Bada içənlərdən oldum ziyada.  
Üç kimsənə gördüm, getdi zülmata,  
Onlar nə yandırır, çırağı nədi?*

Bütün aşıqlar gözlərini döyə-döyə bir-birinin üzünə baxdılar. Bir-birinə qaş-gözlə dedilər ki, biz gərək buna bir kələk qurub, başını buradaca batıraq. Amma çobanın fikri bu idi ki, haqqını nə vaxt alacaq.

Abbas bunların hiyləsini anlayıb “Naxçıvanı” havası üstündə dedi:

– Sizin fikriniz başqadır. Elə fikrə düşməyin, aşıqdı, biri güclü olar, biri gücsüz olar.

Çoban dedi:

– Abbas, sən aşıqsan ki, aşıqsan. Sözüünü arxayın oxu, sənə bir söz desələr, hamısının cəzasını verəcəm.

Bu sözdən ürəklənən Abbas dedi:

– Hələ dalısına qulaq asın! Təzə başlamışam.

Sazı sinəsinə götürüb, “Qəhrəmanı” havası üstündə sorğu-sualını davam etdirdi:

*Mənnən salam olsun arif olana,  
Neçə ulduz neçə Aya bağlıdı?  
Təqlid nədi müsəlmanlıq şərtiynən?  
Neçə təqlid Mustafaya bağlıdı?*

*Durdum əlif-beydən dərsimi alım,  
İstəyirsən, mən də sizə dov gəlim.  
Oturan alimlər, bir xəbər alım,  
Dörd kitabda neçə ayə bağlıdı?*

*Abbasam, yoluma kim versin salıq?  
Yetişsin dadıma o rəbbi-xalıq.  
Dərya kənarında kim oldu balıq?  
Namaz qılan nə qibləyə bağlıdı?*

Aşıqlardan səs çıxmadı. Ancaq aralarında him-cim elədilər ki, aranı qarışdırıb dava salaq, Abbası döyüb buradan uzaqlaşdıraq.

Batman Qılınc göndərən adam dedi:

– Abbas, sözünü de! Bura aşıq məclisidi. Bir kəs sana güldən ağır söz deyə bilməz.

Abbas sazı sinəsinə basıb, zilini zil, bəmini bəm eylədi, görək nə dedi:

*Səhər-səhər dost kuyuna varanda,  
Ona deynən, bizə yar isə, gəlsin.  
Elə danış, seyrağıblar duymasın,  
Zahirdə, batində var isə, gəlsin.*

*Müsəlmanlar, siz düşməyin qeybətə,  
Qeybət edən özü düşər zillətə.  
İsgəndəri kim göndərdi zülmətə?  
Hər kim ondan xəbərdar isə, gəlsin!*

*Qızılgül açılıb xəndan içində,  
İnnabı dodaqlar dəhan içində,  
Abbasam, durmuşam meydan içində,  
Kimin mənə sözü var isə, gəlsin!*

Abbas bu sözləri tamam eləyən kimi, aşıqlar hər tərəfdən onun üstünə töküldülər. Çoban işi belə görəndə çomağı çəkib, çuxasını bəlgə

elədi. Bunları budayıb, şil-küt elədi, hərəsini bir tərəfə yıxdı. Abbas dedi:

– Çoban qardaş, bundan sonra mənim başım qadadan-baladan uzaq olmayacaq. Gəl, danışdığımız altı toğlunun haqqını verim, get!

Çoban dedi:

– Ölüncə mən səninlə qardaşam. Nə vaxt çətinə-dara düşsən, axtar məni tap.

Bunlar halallaşib ayrıldılar.

Bəli, ərz olsun, Batman Qılınc göndərən adam düz ağasının yanına gedib, əhvalatı ona söylədi, Abbası çox təriflədi. Batman Qılınc dedi:

– O aşığın yerini bilirsənmi?

Dedi:

– Lüt Qənbərin evindədi.

Batman Qılınc dedi:

– Bu saat Aşıq Abbası mənim hüzuruma gətir, görüm, o nəçidi ki, mənim aşıqlarımı bağlayıbdı.

Fərzaşlar gəlib Abbası Qənbərin evindən çağırdılar. Qənbər dedi:

– Qardaş, yaxşı evini yıxdın. Batman Qılıncın evinə gedən geri qayıtmır. O, sənin boynunu vurduracaq.

Abbas dedi:

– Qoy məni öldürsünlər, eybi yoxdu. Bir gün yaranmışam, bir gün də öləcəyəm. Sən uşaqlarının yanında qal, mən gedirəm.

Qənbər fikirləşib, dedi:

– Ölüm nədi ki? Ondan ötəri də dostdan əl çəkmək olar? Mən də səninlə gedəcəyəm. Min uşağım olsa, hamısı sənin bir dırnağına qurban! Mən səni tək buraxmaram. Dost-dostnan axıracan bir olar.

Bunlar bir-birinə qoşulub, Batman Qılıncın yanına yola düşdülər. Yolları düşdü Pəri xanımın küçəsindən. Qulluqçular onları qoymayıb, dedilər:

– Bu küçə ilə getmək qadağandı. Bura Batman Qılıncın bacısı Pəri xanımın küçəsidir.

Abbas dedi:

– Mən bu küçə ilə gedəcəyəm.

Abbas burada görür ki, böyük evin qapısında bir nurani kişi oturub. Ona salam verdi.

Kişi dedi:

– Əleykum salam, oğul. Oğlum, qərib adama oxşayırsan.

Abbas dedi:

– Baba, qəribəm.

Abbası evə dəvət edir, xəbər alır ki, hardansan. Yerini-yurdunu biləndən sonra deyir:

– Oğul, deyəsən, aşıqsan?

Abbas deyir:

– Bəli, baba, aşığam.

Kişi deyir:

– Ay oğul, bəlkə, bir az sazını çıxarıb mənim könlümü açasan.

Abbas deyir:

– Ay baba, qulaq as, deyim.

*Mən gəlirdim Tufarqanın elindən,  
Yolum düşdü obasına Pərimin.  
Salam verdim, əleyk aldım dilindən,  
Qonaq oldum babasına Pərimin.*

Sən demə, elə bu ev Batman Qılinc Məmməd bəyin atasının eviymiş, bu ağsaqqal da Pəri xanımın babasıdı.

Batman Qılincin atası Nəsib kişi neçə il qabaq dünyasını dəyişmişdi. Batman Qılinc Pəri xanımla babasının himayəsində yaşayırdı.

Kişi dedi:

– Ay oğul, yaxşı deyirsən, şeirin o birisi bəndi necədir?

Burda götürür görək, Abbas nə cür deyir:

*Dal gərdənə tökülübdü hörmələr,  
Gümüş kəmərcə belə bürmələr,  
Atlas kofta üstə qızıl düymələr,  
Düzülübdü yaxasına Pərimin.*

*Abbas idim, gəldim burda qalmağa,  
Saraqıba heyva kimi solmağa.*

*Cəfa çəkib belə gözəl almağa,  
Əcəb düşdüm sevdasına Pərimin.*

Abbas ağsaqqalnan sağollaşib çıxır bayıra. Xəbər tut Pəri xanımdan.

Pəri xanım Abbasın gəlməyini eşitmişdi. Ora-bura vurnuxub, Abbası görməyə çalışırdı. Evinin eyvanında, bağında gəzib, Abbası gözləyirdi. Həmin gecə yuxuda görmüşdü ki, Abbas gələcək. Oydu ki, tezdən yerindən durub bağa çıxmışdı. Çəsmənin başında oturub, əlləri qoynunda Abbası gözləyirdi.

İndi eşit Abbasdan. Qulluqçular nə qədər əlləşdilərse, Abbası ayrı yolnan apara bilmədilər. Çar-naçar razı olub, Abbası Pəri xanımın küçəsi ilə apardılar. Abbas yolnan gedəndə gözünü çevirib baxdı ki, Pəri xanım balasını itirmiş maral kimi, əllərini qoynuna, başını çiyninə qoyub, çəsmənin başında dayanıb. Abbas onu görən kimi ürəyi bitaqət olub, dayandı. Üzünü qulluqçulara tutub dedi:

– Allahı sevərsiniz, qoyun, bir neçə kəlmə oxuyum, sonra gedək.

Qulluqçular ona acıqlanıb, dedilər:

– Adə, sən sarsaxlamısan, yoxsa, nədi? Bura Pəri xanımın küçəsidir. Buradan, hələ bu vaxta kimi kişi xaylağı keçməyib. Tez ol, buradan uzaqlaş! Yoxsa, Pəri xanım duyuyq düşüb, səni də öldürtdürər, bizi də.

Pəri xanım danışığıları kənardan eşidirdi. O saat qulluqçuları yanına çağırıb dedi:

– Onun xatirinə dəyməyin. Qoyun nə kefi istəyir eləsin.

Qulluqçular ikiqat olub, Abbasın yanına qayıtdılar. Abbas sazın zilini zil elədi, bəmini, bəm elədi, götürüb, “Ovşarı” havası üstündə görək nə dedi:

*Səhər-səhər sərçəşmələr başında,  
Gün kimi aləmə yayılan Pərim!  
Hər kim mənnən sana yaman qandırsa,  
Ya əqrəb dişləsin, ya ilan, Pərim!*

*Qovma dərgahından şirin nökkəri,  
Geyməram hər şilə, hər qələmkəri.*

*Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,  
Qoynundakı nara mayılam, Pərim!*

*Götür sürməni, çək qaşına, gəlsin!  
Çal əyri çalmanı başına, gəlsin!  
Abbasın sözləri xoşuna gəlsin!  
Hurilər qızınan sayılan Pərim!*

Pəri xanım özünü saxlaya bilməyib, Abbasın yanına yüyürdü. İki aşiq-məşuq sarmaşıq kimi bir-birinin boynuna sarılıb, xeyli vaxt ayrılmadılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mənim qardaşımın yanına gedirsən, nəbadə, nəbadə qardaşımdan qorxasan. O sana təpinəcək. Səni hədələyəcək. Sən heç kefini pozma! Mən səninem, sən də mənim! Bizi heç kəs bir-birimizdən ayıra bilməz. Nə soruşsalar, düz cavab ver! Mənim qardaşım mərdimazar adam deyil. Sana heç zad eləməyəcək. Səni incitməyəcək.

Abbas dedi:

– Gülgəz, qorxma, yar yolunda ölmək toy-bayramdı. O aşiq xoşbəxtə ki, yarın yolunda ölür.

Gülgəz Pəri dedi:

– Dediklərimi yadınnan çıxartma!

Abbas Pəri xanımdan ayrıldı. Qulluqçular Abbası Batman Qılincın məclisinə apardılar.

Batman Qılinc Abbasa baxıb gördü ki, bu gözəllikdə oğlanı Allah-taala tək yaradıb. Abbas da baxdı ki, Təbriz şəhərində nə qədər hörmətli adam varsa, hamısı Batman Qılincın yanında. Öz-özünə fikir elədi ki, mən burada görəsən nə oxusam, bunların xoşuna gələr. O, bu fikirdə ikən, Batman Qılinc ona dedi:

– Abbas, gərək aşıqlığını büruzə verəsən, görüm nə cür adamsan ki, mənim aşıqlarımı yerindən tərpətmisən.

Camaat yərbəyerdən Batman Qılınca dedilər:

– Ağ, aşığa güldən ağır söz demək olmaz. O, el gəzir. Qoy, aşıqlığını büruzə versin.

Abbas sazını çıxardıb basdı sinəsinə, “Kərəm gözəlləməsi” havası

üstündə dedi:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Üzülməsin əldən əli bu bəyin!  
Cənnəti-ələda, bağı-behiştdə,  
Xoşnişin döşənsin yeri bu bəyin!*

Bu kəlmə Abbasın ağzından qurtaran kimi, hərə əlinnən çıxan xələti ona verdi. Qənbər o saat xələtləri topladı bir yerə. Aldı Abbas sözün gerisini:

*Əyninə geyibdi zər ilə xardan,  
Xudam qəni edib dövləti-vardan.  
Nəfəsi kəskindi o Zülfüqardan,  
Kəmərin qurşasın Əli bu bəyin!*

Adamlar yenə xələt verdilər. Abbas dedi:

*Şahların şahıynan çıxaydı ova,  
Qüdrət şəmşirini gətirsin sova.  
Gecə-gündüz Abbas eyləsin dua,  
Haqdan uzun olsun ömrü bu bəyin!*

Abbas qurtarannan sonra Batman Qılınca üzünü ona tutub dedi:

– Afərin, usta! Həqiqətən yaxşı aşıqmışsan. Halal olsun sana! Bir de görüm, mənə nə istəyirsən?

Abbas dedi:

– Bəy, dil ilə desəm dilim quruyar, qoy, saz ilə deyim. Aldı Aşıq Abbas, görək Batman Qılınca “Ağır şərili” havası üstündə nə dedi:

*Könül bir cananın sövdəsindədi,  
Cismdə insandı, mahi-ənvərdi.  
Böyünü arzular bağçada bülbül,  
Bilmirəm süsəndi, ya sənubərdi.*

*Sevdiyimin hüsnü qüreyşin nuri,  
Kənanın Yusifi, Çinin fəqfuri.  
Deyirlər, behiştə çox olur pəri,  
Onlar da köhnəlib, yar təzə-tərdi.*

*Çoxu aşıqlığı asan şey sandı,  
Cəfasını gördü, çox tez usandı.  
Abbas bir Pərinin oduna yandı,  
Görənlər dedilər: bax, səməndərdi.*

Abbas üstəlik dillə də dedi:

– Bəy, sənin bacın Pəri üçün gəlmişəm. Ya məni öldür, ya bacını Allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti ilə mana ver!

Batman Qılinc fikrə getdi. Hamı minnət elədi ki, Abbas Haqq aşığıdı, sözünü yerə salma. Batman Qılinc Qara vəzirə dedi:

– Vəzir, nə deyirsən? Sənin tədbirin nədi? Pərinə Abbasa verimmi? Vəzir cavab verdi:

– Bəy, sən bacını sazçalana versən, hamı sana əl çalıb gülər.

Vəzirin sözü Abbasa çox toxundu. Sazını sinəsinə basıb, “Göyçə-gülü” havası üstündə görək nə dedi:

*Nə baxırsan, gözüqanlı haramı?  
Sən deyən günahkar ya mən deyiləm.  
Hər şəhərin bir adı var, bir sanı,  
Mən Misir şəhriyəm, Yəmən deyiləm.*

*Yarın qapısında üz qan eylədim,  
Əl uzatdım, çəkdim üz qan eylədim,  
Bir könülə dəydin, yüz qan eylədin,  
Mən ki, bir kəs ilə yaman deyiləm.*

*Abbas ağlar, libasını dərdilər,  
Zülm əyləyib, qönçə gülün dərdilər.  
Hərcayilər qaş oynadıb güldülər,  
Elə deyil, yarım, haman deyiləm.*

Batman Qılınc dedi:

– Aşıq, bizlərdə deyərdilər ki, taylı tayını tapmasa, günü ah-vayla keçər. Mənim bacımdan əl çək, get öz tayını tap.

Abbas onun cavabında “Şahsarayı” havası üstündə aldı, görək, nə dedi:

*Sevdim bir naşı həllacı,  
Mən dönərəm, könül dönməz.  
Yoxdu dərdimin əlacı,  
Mən dönərəm, könül dönməz.*

*Dəvələr gəlməz gecədən,  
Dərs aldım əlif, hecədən.  
Boy uzun, beli incədən,  
Mən dönərəm, könül dönməz.*

*Dəvələr gəlmədi tardan,  
Qurtarmadıq ahu-zardan.  
Abbas, ala gözlü yardan,  
Mən dönərəm, könül dönməz.*

Söz tamama yetdi. Vəzir dedi:

– Ay zalım oğlu, Pəri sənin tayındır?

Batman Qılınc dedi:

– Vəzir, sən həmişə belə pis danışırısan. Bu, gül kimi cavan oğlandı. Nə olar aşiq olanda? Aşıq daha yaxşıdı. Sən ki, bir qəlbi tikə bilməyəcəksən, niyə yıxırısan? Gəl, razı ol, Pərini verək buna, çıxıb getsin, heç pis oğlan deyil. Ağıllı-kamallı bir oğlandı.

Vəzir dedi:

– Bəy, mən razı ola bilmərəm. Sən bacını padşah oğluna ver, biz də padşahla qohum olaq. Tufarqan nədi ki, ondan çıxan adam da nə olsun?

Abbas baxdı ki, vəzir işi əyir. Batman Qılınc da onun sözünənən çıxmır. Qorxdı ki, vəzir Batman Qılıncın fikrini dəyişdirər, götürdü sazı, görək “Bəhməni” havası üstündə Batman Qılınca nə dedi:

*Özündən kiçiyi işə buyurma,  
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.  
Hər nə ki iş tutsan, öz əlinlə tut,  
İnsan öz işində cəfakar olmaz.*

*Özünnən böyüyün saxla yolunu!  
Düşən yerdə soruş ərzi-halını!  
Amanat, amanat, qonşu malını,  
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.*

*Soruşun, Qul Abbas, halın necədi?  
Gündüzlərim ay qaranlıq gecədi.  
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,  
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.*

Vəzir qəzəbləndi, yerdən qalxmaq istəyəndə Abbas dedi:  
– Qəzəblənmə! Hələ qulaq as!  
Aşıq Abbas bu dəfə “Dərbəndi” havası üstündə dedi:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Yalnız daşdan olmaz divar, deyərlər.  
Bəzircansan, aç, mətahın xırd elə,  
Alanlar, yükündə nə var, deyərlər.*

*Bəylər olan, saxlar alıcı quşu,  
Sərraf olan, seçər qiymətli daşı.  
Bir oğul atadan artırsa işi,  
Xalq içində ona tavar deyərlər.*

*İsgəndər atlandı, çıxdı zülmatdan,  
Xızır peyğəmbər içdi abi-həyatdan.  
Bəhs düşdü iyiddən, qılıncdan, atdan,  
Sırfanı onlardan suvar deyərlər.*

*Bir bağçanın əgər barı olmasa,  
Alması, heyvası, narı olmasa,  
İyidin dünyada varı olmasa,  
Xalq içində ona sərsar deyərlər.*

*Tufarqanlı Abbas gecələr yatmaz,  
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnəs artmaz.  
Hər nə versən, Haqqın yolunda itməz,  
Min qadanı başdan sovar, deyərlər.*

Vəzir dedi:

– Bu haranın bəd övladı idi, gəldi buraya çıxdı. Bəy, Allah xatirinə, bunu rədd elə getsin. Yoxsa bundan bizə ziyan toxunacaq.

Vəzirin bu sözü Abbasa açıq gəldi. Gördü ki, adamların çoxu vəzirin tərəfinə addadı. Onun tərəfində az adam qaldı. Batman Qılınc da dinmir. Elə bil vəzirdən qorxur. Abbas kədərlənib sazı sinəsinə basdı, “İncəgülü” havası üstündə görək nə dedi:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Kəsə-kəsə bağrım közə tutarlar.  
Əzəldən belədi dünyanın işi,  
Qiyamət pərdəsin üzə tutarlar.*

*Yeriyir mayalar, dalında köşək,  
Dünyaya gələnlər bir gün köçəcəkdir.  
Varlı yalan desə, yoxsullar gerçək,  
Varlının sözünü yüzə tutarlar.*

*Abbas, gərək dostun zətin biləsən,  
Xəncər kimi bağrın başın böləsən.  
Ağa vəzir, yüz il qazanc eləsən,  
Axırın beş arşın bezə tutarlar!*

Batman Qılinc dedi:

– Aşıq, heç fikir eləmə! Qız sənindi. Mən Pərinə sana verəcəyəm.

Batman Qılinc vəzirin sözünə baxmayıb, bacısı Pərinin şirnisini Abbasla içdi. Yedilər, içdilər, çaldılar, oynadılar, kefləndilər. Vəzir də acıq eləyib, məclisdən çıxıb getdi. Bu gündən Pəri xanım Abbasın nişanlısı oldu.

Amma ki, hələ Abbas Pəri xanım ilə bir yerdə olmurdu. Ayrı-ayrı otaqlarda olurdular. Abbas Məmməd bəyin yanında olurdu, Gülgəz Pəri də öz otağında. Bir gün Pəri Abbasa dedi:

– Abbas, axşamçağı gələrsən bağçada gəzərik.

Abbas axşamı gözlədi, Pərinin bağçasına getdi, ha gözlədi, qız gəlmədi, gözləməkdən yoruldu. Axırda aldı görək “Orta sarıtel” havası üstündə nə dedi:

*Yarım mənə vadə verdi,  
Dedi, gəl gəz buralarda.  
Qara bağrım şən-şən oldu,  
Sızıldaşır yaralar da.*

Bu zaman Pəri gəlib çıxdı. Abbasla görüşdü. Abbas aldı sözün gerisini:

*Siyah zülfün beldən aşır,  
Süsən sünbülə dolaşır,  
Gözəllik sənə yaraşır,  
Dur, dolanaq aralarda.*

*Abbas ilə xoş danışan,  
Ağ üzündə dənə nişan,  
Kəklik kimi qaqqıldaşan,  
Qaqqıldaşır haralarda?*

Pəri burada əməlli-başlı bir məclis qurdu.

...Gülgəz xanımın qardaşı Batman Qılinc Məhəmməd bəy məclis qurub şadlıq eləyirdi. Abbas Tufarqanlı da bu yığnağın çalib-çağıranıydı.

Sazın-sözün şirin yerində bir də xəbər gəldi ki, bəs şah Batman Qılincin dalınca çapar göndərib. Çapar gəlişinin məqsədini bildirən təki, Məmməd bəyin əhvalı pozuldu. Abbas çapar sorağını eşidəndən göz qoyub ona baxırdı. Gördü ki, Məmməd bəy Batman Qılincin halı o hal deyil. Yaxınlaşıb xəbər aldı ki:

– Bəy sağ olsun, qanın niyə qaraldı?

Məmməd bəy köks ötürüb, könülsüz-könülsüz dilləndi:

– Abbas, heç üstünü vurma, şah məni Dəmirqapı Dərbəndə vergi yığmağa göndərir. İllik xəracın alınan vaxtıdır – məsləhət bilib ki, mən gedim. Heç o tərəflərə bələdliyim yoxdu, bilmirəm necə yerdi, adamlarının xasiyyəti nə təhərdi?

Belədə, Abbas gülümsünüb qayıtdı ki:

– A bəy, mənim gəzib-dolaşmadığım yer yoxdu. Güzarım Dərbəndə də düşüb. İzin ver, Dərbəndin yer-yurdunu saznan başlı-bütünlü sənə nişan verim.

Məmməd bəy itiyini tapan adam kimi, sevinib, dedi:

– Ayə, bəs nə durmusan, de gəlsin.

Tufarqanlı Abbas sazının zilini zil, bəmini bəm eləyib, aldı görək, “Göyçə gözəlləməsi” havası üstündə nə dedi:

*Ay ağalar, gəlin, tərifin deyim,  
Nə əcəb düşübdü yeri Dərbəndin.  
İsgəndər əlilə olub bərqərar,  
Çəkilibdi bürcü-barı Dərbəndin.*

*Dərbənd gözəlləri qəsrdən baxar,  
Gələn-gedən odlara yaxar.  
Cümədən-cüməyə seyrana çıxar,  
Gəlini, qızları, dulu Dərbəndin.*

*Dərbənd dedikləri bağcadı, bağdı,  
Alt yanı dəryadı, üst yanı dağdı.  
Çox əcəb gəzməli, səfalı çağdı,  
Xəstəyə şəfadı narı Dərbəndin.*

*Sən gedirsən o Dərbənddə qalmağa,  
Ləldən-cəvahirdən ələ salmağa.  
Yeyib-yedirməyə, qonaq qalmağa,  
Səxaladı oğulları Dərbəndin.*

*Döşündə çeşmələr, zirvəsində qar,  
Gözləndə həya, iyidində ar.  
Elə ki qış keçdi, açıldı bahar,  
Laləzardı sağı, solu Dərbəndin.*

*Düyüsü əkilib Gilandan gəlir,  
Sürüsü çəkilib Muğandan gəlir,  
Çindən, Hindistandan, Yəməndən gəlir,  
Darçını, mixəyi, hili Dərbəndin.*

*Düşməninə zalım, dostuna mərdidi,  
Səyyadı alıcı, bərəsi bərkdi.  
Sıldırım qayadı, havası sərtidi,  
Hər yana işləyir yolu Dərbəndin.*

*Cümə məscidində qılırlar namaz,  
Ağam Əli orda olub pişnamaz.  
Bu sözləri deyər binəva Abbas,  
Məhəmməd dəstində əli Dərbəndin.*

Batman Qılınc uzaq bir səfərə çıxmalı olduğundan Abbasa dedi:

– Abbas, mən uzaq səfərə gedirəm. Qalarsan elə burada. Gələnnən sonra toyunuzu eləyəcəyəm.

Batman Qılınc Abbasla, adamlarla görüşüb, öpüşüb, çoxlu qoşunla səfərə çıxmaqda olsun, al xəbəri acıq eləyib gedən vəzirdən.

Vəzir Pəri xanımı öz oğluna almaq fikrində idi. İş belə görəndə gəzib dolandı, bir qarı tapdı, dedi:

– Səni dünya malından qəni eləyəcəyəm, Abbas ilə Pərinin arasını

vur!

Qarı əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim əlimdən ancaq ara vuruşdurmaq gəlir. Ondan asan nə var ki? İstəyirsən günü sabah onların arasını vurum.

Qarı tumanını çəkə-çəkə, burnunu silə-silə, düz Abbasın yanına gəlib, salamnan-kalamdan sonra dedi:

– Abbas, qərrib ölkədə qız sevən oğlan onnan-bunnan soruşar, qızın halına-xasiyyətinə bələd olar, sonra nişanlanar. O Pəri xanımı sən nə ağılla aldın? Sənin beynini saz aparıb, adam tanımırsan.

Abbas məəttəl qalıb dedi:

– Axı, nə olub, qarı nənə? De görək, nə var?

Qarı dedi:

– Nə olacaq? Pəri xanımın gözləri kor, ayaqları topal, dili də laldı.

Abbas lap məəttəl qaldı, fikirləşdi, fikirləşdi, bir yana çıxarda bilmədi. Qulluqçunu çağırıb dedi:

– Aparıb bu qarının başını kəsdirərsən.

Qarı baxdı ki, onu öldürəcəklər, dedi:

– Oğul, mən sana pis demədim. Dedim ki, Pəri xanımın gözləri kordu, yəni naməhrəmə baxmır. Dili laldı, yəni danışmır, söz gəzdirmir. Ayağı topaldı, yəni sarsaq-sarsaq gəzmir. Məni niyə öldürürsən?

Abbas gördü ki, qarı yaxşı danışdı, onun dediyini başa düşməyib. Ona çoxlu xələt verib, azad elədi.

Batman Qılınc Məhəmməd gedəndən sonra Pərinin halı bir qədər pərişan olmuşdu. Vəzirin bədniyyətli hərəkətlərinin isə ardı-arası kəsmirdi. Yüz cür oyunlar qururdu.

Abbas qarıdan ayrılıb Gülgəz Pərinin yanına döndü. Baxdı ki, gözlərindən damla-damla yaş axır. Abbas sazı çıxardıb görək ona “Baş sarıtel” havası üstündə nə dedi:

*Nazlı yarın qəmər hüsnü,  
Ay, günü, tələti neylər?  
Yarın ləbinnən bal əmən,  
Şəkəri, şərbəti neylər?!*

*Ağladıban gülən olsa,  
Eynim yaşın silən olsa,  
Bir yar ki, dərdbilən olsa,  
Qaş, göz, işarəti neylər?!*

*Qara zülfü kəmənd olan,  
Ləbləri dolu qənd olan,  
Başdan-ayağa bənd olan,  
Sənəti, sərvəti neylər?!*

*Çıxıb təxt üstə oturan,  
Ağ üzdən busə götürən,  
Abbasi yara yetirən,  
Kəbə, ziyarəti neylər?!*

Abbasın bu çalib-çağırması Pərinin ürəyincə olsa da, pərişan halına əlac etmədi. İçindəki narahatlıq qəlbini param-parça edib rahatlıq vermirdi.

Yüz nazı-qəmzədə görünən camalını, mina gərdənini, uca boyunu görüb pəjmürdə halı, görünüşü müqabilində görək Abbas “Şahsevəni” havası üstündə nə dedi:

*Pəri, sənin püstanların,  
Heç bilmirəm nəyə bənzər.  
Biri Yasin surəsinə,  
Biri əlif-beyə bənzər.*

*Biri mimdi, biri cimdi,  
Onları xəlf edən kimdi?  
Biri səhər doğmuş gündü,  
Biri bədir Aya bənzər.*

*Biri Alxatın alması,  
Biri Bağdadın xurması,*

*Biri şəkərin xırdası,  
Biri şamamaya bənzər.*

*Mən Abbasam, ağlım çasır,  
Qolların boynumdan aşır.  
Qızıl taxt üstə boylaşır,  
Bir cüt şahzadəyə bənzər.*

Artıq getmək vaxtı gəlmişdi. Pəri Abbasdan ayrılıb öz iqamətgahına gəldi.

İndi eşit vəzirin qızı Əsmər xanımdan. Əsmər xanım daban alıb, düz Pəri xanımın otağına gəldi. Pəri xanım çox darıxırdı. Əsməri görən kimi içəri çağırıb ona qonaqlıq verdi. Söhbətdən, mükəllimədən sonra Pəri xanım dedi:

– Əsmər xanım, sən heç bura gəlməzdin, nə üçün gəlmisən? Mənim üçün nə qulluğun var?

Əsmər xanım dedi:

– Gəldim ki, bəlkə, Abbas burada ola, baxam görəm necə oğlandı. Sana layiqdimi?

Pəri xanım dedi:

– Vallah, Abbas bircə dəfə də olsun buraya gəlməyib.

Əsmər dedi:

– Bəs, mən onu nə təhər görə bilərəm?

Pəri xanım dedi:

– Sabah bağa gəl, o tez-tez bağda olur. Mən orada onu sana göstərəm.

Bəli, Əsmər evə qayıtdı, sabaha kimi ilan vuran yatdı, o, yatmadı. Sabah açıldı, üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın, qızlar cəmləşdilər. Maral sürüsü kimi Pəri xanımın bağına toplandılar. Pəri xanım Abbasa bir kağız yazdı ki, durmasın, bağa gəlsin. Pəri xanımın bir süd anası var idi. Bu, iman, Quran nəсіб olmuş bir qarı idi. Qızlar seyrə çıxanda qarı tez özünü Abbasa çatdırıb, kağızı ona verdi. Abbas Pəri xanımın kağızını oxuyub, bağa gəldi.

Əsmərin kinayəli baxışını görüb Gülgəz Pəriyə üz tutub dedi:

– Bunun biznən ki, arası yoxdu, bizi niyə buraya gətirmisiniz? Pəri əl-ayağa düşüb, Abbasa dedi:

– Abbas, Əsmər xoş niyyətlə gəlməyib, bunu mən də anladım. O, vəzirin qızıdı, söz aparmağa gəlib. Yüz cür böhtan, yalanla bizi el içində biyabır eləyəcək, o, yaman adamdı. Sən Allah, onun könlünü al!

Abbas götürüb sazı, görək “Müxəyi” havası üstündə Əsmərə nə deyir:

*Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,  
Nə göyçək yaradıb yaradan səni.  
Mənim meylim sənnən belə ki, xoşdu,  
İstəməm gedəsən buradan səni.*

Əsmər bu sözü eşidən kimi, tez Abbasın yanına gəldi. Abbas baxdı ki, Pəri alınıbdı. İndi də Pərinin könlünü almaq üçün “Quba Kərəmi” havası üstündə dedi:

*Gəlmə xoryat, yarı yolda qalarsan,  
Seyrağıb əlində zəlil olarsan,  
İki dostu bir-birinnən salarsan,  
Görüm Haqq götürsün aradan səni!*

*Gözəllər içində bəsli, bəllisən,  
Tərən cılvalısən, yüz xəyallısən,  
Ağ sinəsi bir cüt qoşa xallısən,  
Görcəyin tanıdım oradan səni.*

*Gözəllikdə sənin əvəzin hanı?  
Hüsnünü bəxş edib kərəmin kanı.  
Dağların maralı, çölün ceyranı,  
Ovçular keçirməz bərədən səni.*

*Haqq da bilir, Adəm ata zatiyam,  
Göyü bilməm, yerin yeddi qattıyam.*

*Şikəstə Abbasam, xərabatıyam,  
Könül, heç görmədim abadan səni.*

Əsmər gülşən seyrindəki söz-söhbəti yarımçıq qoyub çıxıb getdi. Abbas ona bir söz demədi. Pəri bu işdən çox kefsiz oldu. Qarını yanına çağırıb, əhvalatı ona söylədi. Qarı ona təskinlik verdi.

Qızlar Gülgəz Pərinin yanına topladılar. Pərinin fikrini dağıtmaq üçün çalıb-oynadılar, oxuyub çağırdılar, kefi açıldı, qəmi dağıldı. Abbas sevgilisini belə görəndə sazını götürüb, görək nə dedi:

*Başına döndüyüm alagöz Pəri,  
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar.  
Cəvahir mətai, dürr xiridari,  
Tutubdu dəstində, ləlinən oynar.*

*Sevdiyim əyninə geyibdi ağı,  
Çəkibdi sinəmə düyünü, dağı.  
Zülfün əncəbini eylər məzağı,  
Ağ üzdə münəvvər xalınan oynar.*

*Ay Abbas, Pərinin bu çəp işləri,  
Yorğun maral kimi xoş baxışları.  
İncidən, sədəfdən, dürdən dişləri,  
Qaymaq dodaqları balınan oynar.*

Pəri xanım Abbasın incidiyini bilib, onun könlünü aldı, dedi:

– Abbas, buradan xəlvətcə get! Vəzir bilsə, işimizi xarab elər. Mənim sözlərimdən incimə! Mən sənin xeyrinə danışırım.

Abbas dedi:

– Pəri qoy birini də deyim, sonra gedim. Sənin əsl tərifini deməmiş getsəm, ürəyim partlar.

Pəri dedi, tez de.

Abbas sazı döşünə basıb “Təcnis” havası üstündə dedi:

*Bir gözəlin şövqü düşüb cahana,  
Yoxdu sənin kimi gözəl, göz ala.  
Mən aşığam cahana,  
Canım qurban Cahana.  
Haqqın əziz bəndəsi,  
Xoş gəlmisən cahana.  
Yaradan yaradıb salmış cahana,  
Yoxdu sənin kimi gözəl göz, ala.*

*Bağbansan, bağa bax, bağ işini gör,  
Bağ bəslə, bağ becər, bağ işini gör.  
Aşıq, bağ işini gör,  
Bağa bax, işini gör.  
Nə yatmısan, kamil ovçu,  
Maralın baxışını gör.  
Hələ sən tərlanın baxışını gör,  
İstəyir canımı gözəl göz ala.*

*Abbas deyər, mən qurbanam sənə, yar,  
Uzunboylu, tuti dilli sənə, yar.  
Mən aşıqəm, sənə, yar,  
Sənəd verdim sənə, yar.  
Qərib aşıq, qürbət el,  
Canım qurban sənə, yar.  
Dolandım dünyanı neçə sənə, yar,  
Görmədim sən kimi gözəl, göz, ala.*

Sözünü qurtaran kimi, halal-himmət eləyib, bir-birinnən ayrıldılar. Abbas evə təzəcə gəlmişdi ki, bir adam qaranəfəs içəri girib dedi:

– Abbas, niyə durmusan? Anan ölüm üstədi.

Pəri əhvalatı bilib, Abbasın yanına gəldi, gözünün yaşını ab-leysan kimi qırmızı yanaqlarından aşağı axıtmağa başladı, dedi:

– Abbas, məni qoyub hara gedirsən?

Abbasın ürəyi qubar eylədi. Birtəhər şirin dil ilə onu sakit elədi,

üstəlik dedi:

– Qəm yemə, anam yaxşı olar, yenə qayıdıb gələrəm.

Bəli, onlar həlal-hümmət eləyib ayrıldılar. Abbas daban aldı, Tufarqana yol elədi. Gəlib gördü anası ağır xəstədi. Abbas anasının yanında qalsın, sizə xəbər verək, şah Abbasdan.

Günlərin bir günü şah Abbas böyük ziyafət vermişdi. Əyan-əşrafi ziyafətə toplamışdı. Şahın baş hərəmi Pərlam başda əyləşmişdi. Pərlam çox gözəl xanım idi. Şah Abbas da ona diqqətlə baxıb dedi:

– Görəsən, dünyada Pərlam kimi gözəl bir xanım varmı? Əlbəttə, ola da bilməz.

Bu o vaxt idi ki, Sarı Xoca ticarətdən təzəcə gəlmişdi. O, ayağa qalxıb, rəsmi-təzim eləyib dedi:

– Şah sağ olsun, Təbriz valisi Məhəmməd bəyin Pəri xanım adlı bir bacısı var. Günəş onun gözəlliyinnən utanıb, çıxmır, Ay onun gözəlliyinnən xəcalət çəkib qaranlığa girir. Sizin baş hərəminiz Pərlam onun əlinə su tökməyə də yaramaz.

Şah dedi:

– Sarı Xoca, elə şey olmaz. Dünyada Pərlamdan gözəl yoxdu. Tez Təbrizə gedib, Gülgəz Pərinə ya zor, ya güc – mənim hüzuruma gətirərsən. Sarı Xoca, əgər sözün doğru olsa, səni dünya malınnan qəni edəcəyəm. Yox, yalan olsa, boynunu vurduracağam.

Sarı Xoca dedi:

– Eybi yoxdur, yalan olsa, vurdur! Hələ, bəlkə, dediyimnən də bir az artıq gözəl olacaq.

Sarı Xoca sözünü tamam eləyib, Dəli Becan, bir də Allahverdi xanla Təbrizə yol aldılar, mənzilbəmənzil gedib, Təbriz şəhərinə çıxdılar. Hər üçü Məhəmməd bəyin evinə gəldilər.

Dəli Becan Pəri xanımın anasını çağırıb dedi:

– Şah Abbasın əmriddi, gərək Pəri xanıma İsfahana aparaq.

Arvad dedi:

– Qadan alım, qızımın nişanlısı var.

Becan dedi:

– Uzun danışma! Artıq-əskik eləyərsən, səni də atın quyruğuna bağlaram, düz İsfahana apararam.

Arvad dedi:

– Aparırsan, apar, mənim gücüm yox, qoşunum yox. Onu deyim ki, oğlum bu qisası yerdə qoymayacaq.

Arvad sözünü tamam elədi, zar-zar ağlayıb, gözlərinin yaşını tökdü. Bunlar burada qalsın, eşit Pəri xanımdan. Pəri xanım evdə oturub, Abbasın yolunu gözləyirdi. Kənizlərdən biri içəri girdi, dedi:

– Bəs, bilmirsən, Dəli Becan səni İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparmaq istəyir.

Pəri xanım qəzəblənib dedi:

– Məni heç kəs apara bilməz!

Elə bu söhbətdə Dəli Becan dəstəsi ilə Pəri xanımın mənzilinə girdi. Pəri xanımı zorla evdən çıxardıb, kəcavəyə basdılar. Pəri xanım dedi:

– Zalım Becan, indi ki, məni zorla aparırsan, kəcavəni əyləndir, anama bir neçə sözüm var, deyim, sonra apar.

Kəcavəni dayandırdılar. Pəri xanım on iki hörük saçınnan bir tel ayırıb, döşünə basdı, mərcan dırnaqlarını təzənə eləyib, “Ruhani” havası üstündə görək anasına nə dedi:

*Əgər Abbas gələr olsa buraya,  
Söyləgilən, dalımızca gəlməsin.  
Öldürərlər, itirərlər arada,  
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.*

*Ay ağalar, bu dərd məndə qalınca,  
İncəlinçə, saralınca, solunca,  
O mənimdi, mən onunam ölünçə,  
Mənnən qeyri özgüləri almasın.*

*Mən Pəriyəm, əlim yardan üzəli,  
Yazıq canım belə dərdnən tez ölü.  
Yetişsin dadıma Mürtəza Əli,  
Üz çevirib, İsfahana gəlməsin.*

Anası ağlaya-ağlaya özünü kəcavənin ayağına salıb dedi:

– Bala, mən Abbası nə cür saxlaram? Yönü bəri olsa, ölsə də, dalınca gələcək. O, sənsiz dayana bilməz.

Pəri genə aldı, görək “Saritorpaq” havası üstündə anasına nə dedi:

*Başına döndüyüm, gül üzli ana,  
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!  
Dərdinnən olmuşam dəli, divana,  
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!*

*Fələk məni dərdə salıb, güldürər,  
Ağladıban, çeşmim yaşın sildirər.  
Becan kəmfürsətdi, gəlsə, öldürər,  
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!*

*Gülgəz Pəri saralıban solunca,  
Qaynayıban peymanələr dolunca,  
Qoy gəlməsin Məhəmməd bəy gəlinə,  
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!*

Onlar kəcavənin pərdəsin salıb, yola düzəldilər. Pəri getməkdə olsun, indi sizə kimdən xəbər verim, Lüt Qənbərdən.

Lüt Qənbər işi belə görən kimi, başına döyə-döyə özünü Tufarqanda Abbasa çatdırdı. Abbas Qənbəri gözüyaşlı görüb soruşdu:

– De görüm, Pəri xanımın başında nə var ki, ağlayırsan? Allah xatirinə, tez de!

Aldı Qənbər, onun cavabında “Kərəmi” havası üstündə görək nə dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Abbas, apardılar yarını sənin.  
Alışıb oduna, büryan olduğum,  
Abbas, apardılar yarını sənin.*

*Köç-köç oldu, kəcavələr düzüldü,  
Axdı eyni yaşı, üzə süzüldü.*

*Geri baxdı, əli sənnən üzüldü,  
Abbas, apardılar yarını sənin.*

*Mən Qənbərəm, söyləməyəm heç yalan,  
Sarı Xoca, Becan, Allahverdi xan,  
Elinə, ölkənə saldılar talan,  
Abbas, apardılar yarını sənin.*

Abbas bu sözü eşidən kimi varından yox oldu. Gözyaşını abi-leysan kimi tökə-tökə, Qənbərdən soruşdu:

– Ədə, nə danışırısan? Bəs, Məhəmməd bəy gəlməyib? Vəzir harada idi?

Qənbər dedi:

– Evi yıxılmış, nə qoymusan, nə danışırısan? Vəzir özü onlara kömək elədi. Pərinin yerini göstərdi.

Qənbər vəzirdən çox söz danışdı. Onun da kəcavə ilə İsfahana getdiyini ona xəbər verdi.

Qənbər Abbasa çox təsəlli verdisə də, olmadı. Abbasın gözləri yaşla doldu, gözlərini çevirib İsfahan tərəfə baxdı. Gördü, dağları tamam çiskin, duman basıb. Aldı, görək “Dubeyti” havası üstündə nə dedi:

*Duman, gəl keç bu dağlardan,  
Dağlar təzə bar eyləsin.  
Nə gözlərim səni görsün,  
Nə könlüm qubar eyləsin.*

*Haşa, sevdicəyim haşa,  
Deyilənlər gəldi başa.  
Bir yannan özün tut daşa,  
Bir yannan el car eyləsin.*

*Abbas ağlar zarı-zarı,  
Getməz könlünün qubarı.  
İlqarınnan dönən yarı,  
Tanrı tezbazar eyləsin.*

Söz tamam olan kimi, dağlardan duman çəkildi. Yollara, dağlara gün doğdu. Ancaq Abbasın qəlbi açılmadı. Aldı, görək dübarə “Bəhməni” havası üstündə nə dedi:

*Qasid gəldi, yardan xəbər gətirdi,  
Necə çəkim bu fərağı, getdilər.  
Aşıq məşuqunu qəhrə yetirdi,  
Çəkdilər sinəmə dağı, getdilər.*

*Malı, mülkü verib ağça aldılar,  
İlqarı verdilər, buğça aldılar.  
Barı tərək etdilər, bağça aldılar,  
Pərişan qoydular bağı, getdilər.*

*Abbas, cavan ömrün sən verdin bada,  
Günü-günnən dərdin oldu ziyada.  
Yedilər, içdilər fani dünyada,  
Aldılar beş arşın ağı, getdilər.*

Qənbər onun qolunnan tutub dedi:

– Abbas, daha fikir eləməyin, ağlamağın yeri deyil. Gülgəz Pəri əldən gedib.

Qənbərin sözləri Abbasın qulağına girmirdi, elə hey Gülgəzi yadına salıb ağlayırdı. Görək, götürüb “Zarıncı” havası üstündə dedi:

*Səda gəldi mana canan elinnən,  
Oyandım, ağlaram bu sabahları.  
Bülbül ayrı düşüb qönçə gülündən,  
Görüm, açılmasın bu sabahları.*

*Ay da qalxıb günortanın yerinə,  
Talib olan qulluq eylər pirinə.  
İki sevgi yetsə biri-birinə,  
Allaha xoş gedər bu sabahları.*

*Abbas deyər, müsəllaya varmadım,  
Əl uzadıb, yar zülflərin hörmədim,  
Xəzəl oldu, mən gülümü dərmədim,  
Dərdilər tökdülər bu sabahları.*

Qənbər ona təsəlli verib dedi:

– Abbas qardaş, qəm yemə! Gedib, gedib. Sən kimi deyirsən, onu sana alarıq. Nə çox dünyada qız. İndi sən kirmişcə yerində otur! Pərinin fikrini tamam başından dağıt! Sən Şah Abbasla oynaya bilməzsən. Onnan Məhəmməd bəy kimi pəhlivan bacara bilmir. Təbriz kimi şəhəri tutub əlindən aldı.

Abbasın qəmi daha da artdı. Ona təsəlli-zad kar eləmirdi. Sazını götürüb, gözlərini sim, gözyaşını təzənə eləyib, görək “Süsənbəri” havası üstündə nə dedi:

*Dindirməynən, qan ağlaram,  
Artıbdı fərağım mənim.  
Durub, baş alıb gedərəm,  
Tutduqca ayağım mənim.*

*Fələk mənə salıb ləngə,  
Düşmüşəm, qovğaya cəngə.  
Gedərəm Hində, Firəngə,  
Heç gəlməz sorağım mənim.*

*Abbas qürbət elə varsa,  
Müxənnətdi, geri qalsa.  
Bu deylənlər gerçək olsa,  
Sönübdü çırağım mənim.*

Anası Abbasın yanına gəldi, qucaqlaşib gözyaşlarını bir-birinə qatdılar. Anası evinin, kəndinin dağıldığını ona söylədi. Bu da Abbasın qəmini ikiqat artırdı. Bəli, Abbasın dərdi bir idi, indi oldu iki. El dərdi,

sevgi dərdi. Anası gördü ki, Abbas gedəcək, ona təskinlik verib dedi:

– Qadan alım, oğlum, bu dönüş də mənim sözümü eşit! Heç hara getmə! Gəl, Təbrizdə, Tufarqanda kimin qızını deyirsən, sana alım. Sən bu daşı ətəyindən tök! Qız ağacı, qoz ağacı, çaldılar, çapdılar, daha geri qaytarmaq olmaz. Mən sənnən əl çəkəsi deyiləm.

Abbas sazı götürüb, onun cavabında “Təbrizi” havası üstündə görək dedi:

*Nə ağlarsan, nə sızlarsan,  
Bir dərdi beş olan könlüm!  
Axırda zünnar bağlarsan,  
Qəmə yoldaş olan könlüm!*

*Yarım gedib obasınnan,  
Alım dərdi-bəlasınnan,  
Çərxi-fələk badasınnan,  
İçib sərxoş olan könlüm!*

*Doymamışam göz-qasınnan,  
Aləm yanır ataşınnan.  
Heç duman getmir başınnan,  
Baharı qış olan könlüm!*

*Abbas ağlar arsız-arsız,  
Dünya, sənsən etibarsız.  
Deyirdin dözərəm yarsız,  
Döz, bağı daş olan könlüm!*

Arvad genə yalvarıb-yapışdı, oğlunun gözyaşını yaylığı ilə silib, dedi:

– Oğul, atanın yerində otur. Mülk-malına sahib ol! Birinin qızını da al, ev-eşik sahibi ol! Tacir ol! Bu aşıqlığı daha burax!

Abbas başını bulayıb sazını sinəsinə basdı, “Təcnis” havası üstündə belə dedi:

*Mən olmuşam dərdü-qəmin barkəşi,  
Qəmdən tikdirmişəm nə qalam indi.  
İstədim ki, yara bir namə yazım,  
Nə mürəkkəb tapdım, nə qələm indi.*

*Leyli Məcnun məskənini dağ etdi,  
Sinəsini düyün etdi, dağ etdi.  
Fələk vurdu, ləşkərimi dağıtdı,  
Ləşkərim qalmadı, nə qalam indi.*

*Bir ərzim var, mən də deyim şahana,  
İlahiyə şükr eylərəm, şaha nə?  
Qorxuram ki, nazlı yarı şah ana,  
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.*

*Kitablar oxuyub, cimadə getdi,  
Məhəmməd Meraca cumada getdi,  
Abbas ağlar, Gülgəz Cuma da getdi,  
Pərisiz dünyada nə qalam indi.*

Anası dedi:

– Oğul, Pərinin bir az gözəlliyi var, nə olsun? Ondan ağıllı, kamallı qız çoxdu. O nədi ki, ondan ötrü ağlayırsan, özünü bada verirsən? Sən lap axmaq adamsan. Pəri heç, əslində, bir qız deyildi.

Anası çox dedi, Abbas az eşitdi. Axırda çar-naçar razı olub, Abbas ilə halal-hümmət eləyib yola saldı. Abbasla Qənbər düz gəlib Pəri xanım olduğu evə çıxdılar. Abbas nə gördü, lələ köçüb, yurdu qalıb. Pəri nə gəzir? Qızılquş yerində qarğalar, tərən yerində sar gəzir. Ürəyi qubar eylədi. Sazı sinəsinə basıb, “Qaytarma” havası üstündə görək nə dedi:

*Gəldim, gördüm Pəri köçüb gedibdi,  
Yurd yeri də çəmən olmuş, ay olmuş.  
Bundan belə mən sağlığı neylərəm?  
Rəqib yar ləb əmən olmuş, ay olmuş.*

*Yenə artdı mən fəqirin ələmi,  
Çərxi-fələk tərsə çəkdi qələmi.  
Gözyaşına qərq eylərəm ələmi,  
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.*

*Məclisimə surahılar düzüldü,  
Eynim yaşı qəbdan-qaba süzüldü,  
Ağla, Abbas, əlin yardan üzüldü,  
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.*

Pəri xanımı zalımlar İsfahana aparanda o, xalı toxuyurdu. Xalısını yarımçıq qoyub, əlində olan kələfi də yerə tullayıb getmişdi. Bir kağız da yazıb, anasına vermişdi ki, gələndə versin Abbasa.

Pərinin anası elə bilirdi ki, qızın aparıldığını Abbas bilmir. Odu ki, onun fikrini dağıtmağa çalışdı, dedi:

– Abbas, başına dönüm, nə olub ki, belə rəngi-rufun solub?

Abbas dedi:

– Ana, tez Pəri xanımdan mana bir xəbər!

Arvad Pəri xanımın aparıldığını Abbasdan gizlətmək istədi. Özünü şad göstərib, dedi:

– Qadan alım, Pəri xanım qonşuya gedib, bu saat gələcək.

Abbasın gözüne Pəri xanımın toxuduğu xalı dəydi. Sazı köynəyinnən çıxarıb, zilini zil, bəmini bəm eləyib, “Sultanı” havası üstündə görək nə dedi:

*Müşərrəfəm, dilbər, sənin yolunda,  
Dünya şövkətinən xalı san barı.  
Uğradıbsan məni Əyyub dərdinə,  
Dərmanım səndədir, halısan barı?*

*Sallana-sallana oda gedərsən,  
Yandırıb cismimi oda, gedərsən,  
Nahaq, dilbər, sən da oda gedərsən,  
Od budur – sinəmdə xalis anbarı.*

*Xalı yığışdırılır var ayağına,  
Yoxsul üzün sürtür var ayağına.  
Abbas, əlin yetsə yar ayağına,  
Döşən payandaz, ol xalı, sən barı.*

Abbas sözünü tamam elədi. Arvad baxdı ki, Pərinin getdiyini Abbas bilir. Kağızı çıxarıb ona verdi. Abbas Pərinin kağızını oxumağa başladı. Pərinin anası ona dedi:

– Oğul, sən heç ağlayıb-sızlama. Məhəmməd bəy gələcək. Pərinin yer üzündə də olsa tapıb gətirəcək, yer altında da. O, elə oğul deyil, qisası yerdə qoymayacaq. Sən arxayınca yerində əyləş.

Abbas sakit olmadı, sazı götürüb “Təcnis” havası üstündə dedi:

*Ağlaya-ağlaya düşdüm yollara,  
Yar ayrısı, dərdü-möhnət yara yüz..  
Dərdim olub əvvəlkinnən beşbetər,  
Şan-şan oldu qara bağrım, yara yüz.*

*Tutdum yar əlinnən, bəlkə, sağalam,  
Saqi laldı, saqi sərxoş, saqi lam.  
Çətin-çətin bu yaradan sağalam,  
Dərd bir olub, dərman doxsan, yara yüz.*

*Abbas deyər, yara qurban yar üçün,  
Doğra bağrım, kəs ciyərim yar üçün.  
Yar odu ki, bu dünyada yar üçün,  
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara üz.*

Bəli, bu da Abbası saxlaya bilmədi. Kəcavələrin getdiyi yolu öyrənib, daban alıb getməkdə olsun, sizə kimdən xəbər verim, Pəri xanımdan.

Pəri xanım Abbasın ah-zarını çəkə-çəkə kəcavə ilə gedirdi. Xeyli gedəndən sonra öz yay bağçasının yanına çatdı. Üzünü Becana tutub dedi:

– Zalım, kəcavəni saxla, bir doyunca yay bağına baxım, sonra gedək.

Becan kəcavəni əyləndirdi. Pəri xanım öz-özünə dedi: “Gəl, Becana yalvar, bəlkə, ürəyi yandı, yay bağında qoydu, Abbasdan ayırmadı. Axı, o da insandı, onun da könlündə heç olmasa, bir qətrə rəhm var”.

Pəri xanım gözyaşlarını axıda-axıda hörüyünü sinəsinə saz eləyib, görək Becana “Nəcəfi” havası üstündə nə cür yalvarır:

*Bircə insaf eylə, ay zalım Becan,  
Ayrım Abbasdan – zülümdü mana.  
Sənsən bu ölkəyə qəzəbli sultan,  
Ayrım Abbasdan – zülümdü mana.*

*Becan, sən eyləmə qəddimi kaman,  
Aşıqəm, məsuqə çəkdirmə aman.  
Sən olasan o yediyin nəmək-nan,  
Ayrım Abbasdan – zülümdü mana.*

*Pəri dərd əlindən yetişdi cana,  
Oldum yar eşqindən dəli-divana,  
Qəflə-qatır işlər ol Tufarqana,  
Ayrım Abbasdan – zülümdü mana.*

O biri tərəfdən də Abbas beş mənzili bir mənzil eləyib gedirdi. Təbrizin başında bir Şinni gədiyi var, cəmi karvan yolları oradan ötür. Abbas bilir ki, Gülgəz Pərinə aparan kəcavələr də həməən yerdən keçəsidir. Gedib kəsir gədiyin başını.

Bir də baxdı ki, odu, uzaqdan kəcavə görünür. Deyir ki, gəl sən bunlara yalvar-yaxar elə, bəlkə, mürvətə gəlib yarını aparmayalar. Götürür burda “Bayramı” havası üstündə deyir:

*Kəcavələr çıxdı gədik başına,  
Rəhmin gəlsin gözdən axan yaşıma,  
Qoy dolanım, sarvan, sənənin başına,  
Saxla gəcavəni, bir yarım görüm.*

Görür, yox, buna heç məhəl qoyan yoxdu. Kəcavələr də gədiyi qalxıb qurtarhaqurtardı. Götürüb bir də deyir:

*Kəcavələr düzüm-düzüm düzüldü,  
Qanlı sellər qara gözdən süzüldü.  
Fələk vurdu, əlim yardan üzüldü,  
Saxla kəcavəni, bir yarım görüm.*

Abbas belə baxır ki, sözünün bir kimsəyə əsəri yoxdu, kəcavələr yavaş-yavaş yola düzlənir, götürüb könlünün qübarını belə xitama yetirir:

*Mən Abbasam, yollar üstə duraram,  
Gah yerirəm, gah boynumu buraram.  
Gedən karvan, sana qarğış vuraram,  
Saxla kəcavəni, bir yarım görüm.*

Qərək, Abbas çox yalvarıb dil töksə də, kəcavəni saxlamadılar. Ürəyi dəmirçi körüyü kimi alışıb-yandı. Sazı sinəsinə basıb “Köhnə Naxçıvanı” havası üstündə dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!  
Alışıb, oduna büryan olduğum,  
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!*

*Şah Abbas hökmilə naməni yazır,  
Qurub kəcavəni, olubdu hazır.  
İsfahannan gəldi o zalım vəzir,  
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!*

*Mən Abbasam, heç vaxt söyləməm yalan,  
Elimə, ölkəmə saldılar talan.  
Xoca, Dəli Becan, Allahverdi xan,  
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!*

Abbas sözünü tamama yetirib, yoluna rəvan oldu, ancaq nə qədər qaçdısa, qəflə-qatıra çata bilmədi. Qan tər onu basdı, quş olub uçmaq, qəflə-qatıra çatmaq istəyirdi. Ürəyi təngidi. Bir daşın üstündə oturub nəfəsini dərəndən sonra sazı köynəyindən çıxartdı, aldı görək “Hüseyni” havası üstündə nə dedi:

*Yeridim, yüyürdüm, yetə bilmədim,  
Dərdü-qəm əlindən yata bilmədim,  
Bir yorğun ovçuyam, tuta bilmədim,  
Ovum qarlı dağlar aşdı da, getdi.*

*Yaxşı olar el içində qul adı,  
Çəsmim yaşı yar qapısın suladı.  
Könül quşu göydə qanad buladı,  
Qırdı şikar bəndin, uçdu da, getdi.*

*Mən Abbasam, yalan gəlməz dilimə,  
Qeyri bülbül qona bilməz gülümə,  
Tərən düşdü mən nadanın əlinə,  
Ovlaya bilmədim, qaçdı da, getdi.*

Abbas baxıb gördü, Pərinin kəcavəsi Tufarqanı keçdi. Ürəyi qubar eylədi, götürüb “İrəvan çuxuru” havası üstündə görək nə dedi:

*Gedən ikən bir ümmana tuş oldum,  
Bəhrlər çalxanar, göl bu yandıdı.  
Boy gedər bir yana, buxaq bir yana,  
Cığa pərvaz eylər, tel bu yandıdı.*

*Gülgəz dəli olub, yoxsa divana,  
Üz çevirib gedir çöl-biyabana.  
Burdan bir yol gedir ol Tufarqana,  
Tamam qohum-qardaş, el bu yandıdı.*

*Hökmüm Çəlik Əjdər, ismimdi Əlhəm,  
Didələrim qan-yaş tökər dəmadəm.  
Lütf eylə Abbasa, qibleyi-ələm,  
Qadasın aldığım, yol bu yandadı.*

Abbas baxdı ki, belə getməklə karvana çata bilməyəcək. Özünü bir kəsə yola saldı. Bu yolnan gedib, onlardan qabaq Xoca Yəqub quyusunun başına çıxdı. Oturub gözləməyə başladı. Hannan-hana kəcavə gəlib çıxdı. Becan kəcavəni bir az kənarda açıb, quyudan su çəkməyə gəldi. Baxdı ki, quyunun başında bir cavan aşıq oturub. Becan aşıqdan əhval-pürsən olanda, Pəri xanım başını kəcavədən çıxardıb, gördü nə... Abbas quyunun başındadı.

Becan Pərinin nişanlısının Aşıq Abbas olduğunu eşitmişdi, amma görməmişdi. Onun üçün də Aşıq Abbası tanımadı. Tez Pərinin yanına qayıdıb gördü ki, Pəri ağlayır. Ondan soruşdu:

– Bu sirdən məni agah elə görüm, sən niyə bu aşığı görəndə ağladın?  
Pəri sirri gizlədə bilməyib dedi:

– Becan, o gördüyün aşıq mənim sevgilimdi. Onun üçün ağladım.

Becan elə Abbası çoxdan axtarırdı. Sarı Xoca ilə kənara çəkilib, sözü bir yerə qoydular ki, Abbası quyuya salıb öldürsünlər. Tez bir yaxşı süfrə düzəltdilər. Abbas burda sazı döşünə basıb görək “Cəlili” havası üstündə sevgilisinə nə deyir:

*Dərs almamış, açdım kitab oxudum,  
Möhtac deyil heç ustaya qaşların.  
Təzə çıxıb kamandarın əlindən,  
Bənzər üç gecəlik Aya qaşların.*

*Ovçu olan, durar dağ dabanında,  
Dərdi olan, durar dərdin yanında.  
Nə durubsan seyrağubun dalında,  
Veribdi ömrümü zaya qaşların.*

*Tamam geyinibsən yaşıl alınan,  
Göz çəkmərəm yarın mah camalınnan.  
Ustadının yenə çıxıb əlinnən,  
Bənzər bir qurulu yaya qaşların.*

*Hər qolun boynunda qızıldan toqu,  
Bahar olcaq, artar bülbülün zövqü,  
Məni də yandırır camalın şövqü,  
Salar gah üstünə saya qaşların.*

*Bir xalın bəzirgan, bir xalın xoca,  
Hüsnün zəkatını ver mən möhtaca.  
Mən Abbasam, eyləməzdim iltica,  
Məni gətirdi ilticaya qaşların.*

Becan Abbasa dil-ağız eləyib dedi:

– Abbas, padşah əmr idi. Sənin nişanlığını aparırıq. Bizdə günah yoxdu. Sən heç qorxma. Biznən gedərsən. Şah Abbas rəhmkar bir adamdı. Sana baxıb, nişanlığını özünə verər. Heç qəm etməginən. İndi gəl, sən hamımızdan cavansan, səni quyuya sallayaq, bir az su içək, sonra yola düzələk.

Abbas bunların sözüne razı oldu. Onların kələyini bilmədi. Bəli, hamı quyunun başına gəldi. Kəndiri Abbasın belinə bağlayıb, quyuya saldılar. Bir xeyli su çəkənnən sonra kəndiri kəsdilər. Abbas quyuda qaldı. Pəri bunu görəndə dad-fəğan eləyib qışqırdı, ağladı, yalvardı ki, Abbası çıxartsinlər. Ancaq onun sözüne baxmadılar. Pəri xanım yüyürüb, quyunun başına gəldi.

Becan baxdı ki, Pəri özünü quyuya atmaq istəyir. Tez onu tutdu. Güclə dartıb, kəcavəyə mindirdi. Kəcavə yola düzəldi. Pəri başına döydü, şivən eylədi, day haray hara çatacaq? Abbas əldən çıxmışdı. Başını yerə sövkəyib, ağlamağa başladı.

İndi eşit Abbasdan! Abbas qəflə-qatırın tappılısınnan bildi ki, kəcavə yola düzəldi. Pəri getdi. Quyunun içərisində çar-naçar qalıb halı müqabilində görək “Abbas gözəlləməsi” havasında nə dedi:

*Ay ağalar, gedənə bax, gedənə,  
Məni gözüyaşlı qoyub, yar gedər.  
Yüklənibdi qəflə-qatır, barxana,  
Sanasan ki, külli-aləm var gedər.*

*Bizim yerin bənövşəsi bitibdi,  
Heyif, cavan ömrüm başa yetibdi.  
Kəcavəsi gedib gözdən itibdi,  
Dəvə bozlar, sarvan ağlar, nər gedər.*

*Gəzdim alçaqları, gəzdim ucanı,  
Görüm, yolda qalsın dəli Becanı.  
Yar yolunda qoydum bu şirin canı,  
Abbas ağlar, Pəri kimi yar gedər.*

Bunlar getməkdə olsun, Abbas da quyuda qalmaqda, al xəbəri quyunun sahibi Xoca Yəqubdan!

Xoca Yəqub həmişə sübh namazını bu quyunun başında qılırdı. Səhər tezdən yenə də quyunun başına gəldi. Baxdı ki, kimsə quyunun ağzını möhkəm-möhkəm daşla qapadıb. Xoca Yəqub qaldı mat-məəttəl ki, görəsən bu necə olan işdi. Bir də, Xoca Yəqub bir hənirti eşitdi. Diqqət eləyib, baxdı ki, səs quyudan gəlir. Bu zaman Abbas dərdli-dərdli oxuyurdu. Götürüb “Qobustanı” havası üstündə görək dedi:

*İsfahan mülkündən gələn xocalar,  
Bu canımda intizarım var mənim.  
Biri hicran, biri möhnət, biri qəm,  
Qəm evliyəm, xiridarım var mənim.*

*Ala gözün xumarlayıb süzməsin,  
Ay qabağa qızıl, inci düzməsin,  
Deyin yara, əl duadan üzməsin,  
Ürəyimdə ahu-zarım var mənim.*

*Mən Abbasam, gəlsin könlün aradan,  
Oxudum dərşimi, çıxdım qaradan.  
Sən bilirsən, yeri-göyü yaradan,  
Gülgəz Pəri kimi yarım var mənim.*

Xoca Yəqub əvvəl elə bildi ki, onu qara basır. Ya quyuda cin, şeytan var. İstədi durub qaçsın. Sonra özünə ürək-dirək verib, diqqət elədi, gördü, yox, bu hənirti adam hənirtisinə oxşayır.

Abbas isə “Şirvan şikəstəsi” havası üstündə davam edir:

*Qırqlar piri, özün yetiş dadıma,  
Bir də məni yetir yar ayağına.  
Üzün görüm, könül alsın təsəlli,  
Xına tək yaxılam əl-ayağına.*

*Səmada ulduzlar sana gəlibdi,  
Yüz ilin xəstəsi cana gəlibdi,  
Ay həzarat, bir zamana gəlibdi,  
Yoxsul üzün sürtər mal ayağına.*

*Abbas bu sözləri deyər özündən,  
Doymamışam yarın o gül üzündən.  
Ağlamaqdan bir Pərinin gözündən,  
Düşübdü Gülgəzin xal ayağına.*

Xacə Yaqub fikir verdi, gördü ki, bu kimdisə, aşıqdı. Özü də, sözü-nün axırında Abbas deyir. “Ədə, bu Tufarqanlı Aşıq Abbas olmasın? Nə olaydı, birini də deyəydi”.

Aşıq Abbas isə dərd əlindən hey oxuyur. “Kərəmköçdü” havasında dedi:

*Ay ariflər, qanlı fələk cəbrindən,  
Qohumdan, qardaşdan, eldən ayrıldım.*

*Fərhad kimi çəkdim Şirin qəhrini,  
Cığa pərvaz etdi, teldən ayrıldım.*

*Bir canım var, yar yolunda sadağa,  
Bal bələnib dilə, dişə, dodağa.  
Nə müddətədi bağban idim bu bağa,  
Dərmədim qönçəsin, güldən ayrıldım.*

*Abbas deyər, yar ayrısı yamandı,  
Heç kəsə göstərmə, Allah, amandı,  
Qınamayın, əlif qəddim kamandı,  
Dodaq qaymaq, dili baldan ayrıldım.*

Xoca Yəqub daha özünü saxlaya bilməyib, bərkdən qışqırdı:

– Quyudakı, kimsən?

Abbas dedi:

– Mənəm. Tufarqanlı Aşıq Abbasam. Məni quyuya salıblar.  
Kimsənsə, Allah xatirinə, məni buradan xilas eylə!

Xoca Yəqub səşindən Abbası tanıdı, dedi:

– Abbas, səni kim saldı quyuya?

Abbas dedi:

– Dəli Becan.

Xoca Yəqub dedi:

– Dayan, gedim adam gətirim, daşı quyunun ağzınnan götürtdürüm,  
bir də ip gətirim, səni çıxardım.

Xoca Yəqub bunu deyib, daban aldı kəndə tərəf.

Abbasın dərdu çuşə gəldi, üzünü Yaradana tutub kömək dilədi. Aldı  
görək, halı müqabilində “Qarabağ qaytağı” havasında nə dedi:

*Başına döndüyüm ya Şahi Mərdan.  
O qadir sübhana bağışla məni.  
Övladı Mustafa safiyi-ələm,  
Xaki-xorasana bağışla məni.*

*Quran endi Məhəmmədin şaynına,  
Əli Əkbər kimi növcavanına.  
Yol göstərən cümlə müsəlmanına,  
Məscidi Qurana bağışla məni.*

*Ümidnən çağırram qadir Allahı,  
Yetsin imdadıma şahların şahı.  
Biçarə Abbasın yoxdu günahı,  
On iki imama bağışla məni.*

Bu vaxt Abbas nə gördü? Darda qalanların dadına yetən Şahimərdan, budu, gəldi. O saat əlini atıb quyunun ağzındakı daşı götürüb, atdı bir tərəfə, dedi:

– Abbas, qorxma, səbir elə, nicat taparsan.

Bunu deyib, əlini uzatdı, Abbası quyudan çıxardıb, qoydu kənara. Abbas, bayaq ha, ağılını sərdən verib, bihuş yıxıldı yerə. İndi Abbas burada qalsın, sənə kimdən deyim, Xoca Yəqubdan.

Bəli, Xoca Yəqub özünü kəndə çatdırdı. Bir dəstə adam götürüb, quyunun başına gəldi. Baxıb nə gördü?

Daşı quyunun ağzınnan kənara tullayıblar. Abbas da kənarda bihuş yatır. Xoca Yəqub əlini göyə tutub dedi:

– Xudaya, bu nə möcüzədi? Bu daşı quyunun ağzınnan kim götürdü? Bunu quyudan kim çıxartdı?

Bu dəmdə Abbas ayıldı. Dörd tərəfə baxdı, göz gəzdirdi. Xoca Yəqubgildən başqa kimsəni görmədi. Sazı sinəsinə basıb, görək “Sal-lama gəraylı” havası üstündə onlardan nə xəbər aldı:

*Kor olasan, ay gözlərim,  
Ağam görən hara getdi?  
Beşikdə ikən, əntəri  
İki bölən hara getdi?!*

*Zülfüqarı çəkdi daşa,  
Bir cüt bulaq çıxdı qoşa.*

*Əjdahanı başdan-başa  
Bölüb, soyan hara getdi?!*

*İstərəm Şiri-xudanı,  
Ağamı, Şahi-mərdanı.  
Mən Abbası, binəvanı  
Ağlar qoyan hara getdi?!*

Xoca Yəqub sözdən bütün əhvalatı başa düşdü. Üstəlik onu da bildi ki, Abbas sevgilisinin dalınca gedir. Xoca Yəqub ona xeyir-dua verib dedi:

– Aşıq, get! Yaxşı yol! Uğurlar olsun! Allah səni öz sevgilinə çatdırsın!

Bundan sonra yoluna davam edən Abbas bir müddət yol gedib bərk yoruldu, qıçları heydən düşdü, üzüquyulu düşüb yatdı. Aləmi-röyada gördü ki, bir adam ona deyir:

– Abbas, qalx! Yatmaq vaxtı deyil!

Abbas sərsəm kimi yuxudan ayılıb, gördü göy əmmaməli, göy atlı bir adam onun yanında durub. Göy atlı dedi:

– Abbas, bu atın rikabınnan yapış, gözlərini də yum! Havaxt desəm aç, onda açarsan.

Abbas atın rikabınnan yapışib, gözlərini bərk yumdu. Bir az sonra atlı dedi:

– Abbas, gözlərini aç!

Abbas gözlərini açdı, gördü İsfahan şəhərindədi. Yanında da heç kəs yoxdu. Çox fikirləşdi, bilmədi hara getsin. Gəzə-gəzə bir çayçıya rast gəldi. Çayçı baxıb gördü ki, bu, elə bir gözəl oğlandı ki, yemə, içmə, xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə! Özü də qərib adamdı. Dedi:

– Oğlan, görürəm qəribsən. Gəlsən, mənim yanımda şeyird qalasan.

Abbas dedi:

– Qalaram, niyə qalmıram.

Bəli, Abbas çayçıya şeyird qaldı. Burada üç-dörd gün şeyirdlik elədi. Abbas çayçıdan bütün əhvalatı öyrənib bildi ki, hələ Becan Gülgəz Pərinə İsfahana gətirib çatdırmayıb. Abbas gözləməyə başladı. Bəli, bir

gün, beş gün, bir həftə, iki həftə, düz qırx gün keçdi. Yola baxmaqdan gözlərinin kökü saraldı. Lap səbri tükəndi, aldı görək, “Naxçıvangülü” havası üstündə öz səbrinə münasib nə dedi:

*Oğrun yollara baxmaqdan,  
Bağrım qan oldu, yar gəlmir.  
Ağlamaqdan eynim yaşı,  
Sel, ümman oldu, yar gəlmir.*

*Mənim halımdı pərişan,  
Eşqin oduna alışan,  
Yar ilə deyib-danışan,  
Dil, daman oldu, yar gəlmir.*

*Məni qoymusan avara,  
Görüm, günün olsun qara,  
Aparır qürbət diyara,  
Dad-aman oldu, yar gəlmir.*

*Mənim yarım boyu bəstə,  
Dərdindən olmuşam xəstə,  
Yəqin çıxıbdı taxt üstə,  
Yoxsa, xan oldu, yar gəlmir.*

*Dağların qarı söküldü,  
Axdı çaylara töküldü,  
Abbas deyər, bel büküldü,  
Qədd kaman oldu, yar gəlmir.*

Söz tamama yetdi. Qırx birinci gün şəhərdə şadyanalıq başladı. Abbas baxdı ki, hamı tamaşaya gedir. Gəldi çayçının yanına, dedi:

– Əmi, biz də tamaşaya gedə bilərikmi?

Çayçı dedi:

– Niyə gedə bilmirik, lap yaxşı gedərik. Könlün istəyirsə, dur, bu

saat gedək.

Çayçı Abbasi da götürüb, alaqaşının ağzına gəlmiş. Bir az gözlədilər, bir də gördülər ki, kəcavələr, budu, gəlir. Began Aşıq Abbasi görən kimi tanıdı. Qəzəblənib dedi:

– Hara atırıq ölmürsən, arxamızca gəlirsən. Daha Pəri xanımın üzünü görməyəcəksən. Tez buradan get, yoxsa, Şah Abbas eşidər, dərini soydurar.

Abbas dedi:

– Began, eybi yoxdur, öldürər öldürsün, ancaq qoy bir neçəsini deyim, sonra çıxım gedim.

Began izin verdi, aldı Abbas görək , “Mansırı” havası üstündə nə dedi:

*Ağa Began, Soltan Began, Xan Began,  
Ayrılmam Pərimdən, belə gedərəm.  
Ahiş Began, tutuş Began, yan Began,  
Ayrılmam Pərimdən, belə gedərəm.*

*Gözümlə görmüşəm öz məkanımı,  
Yara qurban dedim şirin canımı.  
Öldürəndə halal etdim qanımı,  
Ayrılmam Pərimdən, belə gedərəm.*

*Nə müddətmiş dərin dəryaya gəlmiş,  
O dəryadan dürr götürdüm, dürr aldım,  
Şikəstə Abbasam, binəva qaldım,  
Ayrılmam Pərimdən, belə gedərəm.*

Dəli Began vəzirə dedi:

– Vəzir, biz bunu Xoca Yəqubun quyusuna salıb gəlmədikmi? Bu nə təhər işdi? Bu, quyudan necə çıxdı? Özü də bizdən tez gəlib çatıb.

Abbas onları belə mat-məəttəl görüb, özünü atdı ortaya, dedi:

– Çox fikir eləmə, Began! Pəri xanımı Şah Abbas üçün gətirməyin şadlığına izin ver, bir neçə söz deyim. Axı, mən aşığam, şadlıq

məclisində gərək oxuyam.

Becan izin vermək istəmədi. Camaat yerbəyerdən qışqırdı:

– Söylə, aşıq, söylə!

Aşıq Abbas “Dol Hicranı” havası üstündə götürüb görək nə dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Endir kəcavəni, yarı görəyim.  
Ala gözlərinə heyran olduğum,  
Endir kəcavəni, yarı görəyim.*

*Əmən bilər ləblərinin qəndini,  
Salmışam boynuma yar kəməndini.  
Telli sarvan, sən bilirsən fəndini,  
Endir kəcavəni, yarı görəyim.*

*Mən Abbasam, yol üstündə duraram,  
Gah ağlayıb, gah da boynum buraram.  
Sarı sarvan, sana bir ox vuraram,  
Endir kəcavəni, yarı görəyim.*

Söz tamam oldu. Becan çayçıdan soruşdu:

– Bu neçə vaxtdı buradadı?

Çayçı dedi:

– Qırx gündü ki, mana şəyirdi.

Becan bu işə mat-məəttəl qaldı. Tez özünü Şah Abbasın hüzuruna yetirdi. Ədəb salamını yerinə yetirənnən sonra dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, sana bir sözüm var. Əgər izin versən, deyərəm.

Şah dedi:

– İzindi, de!

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, qız gəlib, ancaq nişanlısı da gəlib.

Şah Abbas dedi:

– Becan, bu nə sözdü? Necə nişanlı?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Pərinin Abbas adlı bir nişanlısı var. O, bizim dalımıza düşüb Xoca Yəqubun quyusunun başına gəlmişdi. Biz onu quyuya saldıq. Ağzına da elə bir daş qoyduq ki, qırx adam götürə bilməzdi. İndi gəlib burada görürəm ki, Abbas çayçının yanında şəyirddi. Özü də qırx gündü buradadı.

Şah əmr elədi, Abbas ilə çayçını onun hüzuruna gətirdilər. Şah baxıb gördü ki, Abbas bir gözəl oğlandı, özü də aşıq. Üzünü Becana tutub dedi:

– Ədə, bu bir uşağın əlində niyə dəstigir olmusunuz?

Becan dedi:

– Şah, uşaq olmasına baxma, o, Haqq aşığıdır.

Abbas gələn kimi Pərinə görüb hər şeyi yadından çıxartdı. Götürüb, “Güllü qafiyə” havası üstündə görək nə dedi:

*Başına döndüyüm, alagöz Pəri,  
İnsaf eylə, mənə sarı gəl, sarı.  
Leyli-nahar həsrətini çəkməkdən,  
Gül rəngim olubdu sarı, sən sarı.*

*Səninlə gedərdim Təbrizdə bağa,  
Qışda ağ otağa, yayda yaylağa.  
İndi mən öləndə özün bük ağa,  
Zülfünlə tabutma sarı gəl, sarı.*

*Canım qurban olsun həmişə mərdə,  
Ay yaradan, fürsət vermə namərdə.  
Abbasi salıbsan sağalmaz dərdə,  
Dərmanı öləndə sarı, gəl sarı.*

Bəli, Pəri Abbasi görən kimi fəğan eləyib, özünü Abbasın üstünə atmaq istədi, qoymadılar. Nə qədər öyüd-nəsihət verdilərsə, Pəri sakit olmadı. O, gözlərinin yaşını tökə-tökə saçlarından bir tel ayırıb sinəsinə basdı, “Şamlar yandı” havasında görək nə dedi:

*Gecə-gündüz fəğandayam,  
Mənəm eşqin natəvanı.  
Taladaram mahalları,  
Boş qoyaram bu meydani.*

*Bilirsənmi, haralıyam,  
Ağlı, göylü, qaralıyam,  
Yüz yerimdən yaralıyam,  
Sinəmdə zənbur nişanı.*

*Hökmünlə yazdım fərmanı,  
Kim eylər dərdə dərmanı.  
Pəriyəm, yarın qurbanı,  
Abbassız neylərəm canı?*

Gözetçilər onun ağlayıb-sızlamasına baxmadılar, dartıb zorla hərəmxanaya aparmaq istədilər. Abbas nə qədər yalvardısa, onu Pəriyə sarı buraxmadılar. Abbas işi belə görəndə, aldı görək, “Zülfüqar dubeytisi” havası üstündə Pəriyə nə dedi:

*Başına döndüyüm Pəri,  
Get, Pərim, gələ bilmirəm!  
Sənə kömək olsun Tanrım,  
Get, Pərim, gələ bilmirəm!*

*Peymanələr dolmayınca,  
Gülgəz rəngim solmayınca,  
Şahdan izin olmayınca,  
Get, Pərim, gələ bilmirəm!*

*Usta ol, ustanı tanı,  
Üstümüzdə durub Tanrı.  
Qul Abbasın din-imanı,  
Get, Pərim, gələ bilmirəm!*

Şah xəbər aldı:

– Aşıq, bunlar səni Xoca Yəqubun quyusuna salmışdılar, bəs nə cür olub ki, orada ölməyib, nicat tapmısan?

Abbas dedi:

– Şah, dilimlə desəm, dilim quruyar. İzin ver, sazla deyim.

Şah Abbas izin verdi. Aşıq Abbas sazı sinəsinə basıb, “Paşaköşdü” havası üstündə görək nə dedi:

*Qalmışdım qəri-zəmində,  
Guşimə bir nida gəldi.  
Oyandım xabi-qəflətdən,  
Məhəmməd Mustafa gəldi.*

*Dərin dəryaya dalmışdım,  
Könlü zülmata salmışdım,  
Hamıdan dalda qalmışdım,  
Dada İmamzada gəldi.*

*Özüm doğru, sözüm düzdü,  
Bədən birdi, yara yüzdü.  
Abbas, üzün nurlu üzdü,  
Cəbrayıldan səda gəldi.*

Şah Abbas qəzəblənib dedi:

– Ədə, nə Məhəmməd Mustafa, nə İmamzada, nə Cəbrayıl? Sən nə danışırısan? Səni bu saat içi zəhərnən dolu quyuya salım, qoy, dediklərin gəlib qurtarsın, görək nə cür qurtaracaqlar.

– Ey şah, bil ki, biz bir cana borcluyuq, zəhər içində ölmə, od içində öl, təvafütü yoxdur. Ancaq izin ver, Pərimə bir sözüm də var, onu da deyim, sonra nə eyləyirsən elə.

Aldı Abbas, “Cavanı” havası üstündə belə dedi:

*Dolanım başına, misli pərvanə,  
Həsrət gözü yolda qalan məni gör!*

*Eşqin sitəmindən, çərxin əlindən,  
Səralıb gül kimi solan məni gör!*

*Sər qoydum, payəndaz etdim üz yara,  
Bayqu kimi meyli vermə üz yara.  
Zülf pərişan, yaxa yırtıq, üz yara,  
Könlümü şikəstə edən, məni gör!*

*Şikəstə Abbasam, çəkərəm qəmi,  
Neylər mənə seyrəqibin sitəmi.  
Kərəmli sultanın budu kərəmi,  
Kərəmsiz qəzəbnak olan, məni gör!*

Sarı Xoca Pəriyə gözünü ağartdı. Pəri üzünü yana çevirdi. Abbas elə bildi Pəri ondan üz döndərir. Aldı görək “Səyyadı” havası üstündə bu münasibətlə nə dedi:

*Məgər vəfan buymuş, ay gözəl Pəri,  
Görcəyin, halından oldum xəbərdar.  
Sarı Xoca kimdi mənim yanımda,  
Eyləsin zülmünü bir daha təkrar.*

*Mən səni bilmişəm mənə münasib,  
Əgərçi sən dönsən, deyil qərayib,  
Tez yetişər dada aləmi-sahib,  
Əgər rəva görsən bu zülmü təkrar.*

*Nə qədər canım var, dönmərəm səndən,  
Əl üzməyəm səndən, əl üzmə məndən,  
Üz çevirib getsən əziz Vətəndən,  
Qayıdarsan yolu bil, yenə təkrar.*

*Abbasi salmışan neyçün bu aha?  
Bu fani dünyada batma günaha.*

*Dil verdin o şaha, mən də bu şaha,  
Sən yazmışsan təkrar, mən yazdım təkrar.*

Söz tamama yetdi.

Bu vaxt Sarı Xoca ilə Becan Şah Abbasın qabağında qürrələnib dedilər:

– Şah sağ olsun, tədbirin çox gözəl tədbirdi. Əmr et, əməl eləsinlər.

Bunların bu hərəkətləri Aşıq Abbası yandırdı. Sazını döşünə basıb “Məmmədbağırı” havası üstündə dedi:

*Şeytan qalib olub, şeytənət artsa,  
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.  
Bütün dünya Haqq yolunda düz olsa,  
Qoymaz düzəlməyə bic, adam oğlu.*

*Bir söz deyim sənə, qəzəbə dolma!  
Namərdin əlinnən heç badə alma!  
Seyrağıb adamlarla oturub-durma!  
Bir gün eylər səni puç, adam oğlu!*

*Abbas deyər, cism nədi, can nədi,  
Ərəsətdə gədə nədi, xan nədi,  
Zülmkar padşaha din, iman nədi,  
Qoyubsan küfrənən, tac, adam oğlu!*

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın qəzəbini daha da artırdı, ağzı köpükləndi. O saat hökm elədi, atın zəhər quyusuna.

Abbas yana çevrilib nə gördü: Gülgəz Pəri gözlərinin yaşını abileysan kimi töküb ağlayır. Eşqi coşa gəldi, aldı görək, “Laçıını” havası üstündə nə dedi:

*Könül necə tab eləsin,  
Mən səndən ayrılıım gedim?!  
Durum dolanıım başına,  
Yar, qadanı alım gedim!*

*Maral kimi baxma gendən,  
Öluncə dönmərəm səndən.  
Əgər incimisən məndən,  
Qalım, könlün alım, gedim.*

*Abbas der, cəmi sitara,  
Yar əlindən bəxti qara.  
Bir vəsiyyət nazlı yara,  
Yazım ərzi-halım, gedim.*

Çayçı Abbasın paltarını, sazını götürüb ağlaya-ağlaya evinə getməkdə olsun, indi eşit Pəri xanımdan.

Pəri xanım başına-gözünə döydü, gözyaşını tökdü. Özünü öldürmək istədi. Şah Abbas onu hərəmxanasına göndərdi. Elə bil Pəri zindana düşdü. Axşam oldu, Şah Abbas durub Pərinin yanına getdi. Pərinin gözəlliyi Şah Abbası heyran eləmişdi. Baxdı ki, Pərlam, doğrudan da, heç bunun əlinə su tökməyə də yaramaz. Şah Pəri xanıma yaxınlaşmaq istədi.

Pəri dedi:

– Mənim sevgilimi zəhər quyusuna atıb öldürdün, bu öz yerində, ancaq onun qırxı çıxmamış, mənə səmt gəlsən, özümü öldürəcəyəm.

Şah Abbas gördü xeyr, əməl eləyəsi iş deyil, ona əl vursa, özünü öldürəcək, ipə-sapa yatan adam deyil. Odu ki, razı oldu.

Bunlar burada qalsın, sizə xəbəri verim Məhəmməd bəydən.

Məhəmməd bəy səfərdən evlərinə gəlib gördü nə Abbas var, nə Pəri xanım. Anası bütün əhvalatı, mən sizə nağıl elədiyim kimi, ona nağıl elədi. Məhəmməd bəy çox qəmləndi. Bildi ki, bacısını İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparıblar, Abbas da onun dalınca gedib, özü də Şah Abbas Aşıq Abbası öldürəcək. Üç adam çağırırdı, biri ərəb, biri fars, biri də türk. Onlara dedi:

– Qoçaqlarım, İsfahana gedərsiz. Aşıq Abbasın öldü-qaldısını öyrənərsiz, qayıdıb mənə xəbər verərsiz. Şah Abbasa qonaq olub deyərsiz, bizə elə aşıq lazımdı ki, üç dildə söz deyə bilsin: ərəbcə, farsca, türkcə. Bunu Abbasdan başqa dünyada heç kəs bacarmaz. Onda Abbasın

öldü-qaldısını şah sizə deyəcək.

Məhəmməd bəy bunlara çoxlu pul verib, yola saldı. Bunlar yola düşüb, İsfahana tərəf getməyin binasın qoydular. Mənzilbəmənzil, teyyimənəzil, az getdilər, üz getdilər, gedib İsfahana çıxdılar. Uzaq ölkə qasidi kimi, Şah Abbasın yanına gedib, xidmət məqamında dayandılar. Şah Abbas onlardan soruşdu:

– Nə məqsədə gəlmisiniz?

Qasidlər dedilər:

– Şah sağ olsun, bizim ölkədə yaşayan əhali üç dildə danışır: ərəbcə, farsca, türkcə. Bizim padşahımız oğluna toy eləyir. Ona üç dildə oxuya bilən aşiq lazımdı. Deyirlər Təbrizdən bura Abbas adlı bir aşiq gəlib, o bilir. Onun üçün gəlmişik.

Padşah dedi:

– Bizim ölkədə ərəbcə, farsca, türkcə oxuya bilən aşiq yoxdu. O dediyin Abbas da zəhər quyusuna düşüb ölüb.

Qonaqlar çayçıya rast gəlib, ona qonaq oldular. Çayçı bunlara çox hörmət-izzət elədikdən sonra soruşdu:

– Qonaqlar, ayıb olmasın soruşmaq, deyin görüm, siz bura niyə gəlmisiniz?

Dedilər:

– Bizim Aşıq Abbas adlı bir adamımız itib. Onu axtarıyıq.

Çayçı dedi:

– Aşıq Abbas elə mənim evimdə olurdu. Şah Abbas onu zəhər quyusuna atdırıb öldürtdü.

Qonaqlar dedilər:

– O zəhər quyusunun yerini bilirsənmi?

Çayçı dedi:

– Bilirəm, ancaq oraya heç kəs gedə bilməz.

Qonaqlar dedilər:

– Sana bir kağız yazıb versək, Gülgəz Pəriyə çatdırı bilərsənmi?

Çayçı dedi:

– Çatdırı bilərəm.

Qonaqlar bir kağız yazıb, çayçı ilə Pəri xanıma göndərdilər ki, bilsin görək, Aşıq Abbas ölüb, yoxsa hələ sağdı. Çayçı kağızı Pəri xanıma

aparmaqda olsun, qulluğunuza Pəri xanımnan xəbər verim.

Pəri xanımın yanında Bəyim adlı bir imanlı qarı var idi. Bu qarı çox rəhmdil bir arvad idi. Pəri xanım həmişə sözünü ona söyləyib, sirrini ona deyirdi. O da Pəri xanıma əlindən gələn köməyi edirdi. Pəri xanım Bəyim qarı ilə oturub söhbət eləyirdi, bu vaxt çayçı kağızı gətirib ona verdi. Pəri xanım qarını da götürüb, gəzmək bəhanəsilə quyunun başına gəldi. İndi eşit Abbasdan.

Abbasın bu ağır vəziyyətdə dərdi coşa gəldi üzünü ərənlər ərəninə tutub köməyə çağırırdı və “Zarıncı Kərəmi” üstündə dedi:

*Ərənlər sərvəri, şahi övliya,  
Gəl yetiş dadıma mövla, ya mövla.  
On bir övladıyla ya əsədullah,  
Gəl yetiş dadıma mövla, ya mövla.*

*Baxdı zəlalətdə, eyni dəmlərdə,  
Axdı eynim yaşı, getdi nəmlərdə,  
Sən tək ağası olan qalmaz qəmlərdə,  
Gəl yetiş dadıma mövla, ya mövla.*

*Həsən, Əli, Hüseyn sənsən tək ümid,  
Gəl özün köməyə, Hüseyni şəhid.  
Abbasdı qapında bir kəlbi-mürüd,  
Daim çağırar mövla, ya mövla.*

Abbasın dərdi aşıb-daşırdı. Əlini yerdən-göydən üzmüşdü. Ümidini ancaq Ulu yaradana bağlamışdı. Ürəyi sakitləşmədi. Darda qalmışların himayədarı ağasını səslədi:

*Bir adın Əlidi, bir adın Heydər,  
Özün yetiş bu düyünə, bu dada,  
Ümid çırağısan, ya səməndi dül-dül,  
Könlüm istər kövsərindən bu dada.*

Elə bil yer-göy səslənirdi, Abbasın qulağına küləkli, ildırım səsləri gəlirdi. Görək Abbas davamın necə deyir:

*Sidqnən çağırıram şahi Heydəri,  
Həsən, Hüseyn, Zeynal, Baqir, Cövhəri,  
Musa, Mirzə, Naqi ilə Əsgəri,  
Sahib Zaman zöhr eləydi bu dada.*

*Qabaq şən yeriyr nəsil Min Allah,  
Min Allah, seyfullah, ya Əsədullah,  
Pərdeyi hicabdan dəst beytullah,  
Abbas deyər, özün yetiş bu dada.*

Abbas ölməmişdi. Qeybdən quyuda olan zəhər gülaba, Abbasın yeri də zərrin otağa dönmüşdü. Abbas güləb içində oturub, fikir dəryasına batmışdı, birdən Gülgəz Pərinin bir damla göz yaşı onun üzünə düşdü. Abbas dik sıçradı. Onun canı tir-tir əsdi, bu damla suyun yar gözünün yaşı olduğunu hiss etdi. O saat üzünü yuxarıya tutub, görək “Badamı şikəstə” havası üstündə nə dedi:

*Başına döndüyüm, alagöz Pəri,  
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!  
Qara bağrım şan-şan oldu, dəlindi,  
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!*

*Bağban oldum, bağım təğayır oldu,  
Gözüm gördü, aqlım tağayir oldu,  
Xoryat əli dəydi, toğ ayır oldu,  
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!*

*Mən sana can dedim, sən də mana can,  
Alış eşq oduna, mənim kimi yan,  
Adım Aşıq Abbas, yerim Tufarqan,  
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!*

Pəri xanım Abbasın sözlərini eşitdi. Onun ölməyib sağ qalmasına çox şad oldu. Abbas isə onun ayağının səsini eşitcək, “Xançobanı” havası üstündə görək nə dedi:

*Duman, gəl keç bu dağlardan,  
Bahar olur, qar əylənməz.  
Bu dünya bir bivəfadi,  
Gözəldə ilqar əylənməz.*

*Gözəlin qaşı qaradı,  
Bayqunun meyli haradı?  
Bu dünya karvansaradı,  
Hər gələn qonar, əylənməz.*

*Abbas deyər, Hac olanda,  
Kəbədə merac olanda,  
Doğru yoldan gəc olanda,  
Namus gedər, ar əylənməz.*

Gülgəz Pərinin ürəyi soğan qabığı kimi soyuldu, saçlarından bir neçə tel ayırıb quyuya atdı. Abbas tükləri ürəyinin başına qoydu. Aldı görək, “Məhərrəmkəndi” havası üstündə nə dedi:

*Bar ilahi, qismət eylə,  
Yara yoldaş eylə məni!  
Mən ona can qıyar olsam,  
O sevsin baş ilə məni.*

*Ağladırısan, güldürürsən,  
Çəşmim yaşın sildirirsən,  
Cəllad kimi öldürürsən,  
O göz, o qaş ilə məni.*

*Sən olasan səni, Tanrı,  
Çıxar könlündən qübarı.*

*Sevər olsan özgə yarı,  
Yandır ataş ilə məni.*

Bəyim qarı baxdı ki, Abbas sağdı, Pərinin gəlməyini də bildi. İndi əgər Pəri də başlayıb onunla danışsa, eşidib bilən olar, işin içindən iş çıxar. Odu ki, Pərinə danışmağa qoymayıb dedi:

– Qızım, Abbasın sağlığını ki, bildin, bəsdı. Tay burada durmaq olmaz. Abbası orada saxlayan saxlayıb. Bilib, gələrlər. Abbası da öldürərlər, bizi də. Gəl, çıxmaq gedək!

Pəri baxdı ki, Bəyim qarı ağıllı söz deyir. Durub onunla evə gəldi. Sonra Bəyim qarını göndərdi ki, gedib əhvalatı çayçıya xəbər versin. Bəyim qarı özünü tez çayçının evinə yetirib dedi:

– Adamlara xəbər ver ki, Abbas hələ sağ-salamatdı.

Adamlar bu xəbərdən çox şad oldular, ancaq nə qədər elədilər, çalışdılsa, özlərini quyunun başına sala bilmədilər. Axırda nəəlac qalıb, Məhəmməd bəyə xəbər vermək üçün geri, yola düşdülər.

Aşıq Abbas hali-pəjmürdə bilmirdi neyləsin. Bir tərəfdən Gülgəz Pəri narahatlığı, bir tərəfdən də quyuda belə çarəsiz qalmağın əzabı onun qəmgin könlünü didib-dağıdırdı. Üzünü pirlərə, ənbiyalara tutub onları köməyə çağırırdı və “Hicran Kərəmisi” havası üstündə dedi:

*Məsəlli nəcayib talibi həm ta,  
Beşikdə maliksən, saqi ey gövsər.  
Qurana natiqsən, kəlamı bəyan,  
Vəkili kərxana sahibi dəftər.*

*Yer, göy varlığını tutubdur qərar,  
İnsi, cinsi, küllü, aləm hər nə var,  
Sənə bəxşiş etdi ulu pərvərdigar,  
Fatmeyə Zülfüqar, dül-dülü Qəmbər.*

*Varıban mehrac yolunda yatan,  
Tifilkənə ağ evin bəndini çatan,  
Qul adına özünü şəhri bərbərdə satan,  
Şafey günahkar, qazeyi mənşər.*

*Abbas, bu sirləri kim bilər, Allah,  
Kümbəzil xızrında zikr illallah,  
Beysəl müqqəddəsdə vallahi-billah,  
Yoxdur səndən qeyri zati bey-hünər.*

Aşıq Abbas üçün quyuda bir saat bir il keçirdi. Günlərin bir günü öz-özünə dedi:

– Yaxşı, mən bu quyunun içərisində həmişə qalım, nə olsun? Axı, mənim sevgilim Şah Abbasın əlində qalıb. Mənim yolumu gözləyir. Mən onu Şah Abbasın əlinə qurtarmalıyam.

Dərd yenə də Abbası götürdü. Sazı sinəsinə basıb, “Təcnis” havası üstündə görək nə dedi:

*Xaliqi ləm-yəzəl, vahidi-yekta,  
Salma nəzərindən, ay ağa, haray!..  
Mən ki, qovruluram tənə sözüynən,  
Pərvanə tək yandım, ay ağa, haray!..*

*Başına döndüyüm ala yapışır,  
Zər-zərbağ geyinib, ala yapışır.  
Mərdin qaydasıdı, ələ yapışır,  
Seyrağıb əl atar ayağa, haray!..*

*Kəbədən gələnin bu müşk gülünə,  
Bülbül, əhvalını demiş gülünə,  
Şikəstə Abbasın bu müşkülünə,  
Sən özün yet dada, ay ağa haray!..*

Abbas sözün qurtaran kimi bir səs gəldi. Qeybdən ona dedilər:

– Abbas, fikir eləmə! Gözlərini yum! Səni zəhər içində bəsləyən, sənə nicat da verəcək.

Abbas gözünü yumdu. Bir vaxt gözünü açıb, özünü Pəri xanımın bağının qabağında gördü. Gözünü dörd tərəfə gəzdirib gördü ki, Pəri xanım eyvanda dayanıb. Pəri xanım da Abbası görüb güldü. Pəri

xanımın gülməyi Abbasa toxundu. Öz-özünə dedi, ey dadi-bidad, yəqin Pəri xanım mənən üz döndərib. Mənim bu hala düşməyimə gülür. Yəqin ki, o, Şah Abbasın fənd-felinə uyub. Sazı sinəsinə basıb “Bay-ramı” havası üstündə görək nə dedi:

*Nə gülürsən, mənim kimi gülüncə,  
Sən mana gülüncə, dərdə gül, Pəri!  
Alışan otaqda, zərnişan bağda,  
Süsəni, sünbülü dərdə, gül, Pəri!*

*Bir zaman gəzirdik Təbrizdə bağı,  
Sinəmə çəkirsən dağ üstədən dağı.  
Bənd edibsən mənim kimi dustağı,  
Sən məni qoyubsan darda, gül, Pəri!*

*Abbas gətirildi dar ayağına,  
O qulac qolların sal ayağına.  
Qanınnan xına yax əl-ayağına,  
İndi mənim kimi mərdə gül, Pəri!*

Pəri xanım baxdı ki, gülməyi Abbasın keyfinə toxunub. Tez Abbasın yanına gəldi. İki aşiq-məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mən sənə salamət qurtarmağına sevinib gülürdüm. Sən niyə incidin?

Abbas dedi:

– Elə bildim ki, rəqibə uyub, məni tərk eləmişən.

Aldı Abbas “Səlminazi” havası üstündə dedi:

*Qədəm qoyub, yar yanına gedəndə,  
Elə gəl, elə get, yol inciməsin!  
Şəkər ləblərindən mənə busə ver,  
Dodaq tərpanməsin, dil inciməsin.*

*Dərildi bostanlar, boş qaldı tağlar,  
Könül, istədiyin verməsən, ağlar,  
Ağ sinən üstündən darayı dağlar,  
Heykəl arasından sal, inciməsin!*

*Bülbül fəğan eylər gül həvəsindən,  
Qoşa nar asılıb yar sinəsindən.  
Elə gəl, elə get bağ bərəsindən,  
Bülbüllər hürküşüb, gül inciməsin!*

*Gözəllər içində sən qızıl güllər,  
Dolansın başına şeyda bülbüllər.  
Əsmə səba yeli, titrəmə çöllər,  
Cığalar tərpənib, tel inciməsin!*

Gülgəz Pəri dedi:

– Ağlına ayrı şey gəlməsin. Mən sənnən dönmərəm. Ancaq qorxuram, gəlib bizi burada görələr. Gəl, tez buradan çıxıb gedək!

Abbas dedi:

– Pəri, qadan alım, bir neçə tapşırıgım var, qoy deyim, sonra get! Ölüm-itimdi, bəlkə, sonra heç görüşmədik.

Bunu deyib, Abbas sazı döşünə basdı, “Yurd yeri” havası üstündə dedi:

*Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,  
Əmərlər dilini, aman, əl aman!..  
Badi-səba mənlə yaman yağdı,  
Dağıdar telini, aman, əl aman!..*

*Kəsmə ala gözün siyah sürməsin,  
Seyrağıblar qönçə gülün dərməsin.  
Pünhan danış, bədnəzərlər görməsin,  
Kəsərlər dilini, aman, əl aman!..*

*Hərdən sən Abbası yada salanda,  
Dindirib, söylədiy, könlün alanda,  
Əbrişim saçların səcdə qılanda,  
İncidir belini, aman, əl aman!..*

Gülgəz Pəri dedi:

– Abbas, heç qorxma! Yel də olub yanımdan ötə bilməzlər. Mən sənəmə, sən də mənə.

Abbas ilə Gülgəz Pəri bir-birindən ayrıldılar. Abbas tez çayçının evinə gəldi. Çayçı onun üzünən-gözünən öpüb, salamat qalmasına çox sevindi. Abbas Təbrizdən əhval soruşdu. Çayçı Təbrizdən gələn adamların əhvalatını ona söylədi. Çayçı Abbasa faxir libas geyindirib hamama apardı, qaytarıb evinə gətirdi. Dedi:

– Abbas, heç bir yana çıxma! Şah adamları səni görərlər, genə tutarlar.

Bəli, bir neçə gün də belə gəldi, keçdi. Abbas çayçının evində yedi, içdi, istirahət elədi.

Günlərin bir günündə Abbas öz-özünə dedi: – Ey dadi-bidad! Mən burada niyə oturmuşam? Gedim Gülgəz Pərinin bağının yanına, bəlkə, onu gördüm.

Abbas özünü Pəri xanımın bağının yanına saldı, baxdı ki, Gülgəz Pəri bir dəstə qız ilə bahar bağında seyrə çıxıb. Abbas bunu görəndə sazı sinəsinə basdı, “Oğuzoğlu” havası üstündə dedi:

*Yar geyinib yaşılınan, alınan,  
Elə bildim, sonam bu, sudan gəlir.  
Müjgan atdı, dəydi, keçdi sinəmnən,  
O cadu qəmzələr busudan gəlir.*

*Örtübən başına şalı-zər, gəzər,  
Abıdan nimtənə, qızıl düymələr,  
Yaraşır belinə zərbaftan kəmə, r  
Belə bir sənəmdən busə dan gəlir.*

*Abbasam, çəkərəm aman-amana,  
Nə ola, yetəydi əlim canana.  
Qoynu içi dönüb tazə bostana,  
Sərxoş sevdiciyim bu sudan gəlir.*

Pəri xanım Abbasın səsinə eşidib, çox şad oldu. Amma elə bu dəqiqədə Dəli Becan çıxıb onu gördü. Aman verməyib tutdu, birbaşa Şah Abbasın yanına gətirdi. Şah Abbas çox təəccüb elədi, dedi:

– Abbas, bu necə oldu ki, o zəhər quyusunun içində sən parçalanıb ölmədin? Axı, o zəhər elə zəhərdir ki, onun içərisində bir dəqiqə dayanmaq olmazdı. Bu nə sirdi? Səni kim xilas elədi?

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, icazə ver, sazla deyim.

Şah icazə verdi. Aldı “Baş divanı” havası üstündə dedi:

*Rey zəmində giriftaram, əkbəri-sübhana bax,  
Vəsəldən çaldı qələm, girdi dondan-dona bax,  
Lo fələkdən dər açıldı, kokəz Qadiri-Qəhhara bax,  
Çarəsizlər ümudi Məhəmməd aləmi heyrana bax.*

*Ərəbi-qiblə tərəfdən açıldı səngi-əzbər,  
Aləmlər qalxdı səmada, cahan oldu lələzar,  
Doxsan min kəlmə bizlərə onlar gətirdi xəbər,  
Bir ayət kəlmə içində kövsəri Rizvana bax.*

*Yeddinci ərş üzüdü, yeddidi xaki zəmin,  
Cəbrayıl çaldı şahpərin, ərş-əlaya düşdün,  
Müşkülləri həll eləyən Tufarqanlı Abbas üçün,  
Düz döşəram xaki payına həvvəl rəhmana bax.*

Sarı Xoca, Dəli Becan bu deyilənlərdən heç nə anlamadıqlarını dilə gətirdilər. Aşıq Abbas üzünü Şaha tutub məni xilas edən edib, söylədi.

Aşıq Abbasın könlü coşa gəldi, sazı sinəsinə basıb bir daha söz demək istədi. Aldı görək “Qazax səbzəsi” havası üstündə daha nə dedi:

*Onun kimi şahi-xuban sevənin,  
Nə dərdi var, qala qəmlər içində?  
Gözəl şahın üzün görən çürüməz?  
Yüz il qalsa, elə nəmlər içində.*

*Saqi versə, piyaləsin qanaram,  
Elə bilmə, ölsəm, yardan dönərəm.  
Gündüz odlanaram, gecə yanaram,  
Yarı görüb naməhrəmlər içində.*

Şah Abbas Becana dedi:

– Becan, bunun yarının yanına kim getmişdi ki, bu belə danışır?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Sarı Xocadan başqa onun yanına kimsə gedə bilməz.

Şah Abbas dedi:

– O heç... O həmişə arvadlar içərisində olur. Pəri xanımın yanına heç kəs getməyib. O sənin yasını saxlayır. İkincisinə qalan yerdə, Pəri xanımın sana nə dəxli var? Naməhrəm yanına gəldi, gəlmədi.

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, gerisinə qulaq as!

*Əzəldən Abbasın sahibi sənsən,  
Hökmi-Süleymansan, təxti-rəvansan,  
Sərdari-əzəmsən, kökəb-nişinsən,  
Məlakəsən münəvvərlər içində.*

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın xoşuna gəlmədi, dedi:

– Ölüncə Gülgəz Pərinin üzünü görməyəcəksən.

Abbas dedi:

– Görək ki, şahlar ədalətli, mərhəmətli olur. Qulaq as.

Aldı Aşıq Abbas görək, “Bəhməni” havası üstündə üç dildə necə oxuyur:

*Mərd odu hürufat hüruf dəmində,  
Dəmə qal qatmaya, birdən edə guş.  
Xəbər aldım, üsul dinin neçədi?  
Ərəbi – xəms, farsı – pənc, türki – beş.*

*Sövdəgar isən, aç mətah yekhayek,  
Al cavabın, ver sualı yekhayek.  
Əyləşibdi bədən üstə yekhayek,  
Ərəbi – rəc, farsı – sərdi, türki – baş.*

*Al geyib əyninə zəri inci dürr,  
Gümüş kəmər nazik beli incidir.  
Düzülüb dəhana səfa-səf inci, dürr,  
Ərəbi – zirs, farsı – dəndən, türki – diş.*

*Zimistandan biz də çıxdıq yaya da,  
Əhvalımız dastan olub yaya da.  
Onu bənzədirəm oxa, yaya da,  
Ərəbi – hacib, farsı – əbru, türki – qaş.*

*Namərd ilə olma sən gəl aşına,  
Bir gün olar, zəhər qatar aşına.  
Abbas deyər, salım şahın başına,  
Ərəbi – həcər, farsı – cəng, türki – daş.*

Gülgəz Pəriyə xəbər verdilər ki, Abbas gəlib Şah Abbasın qabağında oxuyur. Gülgəz Pəri dedi:

– A qızlar, məni aparın, ordan bir kənardan aşığın səsinə qulaq asım.

Şah Abbas dörd-beş hərəmisıyla oturmuşdu, Abbas şahın qarşısında oxuyurdu, gözü birdən Gülgəz Pəriyə sataşdı. Belə baxanda sazın zilini zil, bəmini bəm, sinəsinin üstündə mistəkəm edib, görək öz sevgilisini görəndə “Turacı” havası üstündə nə deyir:

*Atasınnan, anasınnan,  
Gül gəzindi, gül gəzindi.*

*Yarın xana baxçasından,  
Gül göz indi, gül göz indi.*

*Yarı ağılı badə<sup>1</sup> gördüm,  
Yarı ağ libada gördüm,  
Yarı əqli-badə gördüm,  
Gülgəzindi, Gülgəzindi.*

*Sən məni ağlama<sup>2</sup> da, gör,  
Sən məni ağlama da, gör,  
Sən məni ağlamada gör,  
Gülgəz, indi, Gülgəz, indi.*

*Bir işdə dayandı Abbas,  
Bir işdə əyandı Abbas,  
Bir işdə də yandı Abbas,  
Gül, göz indi, gül, göz indi.*

Şah Abbas baxdı ki, Abbas dərin adamdı, onu öldürmək fikrinə düşdü. Amma ürəyində fikrini saxlayıb, dedi:

– Yaxşı, nişanlıni özünə verərəm. Bu şərtlə, axşam gələrsən barigaha, mənim məclisimdə oxuyarsan.

Abbas dinmədi... Bildi ki, şah onu öldürmək istəyir.

Şah Abbasın yanından çıxıb Gülgəz Pərinin bağçasına gəldi. Gördü ki, sevgilisi Tərhan xanımla eyvanda dayanıb. Abbasın eşqi cuşə gəldi, aldı görək “İncəgülü” havası üstündə nə dedi:

*Aradım Osmanı, gəzdim Əcəmi,  
Misiri, İstanbulu, Şamı görmüşəm.  
Harda adibəlli gözəl varsa da,  
Arayıb, axtarıb hamı görmüşəm.*

---

1. Ağılı badə - ağılı, zəhərli badə

2. Ağlama – burada ağılama, zəhərləmə mənasında

*Fironi, Firdovsi, Nəmrudu, Şəddad,  
Onlar da dünyada qoydular bir ad.  
Yusiflə Züleyxa, Şirinlə Fərhad,  
Bəhram ilə Güləndamı görmüşəm.*

*Mənə yarın hər sitəmi gözəldi,  
Ürəyimdə dərdi, qəmi gözəldi.  
Pərim qəşəng, gözəl, namı gözəldi,  
Çarü-naçar o Tərlandı görmüşəm.*

*Abbasam, sözlərim dilimdə əzbər,  
Cəm olub sinəmdə dərdim bir dəftər.  
Şahım, sizin olsun məscidi-minbər,  
Mən gözümlə müsəllanı görmüşəm.*

Pəri Tərlandı xanımdan ayrılıb eyvanın bir başında sütuna söykəndi. Elə bil maral sürüdən ayrılmışdı. Abbas ona diqqətlə baxdı, ürəyi alışıb yandı. Aldı görək Pərinin gözəlliyinə “Orta şəşəngi” havası üstündə nə dedi:

*Gəzdim İsfahanı, nisfi-cahanı,  
Sənin kimi gözəl hanı, əzizim!  
Dodağın şəkərdi, şəhdi mat eylər,  
Ağzın içi gövhər kanı, əzizim!*

*Siyah zülfün dal gərdəni döydümü?  
Onun dərdi mənim qəddim əydimi?  
Zalım şahın əli sənə dəydimi?  
Dağıdaram xanimanı, əzizim!*

*Qəmzəsi bəllidi qaşü-gözündən,  
Mən öpmədim, yanağından, üzündən.  
Eyləmə qapından çuğul sözündən,  
Abbas kimi növcəvanı, əzizim.*

Gülgəz xanım baxdı ki, Abbasın ürəyinə başqa fikir gəlib. Odu ki, Abbasın yanına gəlib dedi:

– Əzizim, fikrinə başqa şey gəlməsin, qalsam səninəm, ölsəm qara torpağın.

Abbasın eşqi coşa gəldi, aldı görək “Göyçəgülü” havası üstündə daha nə dedi:

*Könül qəmgin, səhraları gəzirəm,  
Nə insafdı, mən də sənsiz qalım, yar?  
Gözüm görür, yarlı yarın dindirir,  
İstəram ki, səndən kamım alım, yar!*

*Gizli-gizli sənle etdiyim ilqar,  
İndi bildim, səndə yoxmuş etibar.  
Hər kim versə mənə yardan bir xəbər,  
Şirin canım ona müjdə qılım, yar.*

*Ayrı düşdüm vətənimdən, elimdən,  
Bülbülümsən, gülşənimsən, gülümsən.  
Mən nə dedim, sən incidin dilimdən,  
Həsrət qaldım, mən dərmədim gülüm, yar!*

*Abbas deyər, tərək elədim elimi,  
Bir dərmədim ağ sinədən gülümü,  
Arada var çərxi-fələk ölümü,  
Qoy camalın görüm, ondan ölüm, yar!*

Söz tamama yetdi, yenidən iki aşiq-məşuq bir-birinin boynuna sarılmaqda olsun, görək Şah Abbas nə iş görür...

Şah Abbas Becanı çağırır dedi:

– Becan, nə olursa-olsun, mən bu gecə Aşıq Abbası öldürməliyəm. Axırı, bu, bizə əngəl olacaq.

Sonra da Sarı Xocanı çağırır dedi:

– Xoca, evə əlvən fərş döşərsən. Altına da ağzı yuxarı zəhərli almas

qılınclar qoyarsan. Abbas gəlib keçəndə parçalanıb, ölər. Şər deməsən, xeyir gəlməz. İşdi, elə ki, ölmədi, keçdi, onda bir almaya süleymani zəhər daxil edib verərsən, ölüb başımızdan rədd olub gedər.

Sarı Xoca şahın əmrini yerinə yetirdi, tapşırıqlarını düzəltdi. Bəli, axşam oldu, Abbasi toy-nağara ilə döşənmiş evə apardılar.

Aşıq Abbas bildi ki, onu öldürməyə aparırlar. Aldı görək “Qəhrəmanı” havası üstündə halına münasib nə dedi:

*Başına döndüyüm, ay yazan alim,  
Mən dərdi-dilimi deyim, bir də yaz!  
Doqquz ay yatasan yarın qoynunda,  
Üç ay payız, üç ay qışı, bir də yaz!*

*Nə tuş oldum nazlı yarın oxuna,  
Ağ məmələr bir-birinə toxuna.  
Bir qələm çal, hər divanda oxuna,  
Görən desin, var əllərin, bir də yaz.*

*Nə ola, Abbasi yada salalar,  
Havada mürəglər qanad çalalar.  
Qorxuram ki, yarı məndən alalar,  
Çığırsalar: haçan gələr bir də yaz.*

Söz tamama yetdi. Abbasi toy-nağara ilə döşənmiş bir evə apardılar. Orada bir imansız molla var idi. Qoymuşdular ki, gələndə Abbasa dil-ağız eləsin. Dəli Becan dedi:

– Abbas, şahın əmridir, gir bu əttarxanaya, kefin nə istəyir, ləli-gövhərdən götür. Məclis qurtarandan sonra toyunu burada edəcəyik.

Abbas evə qədəm basmayıb, qapıda dayandı, dedi:

– Becan, qoy bir neçə söz deyim, sonra içəri girim. Aldı, görək, “Hüseyni” havasında nə dedi:

*Əttar dükənində bir molla gördüm,  
Tutubdu dəstində varağını, gör!*

***Aldı cavabımdan, cavab anladı,  
Döndərdi, mənanın var, ağını gör!***

Abbas sözünü qurtaran kimi, almas qılınclar hamısı yastısına yerə düşdü. Abbas onların üstündən keçib evə girdi, mollaın yanına getdi. Molla ona dil-ağız eləyib, bir alma uzatdı, dedi:

– Abbas, bu almanı şah veribdi, al, ye! Sonra toyunu edəcəyik. Abbas dedi:

– Molla, bir bənd söyləyim, sonra.

Aldı Abbas:

***Bitib dost bağında canım alması,  
Dərmə, kamil deyil, canım, alması.  
Necə qəbul elər, canım alması,  
Doğram-doğram eylər, var, ağını gör!***

Pəri xanım da yuxarıdan baxırdı. O, Abbasın işin içinnən ustalıqla çıxmasına sevindi.

Başını bulayıb, gülmək istəyəndə qulağındakı sırğanın səsi otağa düşdü. Səsi Abbasın qulağı çaldı. Dedi:

***Mənim yarım qaş oynadar, baş bular,  
Göz süzdürər, dil tərpədər, baş bular.  
Qibləgahım başım üstədən baş bular,  
Tez azdı, sırğanın var, ağını gör!***

Padşah baxdı ki, Abbas qılıncları da bildi, almanı da. Üçüncünü də yoxlamaq istədi, dedi:

– Gedin, görün Pəri xanımın sırğası səslənibdimi?

Bir adam gedib Pəri xanımdan soruşdu və geri qayıdıb, padşaha dedi:

– Qibleyi-aləm, doğru deyir. Pəri xanım başını tərpədib, sırğa səslənib.

Şah Abbas dedi:

– İş ki belə oldu, iki dənə üzük göndərəcəyəm: biri mənim adıma, biri də Aşıq Abbasın adına. Pəri xanım hansını götürərsə, onun olar, söhbət də qurtarar.

Üzükləri göndərdilər. Üzüyü Bəyim qarı apardı. Abbas fikir elədi, ey dadi-bidad, birdən Pəri xanım bilməz şahın üzüyünü götürər, onda işlərimiz tamam bərbad olar. Odur ki, Abbas sazı götürüb, görək Bəyim qarıya “Mirzəcanı” havası üstündə nə tapşırıq verir:

*Aman Bəyim, mənə yaman başlama,  
Mənim ərzim gedər xana yetişi.  
Qaşların ləl olsa, yoxdu qiyməti,  
Min tümənlik bəzircana yetişi.*

*Məclisinə sürəhilər düzülür,  
Ala gözlər xumarlanıb süzülür,  
Bir muyin üzölsə, canım üzülür,  
Zəlzələsi asimana yetişi.*

Pəri xanım o saat rübəndini üzündən kənara itələyib, Aşıq Abbasın üzüyünü götürdü. Aşıq Abbas bunu görən kimi aldı görək gerisini nə dedi:

*Abbas deyər, Pərim bir niqab atdı,  
Camalın göstərdi, günü yubatdı.  
Ağ üzlər xalları misli-nobatdı,  
Dadı cənnəti-rizvana yetişi.*

İşi belə görən Şah Abbas dedi:

– Mən heç vaxt belə-belə xırda şeylərdən ötrü Pərimni Abbasa vermərəm. Abbas Pərinin üzünü görməyəcək.

Sonra da Becan ilə Sarı Xocanı çağırıb, dedi:

– Deyin görüm, nə tədbiriniz var?

Sarı Xoca ilə Becan Pəri xanımın paltarını bir dul ifritə qarıya geydirib, öyrətdilər ki, Pəri adı ilə içəri girib, gedib şahın ətəyinnən tutsun,

desin: “Mən Abbası istəmirəm, səni istəyirəm”. Bu tədbiri hazırladılar, sonra girib dedilər:

– Şah sağ olsun, biz belə məsləhət görürük ki, bu barədə Pəri xanımın özünün fikrini bilək, görək o kimə getmək istəyir. Şah Abbasa, ya Aşıq Abbasa?

Hamı bu məsləhəti bəyəndi. Becan ilə Sarı Xoca Pərinin paltarını geyinmiş qarını içəri saldılar. Qarı düz gedib Şah Abbasın ətəyinnən tutdu ki:

– Mən Şah Abbasa getmək istəyirəm.

Aşıq Abbas məsələni başa düşdü. Sazı döşünə basıb, “Hüseyni” havası üstündə dedi:

*Başına döndüyüm, ay Gülgəz Pəri,  
Apardın ağlını, ay bu yanda dur!  
Ağıl başda olmaz, ruh da bədəndə,  
Eylədin tarimar, ay bu yanda dur!*

Pəri xanım kənardan baş verənləri diqqətlə izləyirdi. Mətləbi başa düşdü. Barmağını dişləyib, ayağını saxladı. Aldı Abbas gerisini:

*Halaldandı mayam, bulunmaz haram,  
Qırxlar məclisində mən orda varam.  
Seyrağıb adamla heç olmaz aram,  
Şeytandı, felindən ay bu yanda dur!*

*Abbasam, dövrənim, ay belə keçdi,  
Dolandı ruzigar, ay belə keçdi,  
Sallandı bir pəri, ay belə keçdi,  
O səbəbdən dedim, ay bu yanda dur!*

Abbas məsələni başa düşdü, ona kələk qurduqlarını anladı. Bildi ki, bütün baş verənlər onun Gülgəz Pəri ilə qovuşmasına mane olmağa yönəlib. Sarı Xoca da, Dəli Becan da bu məqsədlə əllərindən gələni edirlər. Hiylə və kələklərlə sınağa çəkilən Aşıq Abbas sazı sinəsinə basıb,

“Ağır şərili” havası üstündə görək nə deyir:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Ala qarğa şux tərlanı bəyənməz.  
Oğullar atanı, qızlar ananı,  
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz.*

*Adam var ki, getməyəsən işinə,  
Adam var ki, dolanasan başına.  
Adam var ki, ayran tapmır aşına,  
Dindirərsən, yağlı nanı bəyənməz.*

*Adam var, əyninə geyinir dəri,  
Adam var, dünyada gəzir sərsəri,  
Adam var, mərfətdən yoxdu xəbəri,  
Adam var sultanı, xanı bəyənməz.*

*Adam var, çölləri gəzər kəlləhi,  
Adam var, tanımaz o bir Allahı.  
Adam var ki, bilməz o, bismilləhi,  
Adam var ki, yol-ərkanı bəyənməz.*

*Adam var, dolanar səhranı, düzü,  
Adam var, düşürər gülü, nərgizi,  
Adam var, geyməyə tapılmaz bezi,  
Adam var, al geyər, şalı bəyənməz.*

*Adam var, çox işlər eylər irada,  
Adam var ki, yetə bilməz murada.  
Adam var ki, çörək tapmaz dünyada,  
Adam var, yağ yeyər, balı bəyənməz.*

*Adam var ki, adamların naxşıdı,  
Adam var ki, anlamazdı, naşıdı.*

*Adam var ki, heyvan ondan yaxşıdı,  
Dindirərsən, heç insanı bəyənməz.*

*Adam var, dəstinə verəsən güllər,  
Adam var, gözüünə çəkəsən millər,  
Tufarqanlı Abbas, başına küllər,  
Nə günə qalmısan, qarı bəyənməz.*

Şah qəzəblənib, cəlladı çağırdı. Cəllad hazır olub, dedi:

– Şah sağ olsun, qolum qüvvətli, qılıncım kəskin, kimi istəyirsən, boğazını cücə boğazı kimi üzüm.

Şah Abbas dedi:

– Bu aşığı aparıb dar ağacından asarsan.

Cəllad Aşıq Abbası yaxalayıb, dar ağacının dibinə apardı. Aşıq gördü ölüm zamanıdı, əli yarından üzülür, üzünü cəllada tutub dedi:

– Cəllad, qoy, bir neçə sözüm var, deyim, sonra kəndiri boğazıma keçir.

Sazı sinəsinə basıb, “İbrahimi” havası üstündə görək nə dedi:

*Durum dolanım başına,  
Ala gözlü yar, gedirəm.  
Ölsəm, boyuna sadağa,  
Qalsam, intizar gedirəm.*

*Mərd ilə eylə ülfəti,  
Çəkmə namərddən minnəti.  
Bülbül kimi, gül həsrəti,  
Qışı, yazı zar gedirəm.*

*Abbas deyər, gül fəslidi,  
Bundan artıq dərd hansıdı?  
Ayrılığın vədəsidi,  
Gəl, könlümü al, gedirəm.*

Gülgəz Pəri istədi Abbasın yanına getsin, qoymadılar, geri qaytardılar. Abbas Batman Qılıncı, elini, obasını yadına saldı, üzünü şaha tutub dedi:

– Şah sağ olsun, izin ver, birini də deyim, sonra öldürt. Onsuz da ixtiyar səndədi, öldürəcəksən.

Şah icazə verdi. Aşıq Abbas götürüb “Qaytarma” havası üstündə görək nə dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Hara getdi, baxtıqara, gəlmədi.  
Bülbül uçdu, soldu gülün yarpağı,  
Qismət oldu qönçə xara, gəlmədi!*

*Şah hökmilə xan üstünə xan getdi,  
Ağlar didəm, yaş yerinə qan getdi.  
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,  
Axır apardılar dara, gəlmədi!*

*Abbas deyər, bu ad yaman ad oldu,  
Cismim atəş, boynum dolu od oldu.  
Mən can dedim, canan məndən yad oldu,  
İndi uzaq düşdü ara, gəlmədi.*

Pəri xanım kənardan baxıb, gözyaşını abi-leysan kimi töküdü. Abbas sözünü qurtaran kimi, Pəri on iki hörük pərişan saçından bir tel ayırıb, sinəsinin arasına basdı, incə barmaqlarını təzənə eləyib, “Cəlili” havası üstündə görək nə dedi:

*Başına döndüyüm, gül üzlü cavan,  
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl!  
Bilməz idim belə hicran dərdini,  
Lütf eylə, üzümə gül, onnan ayrıl!*

*Qasid gəldi, qəsdən xəbər gətirdi,  
Əlif olan qəddim dala yetirdi.*

*Axdı çeşmim yaşı, üzüm götürdü,  
Eynim adaların bil, onnan ayrıl!*

*Eşqin ataşdı sinəmdə dəftər,  
Gecə-gündüz sənsən dilimdə əzbər.  
Sən ol bu Pəriyə buta verənlər,  
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl!*

Gülgəz Pəri sözünü qurtarıb, özünü Abbasın üstünə atdı. Onun boy-nuna sarılıb dedi:

– Mən bunnan ayrılmayacağam. Məni də bununla öldürün!

Şah Abbas əmr elədi, Gülgəz Pərinə Aşıq Abbasdan ayırdılar. Aldı Aşıq Abbas, “Baş saritel” havası üstündə görək nə dedi:

*Gecə-gündüz qan ağlaram,  
Göz yaşım ümmana getdi!  
Şirin canım yar yolunda,  
Olmağa qurbana getdi.*

*Doymadım yarın dilindən,  
Qucmadım incə belindən,  
Aldılar yarı əlimdən,  
Qarğana-qarğana getdi.*

*Geyib əyninə süsənbər,  
Ətri verər müşkü ənbər.  
Misirdə Yusif peyğəmbər,  
Ol şah ki, zindana getdi.*

*Hər nə oldu, mənə oldu,  
Qaynadı peymanım doldu,  
Desələr, Abbas nə oldu?  
Deyin, Tufarqana getdi!*

Bunlar burada qalsın, sizə xəbər verim Batman Qılıncdan. Batman Qılınc davadan təzəcə qayıdıb evə gəlmişdi. Bu zaman İsfahandan göndərdiyi adamlar özünü ona çatdırıb dedilər:

– Evini tanrı yıxmasın, dur! Şah Abbası zəhər dolu bir quyuya salıb, amma hələ sağdır, ölməmişdir. Pəri deyirdi ki, qardaşım başını orda islatsın, burda qırxsın. Tez Abbasın köməyinə çatsın, onu ölümdən qurtarsın.

Şah Abbas vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Abbas Haqq aşığıdı, onun sevgilisini əlinnən alsaq, bəlaya düşərik. Bütün sınaqlardan çıxdı. Onu öldürməyib, Pərinə özünə verirəm, nə deyirsiniz?

Dedilər:

– Şah sağ olsun, hamımız razıyıq. Aşığı incitmək olmaz.

Şah əmr elədi, Abbası gətirdilər. Şah Abbas ona dedi:

– Aşıq, sevgilini özünə verirəm. Ya bizim ölkədə qal, ya da öz ölkənə get.

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, mərhəmətin artıq olsun, Pərinə mənə buta verən həmişə köməyimizdədi. İzin ver, biz gedək.

Şah əmr elədi, Gülgəz Pərinə çağırdılar. Abbas gördü ki, budu Gülgəz Pəri maral kimi hayıl-mayıl ona tərəf gəlir. O, sazı sinəsinə basıb, görək Gülgəz Pərinin gəlişinə “Naxçıvangülü” havası üstündə nə deyir:

*Dərdli könlün məlul çağı,  
Budu, yar gəldi, yar gəldi!  
Aşığın çeşmi çırağı,  
Budu, yar gəldi, yar gəldi!*

*Seyrağıblar başın qatdı,  
Sözün dərəcəyə çatdı.  
Üzündən niqabı atdı,  
Budu, yar gəldi, yar gəldi!*

*Mən Abbasam, çəkməm ahı,  
Gördü gözüm gözəl mahı.*

*Olmuşam yarın məddahı,  
Budu, yar gəldi, yar gəldi!*

Gülgəz Pəri Abbasa tərəf gələndə Abbas elə bildi məclisə yeni gün doğdu. Özü də bu, elə gündü ki, əsl günü batıl eləyir. Abbas quş kimi pərvazlandı, aldı sazı sinəsinə, “Göyçəgülü” havası üstündə görək nə dedi:

*Könül, Məcnun kimi yayın dağlara,  
Əyil, bu lalənin budağınnan öp!  
Pərvanə tək dolan yarın başına,  
Arala tellərin, qabağınnan öp!*

*Almaq olmaz nanəcibin qızını,  
Çəkmək olmaz bədəsilin nazını.  
O üzünü, bu üzünü, gözünü,  
Dilindən, dişindən, dodağınnan öp!*

*Kitabda oxunan sina yaxşıdı,  
Seyrağıb gərdəni sina, yaxşıdı.  
Mən dedim, öpməyə sinə yaxşıdı,  
Könül ha yalvarır, buxağınnan öp!*

*Bağçalar titrəşir bardan ötəri,  
Almadan, heyvadan, nardan ötəri,  
Abbas, ağlayardın yardan ötəri,  
Dur Şahi-mərdanın ayağınnan öp!*

Şah Abbas əmr elədi, kəcavələrə qoşuldu, adamlar atlandı. Pəri xanım kəcavəyə tərəf gəldi. Abbas əhd eləmişdi ki, Gülgəz Pəriyə çatıb onu kəcavəyə mindirəndə onun üzəngisini özü basıb ata mindirsin. Odu ki, Pərinə kəcavəyə tərəf gedən görüb, sazı basdı döşünə, “Mirzəcanı” havası üstündə dedi:

*Qurban olum səni çəkən nəqqaşa,  
Yetirdi dəstimi damana, Gülgəz!  
Ay tək şölə salıb ayna qabağın,  
Əbruların bənzər kamana, Gülgəz!*

*Dedim, xanım, sallan, gedək bu bağa,  
Gör necə sarmaşıb budaq-budağa.  
Üz sürtüm üzünə, dodaq-dodağa,  
Könül bu qəflətdən oyana, Gülgəz!*

*Basım rikabını, Gülgəzim, atdan!  
Sən məni qurtardın alovdan, oddan.  
Oyatdın Abbası xabi-qəflətdən,  
Tovuz kimi silkin bu yana, Gülgəz!*

Abbas sözünü qurtarıb Gülgəz Pərinin rikabını basıb, ata mindirdi. Elə bu zaman Məhəmməd bəy də gəlib çıxdı. Öpüşüb görüşənnən sonra yola düşüb, Təbriz şəhərinə gəldilər. Məhəmməd bəy əmr elədi, şəhəri çil-çırağban elədilər. Abbasla Gülgəz Pəriyə qırx gün, qırx gecə toy eləyib, şadyanalıq keçirdilər.

Abbas öz toy məclisində aldı görək Gülgəz Pərini “Ovşarı” üstündə nə cür tərif edir:

*Hilal qaşlarına yüz bərəkallah,  
Ayın nə həddi var, ona bab ola!  
Canı yanar sənə aşiq olanın,  
Yata bilməz, gözlərində xab ola!*

*Qızılgüllər açılıbdı həm-ayın,  
Yarın gəlməsini eylərəm təyin,  
Dedim, gözəl, olaq gəl bir qol-boyun,  
Neylərəm dünyanı, qoy xarab ola!*

*Abbas deyər, yar yarına varınca,  
Saraldı gül rəngim, döndü narınca.*

*Sən gözəli mən toruma salınca,  
Azca qaldı ömrüm bir turab ola.*

Gülgəz Pəri dedi:

– Bax, Abbas, axırını yalan dedin. Məni səndən ayıranlardan heç demədin.

Abbas dedi:

– Ondan çox çəkmişəm. İndi səndən deməliyəm. Qulaq as birini də “Şahsarayı” havası üstündə deyim:

*Uca dağların başına,  
Qorxuram qar yağa, dilbər!  
Aldın ağlını başımdan,  
Saldın dağdan-dağa, dilbər!*

*Güllərin içində güləm,  
Oxuyan şeyda bülbüləm,  
Mən bir qolubağlı qulam,  
Sən olmusan ağa, dilbər!*

*Güllərin içində xaram,  
Gül üzünə intizaram.  
Mən əvvəlki köhnə yaram,  
Dolan soldan sağa, dilbər!*

*Sən arısan, mən də şana,  
Dərdindən oldum divana.  
Saldırmısan bəndərxana,  
Dolan gəl otağa, dilbər!*

*Qul Abbasın gözü səndə,  
Olmuşam divana mən də.  
Bir cüt şamama sinəndə,  
Endir tağdan-tağa, dilbər!*

Afərin səsi asimana bülənd oldu, hamı mübarəkdarlıq elədi.

Bəli, Abbas bir müddət Təbrizdə qaldı. Sonra Batman Qılınca dedi:

– Sən öz bacının toyunu elədin. Ancaq mənim də anam var, bacım var, izin ver, mən də gedib Tifarişanda özümə toy eləyim.

Məhəmməd bəy əmr elədi, bir dəstə at hazır oldu. Hamı atlandı. Gülgəz Pəri ilə Aşıq Abbası Tufarqana gətirdilər. Abbas anası, bacısı ilə görüşdü. Burada təzədən bunlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər.

Ustad bir aşıq toyun axırında bu duvaqqapmanı oxudu:

*Bülbül kimi səyriyəndə,  
səsin gəldi guşə, dilbər.  
Durnasayaq oxumağın,  
əcəb gəldi xoşa, dilbər.  
Həzər qıldım camalına,  
sevdan endi başa, dilbər.  
Qaynayıb eşqin qazanı,  
könlüm düşdü coşa, dilbər.  
Tanrı səni xub yaradıb,  
var əndamın şüşə, dilbər.*

*Ol yaradan yaradıbdır,  
sən balanı necə nazlı.  
İncə belli, şümşad əlli,  
fəsih dilli, şirin sözlü,  
Orta boylu, gözəl xoylu,  
ənbər boylu, qəmər üzülü,  
Qələm qaşlı, şux baxışlı,  
incə dişli, maral gözlü,  
İzin ver, hüsnünə edim  
doyunca tamaşa, dilbər.*

*Tamaşa eləyim, dilbər,  
durubanı qabağında.  
Aşığın qətli yazılmış*

*lalə əhmər yanağında.  
Xəstənin dərindən dərman  
zahir olmuş dodağında.  
Vallah, billah, of demərəm,  
canım çıxsə ayağında.  
Yazığam, insaf etginən,  
bağrı dönmüş daşa, dilbər.*

*İnsaf eylə, ey bağrı daş,  
aman yarım, tut amanı.  
Çünki vermiş sənə Allah  
o xubluğu, elə canı.  
Gül nəfəsin mat eyləmiş  
süsən, sünbülü, reyhanı.  
Açıldı köksüyün bəndi,  
nagah gördüm tər sinəni.  
Sədəfdən taxtın üstündə  
şah əyləşmiş qoşa, dilbər.*

*Şahlarındı narınc, turunc,  
nur qübbəsi iki püstan.  
Yuxudan oyanıb təzə-tər,  
yenibdir sinənin üstdən.  
Nə hünnəri var şairin,  
birin vəsfən edə dastan.  
Dərməli çağıdır indi,  
əsirgəmə onu dostdan.  
Göz sataşdı, əqil çaşdı,  
tutuşdum atəşə, dilbər.*

*Tutuşanda atəşinə,  
cəsədimdən can qaçıbdır.  
Ağ buxağın şöləsindən,  
gül rəngindən qan qaçıbdır.*

*Eylə bir danışıb güldün  
ruhum məndən yan qaçıbdır.  
Qərər, görüb ədalətin,  
ölkəsindən xan qaçıbdır.  
Qatlaşarmı bu hicrana  
ya sultan, ya paşa, dilbər?*

*Qadağan ver bu hicrana,  
arada qan, qada eylər.  
Məşuq üçün aşiq olsa,  
sərv boyundan əda eylər.  
Xoş halına ol kimsənin,  
canın sənə fəda eylər.  
Sail olub Molla Cuma,  
yar, qapında səda eylər.  
Ev sahibi rəhm etməzmi  
qapıda dərvişə, dilbər?*

Məhəmməd bəy toydan sonra bir neçə gün qalıb, dəstəsi ilə geri qayıtdı. Aşıq Abbas Gülgəz Pəri ilə öluncə Tifərqanda keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirdilər. Siz də keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirəsiniz, məddi-muradınıza çatasınız.

*Dastan ustad aşiq Arif (Ələvsət) Əsgərovun  
dilindən 2022-ci ildə yazıya alınıb.*



## QURBANİ

**A**şıq dastana başlamazdan əvvəl ustadnamə deyər, biz də deyək  
bir olsun, ustad ömrü pir olsun:

*Fikir ver fələyin rüzigarına,  
Əyyam xoş keçəndə dövran gülərmiş.  
Könül, qürrələnmə varə, dövlətə,  
Baxça bar verəndə, bağban gülərmiş.*

*Bir baxtın yatıban, bir ucalanda,  
Tülək tərən olub, sar ov çalanda,  
Bir məsəl deyirlər, qurd qocalanda,  
Tülkü meydan açar, dovşan gülərmiş.*

*Qurbani, qəmlənmə kərəkanı var,  
Ədalət hakimin Haqq divanı var.  
Bu çərxi-fələyin nərdivanı var,  
Enən ağlayarmış, qalxan gülərmiş.*

Aşıqlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun, düş-  
mənin gözü tökülsün.

*Gəlin, sizə mən ərzimi eyləyim,  
Aqil olan, bu dünyada var nədi?!  
Dünya bir bostandı, pozular gedər,  
Çiçək nədi, yemiş nədi, bar nədi?!*

*Bu dünyada çox-çox şirin bar olu,  
Tamahgarlar halı müşkül hal olu.  
Qol burulu, qulaq batır, lal olu,  
Qohum nədi, qardaş nədi, yar nədi?*

*Dəllək Murad, bu yollarda sürünnəm,  
İndi gedişimdi, nə vaxt görünnəm.  
Altım torpaq, üstüm də daş hörülləm,  
İsti nədi, soyuq nədi, qar nədi?!*

Ustadlar ustadnaməni üç deyərlər, biz də deyək üç olsun, düşmən ömrü puç olsun:

*Neçə qəhrəmanlar gəldi dünyaya,  
Köç vaxtı yetişdi, tez oldu, keçdi.  
Rüstəmin zərbindən titrədi dağlar,  
Düşdü dastanlara, söz oldu, getdi.*

*Hakimlik eylədi çox uzun vaxtı,  
Bütün kainata Süleyman baxdı.  
Tərsinə çevrildi şah Cəmşid taxtı,  
Firudinın dərdi yüz oldu, getdi.*

*Necoldu Keyxosrov, hanı Keyqubad,  
Hansı bu dünyadan almışdı murad?  
Allahlıq eylədi Fironla Şəddad,  
Nəmrudun qalası düz oldu, getdi.*

*İsgəndər Daranı taxtından saldı,  
Cahana şah gəldi, sonu nə aldı?  
Yarı yolda öldü, Misirdə qaldı,  
Xəstə Qasım deyər, köz oldu getdi.*

Bəli, sizə hardan xəbər verəcəm, Dirili Aşıq Qurbanidən. Qurbani kasıb bir ailədə – Arazın o tayında, Dirili kəndində anadan olur. Atası Əkbər olur. Yeddi-səkkiz yaşına çatanda anası vəfat eləyir. Aradan illər keçir, Qurbani on dörd-on beş yaşına çatan vaxtı Ramazan ayının qədr gecəsi yatmışdı, bir ağsaçlı, ağ saqqallı, nurani kişi gəldi yuxusuna. Qurbaniyə yuxuda buta verdilər. Amma səhər-səhər Qurbani yuxudan

ayılmırdı. Atası gəldi:

– Ay oğul, niyə durmursan.

Qurbani gözünü açıb dedi:

– Ay ata, mənə bir saz gətirin.

Atası dedi:

– Ay oğul, sazı neynirsən?

Qurbani dedi:

– Ürəyim istəyir.

Yazıq kişi Həmid adlı sazbənddən bir saz alıb gətirir. Qurbaniyə verib, deyir:

– Oğul, neynirdin sazı?

Qurbani deyir:

– Ürəyimə bir neçə xanə söz gəlib, onları demək istəyirəm.

Götürüb görək, “Dərvişi” havası üstündə nə dedi:

*Yatmışdım, yuxuda gəldi ərənlər,  
Tifil, nə yatmışan, oyan, dedilər.  
Oyandım qəflətdən, açdım gözümü,  
Alginən badəni, iç, qan, dedilər.*

*Ağam öz əliylə cam verdi mənə,  
Eşqin atəşini tökdü sinəmə,  
Gəncədə Pərinə göstərdi mənə,  
Aşiqi məşuqə qurban dedilər.*

*Şəhadət barmağıyla göstərdi yolu,  
Qədimdən qədimdi, uludan ulu,  
Dəydi kürəyimə ağamın əli,  
Qurbanini Pəriyə qurban dedilər.*

Atası dedi:

– Başıma xeyir ay oğul, Pəri kimdi?

Dedi:

– Ay ata, qulaq as, deyim Pəri kimdi.

Atası dedi:

– Oğul, vallah, yaxşı başa düşmədim.  
Görək Qurbani “Qəhrəmanı” havası üstündə atasına nə deyir:

*Ay arıflar, eynim yaş ilə doldu,  
Sel-sel oldu, üzüm üstə yeridi.  
Aləmi-röyada gördüm cəmalın,  
Elə bildim mələklərin biridi.*

*Qızılgülü dəstə-dəstə dərən mən,  
Dərib, dərib, pünhanlara sərən mən,  
Əhdim budu, bir də yarı görəm mən,  
Gözüm gözlərinin intizarıdı.*

*Əzəl başdan belə yazılıb yazı,  
Şirindi söhbəti, şirindi sözü,  
Gəncə şəhərində Ziyad xan qızı,  
Qurbanini oda salan Pəridi.*

Onun dediklərinə biri inanır, biri inanmır. Camaat dağılır öz evinə.  
Atası görür ki, Qurbani elə ah-fəqandadı, deyir:

– Oğlum, çörək ye, çay iç.

Deyir:

– Ay ata, mənim dərdim ayrı dərdi.

Atası deyir:

– Oğlum dərdin nədi?

Görək Qurbani bu dəfə “Ruhani” havası üstündə nə deyir:

*Ay ata, can gedibdi, qalıbdı nəfəs,  
Bu nişanda belə yarı görmüşəm.  
Bunca bir gözəli tapmadı könlüm,  
Ah çəkibən, intizarı görmüşəm.*

*Ay ata, sən məni etmə günahkar,  
Bəsdı, bunca nə çəkirsən ahu-zar.  
Qurbani deyir, əldən gedib ixtiyar,  
Xublar şahı o sərdarı görmüşəm.*

Ata oğlunun dərindən halı olur, qardaşını çağırır. Oğul, indi ki, getmək istəyirsən, sənə gərək bir at ala, – deyir.

Əmisiylə atası gedib buna yaxşı bir at alırlar. Qurbani qoşulub kəcavəyə, düşür yola. Gəlib çatırlar cənabi Cəbrayıl şəhərinə. Burda bir bəzirgan soruşur ki, qardaşoğlu, sən bizə qoşuldun, heç bilmədik hara gedirsən?

Qurbani deyir:

– Ay əmi, onu saznan deyə bilərəm.

Görək, Qurbani “Kərəm gözəlləməsi” havası üstündə necə cavab verir bunlara:

*Könlüm qalxdı, Bərdə sarı yeridi,  
Orda bir şəhər var, adı Gəncə hey.  
Gözəlləri, məhbubları, xubları,  
Onlar batıb mala, mülkə, gəncə, hey.*

*Geymək üçün yaşılı var, alı var,  
Əmmək üçün ləblərinin balı var,  
Xublarının bir özgə cür halı var,  
Hər yetənnən vurmaq olmaz pəncə hey.*

*Qurbani der, vüsalına ermədim,  
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,  
İran gəzdim, Turan gəzdim, görmədim,  
Gözəllikdə, məhbubluqda onca hey.*

Qurbani bunlarla gəlməkdə olsun. Bunlar gəlib çatırlar qədim Bərdə şəhərinə. Qurbani karvandan ayrılıb, bir çayçıya gəldi. Şər qarışırdı, gördü üç-dörd dərviş gəlib burda nohə deyir. Dərvişlər aşığa baxdılar. Biri dedi, bunun sazı yaxşı sazdı, başın qatıb, görək nə cür edə bilərik. Qurbani baxdı ki, dərvişlər bunu heç belə yaxşı saymırlar, həm də çox pul yığmışdılar, Qurbanini oxutmuşdular, istiyirdilər pulu götürüb aradan çıxsınlar.

Qurbani bunların işini başa düşüb, “Gəraylı” havası üstündə dedi:

*Fənd eyləmə, felli dərviş,  
Belə kar eyləmək olmaz.  
Yıxıban könlüm evini,  
Mürğüzər eyləmək olmaz.*

*Söylə dərdin bilənlərə,  
Dərd başına gələnlərə,  
Hər üzünə gülənlərə,  
Etibar eyləmək olmaz.*

*Qurbaniyə gətir məzə,  
Dərd üstündən dərdim təzə,  
Dərd biləni dərd bilməzə,  
Giriftar eyləmək olmaz.*

Onun bu sözlərindən sonra ağsaqqallar yığışır, oğul, hardan gəlib, hara gedirsən?

Qurbani deyir:

– Ay əmi, qulaq as, gör hardan gəlib, hara gedirəm.

Götürüb “Ağır şərili” havası üstündə oxuyur:

*La-məkan şəhrindən gəldim cahana,  
Canlar əhli bir canana yetişdim.  
Əldən-ələ, qabdan-qaba süzüldüm,  
Qətrəydim, bir ümmana yetişdim.*

*Bir gözəlin ələyindən ələndim,  
Bəli dedim, bəlasına bələndim.  
Yeri-göyü yaradandan diləndim,  
Govhəri axtardım, kana yetişdim.*

*Qurbani der, göz gözlədim, göz aldım,  
Səmağ oldum, ağılmənddən söz aldım.  
Düz tərpendim, mərufumu tez aldım,  
Ədəb gördüm, yol-ərkana yetişdim.*

Bu sözləri də bitirdikdən sonra ağsaqqalların yanındakı cavanların köməyi ilə Qurbaninin atını gətirirlər, yol başlayır Gəncə şəhərinə doğru. Bir neçə gün orda-burda gecələyib qonaq qalır. Axır Gəncə şəhərinə yetişir. Xəbər alır ki, burda Ziyad xan var, o harda qalır?

Deyirlər:

– Ay oğul, Ziyad xan bu Gəncənin xanıdır.

Xanın sarayının yerini öyrənir, deyir, gedim, bəlkə, hasardan, çöldən – hardansa nişanlımı görərəm. Gəlib sarayın ətrafından o yana-bu yana keçirdi ki, yarını görsün, sən demə, Pəri xanım da eşq odundan yanırdı. Çünki ikisinə eyni vaxta buta verilmişdi.

Pəri xanım kənizi Şahxubanı çağırıb deyir:

– Çıx baxçada gəzin, hər gün o yana bax, bu yana bax, bir oğlan gələsidi, bəlkə, sən onu görəsən.

Qurbani də hasarın böyründəydi, baxdı ki, gözəl bir qız seyr eliyir. Qızı çağırırdı ki, ay bacı, olarmı bir dəqiqə.

Şahxuban deyir:

– Qardaş, sən kimsən, çiyində də saz?

Qurbani deyir:

– Bəs, sən kimsən?

Deyir:

– Mən xanın qızı Pəri xanımın kəniziyəm.

Qurbani deyir:

– Pəri xanım kimdi?

Kəniz deyir:

– Ziyad xanın qızı.

Öz-özünə deyir, axtardığımı tapdım. Yavaşca baxçaya keçir, deyir:

– Şahxuban xanım, sənə xəlvət bir söz deyəcəm, gedəndə Pəri xanıma çatdırarsan.

Aldı görək, “Zarını” havası üstündə nə dedi:

*Şahxuban, mənim ərzi-halımı,  
Əlbət, əlbət, nazlı yara deyərsən.  
Xəstə düşdüm, qaldım onun kuyində,  
Üzü dönmüş sitəm-kara deyərsən.*

*O, səni görcəyin yaqın dindiri,  
Aşıq-məşuqunu oda yandırdı,  
Dərdim ambar-ambar, dərmanım Pəri,  
Mən qalmışam nə avara, deyərsən.*

*Qazanmadıq bu dünyanın malını,  
Geyinmədik yaşılını, alını,  
Dirili Qurbaninin ərzi-halını,  
Yalvara-yalvara yara deyərsən.*

Bir neçə qız da çıxıb baxçaya gəlir ki, Pəri xanım Şahxubanı axtarır. Bunlar gəlib görürlər ki, bir aşıqdı, baxçadakı bənövşələrə şeir deyir. Qurbani sazı bağrına basıb, “Göycəgülü” havası üstündə oxuyur:

*Başına döndüyüm, ay qəşəng Pəri,  
Adətdir, dərərlər yaz bənövşəni.  
Ağ nazik əlinlə dər, dəstə bağla,  
Tər-buxaq altından düz bənövşəni.*

*Xudam səni xoş cəmalə yetirmiş,  
Səni görən aşiq ağlın itirmiş,  
Mələklərimi dərmiş, göydən gətirmiş,  
Heyif ki, dəriblər az bənövşəni.*

*Başına döndüyüm, bağa gəl, bağa,  
O gözəl hüsnündən, bağa nur yağa,  
Dəstə-dəstə dərib taxar buxağa,  
Bənövşə qız iylər, qız bənövşəni.*

*Səhər olcaq şeyda bülbül oxuşdu,  
Hökm olundu, süleymanlar yerişdi,  
Sərt qış gəldi, gülün vaxtı sovuşdu,  
Daha iyləmirik biz bənövşəni.*

*Qurbani der, könlüm bundan sayrıdır,  
Nə etmişəm, yarım məndən ayridir,  
Ayrılıqımı çəkir, boynu ayridir,  
Heç yerdə görmədim düz bənövşəni.*

Şahxuban yanındakı kənizi göndərir ki, get Pəri xanıma bu əhvalatdan bir xəbər ver. Kəniz getməkdə olsun, Qurbani deyir, qızlar, ürəyimə bir-iki kəlmə söz gəldi. “Mirzəcanı” havası üstündə götürüb görək nə deyir:

*Yaralandım ürəyimin başından,  
Yara deyın, yaralarım bağlasın.  
Oxlanmışam kirpiyindən, qaşından,  
Mən gedirəm, Allah onu saxlasın.*

*Naşı təbib dərdə dərman etmədi,  
Canan gəlib göz önündən ötmədi,  
Həsrət öldüm, əlim yara yetmədi,  
Rəqib də mənim tək kamın almasın.*

*Qurbaninin dərdi həddən ziyada,  
Çağırısam ağamı, yetişər dada.  
Desələr, necoldu o beynəva da,  
Mən al geyinim, o qaralar bağlasın.*

Pəri xanım əhvalatı eşidib, durub gəlir baxçaya. O, Qurbanini, Qurbani Pəri xanımı görəndə elə bil ildırım vurdu bunları. Yaxına gələndə görək, Pəri xanıma “Baş sarıtel” havası üstündə nə deyir:

*Durum dolanım başına,  
Aşıqindən küsən dilbər.  
Üzüm sürtüm ayağına,  
Nə mən dinim, nə sən, dilbər.*

*Mina qəddin zəbərcətdi,  
Nə desən, cana minnətdi,  
El köçüb, otaq xəlvətdi,  
Gəlsən, alam busən, dilbər.*

*İtirmişəm maralımı,  
Bir sinəsi yaralımı,  
Gündüz səbri-qərarımı,  
Gecə yuxum kəsən dilbər.*

*Qurbani özünə bəydi,  
Yar həsrəti qəddim əydi,  
Nə dedim, xətrinə dəydi,  
Bu mən, dilbər, bu sən, dilbər.*

Sözün deyib, aşiq-məşuq görüşürlər. Pəri xanımın gözyaşları tökülür. Pəri xanım deyir:

– Atam bilsə, bizi öldürtdürər.

Pəri xanım sevgilisiylə görüşüb getməkdə olsun, Qurbani iki gündən bir gəlib oranı kəsdirirdi ki, görüm, qız çıxırmı.

Gəncəyə, xana hay düşdü ki, demə, bəs, bir aşiq gəlib, bağda sənin qızın Pəri xanımla söhbət edir.

Eşit kimdən – Qurbanidən. Evində qaldığı Hüseyn kişi deyir:

– Oğlum, beləliklə, sən məqsədinə – məşuquna yetə bilməzsən.

Qurbani deyir:

– Əmi, neyniyim?

Kişi deyir:

– Get, elçi daşının üstündə otur. Xan ya səni öldürər, ya da bir çarə qılar.

Qurbani gəlir Ziyad xanın elçi daşının üstündə oturur təkcə. Xəbər gedir xana ki, bir nəfər gəlib elçi daşının üstündə oturub. Xan Qurbanini çağırtdırır öz məqamına. Qurbani əlini köksünə qoyub Ziyad xana salam verir.

Ziyad xan deyir:

– Oğul, kimsən, niyə oturmusan orda, nə üçün gəlmisən?

Qurbani deyir:

– Xan baba, icazə versən, sözlə deyərdim.

Xan deyir:

– Buyur, nə dərdin var, de.

Aldı, görək, “Ovşarı” havası üstündə necə dedi:

*Ellər köçdü, yaylağına, dayandı,  
Sizin dağdan qar almağa gəlmişəm.  
Könlüm quşu dövr eləyir bu dağda,  
Zənbur mənəm, bar almağa gəlmişəm.*

*Sevgilimin qaşı Kəbə küncüdü,  
Mən öləndə kimlər onu yöncüdü?  
Ağız süddü, diş dürr, dəhan incidi,  
Sərraf mənəm, nar almağa gəlmişəm.*

*Başına döndüyüm, şahların şahı,  
Səni gördü gözüm, çəkmərəm ahı,  
Qurbani deyir, budu sözün kütahı,  
Müxtəsəri, yar almağa gəlmişəm.*

Xan deyir:

– Gəncə böyük yerdi. Kimi almağa gəlmisən, könlün tutan kimdi?

Qurbani deyir:

– Xan baba, icazə ver, deyim kim üçün gəlmişəm.

Görək Qurbani burda “Hüseyni” havası üstündə nə deyir:

*Başına döndüyüm, Gəncənin xanı,  
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmişəm.  
Buyursan cəllada, tökərlər qanı,  
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmişəm.*

*Böyüklərdə ata, kiçikdə xəta,  
Mərd igid odur ki, dediyin tuta.  
Şahlar şahı mənə veribdir buta,  
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmişəm.*

*Heç çatmadım nazlı yarın köşkünə,  
Bələnmədim ənbərinə, müşkünə,  
Tərahüm eylə mən qərib miskinə,  
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmişəm.*

*Qurbaniyəm, Diriliyəm, mən diri,  
Yolunda qoymuşam can ilə səri,  
Axtardığım yardı, Xan baba, Pəri,  
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmişəm.*

Ziyad xan dedi:

– Oğlum, nə Pəri?

Qurbani dedi:

– Xan baba, sizin qızınız üçün gəlmişəm.

Xan dedi:

– Bu Haqq aşığıdırsa, gözlərini bağlayaq, mənim qızım, vəzirin qızı, vəkilin qızı, bu saraydakı bütün qızlar gəlsinlər bunun gözünün qabağından keçsin. Gözübağlı ola-ola öz nişanlısını tanısa, bilək ki, bu, Haqq aşığıdır.

Yeddi qat qara parçayla Aşıq Qurbaninin gözünü bağlayırlar. Bir tərəfdə durur, qızlar da bir-bir qabağından keçirlər.

– De görək, gələn qızlar kimdir, öz yarını tanıyırsanmı?

Qurbani gəlib keçənləri “Dubeyti” havası üstündə bir-bir deyir:

*Əcəb sevdəyə düşmüşəm,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.  
Əcəl şərbətini içmişəm,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.*

*Dağların başı dumandır,  
Didəmin yaşı ümmandır,  
Bu gələn Şahxubandır,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.*

*Yolunda qoymuşam canı,  
Kırpıqları tökür qanı,  
Bu gələndir Şəhrəbanı,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.*

*Əyninə geyib qırmızı,  
Yalav kimi yanır üzü,  
Bu gələn vəzirin qızı,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.*

Elə ki, Pəri xanım gəlib keçir, Qurbani deyir:

*Mən ağlaram zarı-zarı,  
Bu zülmü götürməz Tanrı,  
Bu gələn Qurbani yarı,  
Deyin, bundan Pərim gəlsin.*

Qurbaninin hər şeyi düz dediyini görüb, gözün açdılar. Xan fikir eliyir ki, həm gözəl oğlan, həm aşiq. Bir, qızımı danışdırım, bəlkə, könlü var.

Vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, bu aşığı mənə tapşır, özüm yola salacam, getsin.

Məclis dağılır. Qara vəzir aşığı aparıb çölə çıxarandan sonra deyir ki, bir də səni bu şəhərdə görməyim. Görsəm, məndən incimə, boynunu vurdurtduracam. Qurbani gəlir Hüseyn kişinin evinə.

Hüseyn kişi deyir:

– Oğlum, niyə pərişansan?

Qurbani bütün olanları Hüseyn kişiye danışır. Müdrik adamdı Hüseyn kişi. Deyir:

– Oğul, o vəzir çox adamların evin yıxıb. Sənə də xəta yetirər. Şıxoğlu Şah Abbasın yanına gedə bilsən, get, dərini ona söylə, çarə qılar. Deyirlər o, adil adamdı.

Qurbani karvan yoluna çıxır, Xudafərinə keçir. Gəlir çatır, şahın elçi daşının üstə oturur. Bunu Şah Abbasın hüzuruna aparırlar.

Şah deyir:

– Oğlum, kimsən, nə yaxşı gəlmişən?

Qurbani deyir:

– Siz ədalətli şahsınız. Mən də bir qərib adamam, sizə şikayətim var.

Şah deyir:

– Ay oğlum, kimdən şikayətin var?

Qurbani “Köhnə gözəlləmə” havası üstündə dərini belə ərz eləyir deyir:

*Mürşidi kamilim, Şıxoğlu şahım,  
Bir ərzim var, qulluğuna şah, mənim.  
Əziz başın üçün, oxu yazğumu,  
Agah ol halımdan gahbagah mənim.*

*Yığılıban bir araya gəldilər,  
Şirin canım eşq oduna saldılar.  
Döydülər, söydülər, yarım aldılar,  
Axtıdılar yaşım, baybillah, mənim.*

*Dərin-dərin dəryaları boyladı,  
Xəncər alıb, qara bağrım teylədi,  
Oğlu ölmüş vəzir qəza eylədi,  
Getməz damağımdan bu dad-rah mənim.*

*Talib olan dərsin alar pirindən,  
Qəvvəs olan, dürr axtarar dərindən,*

*Gözüyaşlı keçdim Xudafərindən,  
Yüküm oldu qəmi-hicran, ah mənim.*

*Bülbüllər oxuşur, budur, gəldi yaz,  
Qurbaninin canı yolunda niyaz.  
Şahım, sərim sədağədi, üzüm pəyandaz,  
Bundan qeyri yoxdu bir mətah mənim.*

Şah bunu yanında otuzdurub, çörək yedizdirir. Deyir:

– Dərdini dildən de, görüm!

Qurbani deyir:

– Gəncə xanının qızı Pəri xanım mənə buta verilib. Gəncə xanı yaxşı adamdı, amma vəzir məni hədələdi ki, bu şəhərdən getməsən, səni öldürəcəm. O səbəbdən də sizə şikayətə gəlmişəm.

Şah Abbas deyir:

– Oğlum, gecə qal sarayda, sabah səni özüm yola salacam.

Qurbani deyir:

– Şahım, hara yola salarsan?

Şah deyir:

– Ay oğlum, səbir elə, səni sevgilinin yanına yola salacam.

Sabah açılır, Şah möhürlü bir məktub yazır Ziyad xana ki, Pəri xanımı verərsən bu aşığa, Haqq aşığıdır. Qurbanini kəcavəylə yola salır. Bunlar bir neçə günə Gəncə şəhərinə gəlir.

Qara vəzir hardansa xəbər tutur ki, Şıxoğlu Şah Abbasın adamlarıyla aşiq gəlir. Tez xanın yanına gəlib, deyir:

– Ziyad xan, mənim bir təklifim var. Bir hiylə işlədək burda. Şəhəri qara bəzətdirəcəm, elan vuracam ki, Ziyad xanın qızı Pəri xanım vəfat edib. Bu qoşun da yəqin ki, gəlib Gəncənin ayağından qayıdar gedər.

Bu fikirlə şəhəri qara bəzəmişdilər. Qoşun Gəncəyə yürüyəndə gördülər hər tərəfdən qaralar asılıb. Bir adamdan xəbər aldılar.

– Bu şəhər niyə qara geyinib?

Dedi:

– Ay əmi, Gəncənin xanı Ziyad xanın qızı vəfat edib, ona görə qara

geyininib.

Qurbani qoşun başçısına dedi ki, mən inanmıram. Gedək qəbiristanlığa, onun qəbirinin üstə deyiləsi bir neçə sözüm var. Deyim, gedək.

Görək, Qurbani qəbir üstündə “Baş divanı” havası üstündə nə deyir:

*Ey fələk, sənə əlləşməyə bir belə meydan ola,  
Tut əlin, fürsət sənə, lütfə leysan ola,  
Getmiş idim mürşüdümə dərdimə dərman qıla,  
Mən nə bilim, mən gəlincə xakilə yeksan ola.*

*Züflərinin kölgəsində bir qədər yatmaq gərək,  
Tabutun sərv ağacı, kəfənin yarpaq gərək,  
Tez yuyun, tez götürün, mənzilə çatmaq gərək,  
Bari ilahi, necə qıydın bir belə cavan ölə.*

*Bir könlü ki, hörəmmirsən, yıxıb viran eyləmə,  
Bir gülü ki, dərəmmirsən, dərib xəndan eyləmə,  
Haqq-təaladan səda gəldi, Qurbani, qəm eyləmə,  
Yazı yazan belə yazıb, çoxlara nişan ola.*

Qoşun sərkərdəsi Qurbanidən soruşdu:

– Aşıq, başqa bir istəyin, sözün varmı?

Qurbani dedi:

– Mənim sizdən təmənnəm budur ki, qəbri açın!

Ziyad xan axund çağırdı, din adamı çağırdı, qəbri açdılar. Açanda gördülər ki, bir keçini kəsib kəfənləyib, basdırıblar bu qəbirə. Şəhəri də qara bəzədiblər. Vəzirin hiyləsi üzə çıxdı, qoşun sərkərdəsi də bunu gördü.

Qurbani qoşun başçılarından xahiş elədi:

– Bu vəzirə sözüm var.

Götürüb “Şahsarayı” havası üstündə dedi:

*Vəzir, sənə qarğıyiram,  
Haqq diləyin yetirməsin,  
Göydən min bir bəla gəlsə,  
Birin səndən ötürməsin.*

*Evində düşəsən naçaq,  
Sağ gözünə batsın bıçaq,  
Oğul-uşaq düşsün qaçaq,  
İstədiyini gətirməsin.*

*Oturmusan ağ otaqda,  
Qan qusasan laxta-laxta,  
Səni görüm ölən vaxtda,  
Dilin kəlmə gətirməsin.*

*Qurbani qaldı burada,  
Çağır, Xudan yetsin dada.  
Meyidin qalsın arada,  
El yığılıb götürməsin.*

Xan kəcavə düzəltdirir, böyük bir qəflə-qatırla Pəri xanımı kəcavəyə mindirir, Şah Abbasın əmrilə Pərinə Qurbaniyə verirlər. Ziyad Xan deyir:

– Oğlum, yetərincə pul-qızıl vermişəm, gedərsiniz mənim qızıma Dirili kəndində bir yaxşı toy edərsiniz.

Gəlirlər, toy başlayır. Qurbani öz toyunda görək “Şahsevəni” havası üstündə nə oxuyur:

*Alçaq dağdan duman qalxar,  
Dağı dolana-dolana,  
Göy üzünü bulud alar,  
Mahı dolana-dolana.*

*Kimi ağa, kimi nökar,  
Nökar olan, cəfa çəkər.  
Bülbül ağlar, qan-yaş tökər,  
Bağı dolana-dolana.*

*Pəri ürbəndini atdı,  
Qurbani mətləbə yetdi,  
Nobat gəldi mənə çatdı,  
Saqi dolana-dolana.*

Hər toyun bir sonu olduğu kimi, bu toy da beləcə, çal-çağırla sona çatır.

*Ustad aşıq Arif (Ələvsət) Əsgərovun dilindən  
2022-ci ildə yazıya alınmış yeni bir variant.*



## XƏSTƏ QASIM

**U**stadlar dastana başlamazdan əvvəl ustadnamə deyərlər, biz də deyək, bir olsun, ustad ömrü pir olsun.

*Dəli könül, məndən sənə əmanət,  
Demə, bu dünyada qalım, yaxşıdır.  
Bir gün olar, qohum-qardaş yad olar,  
Demə, ulusum var, elim yaxşıdır.*

*Bir məclisə varsan, özünü öymə,  
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,  
Qüvvətli olsan da, yoxsulu döymə,  
Demə ki zorluyam, qolum yaxşıdır.*

*Qoçaqdan olubsan, qoçaq olgunan,  
Qadadan, baladan qaçaq olgunan,  
Aşıq ol, cəmərd ol, alçaq<sup>1</sup> olgunan,  
Demə varım çoxdur, pulum yaxşıdır.*

*Xəstə Qasım kimə qılsın dadını,  
Canı çıxsın, özü çəksin odunu.  
Yaxşı igid yaman etməz adını,  
Çünki yaman addan ölüm yaxşıdır.*

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər. Biz də deyək iki olsun, düşmənin gözü tökülsün:

*Dəli könlüm, nə divanə gəzirsən,  
Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz.  
Düz çıxmaz ilqarı, əhdi-peymanı,  
Hərçayidə namus, qeyrət, ar olmaz.*

---

*1. Alçaq – təvazökar*

*Üz vermə nadana, sirr vermə pisa,  
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə.  
Ot bitər kök üstə, əsli nə isə,  
Yovşan bəsləməklə çəmənzar olmaz.*

*Vəfaliya əmək çəksən, itirməz,  
Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz.  
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,  
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz.*

*Təklif olunmamış bir yerə varma,  
Nər olmaz meydanda hər bığıburma.  
Seyrəqib adama heç yaxın durma,  
Xain çıxar, onda düz ilqar olmaz.*

*Xəstə Qasım günü keçmiş qocadı,  
Gələn bəzircandı, gedən xocadı.  
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,  
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.*

Ustadlar ustadnaməni iki yox üç deyər, bizdə deyək üç olsun,  
düşmənlərin ömrü puç olsun:

*Ay arıflər, bir tər lanım uçubdu,  
Sağ əlimdən sol əlimə alınca.  
Onu tutan xeyrin-bəhrin görməsin,  
Mən yazığın naləsi var dalınca.*

*Gümüş kəmərlə bağlayıbdı belinə,  
Danışdıqca mail oldum dilinə,  
Gül uzatdım nazlı yarın əlinə,  
Canım aldı gülü məndən alınca.*

*Alimdən dərs aldım əlif, bey üçün,  
Sürəhilər düzülübdü mey üçün.*

*Dəli könül, qəm çəkirsən nə üçün?  
Qəmli günün şad günü var yanınca.*

*Xəstə Qasım vədə verdi yüz ilə,  
Yaşılbaşlar göldən-gölə düzülə.  
Bir igid ki, qatarından üzülə,  
Ölüm yeydi bu dünyada qalınca.*

Sizə hardan xəbər verəcəm, Təbriz yaxınlığındakı Tikmədaş qəsəbəsindən. Kimdən? Xəstə Qasımdan. Xəstə Qasımın uşaq yaşlarında atası vəfat eləmişdi. O, öz heyvanlarını, həm də əmisinin mal-heyvanını, qoyununu otarırdı. Səkkiz yaşında idi, bir gün çox acmışdı, böyük bir xiyabanın, qəbristanlığın böyründə heyvanlar otlayırdı, bir kümbəzin yanına gəlib dirsəkləndi. Balaca Qasımı yuxu apardı. Ayılanda gördü kümbəzin üstündə bir dəsmal səriblər, üstündə təzə bir çörək, fətir. “Allah, sənə şükür” deyib, bu fətiri əvvəlcə iylədi, gördü çox gözəl iy gəlir, istədi kəssin, gördü o yandan bir atlı gəlir. Atlı yetişib dedi:

– Qardaşoğlu, salam.

Qasım cavab verdi:

– Əleyküm salam, ay əmi.

Baxanda gördü ki, bunun atında yeddi-səkkiz yaşında bir uşaq da var.

Atlı dedi:

– Oğul, bu uşaq da acdı, çörəyindən bir parça verərsənmi buna?

Qasım dedi:

– Niyə vermirəm.

İstədi yarısını kəsib verə, kişi razı olmadı, dedi:

– Elə bir parça uşaq üçün versən bəsdi, mən yemirəm.

Qasım çörəkdən əl boyda kəsib atlıya verdi.

Atlı “çox sağ ol” deyib, getməkdə olsun, sizə xəbər verim Xəstə Qasımdan. O, fətiri yedi, gəldi evə, günü-gündən Qasım da dəyişiklik oldu. Heç yana getmək istəmədi.

Əmisinə dedi:

– Əmi, mümkünsə, mənə bir saz alasan.

Əmisi bir sazbənd tapıb Xəstə Qasıma saz aldı. Bu minvalnan kənddə, şəhərdə, eldə mahalda tanınmağa başladı. Çalib-oxumağıyla bərabər, həm də böyük ustadlığına, sözünə görə gündən-günə onun şöhrəti artırdı. Söz xiridarı olduğuna görə, dilindən çıxan nə vardısı, xalqa elə xoş gəldi ki, az bir vaxtda onun şöhrəti Tikmədaşa, bütün Təbrizə yayıldı. Beləcə, aylar-illər gəlib keçirdi. Beş-on ilin içində Qasım saz-söz aləmində məşhurlaşdı.

Bütün bunlar burda qalmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim, Qasımdan bir parça çorək alıb yeyən uşaqdan. Həmin uşaq Ləzgi Əhməd deyilən bir oğlan imiş. Dağıstana gəlib çıxdıqdan sonra istedadı, bacarığı ilə böyük ad-san qazanmışdı. Nə qədər qabağına keçən aşıqlar olursa, onları bağlayıb sazlarını əllərindən alırdı. Bu, o zaman idi ki, Nadir şah Dağıstan mahalına Səfərli xanı başçı təyin etmişdi.

Səfərli xan eşidir ki, Ləzgi Əhməd bir aşıq qoymayıb sim tərpadən, dəyişib bağlayır, sazını əlindən alır. Eşidir ki, Təbrizdə – Tikmədaşda neçə illərdi ki, Xəstə Qasım adlı bir şəxs peyda olub. Deyirlər, onun qabağına heç bir aşıq çöp sala bilməz. Səfərli xan bir qasid çağırıb onə namə yazdırır, Xəstə Qasıma göndərir.

Xəstə Qasım təzəcə çöldən, heyvandan gəlmişdi. Gördü qapıda bir atlı var. Cavan adamdı. Dedi:

– Salam.

Qasım cavab verdi:

– Əleyküm salam. Xoş gəlmisiniz!

Qonaq dedi:

– Xoş gününüə gəlmişik. Adınız nədi?

Qasım adını dedi.

Qonaq dedi:

– O, Dədə Qasım, Baba Qasım, Xəstə Qasım sizsiz?

Qasım dedi:

– Bəli, mənəm.

Qonaq soruşdu:

– Sizin nə çox adınız var?

Qasım dedi:

– El arasında belə deyirlər.

Atlı naməni verdi. Qasım baxdı ki, Səfərli xan yazıb: “Sizi dünya malı ilə qane eyləyəyəm. Ləzgi Əhməd Dağıstanda bir aşıq qoymayıb ki, camaat məclis aparsın. Hamısını bağlayıb, sazlarını alıbdır. Sizin əgər ilahi tərəfdən belə bir qüvvəniz varsa, gəlib bu aşıqları xilas eləməyinizi rica edirəm, ənamınız da məndən”.

Bəli, Xəstə Qasım naməni oxudu, çay-çörəkdən sonra qasidi yola saldı. Fikir elədi ki, necə eləyim? Aradan xeyli müddət keçdiyinə görə, heç ağına da gəlmirdi ki, Ləzgi Əhməd deyilən aşıq vaxtilə öz çörəyindən kəsib verdiyi həmin uşaq ola bilər. Axırda getmək qərarına gəldi. Gecə yatdı, səhər kiçik əmisi öz oğlunu kəndin mollası Hüseynin yanına göndərdi ki, bu səfərlə bağlı kitab açsın, görək bu səfərin axırı nə təhər görsənir. Çünki namədə yazılmışdı ki, bir dənə sim tərpedən aşıq qalmıyıb. Bu sözdən Xəstə Qasımın da ürəyinə bir az xof düşmüşdü. Öz-özünə düşünürdü ki, görəsən, bu nə təhər adamdı ki, bu qədər aşıqdan biri buna cavab verə bilməyib.

Qasım bu fikirdə ikən, molla Quran açır, baxıb görür ki, burda “Behlüləh” sürəsi çıxıb. Gülümsəyir. Allah-təalanın ən gözəl ayəsi çıxdığını bilib, mollaya “Gəraylı” havası üstündə üç bənd söz deyir:

*Bu gün bir molla görmüşəm  
Kəlimullah əlindədi.  
Quranı əzbər oxuyur,  
Bismillah dilindədi.*

*Xudadan çəkəyəm minnət,  
Oxuyuram fərzi sünnət.  
Səkkizinci behiş-cənnət,  
Kilidi şah əlindədi.*

*Qıl namazı, şükür eylə,  
Bir Allahı zikir eylə.  
Qasım, getmək fikir eylə,  
Gəlmək Allah əlindədi.*

Qasım əmisindən bir at istədi. Əmisi onun bu ağır səfərə getməyi ilə razılaşa bilmirdi, dedi:

– Oğul, gərək getməyəydin.

Qasım dedi:

– Əmi, Səfərəli xan yazıbdır ki, neçə aşiq zindandadır, gərək gəlib onları xilas eləyəsən. Mən də bu işdə qərarlıyam.

Səfər tədarükü görüldü, atın xürcününə bir az çay, çörək qoydular. Qasım Allah, Məhəmməd, Əli deyib, yola suvar oldu. El-obadan bir qədər aralanmışdı ki, dönüb geriyyə, gəldiyi yola, Tikmədaş tərəfə baxdı. Gördü ki, daşların üstündə üç dənə kəklik elə bil bir-biriylə danışır, Qasımı biri-birinə göstərilər. Həməndə ürəyi qubar eylədi, vətəndən ayrılarkən görək “Qəhrəmanı” havası üstündə bu kəkliklərə necə müraciət elədi:

*Mən gedirəm, sizi kimə tapşırım,  
Dam üstündə duran sona kəkliklər.  
Al-yaşıl geyinib tirmə bağlarsız,  
Nə giribsiz donnan-dona, kəkliklər.*

*Gözəl kəklik dam üstündə səs eylər,  
Qaqqıldeşar, bir birinə bəs eylər.  
Bilmirəm toy eylər, yoxsa, yas eylər,  
Caynaqları batıb qana, kəkliklər.*

*Gözəl kəklik dam üstündə durubdu,  
Gərdən çəkib, necə boynun burubdu.  
Bilmirəm ki, ovçusunu görübdü,  
Üz çevirir biyabana kəkliklər.*

*Kəkliyin oylağı qayalar başı,  
Qaqqıldeşib tapar yoldaş yoldaşı.  
Bərəsi bərk olsa, ovçusu naşı,  
Düz çıxarlar Alosmana kəkliklər.*

Elə bil, kəkliklər Qasıma baxıb birgə qəh-qəhə çəkib gülüşürdülər. Qasım düşündü ki, bəlkə, bunlar mənə deyirlər, bu səfərə getmə. Ancaq Quranda da baxıldı, ayə yaxşı çıxdı. Amma qərara gəldi ki, yox, gedəcəm və götürüb sözlərini belə tamamladı:

*Nə dərdiniz varsa, mənə söyləyin,  
Şirin namə yazın, bəyan eyləyin.  
Siz Xəstə Qasımı halal eyləyin,  
Çünkü gedir Dağıstana, kəkliklər.*

Atını sürüb yol başladı. Gəlib Xudafərin körpüsündən keçdikdən sonra bir qədər dincəlmək fikrinə düşdü. Qarşılaşdığı adamlardan yolun səmtini-yönünü xəbər aldı, təzədən yoluna davam etdi. Axır, xeyli mənzil qət etdikdən sonra gəlib Şirvana yetişdi. Burda bir neçə ağsaqqalla qarşılaşdı. Yol adamı olduğunu görüb, onu qonaq elədilər. Sazını-sözünü dinləyib, kamil bir ustad sənətkar olduğunu gördülər.

El ağsaqqalları ilə halal-hümmət eləyib yoluna süvar olan Qasım gəlib qədim Şamaxı şəhərinə çatdı. Burada da bir neçə gün qonaq qaldı, çalıb-oxudu, camaat Qasımın saz-söz məclisindən feyziyab olub minnətdarlığını bildirdi. Şamaxı əhli ilə də halallaşib ayrıldıqdan sonra dağ yolu ilə Qubaya gəlib çıxdı. Burada bir qədər dincini aldıqdan sonra Dağıstana keçdi.

Xəstə Qasım yoluna davam etməkdə olsun, sizə xəbər verim kimdən?! Səfərəli xana xəbər çatdı ki, Qasım gəlir. Dağıstanın nə qədər din adamları, söz adamları var, bir yerə yığılıb məsləhət-məşvərət elədilər. Dedilər, gəlin, Darvazbanuya tapşıraq, şəhərə daxil olanda bizi xəbərdar eləsin, onunla görüşüb söhbətləşək. Sənətkar, üləma kimi tanıyıb bilək. İmtahan eləyək, görək, bizim imtahandan necə çıxır. Aydınlaşdıraq ki, Ləzgi Əhmədin hüzüürünə gedib o aşıqları xilas eyliyə biləcək, yoxsa yox.

Qasımın haqqında çox eşitmişdilər. Bilmək istəyirdilər ki, deyilən kimi var, ya yox. Belə də oldu. Qasım atnan Dağıstana daxil olanda Darvazbanı gördü ki, bir qərib cavan oğlan gəldi. Darvazbanı soruşdu:

– Əmi, adınız nədir?

Qonaq dedi:

-Oğul, adım Qasımdı.

Darvazbanı yenidən soruşdu:

– Əmi, Xəstə Qasımsız?

Qasım diləndi:

– A bala, mənim adım çoxdur.

Bu sözü eşidən Darvazbanı dedi:

– Əmi, bizim alim-üləmələrimiz var, sizin gəlişinizə qonaqlıq hazırlayıblar.

Xəstə Qasım saraya gələndə gördü ki, burda gümüşü papaqlı, saqqallı insanlar əyləşib, əllərində də uzun təsbəh. Düşündü ki, yəqin bu ölkənin nə qədər alimləri, uləmaları var, yığışb bura. Xəstə Qasımı görmək istəyənlər çoxdur.

Qasım ədəbnən içəri daxil olub, salam verdi. Ağsaqqallar Qasımı keçirib başda otuzdurdular. Salam-kəlamdan sonra soruşdular:

– Hardan gəlib, hara gedirsən?

Ancaq bilirdilər ki, Ləzgi Əhmədlə dəyişməyə gəlib. Xəstə Qasım burda sazı sinəsinə basıb, “Baş divanı” havası üstündə belə cavab verdi:

*Əvvəli ibtidadadır, ilqar və ümman mənim,  
Din mənim, məssəb mənim, yol mənim, ərkan mənim,  
Bağ mənim, bağban mənim, kövsəri-rizvan mənim,  
Gül mənim, bülbül mənim, sünbülü-reyhan mənim,  
Yerdə insan, göydə qılman, ərşdə aslan mənim.*

*Yeddi eyvan, səkkiz seyvan, qırx sütunun bir ləngəri,  
Yeddi molla, yeddi dərviş, yeddi pust, yeddi dəri,  
Yeddi min qırxdan irəli, səkkiz yüz dörddən bəri,  
Bu mənanı isbat edənin sərində əsər gəli,  
Pir mənim, ustad mənim, yol mənim, ərkan mənim.*

*Abı-ataş, xaki-baddan yaratdı sübhən bizi,  
Altmış altının yanında isbat qıldı üç yüzü,  
Dörd min arxa bağladı, dəryada qırx dörd dənizi,*

*Altmış üçün mən biriyəm, yetmişin qırx səkkizi,  
Beş içində altı Məkkə, səkkiz yüz fərman mənim.*

*Xəstə Qasım Tikmədaşlı, sahibi cümlə xata,  
Ümidim var, Taci-mehracda bilirəm ki, eylər ata.  
Hörməti Ali Məhəmməd, bilirəm, yetər dada,  
Açılar dəftər, görünər məhşər, bir şahsuvar illa fata,  
Bir əzmi Qaf günahım olsa, əfv olunar rəhman mənim.*

“Ər rəhman mənim” deyəndə, alimin biri gəlib Qasımın qarşısında təzim edib ona minnətdarlığını bildirdi. Onu gətirdilər məclisdə lap başa. Dedilər, ustad, sənin yerin buradı. Hələ bu alimlərin səndən bilmədikləri işləri, öyrənəcəkləri çoxdur. Sual-cavab başladı. Hərə bir söz deyirdi kitab qabağında.

Deyirlər ki, Cənab Əlini eyni vaxtda qırx məclisə dəvət ediblər. Hamısı da eyni vaxtda olub. Yoldaşı Xanım Fatimə də deyib ki, bu, mənim yanımda olub. Cəbrayıl da deyib ki, göy üzündə olubdu. Bundan xəbərin var?

Dedi:

– Bəli, var.

Xəstə Qasım bu alimlərə görək “Ruhani” üstündə necə cavab verdi:

*Qəzəbnak olanda Heydər-kərrar,  
Kafərə çəkmişdi seyfullahını.  
Cəbrayıl da salmasaydı şahpərin,  
Zülfüqar bölərdi kavi-mahını.*

*O bəndi-bər etdi, üstündə durdu,  
Ayı nimşak etdi, günə hayxırdı.  
Şadət barmağınan vurdu, sındırdı,  
Xeybərə yetirdi yadullahını.*

*Əli Düldül mindi, Məhəmməd Buraq,  
Ərənlər sərdəri, ya şahı-çıraq.*

*Abuzər Əlini eylədi qonaq,  
Qırx yerdə dedilər mehmangahını.*

*Onlar da yığılıb eylədi zarı,  
Fatimə onları çox gördü karı.  
And içdi, söylədi, Qurani-Tarı,  
Eşiyə qoymadı qədəmgahını.*

*Qəbul olsun Xəstə Qasım duası,  
Silinsin, könlümün qalması pası.  
Axi, dedi, Fatma, tutma bu bəsi,  
Əli gəzdi ərşin bəndərgahını.*

Xəstə Qasımı böyük imtahan elədilər. Mollalar gördülər, bu, hər elmə bələddi. Xəstə Qasım sazı sinəsinə basıb, bir-iki kəlmə yenə deməyə ehtiyac duydu. Vəziyyətə uyğun aldı, görək “Təcnis” havası üstündə nə dedi:

*Səhər-səhər əzmi-gülşan eylədim,  
Qəm məni culğadı, ay hayıf-hayıf.  
Aşıq deyər, ay hayıf,  
Kimlər öldü, ay hayıf.  
Səni ki mən sevmişəm,  
Ayrı düşdüm, ay hayıf.  
Cəfa çəkdim, bağ becərdim, gül dərəm,  
Dərmədim gülünü, ay hayıf-hayıf.*

*Sərrafın dəstində nə danə gördüm,  
Murğu dəhanında nə danə gördüm,  
Aşıq, nə danə gördüm,  
Xalın nə danə gördüm.  
Tülək tərlan tuş oldu  
Axır, nadana, gördüm.  
Gövhəri verdilər nadana, gördüm,  
Bilmədi qiymətin, ay hayıf-hayıf.*

Məclisdə əyləşmiş alimlərin biri dərindən bir ah çəkdi. Bunu görən Xəstə Qasım görək sözünü nə cür tamamladı:

*Oxudum dərsimi, yetdim Yasinə,  
İgid olan ixlas bağlar yasinə.  
Aşıq deyər, yasinə,  
Namərd boynu ya sına.  
Hərcayıya söz demə,  
Ya inciyə, ya sına.  
Xəstə Qasım ölüb gedər ya sına,  
Eşidənlər deyər, ay hayıf-hayıf...*

Alimlərin biri əlində uzun təsbeh, ayağa qalxıb dedi:

– Qasım baba, deyə bilərsənmi, deyirlər behiştədən bir libas gəlibmiş.  
Əzəl-əzəl bu dünyaya kimlər gəlib?

Qasım bunun da cavabını “Baş dubeyti” havasında belə verdi:

*Əvvəl-əvvəl bu dünyaya,  
Adəm ata, Həvvə gəldi.  
Hökm olundu İlahidən,  
Yerə abır, həyə gəldi.*

*Kimlər idi, qıldı sayə?  
Kimlər əl götürdü xudayə?  
Məhəmməd Əl Mustafayə,  
Kəlmə-kəlmə ayə gəldi.*

*On iki dəstədi gülümüz,  
Kəlmə gətirdi dilimiz.  
Şahı-mərdandı pirimiz,  
Salman ona dayə gəldi.*

*Xəstə Qasım tutar yası,  
Silinsin könlümün pası.*

*Behiştin bir dəst libası,  
Fatimeyi Zəhraya gəldi.*

Ustad sözünü tamamladı. Alimlər sırayla oturub Xəstə Qasımı ayaqdan başa baxa-baxa süzdülər. Dedilər ki, sən də gəl, bu alimlərdən araya söz qat, bunlardan bir xəbər al, gör tərپənirlərmi yerlərindən. Burda Qasım görək “Mizəcanı” havası üstündə alimlərdən nə xəbər alır:

*Hikmət məqsədində əyləşən alim,  
Əzəl mənə Yamənhüdən xəbər ver.  
Ərşin sütunundan, Mehrac evindən,  
Söz nə keçdi, göfti-gudən xəbər ver.*

*O kim idi, suya atdı mayanı,  
Su ikən bərkitdi səngi, qayanı.  
Bey altında o nodanı-bəyanı,  
Bərri-bəxri, səngi sudan xəbər ver.*

*O kim idi, zərnişanı oxudu?  
Kimdi, peyğəmbərə kəfən toxudu?  
Adəmnən irəli nigah yoxuydu,  
Əngahdudu vəzən-vəşdən xəbər ver.*

*O kim idi, apardılar qəssaba?  
Kim kimə vermişdi qüsul əsala?  
O nədir ki, yetmiyəcək hesaba?  
Həfdi-həşdi simu dudan xəbər ver.*

*Övlüyalar, əmbiyalar nəsaba,  
O kim idi, yetməmişdi savaba?  
Xəstə Qasım yetik döyül hesaba?  
Həfdi-pəncdi sebadüdən xəbər ver.*

Alimlərdən biri bu məqamda dedi ki, məni çağırırlar evdə, mən

gedim. Qorxurdu ki, burda Qasım üzbəüz durub, ona bir söz deyər. Həmin alim burdan uzaqlaşmaqda olsun, amma digəri yerindən dilləndi:

– Ay Dədə Qasım, beş, beş deyirlər, bu beşlərdən xəbərin varmı?

Qasım cavab verir:

– Onda “Naxçıvanı” havası üstündə mən deyim, siz qulaq asın.

*Beş yaşımdan on beş yaşa yetəndə,  
Beşni atdım, beşni tutdum, beşi nə?  
Haqq tərəfdən doğru raha yetmişdim,  
Mayıl oldum, əmbiyalar beşi nə?*

Alimlər başlarını yırğalıyırdılar ki, Ləzgi Əhməd hara, bu hara. Deyəsən, bu, ondan çox güclüdür.

*Bir ov gördüm, öz işində çarasız,  
Qanlar axır bədənindən, yarasız.  
On beş şeydi, göydən endi qarasız,  
Beşi üsyan, beşi üfyan, beşi nə?*

*Ömür bənzər dağ başında dumana,  
Qətrə ikən mən də endim ümmana.  
On beş şeydi, vacib oldu islama,  
Beşi oruc, beşi namaz, beşi nə?*

*Xəstə Qasım qaldı həyat içində,  
Din bir, iman şərəfiyyət içində.  
On beş şey endi bir salavat içində,  
Beş firudin, beş suludin, beşi nə?*

Hələ alimlər Qasımı sorğu-suala çəkirdilər. Qasım da onların dediklərinə ağır-ağır cavab verirdi. Növbəti suala görə Qasım “Hüseyni” havası üstündə nə cavab verdi:

*Bir səhrada on yeddi qəzəynən  
Onların bir sak üzrə xub qərarı var.  
Birisində doxsan iki əl gördüm,  
Cəsəd bir, gərdən üç, altı səri var.*

*Səksən min molladı, səksən min seyid,  
Səksən min xiyaban, səksən min meyid,  
Cəmində yazılıb, səksən min şəhid,  
Səksən min şəhidin beş məzarı var.*

*Beş məzardan qalxır yeddi əlamət,  
Onlar bir-birinə vermir heç möhnət,  
Hər kimsə istəsə kəndində dövlət,  
Bircə zərrə onun simü-zəri var.*

*Xəstə Qasım, sözün yetdi tamamə,  
Gündoğan, günbatan gələr salamə.  
Nə alim işidi, nə də üləma,  
Təcnis mənasının çox hünəri var.*

Bu sözləri burda deyib, tapşırmasını edəndən sonra, bir əlavəsini də deməyi qərara aldı. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

*Könül həris deyil dünya malına,  
İpəyinə, tirməsinə, şalına.  
Qara xan güvənsin öz mahalına,  
Xəstə Qasım kimi qəzəlxanı var.*

Üləmalar soruşurlar ki, Xəstə Qasım, bəs bu dünyada nələr gördün? Görüb bildiklərini bir “Şahsevəni” havası ilə deyə bilərsənmi? Xəstə Qasım aldı, görək nə dedi:

*İki əbru arasında,  
Altı “qaf”, yeddi “lam” gördüm.*

*“Lam”ı “qaf”ın mərkəzində,  
Otuz cüzbü Quran gördüm.*

*Yüz min xandı, yüz min yavər,  
Müntəzirəm, açılmaz dər.  
Əl-əl üstə min peyğəmbər,  
Üç yüz altmış ənam gördüm.*

*Sevdim caharda məsumu,  
Haqq bağlasın xilasımı,  
Bu yazıq Xəstə Qasımı,  
Mən bir kəmtər qulam, gördüm.*

Alimin biri bu dəmdə soruşdu ki, bəs, bu xaliq haqqında nə bilirsən?  
Bunu bir “Oğuzoğlu” havası ilə cavablandıraraq görək nə dedi:

*Əzəl Bismillah nameyi Heydər,  
Göydən yerə endi əhsənül xaliq.  
Doxsan min kəlməni bəyan eylədi,  
Onda nə buyurdu əhsənül xaliq.*

*Sureyi Əlhəmdi Quranı binnət,  
Ərrəhman, irrəhman pakizə sünnət.  
Yusif illəllah, mahı səmavət,  
Fatia, bərəkətullah əhsənül xaliq.*

*Dörd kitabdı, dəlil gəldi aləmə,  
Əbcü həvəs yazğı saldı qələmə.  
Simu səvəs hüddü gəldi salama,  
Fətə Bərək-Allah əhsənül xaliq.*

*Xəstə Qasım deyər, fəhm edə bilməm,  
Baratı, yasini fəhm edə bilməm.  
Bu dünyanın sirrini fəhm edə bilməm,  
Özün qismət eylə, əhsənül xaliq.*

Məclisdə əyləşən üləmalardan biri dilə gəlib dedi ki, “Qasım, biz belə fikirdəyik ki, sən Ləzgi Əhməd nədir, onu bağlayıb, hələ bir az da o tərəfə keçərsən”. Sözüənə əlavə də elədi ki, mən istəyən başqadı. Bunların ağsaqqalı “Qasıma bir yol xərcindən-zadından versin. Böyük izzət-hörmətnən yola salsınlar”.

Səfərəli xana xəbər çatdı ki, bəs, dediyin aşiq gəlibdir. Səfərəli xan adam göndərib, Xəstə Qasımı xan sarayına apardırdı. Xanın sarayında böyük süfrə açıldı. Səhərisi gün deyişmə meydanı quruldu. Ləzgi Əhmədlə Xəstə Qasım üz-üzə gəldi. Amma adətə görə, əvvəlcə qonağa söz verərlər. Ləzgi Əhməd bunu da o biri aşıqlardan hesab eləyib, dedi, qabağa mən düşəcəm.

Səfərəli xan öz yerində oturmuşdu, işi belə görüb dedi ki, əgər Ləzgi Əhməd belə istəyirsə, qoy elə də olsun. Sonra Xəstə Qasım deyər. “Ur-fanı” havası üstündə Xəstə Qasımdan görək Ləzgi Əhməd nə xəbər alır:

*Səndən xəbər alım, ay Dədə Qasım,  
O nədir ki, dürlü-dürlü halı var?  
Nədən hasil oldu ərşin argacı?  
O nədir ki, toxunmamış xalı var?*

Məclisdə o qədər böyük üləmalar, axundlar əyləşmişdi ki, hamı maddım-maddım, nöqtə-nöqtə, vergül-vergül hər iki böyük sənətkarın dəhanından çıxan sözləri qələmə alırdılar. Xəstə Qasım görək bunun cavabını necə verir:

*Al cavabın deyim, Əhmədi Ləzgi:  
Bahardır ki, dürlü-dürlü halı var.  
Nurdan xəlq olundu ərşin argacı,  
O, buluddur, toxunmamış xalı var.*

Ləzgi Əhməd:

*O nədir ki, dayanıbdır dayaqsız?  
O nədir ki, boyanıbdır boyaqsız?  
O nədir ki, doğar əlsiz-ayaqsız?  
Üç ay keçər, ayağı var, əli var.*

Xəstə Qasım:

*Göy çadırdı, dayanıbdır dayaqsız,  
Ayla gündür, boyanıbdır boyaqsız.  
Qurbağadır, doğar əlsiz-ayaqsız,  
Üç ay keçər, ayağı var, əli var.*

Ləzgi Əhməd:

*Əhməd deyər, necə şeydir dalallar,  
Nə qumaşdı, satan olmaz, alalar.  
O nədir ki, dimdiyindən balalar?  
O nədir ki, qanadında xalı var.*

Xəstə Qasım:

*Xəstə Qasım deyər, çaydı, dalallar,  
O ağıldır, satan olmaz, alalar.  
O buğdadır, dimdiyindən balalar,  
Kəpənəkdir, qanadında xalı var.*

Xəstə Qasım söz cavabını deyəndə xanın çox xoşuna gəldi. Üzünü qonaq aşığa tutub dedi:

– Gəlsənə, birini də sən deyəsən.

Ləzgi Əhməd tez əlavə etdi:

– Yox, hələ mənim bir neçə qıfılbəndim də var.

Qasım bir anlıq fikirə getdi, elə xəyal etdi ki, bu, elə çörək kəsib verdiyi həməən adamdı. Tanıdı. İlahi tərəfdən sanki səda gəldi: “Bu, sən çörək verdiyin adamdı”.

Bir az bədəninə qorxu düşdü, amma öz-özünə dedi ki, çörəyin çoxunu mən yemişəm. Yəqin ki, mən bundan güclü olaram. Görək, Ləzgi Əhməd axırncı qıfılbəndi “Aran gözəlləməsi” havası üstündə nə cür deyir, Qasım nə cavab verir:

*Səndən xəbər alım, ay Dədə Qasım,  
Kim xəta eylədi, oldu günah-suç?  
Kim buyurdu, kimdən ötrü gətirdi,  
Necə yaşındaydı göydən enən qoç?*

*Əzizinəm, ət oldu,  
Müşkül ona mət oldu.  
Neçə batman quyruğu,  
Neçə batman ət oldu?*

Xəstə Qasım “İncəgülü” havası üstündə cavab verir:

*Al, cavabın deyim, Əhmədi Ləzgi,  
Qabil xata etdi, oldu günah-suç.  
Haqqın özü Cəbrayıla buyurdu,  
Qırx yaşında olub İsmayıla gələn qoç.*

*Əzizinəm, ət qaldı,  
Müşkül ona mət qaldı,  
Otuz batman quyruğu,  
Əlli batman ət qaldı.*

Ləzgi Əhməd:

*Necə quşdu, ildə bir yumurta salar?  
Onun yumurtası nə üstdə qalar?  
Hansı öləndə, hansı sağ qalar?  
Ona kim deyər, dur buradan uç?*

*Əzizim, Dədə Qasım,  
Yandıracam oda, Qasım.  
Ləzgi Əhməd əlindən,  
Gedərsən imdada, Qasım.*

Xəstə Qasım:

*Zümrüd quşu ildə bir yumurta salar,  
Onun yumurtası qar üstdə qalar.  
Anası öləndə balası qalar,  
Ona Cəbrayıl deyər, dur buradan uç.*

*Əhməd, dalını dağa ver,  
Hirsinə, gəl, qadağa ver.  
Qurtarsan Dədə Qasımın,  
Bir ye, beş sadağa ver.*

Ləzgi Əhməd:

*Ləzgi Əhməd, heç vəsfindən doymazlar,  
O nədir ki, götürərlər, qoymazlar?  
O kimdir ki, məzarı yox, yumazlar?  
O nə qonhaqondu, bu nə köçhaköç?*

*Mən aşığam, nədəndir,  
Ayaq-başı nədəndir?  
Ərşdə bir ev tikilib,  
Kərpic, daşı nədəndir?*

Xəstə Qasım:

*Qasımın da heç vəsfindən doymazlar,  
O, meyiddir, götürərlər, qoymazlar.  
Atəşpərəstlərin məzarı yox, yumazlar,  
Dünya qonhaqondu, ölüm köçhaköç.*

*Arif sözün anladı,  
Daşı sirdən anladı.  
Kərpici nurdan oldu,  
Cəbrayıl ona bənnadı.*

Söz tamam oldu. Səfərəli xan ayağa qalxıb dedi:

– Qasım, bir bağlama də sən de, qoy Ləzgi Əhməd cavab versin. Atalar deyib, iki yumruq bir başa cəfadır. Həm də, sən qonaqsan. Neçə qılıbənd deyib, birini də sən de. Görək, nə deyirsən, Ləzgi Əhməd cavab verə bilirmi?

Hamının gözləri Xəstə Qasımın dəhanına dikildi. Götürüb, görək “Qəhrəmanı” havası üstündə nə deyir:

*Dörd dərviş istərəm, Əhmədi Ləzgi,  
Bütün bu dünyayla yaşı bir ola.  
Haqqın adın zikr eyləyə dilində,  
Danışa min kəlmə, işi sirr ola.*

*Bir heyvan istərəm, götürə dağı,  
Ovsarını çəkə Əliynən Nağı.  
Cənnətin rizvanı, behiştin bağı,  
Altmış min bostanın işi bir ola.*

Səfərəli xan baxdı ki, Ləzgi Əhməd cavab verə bilmir. Dedi, Qasım, sözün hamısını özün de, bu hələ fikirləşir.

*Bir otaq istərəm, qızıldan kanı,  
Onun kərpicini gətirən hanı?  
Behiştin örtüyü, Kəbənin zoğu,  
Altmış bostanında işi bir ola.*

*Xəstə Qasım deyər, neçə min neçə,  
Altı min dərvazə, yeddi min küçə,  
Bir alim istərəm, bu sirri seçə,  
Danışa min kəlmə, başı bir ola.*

Ləzgi Əhməd yavaşca sazı qoydu stolun üstünə, gəlib yaxından Qasıma əl uzadanda Allah tərəfindən ona da agah oldu ki, o, sənə çörək verən kəsdir. Hər iki böyük ustad bir-biriylə qucaqlaşib öpüşdülər. Ləzgi Əhməd xatırlatdı ki, ustad, o vaxt sən mənə çörək verdin, indi mən sənə o çörəyi qaytarmağı neçə ildir arzulayırdım. Ləzgi Əhməd üzünü Səfərəli xana tutub dedi:

– Xan sağ olsun, nə qədər qonaqlıq var, mənim boynuma. Ustadım gəlib.

Nə qədər zindanda aşığı var, hamısını xilas edirlər. Səfərəli xan bir məclis qurdurdu. Üləmalar, axundlar, məclis əhli yeyib-içdi. Zindanda

olan aşıqların biri yaxınlaşıb dedi:

– Ustadlar izin versə, bu deyişmə-məclisə duvaqqapmanı mən oxuyacam. Bizi Dədə Qasım xilas edib.

*Gəl-gəl səndən xəbər alım,  
Süleymandan qalan dünya.  
Əzəldən gəl-gəl edirsən,  
Axır olur yalan, dünya.*

*De görüm, kimə talıbsan,  
Dərsini kimdən alıbsan?!  
Səksən yolla boşalıbsan,  
Doxsan yolla dolan dünya.*

*Xəstə Qasım qaldı naçar,  
Sirr sözünü kimə açar.  
Gələn qonar, qonan köçər,  
Kimdi səndə qalan, dünya?!*

*Dastan ustad aşıq Arif (Ələvsət) Əsgərovun  
dilindən 2022-ci ildə yazıya alınıb.*



## XƏSTƏ QASIM<sup>1</sup>

### XƏSTƏ QASIMA VERGİ VERİLMƏSİ

...Xəstə Qasımın atası Qərib kişi xırda davarları çoxaldıb gün-güzəranını qururdu. Oğlu Qasım bu heyvanları otarıb, atasına yardım eləyirdi. Bir gün bu uşaq davarları otaran zaman güclü yağış yağır. Uşaq qaçıb qəbirstanlıqadakı kümbəzə girir. Uzanıb bir anlığa yuxuya dalır. Yuxu aləmində nurani dərviş libasında olan Ağası əlindəki badəni Qasıma verib deyir:

– Oğlum, nuş elə.

Qasım deyir:

– Yox, baba dərviş, bu badə bizə haramdır.

Ağası:

– Oğul, bu badə o badələrdən deyil, görürəm acsan, çörək gətirmişəm, badəni içəndən sonra qalx onu da ye.

Qasım badəni içib yuxudan ayılır, nə qədər göz gəzdirirsə, nurani Ağasını görə bilmir. Baxır ki, başının altındakı təzə bişmiş kömbədi, özünün də üstü Quran ayələri ilə yazılıdı. Acıydı, kömbənin parasını yeyir, gümbəzdən çölə çıxanda görür o çiskin-borandan bir əsər-ələmət qalmayıb. Bir də baxıb görür ki, uzaqda böyük karvan görünür. Karvanın arxasınca da cansız-cələfsiz bir uşaq gəlir, ancaq elə bil bu uşaq xəstədir. Karvan yaxınlaşanda Qasım uşağı göstərib başçıdan soruşur:

– Bu uşaq xəstədirmi?

Karvan başçısı deyir:

– Yox, oğul, çörəyimiz qurtarıb, acdı, o səbəbdən halsızlaşıb. Bəlkə, bir az çörəyiniz ola?

Qasım deyir:

– Çörək verərəm, amma qorxuram çörəyimə nankor çıxa.

– Yox, oğul, bu bir tikə uşağın nə nankorluğu olar?!

---

*1. Dastanın bu variantını Azərbaycan Aşıqlar Birliyinə 2018-ci ildə ustad aşıq Hüseyn Qoşqarlı (1937-2019) təqdim edib və həmin vaxt ayrıca kitab halında nəşr olunub. Aşığın sözlərinə görə, o, dastanı Güney Azərbaycanın Beləsuvar nahiyyəsinin Kələmpa kəndinin sakini, yaşı doxsanı keçmiş Kərbəlayi Hüseyndən 1968-ci ildə Gəncə şəhərində eşidib.*

Karvanbaşı belə deyəndən sonra Qasımın ürəyi durmur, kömbənin dördə bir hissəsini kəsib uşağa verir. Uşaq yeyir, gözlərinə işıq, dizlərinə təpər gəlir. Bir az dincələndən sonra karvan yenə düzəlir yola.

Karvan getməkdə olsun, Qasım o kömbənin üç hissəsini yeyəndən sonra, ilahidən başına bir elm və eşq əsəri gəlir. Evə gələndə atası Qərib kişi görür uşağın irzi-irəngi dəyişib, soruşur:

– Oğul, ağrımırsan ki? Xəstəhal kimi görünürsən gözümə. İrzi-rəngin dəyişib, sənə nə olub?

Qasım baxır ki, halını-əhvalını başqa cür anlada bilməyəcək, Ağasının könlünə ilham elədiyi eşqin gücüylə alıb atasına “Dərvişi” havası üstündə necə cavab verir, biz deyək, eşidənlər sağ olsun:

*Qədir gecəsində mətləb dilədim,  
Tərəhüm eylədi o ilah mənə.  
İki kimsənədən nur bəyan oldu,  
Aşikar göründü afitab mənə.*

*Xab içində qulağıma gəldi səda,  
Əlində cam Ağam veribdi badə.  
Nazlı yarı mənə göndərdi buta,  
Ərşdən verilibdi şirin xab mənə.*

*Səksənib qalxdım xabı nagahdan,  
Mətləbim varıydı, dilədim Haqdan.  
Nagahan bir səs gəldi uzaqdan,  
O xabdan verildi bir gülab mənə.*

*Mən Xəstə Qasımam, dəsti-rəsd oldum,  
Şahın üzünü görüb, kəmərbəst oldum.  
Ağamın badəsin içib məst oldum,  
Orda bəyan oldu dörd kitab mənə.*

Qərib kişi soruşdu:

– Oğul, kimi deyirsən?

Qasım cavabında badənin təsiri ilə yuxuda Ağasını necə gördüyünü

“Hüseyni” havası üstündə atasına saznan belə dedi:

*Mərifət bəhrində, ədəb-ərkanda,  
Bir igid istərəm, “lamı-ləng” ola.  
Atı Düldül ola, qılıncı Dü-sər,  
Dayanmaz, qabaqda yüz pələng ola.*

*Sərində görmüşəm cığalı səngər,  
Üzündə duymuşam müşk ilə ənbər.  
Kənan şəhərində Yaqub peyğəmbər,  
Yusifək camalı çox qəşəng ola.*

*Fərhad qaya çapar, sənginə yetməz,  
Kimsə ərənlərin dənginə yetməz.  
Heç cəng o mövlamın cənginə yetməz,  
Ya Urumü-Qeysər, ya Firəng ola.*

*Xəstə Qasım əl götürməz daməndən,  
Sıtqın bağlayıb Sahib-əzzamandan.  
O gün çox qorxuram Şahı mərdandan,  
Çəkə Zülfügarı, xulqu təng ola.*

Qərib kişi oğlunun Həzrət Əli yoluna vəqif bir din-ürfan sahibi olduğunu görəndən sonra övladının alnından öpüb, ona xeyir-dua verdi.

Qasımın Haqq vergisi alması neçə para kəndlərə səs saldı. Ancaq bu iş mollaların heç xoşuna gəlmədi. Tikmədaş mahalının mollaları axunda şikayət etdilər. Axund Tikmədaş mahalının xanı Qara xana müraciət etdi ki, Qasım adlı cavan oğlan mollaların işinə qarışır. Əgər belə qabil və məruf bir şəxsdirsə, göndər gəlsin məscidə, şəri elmindən imtahan versin.

Qara xanın göstərişinnən Qasım axundun sərəncamına göndərilir.

Qasım uşaq yaşlarından ovçuluğu çox sevirdi. Adəti ilə başında əmmamə, belində qurşaq, bir əlində tufəng, o biri əlində saz axundun hüsurunda müntəzir durur. Axund soruşur:

– Gözümə yeddi məssəb dində görünürsən, de görüm, müşdeyitlərdən razılıq kağızın varmı?

Qasım cavab verir:

– Bəli, var, qulaq as, “Naxçıvanı” havası üstündə deyim, axund həzrətləri, gör, mənə kim bu ixtiyarı, icazəni verib:

*Bir çarşıda dörd dərvişə uğradım,  
Dördü bir-birinnən eylər ixtilat.  
Dördünün də dili ayrı, dini bir,  
İki də biz olaq, belə şeş cahat,  
Əsil-kainat.*

*Bu şəhərin gördüm padışahını,  
Qulun-yasavulun, dəstigahını,  
Üç yüz altmış altı xoş sübahını,  
Onlar bir kişidən istədi sursat,  
Xoş çəkər səffat.*

*Altı-səkkiz-doqquz idi binası,  
Otuz cəlalı var, bəyaz sinəsi,  
Altı min altı yüz məddi-mənası,  
Ərəb idi, əcəm idi, türkü-tat,  
Bir ismə fəryad.*

*Altıdan-qırxdan sərgərdan idi,  
İki yüz otuzda özün tanıdı.  
Altı min altı yüz pasiban idi,  
Kimi “yahu” çəkər, kimi “əssalat”,  
Kim istər nicat.*

Xəstə Qasım gördü mollalarla axund diqqətnən səssizcə dayanıblar, sözün arxasını belə tamamladı:

*İki dərya xoş görünmür gözünə,  
İki qırx dörd gəlməz ərin dizinə,  
Xəstə Qasımın bu şərən-sözünə  
Qazı-molla-müşdeyitlər qalar mat,  
Taparmı kəlimat?!*

Mollalar axundun üzünə baxdılar. Axund başını buladı, Xəstə Qasım aldı görək “Gəraylı” havası üstündə daha nə dedi:

*Səyyad oldum, səhra gəzdim,  
Tor qurdum tərlana mən,  
Keçdi qışım, gəldi yazım,  
Dönmüşəm gülşana mən,  
Lovğalanıb özünü öymə,  
Bu kəndini qarşımda,  
Əgər düşsən, qərq olarsan,  
Bənzərəm ümmana mən.*

*Sözlərinə cavab verrəm,  
Mat qalarsan bu işə,  
Şahmar kimi elə vurram,  
Yanıb bədənini şişə.  
Çətindir ki, sərt havada  
Tərlan üstə yürüşə,  
Əzəlindən qul olmuşam  
Ol Şahı mərdana mən.*

*Xəstə Qasım Tikmədaşlı –  
Bir tükənməz bazaram,  
Nə müddətədi Məcnun kimi  
Səhraları gəzərəm.  
Ustadlardan dərs almışam,  
Nə istəsən yazaram –  
Müşkülləri həll etməkdə  
Tay gəlləm Loğmana mən.*

Axund dedi:

– Oğul, imam əhvalatından, peyğəmbər sücaətindən nə deyə bilərsən? Bir-iki kəlmə desən, biz də xəbərdar olarıq.

Axundun bu sualına Xəstə Qasım “Baş dubeyti” havası üstündə belə cavab verir:

*Əvvəl-əvvəl bu dünyaya,  
Adəm ilə Həvvə gəldi.  
Əmr olundu ol Xudadan,  
Yer üzünə həya gəldi.*

*On dörd dəstədi gülümüz,  
Haqqa açıldı dilimiz.  
Şahlar şahıydı pirimiz,  
Səlmən ona dayə gəldi.*

*Kimlər üz tutdu Xudaya,  
Bizlər üçün endi sayə.  
Məhəmməd Əl-Mustafaya  
Kəlmə-kəlmə ayə gəldi.*

Axund dedi:

– Oğul, deyə bilərsənmi, behişdən gələn bir dəst libas kimə verildi? Qasım axundun sualına cavabı söz ilə belə verdi:

*Xəstə Qasım tutar yası,  
Silinsin könlümün pası.  
Behiştin bir dəş libası  
Fatimeyi-Zəhraya gəldi.*

Xəstə Qasımın sözü axunda xoş gəlmir. Əlacsız qalıb bir müddətdən sonra Şeşbər şəhərindəki baş müşdəyitə bir namə yazır. Namədə göstərir ki, bizim vilayətdə bir uşaq mollaların işinə qarışır. Ölü götürür, kəbin-kəsir, dua yazır. Bu məsələnin həllindən ötəri onu sizin sərəncamınıza

göndəririk.

Axund Tikmədaşın xanı – Qara xana yazılı kağız yollayır ki, Qasımı şəriət elmindən imtahan vermək üçün Şeşbər şəhərinə göndərsin, imtahan verməyə. Qara xanın buyruqçuları Xəstə Qasımı xəbərdar edib, sorğu-sual üçün Şeşbər şəhərinə yola salırlar.

Qasım yola düşüb getməkdə olur, bir neçə günə Şeşbər şəhərinə çatır. Görür, şəhərin hər tərəfi qala kimidir. Axtara-axtara şəhər darvasına yaxınlaşır. Görür, böyük bir qapıdı, qabağında qapıçısı var. İstəyir içəri daxil olsun, qapıçı buraxmaq istəmir. Qasım baxır ki, namazının da vaxtıdı. Qapıçını yana itələyir, özünü hücrənin birinə verib başlayır namazını qılmağa. Qapıçı bu xəbəri müşdəyidlərə çatdırır. Müşdəyidlər bir neçə molla göndərir ki, gedin, imtahan edin, görün, cavab verə bilirmi? Bəli, mollalar Xəstə Qasımı sorğu-suala çəkdiilər. Qasım onlara cavabını “Aran gözəlləməsi” havası üstündə söz ilə belə deyir:

***Qəzəbnak olanda Heydarı-kərrar,  
Kafərə çəkmişdi seyfullahını.  
Cəbrayıl da salmasaydı şahpərin,  
Zülfüqar bölərdi kavı-mahını.***

***O bəndi-bər etdi, üstündə durdu,  
Ayı nimşak etdi, günə hayxırdı.  
Şadət barmağınnan vurdu, sındırdı,  
Xeybərə yetirdi yadullahını.***

***Əli Düldül mindi, Məhəmməd Buraq,  
Ərənlər sərdəri, ya şahı-çıraq.  
Abuzər Əlini eylədi qonaq,  
Qırx yerdə dedilər mehmangahını.***

***Onlar da yığılıb eylədi zarı,  
Fatimə onları çox gördü kəri.  
And içdi, söylədi Qurani-Tarı,  
Eşiyə qoymadı qədəmgahını.***

*Qəbul olsun Xəstə Qasım duası,  
Silinsin könlümün, qalmasın pası.  
Axı, dedi, Fatma, tutma bu bəsi,  
Əli gəzdi ərşin bəndərgahını.*

Mollalar gördülər, bu, hər elmə bələddi, yön alıb geri qayıtdılar. Müşdəyitlər bu dəfə bir neçə axund göndərdi, gələn axundlar daha dərin suallara keçdilər. Qasım suallara yekayek cavab verdi. Axundlar gözlərini döyüb biri-birinin üzünə baxdı. Xəstə Qasım üzünü onlara tutub dedi:

– Axund qardaşlar, indi də bir neçə xanə “Göyçə gözəlləməsi” havası üstündə mən deyim, siz cavab verin:

*Əzəl Bismillahdı, nameyi Allah,  
Göydən yerə endi əhsənül xaliq.  
Doxsan min kəlməni bəyan etladi,  
Onda nə buyurdu əhsənül xaliq?*

Axundlar Qasımın üzünə baxa-baxa qaldılar. Qasım sözün arxasını belə başladı:

*Surayi əlhəmdə quruldu biyət,  
Ərrəhman-ərrəhim pakizə sifət.  
Yusifiləllah mavi səmavat,  
Ayeyi-Quranda əhsənül xaliq.*

*Dörd kitabdı dəlil gəldi aləmə,  
Əbcü həvəs yazğı saldı qələmə.  
Simu səvəs hüddü gəldi salama,  
Fətə Bərək-Allah əhsənül xaliq.*

*Xəstə Qasım deyir, fəhm edə bilməm,  
Baratı Yasindi, fəhm edə bilməm.*

*Bu dünya işinə fəhm edə bilməm,  
Özün qismət eylə, əhsənül xaliq.*

Axundlar dedilər:

– Bu dediklərini başa düşmədik.

Xəstə Qasım dedi:

– Qulaq asın, qoy bir qatar da deyim:

*Bir səhrada yeddi dərviş əyləşib,  
Onun taxt üstündə xub qərarı var.  
Birisində doxsan iki əl gördüm,  
Cəsəd bir, gərdən üç, altı səri var.*

*Səksən min molladı, səksən min seyd,  
Səksən min xiyaban, səksən min meyd.  
Cəmində yazılıb səksən min şəhid,  
Səksən min şəhidin beş məzarı var.*

*Bir məzardan qalxır yeddi əlamət,  
Onlar müttəsildi, etməz xəyanət.  
Hər kim ki kəndinə eyləsə döylət,  
Onun xətm üstündə simuzəri var.*

*Xəstə Qasım, sözün yetdi tamama,  
Gündoğan, günbatan gəldi salama.  
Nə alim işidi, nə də ülama,  
Təcnis mənasının çox hünəri var.*

Axundlar getdi, onların əvəzinə üləma-müşdeyitlər gəldi. Qasım gələn müşdeyitlərə:

– Mənim sizə iki sualım olacaq, – deyib də, “Oğuzoğlu” havası üstündə sözə başladı:

*Beş yaşından on beş yaşa yetəndə  
Beşni atdım, beşni tutdum, beşi nə?*

*Haqq tərəfdən doğru raha yetmişdim,  
Mayıl oldum, əmbiyalar beşi nə?*

*Bir ov gördüm, öz işində çarasız,  
Qanlar axır bədənindən, yarasız.  
On beş şeydi, göydən endi qarasız,  
Beşi üsyan, beşi üfyan, beşi nə?*

*Ömür bənzər dağ başında dumana,  
Qətrə ikən mən də endim ümmana.  
On beş şeydi, vacib oldu islama,  
Beşi oruc, beşi namaz, beşi nə?*

*Xəstə Qasım qaldı həyat içində,  
Din bir, iman şərəfiyyət içində.  
On beş şey endi bir salavat içində,  
Beş firudin, beş suludin, beşi nə?*

Müşdəyidlər dedilər:

– Dediyni başa düşmədik, keç o birisi sualına.

Xəstə Qasım bu dəfə “Qəhrəmanı” havasıyla davam elədi:

*Hikmət məqsədində əyləşən alim,  
Əzəl mənə Yamənhüdən xəbər ver.  
Ərşin sütunundan, Mehrac evindən,  
Söz nə keşdi, göfti-gudən xəbər ver.*

*O kim idi, suya atdı mayanı,  
Su ikən bərkitdi səngi, qayanı.  
Bey altında o nodanı-bəyanı,  
Bərri-bəxri, səngi sudan xəbər ver.*

*O kim idi, zərnişanı oxudu?  
Kimdi, peyğəmbərə kəfən toxudu?*

*Adəmnən irəli nigah yoxuydu,  
Əngahdudu vəzən-vəşdən xəbər ver.*

*O kim idi, apardılar qəssaba?  
Kim kimə vermişdi qüsul əsala?  
O nədir ki, yetmiyəcək hesaba?  
Həfdi-həşdi simu dudan xəbər ver.*

*Övlüyalar, əmbiyalar nəsaba,  
O kim idi, yetməmişdi savaba?  
Xəstə Qasım yetik döyül hesaba?  
Həfdi-pəncdi sebadüdən xəbər ver.*

Müşdeyidlər dedilər ki, heç nə başa düşmədik, keç o biri suala.  
“Divani” havası üstündə dedi:

*Əvvəli ibtidadədi, ilqar və iman mənim,  
Din mənimdi, məssəb mənim, yol mənim, ərkan mənim.  
Gül mənimdi, bülbül mənim, sümbülü reyhan mənim,  
Bağ mənimdi, bağban mənim, kosəri rizvan mənim,  
Yerdə insan, göydə qılman, ərşidə aslan mənim.*

*Yeddi seyvan, doqquz eyvan, qırx sütunun ləngəri,  
Yeddi ulduz-yeddi dəniz, yeddi dərya rəhbəri.  
Yeddi molla, yeddi dərviş, yeddi post, yeddi dəri,  
Yeddi min qırxdan irəli, səkkiz yüz dördtən bəri,  
Haqqa qail olan Quran mənim.*

*Xəstə Qasım Tikmədaşlı sahibi cümlü xata,  
Gələr məhşər ayağında şahsuvar illa fəta.  
Hörməti Ali Məhəmməd bilirəm yetər dada,  
Özü birdi, adı minbir, inşallah, eylər əta,  
Kuhu-Qaf günahım olsa, rəhmi-rəhman mənim.*

Müşdeyidlər Qasımın dediklərini bir tərəfə çıxarda bilmədilər. Sonra Qasımı da götürüb, baş müşdeyidin hüzuruna apardılar, hərəsi bir tərəfdə əyləşdilər. Baş müşdeyid moizə oxuyurdu. Qasımı görən kimi, təəcüblə onun üzünə baxdı. Dilləndi:

– Oğlum, gözümə yeddi məssəb içində görünürsən, əmmamə mol-lalara məxsusdu, qurşaq seyidə məxsusdu, tüfəng ovçuya məxsusdu, saz aşığa məxsusdu. Hansı yola qulluq edirsən? Bəri başdan de görüm, adın nədir?

Qasım dedi:

– Ağa müşdeyid, mənim üç adım var.

Baş müşdeyid dedi:

– O adları sadala, açıqlamasını da de, biz də bilək.

Qasım dedi:

– Mənə Dədə Qasım deyirlər, ona görə ki, dostum-düşmənim kim olacaq olsun, sözün düzünü deyib, yolun doğrusunu göstərirəm. O biri adım Baba Qasımdı.

– Bəs, Baba Qasım nəyə görə deyirlər?

– Baba Qasım da ona görə deyirlər ki, köhnə tarixi söhbətləri, tarixi sözləri və dini-sərvəti yerli-yerində xalqa çatdırıram. Üçüncü adım isə Xəstə Qasımdır.

– Oğul, bəs Xəstə Qasım nəyə görə deyirlər?

– Mənim Haqq kəlamına bağlı olan qılfbəndlərimi, sözlərimi alimlər, ülamələr nə qədər fikir eyləyirlər, bir yana çıxarda bilmirlər, axırda xəstə düşürlər. Ona görə mənə Xəstə Qasım da deyirlər.

– Oğul, o Haqq kəlamından nə bilirsən, onnan de.

Xəstə Qasım “İrəvan çuxuru” havası üstündə dedi:

*Xilafət mülkündə, şahın şəhanə  
Üç yüz altmış altı xoş nişanı var.  
On iki sultanı, qırx səkkiz xanı,  
Dörd nəfər xoş gəlib, nəsəbanı var.*

*Bir güzərdə gördüm neçə min bucaq,  
Altı min altı yüz altmış altı tağ.*

*On altı yasəmən, on iki çıraq,  
On iki sultanın otuz eyvanı var.*

*Könül, həris olma dünya varına,  
Zərbabına, qumaşına, alına.  
Qara xan güvənsin öz mahalına,  
Xəstə Qasım kimi qəzəlxanı var.*

Baş müşdəyid Xəstə Qasıma razılığını bildirib dedi:

– Müsəlmana vacib olan Allah kəlamından danış.

Qasım Quran kəlamından “Osmanlı divanisi” üstündə yenə başladı:

*Adəmin-xatəmin mülkü,  
Hələ meydan bizimdi,  
Milləti, sünnəti töhrət  
Hökmü fərman bizimdi.  
Nağı bizdə, Tağı bizdə,  
Nəbi-imam bizimdi,  
Dörd kitabın əfsəlidi,  
Sahib-Quran bizimdi.*

*Bir nidayı, bir duvayı,  
Dəftəri əsmayı bil,  
Sahibi üçün üç surə  
Bir ərzi taxtı zəbil.  
Sər-səbili, zər-zəbili,  
Quranda tut kəbili,  
Bu sehirli cənnət abı,  
Rəhmət-rizvan bizimdi.*

*Hökmü divan qurulanda  
Nisbət əməlin gərək,  
Mən aşıqi-divanəyəm,  
Sıtqı dildən tut dilək.*

*Bu Xəstə Qasımnan,  
Sizə şəfaqət, əhli xilqət,  
Tərk etməyəm bu eşqimi,  
Nə qədər can bizimdi.*

Müşdəyid dedi:

– Oğul, o nə şeydi ki, biz oxumuşuq, görməmişik, onu bizə deyərsənmi?

Qasım dedi:

– Ay baba, onu sazla-sözlə deyərəm.

Müşdəyid dedi:

– Bura Allahın evidi, saz-söz evi deyil.

Qasım dedi:

– Baba müşdəyid, de görüm, qurban kəsirsiz, ətini yeyirsiz, sümüyünü tullayırsınız, deməli, əti halaldı, sümüyü haram?

Müşdəyid dedi:

– Oğul, saızla-sözünlə de, nə ilə deyirsən de. O gördüyün ağanı necə görübsən, mənə de.

Qasım saızı-sözü ilə “Sulduzu” havası üstündə belə dedi:

*İki əbru arasında  
Altı qaf, yeddi lam gördüm.  
Lamı qafın mərkəzində  
Sib cüz Quranı tam gördüm.*

Ağa müşdəyid dedi:

– Oğul, başa düşmədim.

Xəstə Qasım:

– Sonra izah verərəm, – deyib ikinci bəndi dedi:

*Yüz min xamdı, yüz min yavər,  
Əl-əl üstə min peyğəmbər.  
İntizardı, açılmaz dər,  
Üç yüz altmış ənam gördüm.*

Ağa müşdeyid dedi:

– Yenə başa düşmədim.

Qasım müşdeyidə bir balaca ipucu vermək istədi:

– Ağa, iki əbru, yəni iki qaşın arasında altı qaf, yeddi lamı oxumuşam. Lam qafın mərkəzindədi.

Müşdeyid dedi:

– Oğul, gördüyün ağanın ünvanından danış.

Qasım:

***Güzarım obaya düşdü,  
Saqi cam verdi, xaliq içdi.  
Gəldi yüz min karvan keçdi,  
O yolda sübhü şam gördüm.***

Müşdeyid dedi:

– Qasım, oğul bir əməlli-başlı danış, heç nə başa düşmədim. O nə işarədi, elə bir ucdan sadalayırsan?

Qasım dedi:

– Qulaq as, deyim. O vaxtlar iki nəfər yol ilə gedirmiş. İstəyirlər yolun o tayına keçsinlər, görürlər, karvandan keçmək mümkün deyil. Bu anda peyğəmbər əleyhisalam bunların yanında görünür. Onlar iki nəfər zəvvar idilər. Peyğəmbər əleyhisalam zəvvarlardan soruşur ki, niyə burda dayanıbsınız? Zəvvarlar deyir, yolun o biri tərəfinə keçməliyik, amma karvan imkan vermir, görənlər, nə vaxt qurtarar? Peyğəmbər cavab verir ki, bu karvan o vaxt qurtaracaq ki, islam dini ləğv olsun, bu karvandakı cənab Əlinin igidliyindən, şücaətindən yazılmış kitablardır, onları daşıyırlar.

Müşdeyid Xəstə Qasıma dedi:

– Özünü Ağanın yanında necə görürdün?

Qasım sözün axır bəndində özünü Ağasının yanında necə gördüyünü belə dilə gətirdi:

***Gördüm cahar dəh məsimi,  
Haqq bəyənsin xilasımı.  
Sıtq ilə Xəstə Qasımı,  
Mən də kəmtər qulam, gördüm.***

Ağa müşdeyid Xəstə Qasımın Haqq dərgahına bağlı olduğunu öz gözləri ilə görəndən sonra qələm-kağız götürdü. Öz dəsti-xəttinnən yazıb möhürünü də vurdu ki, Xəstə Qasım bundan sonra hər bir diyarda şəriətlə bağlı iş görmək icazəsinə sahibdi.

Xəstə Qasım icazə rüsxəti əlində öz doğma yurdu Tikmədaşa qayıtdı. Möhürlə imzalanmış razılıq kağızını Qara xana verdi.

Bəli, Qasımın səs-sorağı, şəriət qaydalarını, islam elmini axundlardan, mollalardan daha dərindən bilməsi bu əhvalatdan sonra gün-gündən eldən-elə, mahaldan-mahala yayılmağa başladı.

Qara xan Xəstə Qasıma dedi:

– Filan kənddə Süleyman bəyin oğlunun toyudu, sən get de ki, mənə Qara xan aşiq kimi bu məclisə göndərdi.

Qasım ata minib o kəndə gedir. Bəyin toybabası gələn qonağın kim olduğunu bilməyib, onun qabağına bir uşaq göndərir. Uşaq Qasıma deyir:

– Qonaq-qara əlindən yaman sıxlıqdır. Özünü əyləşdirməyə yer olar, ancaq atını saxlamağa yer yoxdur.

Aşıq istəyir geri qayıtsın. Bu zaman Qara xanın adamları da toya gəlirlər. Yaxınlaşıb deyirlər ki, bu, bizim aşıqdı. Gərək yanımızda ola. Məclis başlanır, söz aşığa verilir. Qasım üzünü Süleyman bəyə tutub sözə “Təcnis” havası üstündə belə başlayır:

*Gözəllər gözəli, şahı gülbədən,  
Didəm ağlar məh camalın görüncə.*

*Aşıq deyər, görüncə,  
Siyah zülfün görüncə,  
Mərdin qulu olginən,  
Namərd üzün görüncə.*

*Büllur buxaq, alma yanaq, diş inci,  
Çəkilibdi hilal qaşlar gör incə.*

*Kim yetikdi həqiqətin evinə,  
Həqiqətin, mərifətin evi nə?  
Aşıq deyər, evinə,  
Xanəsinə, evinə,*

*Qəmlər yağışı yağıb  
Viran könlüm evinə.  
Getmək olmaz hər namərdin evinə,  
Gözü çıxar bir mehmanı görüncə.*

*Çoxu bu dünyanı gəzdi avara,  
Dolandı dünyanı, gəzdi avara,  
Aşıq deyər, avara,  
Bayqu gəzər avara.  
Uyma xoryad sözünə,  
Səni qoyar avara.  
Xəstə Qasım, nə gəzirsən avara,  
Ölüm yeydi pis günləri görüncə.*

Süleyman bəy dedi:

– Aşıq, sağ ol, sazını saxla, bir qismət çörək kəs, yenə mətləbə başlayarsan.

Qasım dedi:

– Söz tək olmaz, gərək birini də deyim:

*Həqiqət bəhrində qəvvasam deyən,  
Qəvvas isən, gir dəryaya, üz-ha-üz.  
Aşıq deyər, üz-ha-üz,  
Sonam, göldə üz-ha-üz.  
Qarı düşmən dost olmaz,  
Yalvarasan üz-ha-üz.  
Bir mərd ilə ilqarını vur başa,  
Namərd ilə kəs ülfəti üz-ha-üz.*

*Parçalandı gəmim, qaldı dərində,  
Qərq oldu ümmana, qaldı dərində.  
Aşıq deyər, dərində,  
Dəryasında, dərində.*

*Sıtqı-qəlbi düz olan  
Hərgiz qalmaz dərinədə.  
Qismət olsa, o Mövlanın dərinədə,  
Üz döşəyər, səcdə qılar üz-ha-üz.*

*Xəstə Qasım cananına can deyə,  
Can danışa, can eşidə, can deyə.  
Aşıq deyər, can deyə,  
Vəfalıya can deyə,  
Görmədim hərcayılar  
Cananına can deyə.  
Yox vəfalım, can deyənə can deyə,  
Bivəfasan, çək əlini, üz-ha-üz.*

Məclis əhli aşığa “sağ ol” deyib, minnətdarlığını bildirdilər. Qasım üzünü Süleyman bəyə tərəf tutub dedi:

– A bəy, dünya sənin, mənim kimlərinin çoxunu yorub yola salıb, qulaq as, birini də “Baş sarıtel” havası üstündə deyim:

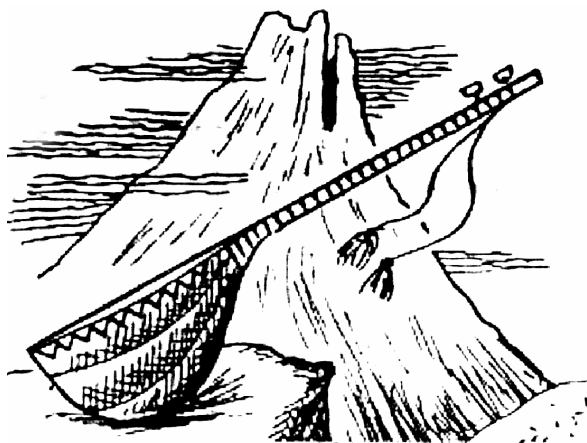
*Gəl-gəl, səndən xəbər alım,  
Süleymannan qalan dünya.  
Əvvəli gül kimi açıb,  
Axırında solan, dünya.*

*Gəl görüm, kimə talıbsən?  
Dərsini kimdən alıbsan?  
Səksən min yol boşalıbsan,  
Doxsan min yol dolan, dünya.*

*Bu dünya fanidi, fani,  
Bu dünyada qalan hanı?  
Davud oğlu Süleymanı  
Öz taxtından salan dünya.*

*Xəstə Qasım qalib naçar,  
Sir sözünü kimə açar?  
Gələn qonar, qonan köçər,  
Kimdi səndə qalan, dünya?!*

Xəstə Qasım belə dərin mətləbli sözlərlə dönə-dönə məclis əhlindən “afərin” qazandı. Toyu başa vurub, Qara xanın adamları ilə birgə Tikmədaşa qayıtdı.



## **XƏSTƏ QASIMIN DAĞISTAN SƏFƏRİ**

Keçmiş əyyamlarda belə adətlər varıymış, hansı ölkədə aşıq, pəhləvan, olarmışsa, o ölkədə həmin aşığını, pəhləvanımı deyisdrib, güləşdirərmişlər.

Dağıstanda ad-san çıxaran Ləzgi Əhmədin səsi-sorağı İsfahana da gəlib çatır.

İndi eşit Ləzgi Əhməddən. Ləzgi Əhməd o Əhmədiydi ki, vaxtilə Xəstə Qasıma yolda urcah olub ondan çörək alıb yemişdi. Həmin çörək Haqq dərğahından göndərildiği üçün elm və şairlik gücünə sahib idi. Dağıstana gəlib çatandan sonra çörəyin əsəri onun ağlını və qəlbini yerindən oynadır. Nə sazda, nə sözdə, nə də elmdə bir kəs onun qabağına çıxıb bilmir. Buna görə də, Dağıstan mahalı yeddi illik bac-xaracı İsfahana vermir. Deyirlər, bizim aşığı bağlayan aşıq gətirsinlər, aşığımızı bağlayıb bac-xaracı alsınlar.

Bu xəbər Şah Abbasa çatır. Şah Abbas vəzirini çağırır. Vəzir Allahverdi xan söhbəti eşidib dedi:

– Şah sağ olsun, o Ləzgi Əhmədi bağlatdırıb, yeddi illik bac-xəracı alıb gətirsəm, ənamım nə olacaq?

Şah dedi:

– Sən yeddinci vəzirimsən, eləmi? Birinci vəzirliyə keçirərəm.

Vəzir Allahverdi xan neçə müddətiydi ki, Xəstə Qasımın səs-sorağını eşitmişdi. Bu səbəbdən şahdan namə alıb, iki-üç nəfərlə birlikdə Tikmədaş kəndinə yollandı. Gəlib kəndin yaxınlığına çatdılar. Gördülər, kənddən kənar yerdə bir cavan oğlan su sulayır. Soruşdular:

– Oğul, o kənd Tikmədaş kəndidimi?

Oğlan cavab verdi:

– Bəli, o kənddi.

Dedilər:

– O kənddə Qasım adlı bir adamı tanıyırsanmı?

Oğlan cavab verdi:

– Tanımənəm.

Dedilər:

– Bəlkə, görmüş olarsan?

Oğlan dedi:

– Görmənəm.

Vəzir dedi:

– Uşaqdan nə soruşaq. Gedək o kəndə. Hər şeyi ordan öyrənək.

Qasım başa düşür ki, o gələn adamlar onun dalınca gedirlər. Kəsə yolnan evə çatanda görür ki, həmin adamlar atasından soruşurlar:

– Oğlun hanı?

Atası Qasımı göstərib deyir:

– Oğlum budur.

Vəzir baxır ki, bu, bir az qabaq söz soruşduqları oğlandı. Əsəbi halda soruşur:

– A bala, biz səndən neçə kəlmə söz soruşduq, sən bizə nə cavab verdin?

Qasım dedi:

– Mən sizə düz cavab verdim, siz düz başa düşmədiniz. Siz dediniz Qasım adlı burda adam varmı, dedim “tanı, mənəm”, siz başa düşmədiniz, dediniz, bəs onu necə tapaq? Dedim “gör, mənəm”, dediniz, bəlkə, biləsiniz, bu kənddə yaşayırmı, dedim “bil, mənəm”.

Gördülər ağıllı oğlandı. Padşahın adamları durub getdilər mahalın xanı Qara xanın yanına. Salam-kalamdan sonra Qasımı İsfahana aparmaq üçün gəldiklərini söylədilər. Qara xan Qasıma tapşırıq verdi:

– İsfahana çatan kimi get, üz-başını qırxdır, sonra şahın hüzuruna gedərsən.

Qasım İsfahanda dəllək dükanına girib istədi üzünü tərəş etdirdsin. Dəllək naşı idi, ülgücü soya gəlmirdi, tükü az-az götürürdü. Tükdən daha çox üzün dərisini kəsirdi. Qasım bir dözdü, iki dözdü, axır-axırda taqəti kəsilib heydən düşəndə “Gəraylı” havası üstündə belə dedi:

***İsfahanda bir dəllək var,  
Baş qırxıb zol çıxarır.  
Ətindən az-az götürür,  
Dərisini bol çıxarır.***

***Ayağını qoyur qoşa,  
Ülgücünü çəkir daşa.***

*Zərbi elə gəlir başa,  
Tikmədaşa yol çıxarır.*

*Bir fitəsi vardı bezdən,  
Durub gəlir səhər tezdən.  
Yarı haqqın alıb bizdən,  
Yenə acı dil çıxarır.*

*Ülgücünü çapışdırır,  
Suyu tasdan qapışdırır.  
Kəsib, pambıq yapışdırır,  
Başımızdan kol çıxarır.*

*Bu usta necə ustadı,  
Həmişə gözü tasdadı.  
Xəstə Qasım can üstədi,  
Elə bilir pul çıxarır.*

Nəhayət, Xəstə Qasım gəlib şahın hüzurunda əyləşdi. Şah soruşdu:

– Bala, halın niyə pəjmürdədi?

Qasım aldı görək, “Qəhrəmanı” havası üstündə şaha nə dedi:

*Üç gündü çıxmışam o Tikmədaşdan,  
Qapına gəlmişəm canım əlimdə.  
Əyağın torpağı qibləgahımdı,  
Sızıldaram, kirəbanım əlimdə.*

*Şeyda bülbul kimi yaman ağılaram,  
Sinəm başın düyünlərəm, dağılaram,  
Ləzgi kimi yüz aşığı bağlaram,  
Əgər olsa, süxəndanım əlimdə.*

*Xəstə Qasım, kəsilibdi xitabım,  
Qızılgül tək çəkilibdi gülabım,*

*Cədvəlkeş Quranım, qızıl kitabım,  
Yoxdu zərli qələmdanım əlimdə.*

Şah ürəyindən keçirirdi ki, qarşıdakı səfərin ağırlığı barədə aşığa bir neçə söz desin. Qasım şahın ürəyindən keçən sözləri anladı. Dedi:

– Şahım sağ olsun, bir-iki xanə sözüm var, qoy, “Hüseyni” havası üstündə onu da deyim.

*İstəyirəm, bir söz bəyan eyləyim,  
Şahım, sənə məlum olsun kamalım.  
İyirmi səkkiz hərf heca eyləyim,  
Nə seçsin müşdəyid, nə bilsin alim.*

*Quran hərifindən evlər yaparam,  
Pəhləvansa, şir olsa da, basaram.  
O kafirə haçan qulaq asaram,  
Dəryayı ümmana təşbeh misalım.*

*Leyliyə fərzəndəm, Məcnuna qardaş,  
Şirinə həmtayam, Fərhada yoldaş.  
Adım Xəstə Qasım, yerim Tikmədaş,  
Əslimdi bəyzadə, məlum mahalım.*

Ləzgi Əhmədlə deyişmək üçün şahın sərəncamını eşidən Xəstə Qasım “baş üstə” deyib hazır dayanır.

Xəstə Qasım Dağıstan səfərinə hazırlıq üçün Tikmədaşa qayıdır. Səfərə çıxmazdan əvvəl Xəstə Qasım məscidə gedir, mollaya deyir ki, səfərə çıxacam, başımıza nə gələr, nə gəlməz, bir kitab aç, baxaq, görək. Molla kitab açıb deyir:

– Qasım, boşluq görünür.

Qasım deyir:

– Molla, o kitabı mən də oxuyuram, qulaq as, “Orta sarıtel” havası üstündə deyim.

*Bu gün bir molla görmüşəm,  
Kəlimullah əlindədi.  
Quranı əzbər oxuyur,  
Bismillahi dilindədi.*

*Xudadan çəkərəm minnət,  
Oxuyuram fərzi sünnət.  
Səkkizinci behiş-cənnət,  
Kilidi şah əlindədi.*

Molla dedi:

– Qasım, bir səhv etdim, gərək məni bağışlayan.  
Qasım sözünü belə tamamladı:

*Qıl namazı, şükür eylə,  
Bir Allahı zikir eylə.  
Qasım, getmək fikrin eylə,  
Gəlmək Allah əlindədi.*

Qasım evlərinə gəlir, ürəyi yumşaq, qəlbi açıqıydı. Bir dəstə ur kəkliklər damının üstündə yuva salmışdılar, Qasım onlara dən atır, su qoyurdu. Kəkliklər öyrəşmişdi, Qasımnan çəkinmirdilər, dənələrini yeyirdilər. Qasımın uzaq səfərə çıxmasını hiss edirmiş kimi, kəkliklər şaqə çəkib, elə bil, xeyir-dua verirdilər. Quşların bu hərəkətləri Qasımı bir qədər düşündürdü, vəfalı quşlarla sazınnan-sözünən necə halallaşır, “Qəhrəmanı” havası üstündə biz deyək, eşidənlərə can sağlığı:

*Mən gedirəm, sizi kimə tapşırım,  
Dam üstündə duran sona kəkliklər.  
Al-yaşıl geyinib tirmə bağlarsız,  
Nə giribsiz donnan-dona, kəkliklər.*

*Gözəl kəklik dam üstündə səs eylər,  
Qaqqıldaşar, bir birinə bəs eylər.*

*Bilmirəm toy eylər, yoxsa yas eylər,  
Caynaqları batıb qana, kəkliklər.*

*Gözəl kəklik dam üstündə durubdu,  
Gərdən çəkib, necə boynun burubdu.  
Bilmirəm ki, ovçusunu görübdü,  
Üz çevirir biyabana kəkliklər.*

*Kəkliyin oylağı qayalar başı,  
Qaqqıldaşb tapar yoldaş yoldaşı.  
Bərəsi bərk olsa, ovçusu naşı,  
Düz çıxarlar Alosmana kəkliklər.*

*Nə dərdiniz varsa, mənə söyləyin,  
Şirin namə yazın, bəyan əyləyin.  
Siz Xəstə Qasımı halal əyləyin,  
Çünki gedir Dağıstana, kəkliklər.*

Vəzir Allahverdi xan şahdan kağız alıb, bir neçə nəfərnən Tikmədaşa gəlirlər. Ordan Qara xanı, Xəstə Qasımı götürüb Dağıstan səfərinə yollanırlar. Gecə-gündüz yol qət eləyə-eləyə gəlib Şamaxı qəzasına çatırlar, görürlər, şəhər boram-boşdu. Qasımın atasının dostu varıydı, onun evini yiyəsiz görən Qasım kədərlənib “Ovşarı” havası üstündə belə deyir:

*Köhnə Şamaxının seyrin əylədim,  
Əl dəyməmiş təzə bağlar qalıbdı.  
Elə köçüb gedib ulusu-eli,  
İşlənməmiş ağ otaqlar qalıbdı.*

*Fələk, şad könlümdən alma həvəsi,  
Ayırma dostlardan, tutaram yası.  
Bəs necə oldu bu seyvanın yiyəsi,  
Dərd-qəmi var, tamam ağlar qalıbdı.*

*Mən Xəstə Qasımam, şaha söz deyli,  
Çarxı-fələk, mənəm sənnən gileyli.  
Elə köçüb gedib vəfasız Leyli,  
Bircə Məcnun, bir də dağlar qalıbdı.*

Qasım atası Qəribnən bu evdə olmuşdular, keçən anlar Qasımı kə-dərləndirdi, dərdi tüğyan eylədi, görək “Təcnis” havası üstündə daha nə dedi:

*Səhər-səhər əzmi-gülşan eylədim,  
Qəm mənəi culğadı, ay hayıf-hayıf.  
Aşıq deyər, ay hayıf,  
Kimlər öldü, ay hayıf.  
Səni ki mən sevmişəm,  
Ayrı düşdüm, ay hayıf.  
Cəfa çəkdim, bağ becərdim, gül dərəm,  
Dərmədim gülünü, ay hayıf-hayıf.*

*Murğu dəhanında nə danə gördüm,  
Sərrafın dəstində nə danə gördüm.  
Aşıq, nə danə gördüm.  
Xalın nə danə gördüm.  
Tülək tərlan axırda  
Düşdü nadana, gördüm.  
Ləli tapşırdılar nadana gördüm,  
Bilmədi qiymətin, ay hayıf-hayıf.*

*İgid olan ilqar bağlar yasinə,  
Oxudum dərşimi, yetdim Yasinə.  
Aşıq deyər, yasinə,  
Namərd boynu ya sına.  
Hərcayıya söz demə,  
Ya inciyə, ya sına.  
Xəstə Qasım ölüb gedər ya sinə,  
Eşidənlər deyər, ay hayıf-hayıf...*

Vəzir Allahverdi xan, Qara xan, gözətçilər və Xəstə Qasım Dağıstanın Bərxuş kəndinə çatırlar. Kənd adamları deyir:

– Bu kənddə aşıq qonağını keşiş saxlayır.

Qasım soruşur:

– Nəyə görə?

Cavab verirlər ki, keşiş otuz doqquz aşığı bağlayıb, qırxıncı aşığı gözləyir ki, gəlsin onu da bağlasın, hamısını zindana salsın.

Keşiş əli sazlı Qasımı görüb deyir:

– Oğul, sən məni bağlaya bilsən, dinini qəbul edəcəm, mən bağlasam, səni o biri aşıqlarla bərabər qırx il dustaq saxlayacam.

Qasım sazını zil-bəm elədi, keşişə görək “Aran gözəlləməsi” havası üstündə nə dedi:

*Oyandı sünbüllər, səcər gətirdi bar,  
Orda min bəşər var, yeddi sin bilər.  
Bu yazan usdadın nə xoş xətti var,  
Yazıbdı mim üstə yeddi sin, bilər.*

*Sevdiciyim övliyadı, vəlidi,  
Sərrafın dəsdində dürdü, ləlidi.  
Mənim fikrim-zikrim ancaq Əlidi,  
Ər odur ki, o lamnan yeddi sin bilər.*

*Mən Xəstə Qasımam, yeddi sin billəm,  
Ayə oxuyuram, yeddi sin billəm.  
Qafı öyrənmişəm, yeddi sin billəm,  
Söz odur, yeddinin yeddisin bilər.*

Keşiş dedi:

– Oğul, mən bu sözlərdən sonra sazımı yerə qoydum.

Bundan sonra yönünü qıbləyə çevirib müsəlmanlığı qəbul etdi. Qasım başını qaldıranda göydən asılmış sazları görüb soruşdu:

– Bunlar nədir?

Keşiş cavab verdi:

– Bağladığım aşıqların sazlarıdır.

– Qaytar onların sazlarını, özlərini də azad elə.

Qasım bağlanan aşıqların sazlarını özlərinə verib yola salır.

Gecə keşişin evində gecələyib səhər yola rəvan olurlar. Xeyli gedəndən sonra Dağıstan xanlığına çatırlar. Dağıstan xanlığı qonaqları səmimi qarşılayır. Səhər məclis düzəlir, cəmi aşıqları bağlayan Ləzgi Əhməd məclisə gətirirlər. Qasım deyir:

– Sən qabağa düş.

Ləzgi Əhməd qabağa düşüb hərbə-zorbayla “Şahsarayı” havası üstündə sözə başlayır:

*Xoş gəlibsən, Dədə Qasım,  
Yandıracam oda, Qasım.  
Qurtarsan Əhməd əlindən,  
Gedəcəksən dada, Qasım.*

Xəstə Qasım baxdı ki, hərbə-zorbanın qabağına gərək elə hərbə-zorbayla çıxasan:

*Ləzgi, dalını dağa ver,  
Sözlərinə qadağa ver.  
Qurtarsan Qasım əlindən,  
Bir ye, beş sadağa ver.*

Ləzgi Əhməd sözün davamında sirli bir sorğu-suala keçdi:

*Əzizinəm, ət qaldı,  
Kimlər ona mat qaldı.  
Neçə batman quyruğu,  
Neçə batman ət qaldı?*

Xəstə Qasım bu sorğuya müəmmalı tərzdə cavab verdi:

*Əzizinəm, ət qaldı,  
Firon ona mat qaldı.*

*Əlli batman quyruğu,  
Əlli batman ət qaldı.*

Ləzgi Əhməd Xəstə Qasıma üz tutdu:

– Mənəm bu yerlərin azman şairi, Haqq aşığı. Səndən “Naxçıvanı” havası üstündə bir çox sirli beytlər soruşacam. Cavabımı versən, növbə sənə olar:

*Səndən xəbər alım, ay Dədə Qasım,  
O nədir ki, dürlü-dürlü halı var.  
Nədən xəlq olmuşdu ərşin ərgacı,  
O nədir ki, toxunmamış şalı var.*

Xəstə Qasım:

*Al cavabın verim, ay Ləzgi Əhməd,  
Bahardır ki, dürlü-dürlü halı var.  
Nurdan xəlq olundu ərşin-ərgacı,  
O buluddur, toxunmamış şalı var.*

Ləzgi Əhməd:

*O nədir ki, dayanıbdı dayaqsız?  
O nədir ki, boyanıbdı boyaqsız?  
O nədir ki, doğur əlsiz-ayaqsız?  
Üç ay keçər, ayağı var, əli var?*

Xəstə Qasım:

*Göy çadırdı, dayanıbdı dayaqsız,  
Ayla-gündü, boyanıbdı boyaqsız.  
Qurbağadı – doğar əlsiz-ayaqsız,  
Üç ay keçər, ayağı var, əli var.*

Ləzgi Əhməd:

*Ləzgi Əhməd deyir, nədi dalalar?  
Nə qumaşdı, satan olmaz, alalar?  
O nədir ki, dimdiyindən balalar,  
O nədir ki, qanadında xalı var?*

Xəstə Qasım:

*Xəstə Qasım deyir, çaydı, dalalar,  
O ağıldı, satan olmaz, alalar,  
O buğdadı, dimdiyindən balalar,  
Kəpənəkdi, qanadında xalı var.*

Vəzir Allahverdi xan dedi:

– Ləzgi Əhməd, sən dedin, Xəstə Qasım açdı, indi də Xəstə Qasım desin, sən aç.

Söz verildi Xəstə Qasıma.

Xəstə Qasım:

*O nədir ki, otuzunda cavandı,  
On beşində qocalıban uludu?  
O nədir ki, dili ayrı, sözü bir,  
O hansı dəryadı, içi doludu?*

Ləzgi Əhməd:

*O, Aydı ki, otuzunda cavandı,  
On beşində qocalıban uludu.  
O, qələmdi, dili ayrı, sözü bir,  
Elm dəryası hər dəryadan doludu.*

Xəstə Qasım:

*O nədir ki, qışda dağlar bürünür?  
O nədir ki, əl dəyməmiş hörülür?  
O nədir ki, insana fərz verilir?  
O nədir ki, o da onun gülüdür?*

Ləzgi Əhməd:

*O, qardır ki, qışda dağlar bürünür,  
O, könüldü, məhəbbətlə hörülür.  
O, ömürdü, insana fərz verilir,  
O, ilqardı, iman onun gülüdü.*

Xəstə Qasım:

*O nədir ki, Haqq yanında nahaqdı?  
O nədir ki, yerə-göyə dayaqdı?  
O kimdir ki, yatmayıbdı, oyaqdı?  
Xəstə Qasım hər elmidən halıdı.*

Ləzgi Əhməd:

*Böhtan sözdü, Haqq yanında nahaqdı,  
Haqq nəzəri yerə-göyə dayaqdı.  
Haqq özüdü, yatmayıbdı, oyaqdı,  
Bu sirlərdən Ləzgi Əhməd halıdı.*

Məclis əhli dedi ki, indi növbə Ləzgi Əhmədindi.

Ləzgi Əhməd:

*Səndən xəbər alım, ay Baba Qasım,  
O nədir ki, bu dünyanı gəzər hey?!  
Nə kağızdı, mürəkkəbsiz yazılar,  
Nə qələmdi, bu dəftəri yazar hey?!*

Xəstə Qasım:

*Al cavabın verim, ay Ləzgi Əhməd,  
Aydı-gündü, bu dünyanı gəzər hey.  
Könül kağız-mürəkkəbsiz yazılar,  
Dil qələmdi, bu dəftəri yazar hey.*

Ləzgi Əhməd:

*O nədir ki, heç gəlmədi imana?  
O kimdi ki, heç düşmədi gümana?  
O kimdi ki, qəsd eylədi insana?  
O kimdi ki, cannan oldu bezər hey?!*

Xəstə Qasım:

*O, şeytandı, heç gəlmədi imana,  
O, münkürdü, heç düşmədi gümana.  
Əzrayıldı, qəsd eylədi insana,  
Əyyubdu ki, oldu cannan bezar hey.*

Ləzgi Əhməd:

*O nədir ki, silinməzdi qarası?  
O nədir ki, heç tapılmaz çarası?  
Neçə ildi yerlə-göyün arası?  
Ləzgi Əhməd bu dəftəri yazır hey.*

Xəstə Qasım:

*O, ürəkdi, silinməzdi qarası,  
O, ölümdü, heç tapılmaz çarası.  
Yüz doxsan min il yerlə göy arası,  
Xəstə Qasım o dəftəri pozar hey.*

Yenə növbə Xəstə Qasıma çatdı. Vəzir dönüb bir məclis əhlinə baxdı, bir də Xəstə Qasıma. Vəzirin belə baxışı Xəstə Qasımı coşdurdu, aldı görək, Ləzgi Əhmədə “Yüngül şərili” havası üstündə nə deyəcək:

Xəstə Qasım:

*Mən qurbanam qaşı-gözü qaraya,  
Təbibimsən, dərman eylə yaraya.  
Bir səhrada meyit düşsə araya,  
Mollası olmasa, nə demək gərək?*

Ləzgi Əhməd:

*Bismillahi mən yanımcə gətirrəm,  
Düz fikirnən özümü ona yetirrəm.  
Mollası yox, təəminnən götürürəm,  
Tapşırıb Haqqına, qayıtmaq gərək.*

Xəstə Qasım:

*Bəlkə, səgiri var, nə demək olar?  
Onun əməyini nə yemək olar?  
Məhşər günü ona nə kömək olar?  
Kim onun havadarı, bilmək gərək?*

Ləzgi Əhməd:

*Səgiri olana tutarlar qəyyum,  
Çörəyini halal eylər o alim.  
Məhşərin günündə onlara lazım,  
Axır kömək verən Şahmərdan gərək.*

Xəstə Qasım:

*Xəstə Qasım deyər, o nə kəlmədi,  
Onda kim saxladı din Məhəmmədi?  
Kim söylədi, müsəlmanlıq şərtidi,  
Müsəlman olanda, nə demək gərək?*

Ləzgi Əhməd:

*Mən Ləzgi Əhmədam, Haqdan keçmərəm,  
Dediyn sözləri başa düşmərəm.  
Gər bilsəm də, o sirləri açmaram,  
Müsəlman olanda o demək gərək.*

Məclis əhli tərəfindən söz yenidən Ləzgi Əhmədə verildi. Aldı görək o, Xəstə Qasıma “Urfani” havası üstündə nə dedi:

Ləzgi Əhməd:

*Sənnən xəbər alım, ay Xəstə Qasım,  
Kim xata eylədi, qaldı üstə suç?  
Kim kimə buyurdu, kimnən gətirdi,  
Neçə yaşındaydı qurban gələn qoç?*

Xəstə Qasım:

*Sənə cavab verim, Əhmədi Ləzgi,  
Qabil xəta etdi, qaldı üstə suç.  
Cəbrayıldı, İsmayıla gətirdi,  
Yetmiş yaşındaydı qurban gələn qoç.*

Ləzgi Əhməd:

*Nə quşdu, ildə bir yumurta salar?  
Onun yumurtası nə üstə qalar?  
Hansı ölən zaman hansı sağalar?  
Ona kimlər deyir, dur buradan uç?*

Xəstə Qasım:

*Simurq quşu ildə bir yumurta salar,  
Onun yumurtası qar üstə qalar.  
Ana ölən zaman bala sağalar,  
Cəbrayıldı, deyir dur buradan uç.*

Ləzgi Əhməd:

*Ləzgi Əhməd, heç vəsfindən doymazlar,  
O nədir ki, götürərlər, qoymazlar?  
Kimlərdi ki, məzarı yox, yumazlar,  
Bu nə qonhaqondu, bu nə köçhaköç?*

Xəstə Qasım:

*Xəstə Qasımın vəsfindən doymazdar,  
O, ölüdü, götürərlər, qoymazlar.  
Atəşpərəst – məzarı yox, yumazlar,  
Dünya qonhaqondu, ölüm köçhaköç.*

Növbə yenə Xəstə Qasıma verildi, aldı görək, Ləzgi Əhmədə bu dəfə qıfılbaş üstündə nə deyəcək:

Xəstə Qasım:

*Qiyamət sirrinnən, xabı qəflətdən,  
Əcayib görmüşəm, bağı altıdı.  
Yetmiş min gül açıb, yeddi rəngdədi,  
Hər qönçənin gül yarpağı altıdı.*

Ləzgi Əhməd üzunu məclis əhlinə tutub deyir, ikincisini desin.  
Xəstə Qasım sözün ikinci bəndinə başlayır:

*O bağı seyr edir altmışı üçdən,  
Yetmiş dəng edib qulaxdan-üzdən.  
Səksəni dolanır çırağı beşdən,  
Doxsan min qaranın ağı altıdı.*

Ləzgi Əhməd yenə dedi, keçsin o biri bəndinə. Xəstə Qasım aldı  
sözün axırıncı bəndini belə dedi:

*Xəstə Qasım, Haqdı haqqı yaradan,  
Hifz eyliyə sənə oddan-bələdan.  
Qeybdən məclisə gələn badədən,  
Badəni paylayan sağı altıdı.*

Xəstə Qasım üzünü Ləzgi Əhmədə tutub dedi, qıfılənd bir olmaz,  
ikincisini də deyim, bəlkə, açə biləsən:

*Dörd dərviş istərəm, Əhmədi Ləzgi,  
Bütün bu dünya ilə başı bir ola.  
Haqqın adını zikr eyliyə dilində,  
Dolana gərdisi, işi bir ola.*

*Bir otaq istərəm, gümüşdən kanı,  
Onun kərpicini gətirən hanı?  
Bir heyvan istərəm, qırx iki canı,  
Başı qoltuğunda, döşü bir ola.*

*Mən bir nər istərəm. götürə dağı,  
Ovsarını çəkə Əliynən Nağı.  
Cənnətin rizvanı, behiştin bağı,  
Altmış min bostanın işi bir ola.*

*Xəstə Qasım deyər, neçə min neçə,  
Yetmiş min darvaza, səksən min küçə.  
Bir alim isdərəm, bu sirri seçə,  
Hər bir min kəlmənin başı bir ola.*

Xəstə Qasım üzünü məclis əhlinə tutub deyir:

– Ləzgi Əhməd qifləbəndlərimi açma bilmədi. Ancaq ona deyiləsi bir sözüm də var. Ləzgi Əhmədin görüşün əvvəlində qürrələnib söylədiyi hərbə-zorbalara cavab olaraq görsün “İrəvan çuxuru” havası üstündə nə deyirəm:

*Ləzgi Əhməd, mənəm Füzuli nəslə,  
Bəhrilərdə mən ümmanam, sən nəsən?!  
Dərin kitabları mənə eylərəm,  
Dərd bilənəm, söz qananam, sən nəsən?!*

*Mən bilirəm, yoxdu sözmün əvəzi,  
Seçib bəyənlər sərraflar özü.  
Dolanır, simurğun məndədi gözü,  
Yerim Qafdı, mən sultanam, sən nəsən?!*

*İncil, Tövrat, Zabur, sinəmdə Quran,  
Mərifətdə mənəm dəryayı-ümman.  
Tikmədaşlı Qasım – İsgəndər nişan,  
Bu mahalda Süleymanam, sən nəsən?!*

Deyişmə boyu Xəstə Qasım Ləzgi Əhmədi, Ləzgi Əhməd də Xəstə Qasımı tanımışdı. “Çörək” məsələsi ikisinə də əyan olmuşdu. Xəstə

Qasım bildi ki, yolda çörək verdiyi uşaq bu qabağındakı dəryayi-ümman aşığıdı. Ancaq çörəyin çoxunu özü yediyi üçün Ləzgi Əhmədə üstün gələn yalnız o ola bilərdi. Belə də oldu. Ləzgi Əhməd elə ki bağlandı, vəzir Allahverdi xan dedi:

– Əhməd, məclis əhli qarşısında öz-dəsti xəttinlə yaz ki, Xəstə Qasım məni bağladı.

Ləzgi Əhməd bu sözləri dəsti-xəttinnən yazıb vəzirə verdi. Vəzir dedi:

– Qasım, deyə bilərsənmi, bu dünya kimə xoşdu, kimə yox?

Vəzirin ürəyindən keçirdiyi kəlmələr Qasıma agah idi, aldı görək, “İncəgülü” havası üstündə nə dedi:

*Ay arıflar, bir təcrübə eylədim,  
Çarx dolanıb hər bir yana dönərmiş.  
Tərəqqidən tənəzzülə düşəndə,  
Nöbaharım zimistana dönərmiş.*

*İksi gözü tutar, iksi qulağı,  
Biri də qoymazmış dil danışmağı,  
İstəyir ki, pozsun şən yaşamağı,  
İndi bildim, bu zamana dönərmiş.*

*Xəstə Qasım sözü dedi özündən,  
İnciyərmi nanəcibin sözündən.  
Cida düşsən Vətəninin düzünnən,  
Dərdin artıb, bir ümmana dönərmiş.*

Vəzir Xəstə Qasıma dedi:

– Bu yerdə sən məni ucaldıb üzümü ağ eylədin. Üzün hər zaman ağ olsun!

Bəli, Dağıstan xanlığı yeddi illik baci-xəracı vəzir Allahverdi xana təhvil verib, onları İsfahana yola saldılar. Az getdilər, çox getdilər, gəlib yenə Şamaxı şəhərinə çatdılar. Yolları qəbiristanlıqdan keçirdi, Qasım dədəsinin dostunun məzarını ziyarət edib, qəbirə baxa-baxa “Divani” havası üstündə belə dedi:

*Dəli könül, xəyal etmə,  
Gəlirəm yavaş-yavaş,  
Cismimi hicran oduna  
Bölürəm yavaş-yavaş.  
Hər nə varsa, sənnən keçir,  
Elə bil, canan keçir,  
Sən etdiyin xəyalları  
Bilirəm yavaş-yavaş.*

*Əzrayıl başda oturub,  
Əcəl ayaqdan gələr,  
O Xudam əmr eyləsə,  
Fərman bayaqdan gələr.  
Hər nə varsa, Haqdan gələr,  
Görmə nahaqdan, gələr,  
Ölüm insanlara haqdı,  
Buluram yavaş-yavaş.*

*Qərib oğlu Xəstə Qasım,  
Necə düşdün a zara,  
Min bir təbib-loğman gəlsə,  
Dərman olmaz azara.  
Cannan-ciyardan olmuşam,  
Həmsi gedir məzara.  
Uçubdu könlümün evi,  
Gedirəm yavaş-yavaş.*

Xəsdə Qasım qəbirsanlığa salavat verib dedi:

*İnsan oğlu, qafil olma,  
Dön qəbiristana bax,  
Üz çevir Haqqın yoluna,  
Haqq ilə divana bax.  
Bu qoca dünya dediyin*

*Boş müsafirxanadı,  
Yaranmışlar gələr, köçər,  
O gedən mehmana bax.*

*Gözdüyün halal-haramı,  
Şeytannan uzaq olaq,  
Yandırın şam-çırağını,  
Behiştin bağını bulaq.  
Satın bu dünya malını,  
Axırətdən mülk alaq,  
Süleymana qalmayan dünya,  
Qalmaz heç insana, bax.*

*Göydən bir balıq endi,  
İtirmədi sayını,  
Hər gədlər sultan oldu,  
Tapdılar öz tayını.  
Qarısqaya hökm olundu,  
Sökdü yerin layını,  
Xəstə Qasım, qıl tamaşa,  
Boş qalan meydana bax.*

Bir neçə vaxtdan sonra Dağıstan səfərinə çıxanlar İsfahan mülkünə çatıb şahın hüsurunda dəyandılar. Şah Xəstə Qasıma “əhsən” deyib, vəzir Allahverdi xanı da birinci vəzir seçdi. Bac-xərac xəzinəyə təhvil verildi. Qara xanla Xəstə Qasım üzağlığı ilə Tikmədaşa qayıtdılar.



## **XƏSTƏ QASIMIN ŞAMAXI SƏFƏRİ**

Bir gecə xabi-qəflətdə olarkən Xəstə Qasım buta verilmişdi. O, butasının arxasınca Şirvan mahalına – Şamaxıya yola düşmək qərarındaydı.

Atası Qərib kişi dedi:

– Oğul, bu nə məsələdi, nəyi deyirsən, kimi deyirsən? Bir açıq de, bir şey başa düşüm.

Xəstə Qasım götürüb görək bu yerdə “Urfani” havası üstündə nələri dilə gətirdi, biz deyək, eşidənlərin könlü şad olsun:

*Sıtq ilə tutginən Haqq ətəyindən,  
Aləmə imdadı ol eylər-eylər.  
Zərrəcə üstündə olsa nəzəri,  
Yerdən daş götürsən, ləl eylər-eylər.*

*Böhtan demə, böhtan tutar adamı,  
Qul deyib, bazarda satar adamı.  
Cəhənnəm odunna betər adamı,  
Yandırır-yandırır, kül eylər-eylər.*

*Aqil insan deməz hər gördüyünü,  
Düşmənnən daldalar vay dərdiyini.  
Görməzsən nakəsin pay verdiyini,  
Versə də, töhnəti bol eylər-eylər.*

*Xəstə Qasım dedi sözü bu başdan,  
Əli nəzər saldı, su çıxdı daşdan.  
Məhəmməd kəlamı aldı Mehracdan,  
Sualsız cənnətə yol eylər-eylər.*

Qərib kişi anladı ki, Ağası oğluna badə içiribdi. Onun söylədikləri Haqq kəlamıdı. Dedi:

– Oğul, ata nəsihəti ilə Allah göndərən Quranın kəlamından sənə

xeyir-dua verirəm.

Atasının ürəyini şad etmək üçün Xəstə Qasım gördüyü və badə içdiyi sevgilisinin nişanını “Aran gözəlləməsi” havası üstündə necə izah verir, bizdən demək, sizdən eşitmək:

*Bir gözəl sevasən, boyu tamaşa,  
Görən kimi, könül ona bənd ola.  
Gözəlliyi, gül camalı bir yana,  
Dil-dodağı, şəkər ola, qənd ola.*

*Bir gözəl sevasən, qaməti bəstə,  
Görəndə aşiqi eyləyə xəstə.  
Çoxdan axtarıram bir elə kəsdə –  
İşarə anlaya, dərdimənd ola.*

*Xəstə Qasım əl götürməz canannan,  
Canan qarşı gəlsə, keçərəm kannan.  
Rəngi artıq ola güldən-reyhannan,  
Zülfləri boynuma bir kəmənd ola.*

Qərib kişi bildi ki, bu hava eşq havasıdır, oğluna Ağası sevgi-məhəbbət badəsini içirib, soruşdu:

– Qasım, oğlum sevdiiyin, badə içdiyin qızı necə gördün?

Qasım yuxu aləmində necə görüşdüklərini “Oğuzoğlu” havası üstündə söz ilə belə dedi:

*Ay ağalar, bir tərlanım uçubdu,  
Sağ əlimnən sol əlimə alınca.  
Onu tutan xeyrin-bəhrin görməsin,  
Mən yazığın naləsi var dalınca.*

*Gümüş kəmərlə bağlamışdı belinə,  
Danışdıqca, mayıl oldum dilinə.  
Gül uzatdım nazlı yarın əlinə,  
Canım aldı, gülü məndən alınca.*

Qasım atasına dedi:

– Mehriban ata, arada əhdi-ilqar bağlamışığı, məndən nigaran olma.  
Sonra sözünün arxasını belə dedi:

*Ağamnan dərs aldım əlif bey üçün,  
Sürəhilər düzülərdü mey üçün.  
Dəli könül, qəm çəkirsən ney üçün,  
Qəmli günün şad günü var yanınca.*

*Xəstə Qasım vədə verdi yüz ilə,  
Yaşılbaşlar göldən-gölə düzülə.  
Bir igid ki ilqarından üzülə,  
Ölüm yeydi, bu dünyada qalınca.*

Atası dedi:

– Oğul, hansı məkana getsən, özünü öymə, sadə gəz, sadə dolan,  
çalış, yaxşı adamlarla otur-dur, ülfət qıl, yamannardan uzaq dur.

Atasının verdiyi nəsihətlər haqda Xəstə Qasım “Qəhrəmanı” havası  
üstündə götürüb belə dedi:

*Dəli könül, məndən sənə əmanət,  
Demə, bu dünyada qalım yaxşıdı.  
Bir gün olar, qohum-qardaş yad olar,  
Demə, ulusum var, elim yaxşıdı.*

*Bir məclisə varsan, özünü öymə,  
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,  
Qüvvətli olsan da, yoxsulu döymə,  
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdı.*

*Qoçaqdan olubsan, qoçaq olginən,  
Qadadan-bələdan qaçaq olginən,  
Açıq ol, cəmərd ol, alçaq olginən,  
Demə, varım çoxdu, pulum yaxşıdı.*

*Xəstə Qasım kimə qılsın dadını,  
Canı çıxsın, özü çəksin odunu.  
Yaxşı igid yaman etməz adını,  
Çünki yaman addan ölüm yaxşıdı.*

Xəstə Qasım Şamaxıya sevgilisinin dalınca getməliydi, bu tərəfdən də Şah Abbas fərman verdi: hər obadan iki-üç molla cəm edilib Turan ölkəsinə göndərilsin. Tikmədaşdan Xəsdə Qasım və başqa mollalar yola düşməliydi, yol üçün tədarük gördülər. Qasım dağlara, çəmənli yaylaqlara baxıb ürəyi qubar eylədi. Üzünü dağlara tutub “Mixəyi” havası üstündə belə dedi:

*Obalarımız səf-səf olub yüklənir,  
Başı ala qarlı dağlar, qal indi.  
Biz içmədik abı-kövsər suyundan,  
Soyuq sular, buz bulaqlar, qal indi.*

*Beyvafasan, vəfan yoxdu dünyada,  
Aşnanın sirrini verirsən yada.  
Şamamanı dərdirirsən xoryada,  
Səbzə bostan, sarı tağlar, qal indi.*

*Xəstə Qasım, tamam oldu sözlərim,  
Eşq ucunnan kabab oldu közlərim.  
Qərrib yerdə, yad ölkədə gözlərim,  
Vətən deyib, ağla, ağlar qal indi.*

Mollalar yola düşən anda bəyzadə geyimli bir oğlan din adamlarına yaxınlaşıb salam verdi, İsfahana tərəf gedən yolun səmtini soruşdu. Qasım gördü qərribdi, hansı diyardan gəlməsini saz ilə soruşub, “İncəgülü” havası üstündə ona belə dedi:

*Səhraları seyr edliyən xan oğlu,  
Bir xəbər ver, sən hayannan gəlirsən?*

*Hüsn içində şövkət oğlu, xan oğlu,  
Məgər təxdü-Süleymannan gəlirsən?*

*Saçların qıvrılıb, olub çin-çini,  
Qara xalın çapdı fəğvuri-Çini,  
Gəncə ötəlgəsi, Bərdə laçını,  
Ya Dərbənddən, ya Şirvannan gəlirsən?*

Qasım öz-özünə dedi ki, gəl, söznən soruş: “Bərdədən, Gəncədən hansı səmtdəsən”. Sözü o biri bəndində cavan bəyzadənin kim olduğunu belə xəbər alır:

*Başına döndüyüm, xanların xanı,  
Gəncənin xanısı, Bərdə sultanı?  
Ya hurisən, ya behiştin qılmanı,  
Ya mələksən, asımannan gəlirsən.*

*Bəlkə, Laçın oylağından cidasan,  
Qara bağrım qaynağını didəsən.  
Xəstə Qasım, şah yolunda fədasan,  
Keçib-aşib dağdan-çənnən gəlirsən?!*

Din adamları bəyzadə geyimli qərib oğlana yol salxeyib onu İsfahan səmtinə yola salırlar.

Mollalar Turan ölkəsinə gəlib çıxır, bölgüdə Xəstə Qasımın mənzili Şamaxı şəhərinə düşür.

Bəli, Xəstə Qasım Şamaxıda Allahın evində qalmaqda olsun, sizə kimdən deyim – Səməd bəydən. Şamaxının varlı adamlarının biri də Səməd bəy idi. Səməd bəy elm-kitab görmüş adamıydı, ağıllı-kamallı qızı Sənəmi də oxutmuşdu. Eşitdi ki, şəhərə təzə molla gəlib. Apardı ki, qızı bir az da bu mollanın yanında oxusun.

Sənəm molların xətti-xalına, gül camalına diqqətlə nəzər yetirdi. Gördü, rüyada söhbət etdiyi oğlandı. Amma səsini çıxartmayıb səssiz-səmirsiz durdu. Onun utancaqlığını görən Qasım soruşdu:

– Xanım oxumağı bacarırmı?

Səməd kişi dedi:

– Yaxşı bacarır, iki il oxuyub.

Qasım dedi:

– Mənim cədvəlkeş Quranımı oxusun.

Sənəm Quranı ələ alıb elə bir həvəsnən oxudu ki, gəl görəsən. Qasım qızın səsinə, oxumasını eşidən kimi bildi ki, bu, yuxu aləmində danışdığı qızın səsidir. Təbi coşa gəldi, sözünün davamını “Göyçəgülü” havası üstündə belə başladı:

*Bir nəznin sevdim məktəbxanada,  
Haqq kəlamın dil əzbərdən oxurdu.  
Əlinə almışdı eşqin kitabın,  
Mənim dərsim dil əzbərdən oxurdu.*

*Tanıyıram mən yarımı nəfəsdən,  
O səbəbdən könlüm düşməz həvəsdən.  
Tovuz kimi səda verir qəfəsdən,  
Bülbül kimi xoş avazdan oxurdu.*

*Xəstə Qasım kömək dilər mövladan,  
Naz-qəmzəsi aşıqləri aldadan.  
Həya eylər, hicab eylər molladan,  
Gah yavaşdan, gah ucadan oxurdu.*

Qasım dediyi kəamları, kəlmələri Sənəm elə ipə-sapa düzdü, elə gözəl xətnən yazdı ki, elə bil incidi, sədəfdi, muncuq kimi düzülüb. Qasım yazıya-xəttə baxıb, özünü saxlaya bilmədi, aldı görək “Yüngül şərili” havası üstündə nə söylədi:

*Qəriblikdə mənə həmdəm olan yar,  
Bir bəri gəl, ayaqların qurbanı.  
Şikəstə könlümə məlhəm olan yar,  
Dilin, şirin dodaqların qurbanı.*

*Könlüm istər sənə qurban olmağa,  
Dolanıb başına, heyran olmağa.  
Alagözlü yara mehman olmağa,  
Fərş döşənmiş otaqların qurbanı.*

*Xəstə Qasım, sən yolunнан azarsan,  
Məcnun kimi səhraları gəzərsən.  
Alagözlü yara namə yazarsan,  
Qələmdanın, barmaqların qurbanı.*

Bəli, Sənəmin adı məktəbə yazıldı. Səməd bəy qayıdıb getdi. Günnən-günə uşaqların sayı çoxalmağa başladı. Səhər vaxtı qızlar al-yaşıl geyinib gələn qızların içində Sənəm Qasımın gözündə hürü-mələk kimi göründü. Xəstə Qasım sevdiiyinin boyunu seyr edib aldı görək “Ovşarı” havası üstündə nə dedi:

*Tərifli gözəllər gəlhagəl oldu,  
Yaşılı, zərbablı allı Sənəm, gəl.  
Ovçunu görəndə maral baxışlı,  
Ay üzü birçəkli, xallı Sənəm, gəl.*

*Aşıq odur, bir söz desin özünənən,  
Aləm bada gedər ala gözünənən.  
Danışanda şəkər damır sözünənən,  
Qaymaq dodaqları ballı Sənəm, gəl.*

*Xəstə Qasım deyir hənək-hənəkli,  
Ağ üzündə qoşa xallar bənəkli.  
Ətlas nimtənəli, ipək köynəkli,  
Üsdü-başı tirmə şallı Sənəm, gəl.*

Sənəm al-qırmızı nimtənəli geyimində Qasımın gözüne hürü-mələk kimi görünürdü. Qasımın təbi coşdu, aldı görək nə dedi:

*Lal olur bülbüllər, soğulanda gül,  
Lalə libas geyinmisən Sənəm, al.  
Ləblərindi mənə abı-Səlsəbil,  
“La”<sup>1</sup> demərəm, bir canım var, Sənəm, al.*

*Lazım olur yoxsul üçün bircə mal,  
Leylisən, Məcnuna göstər bir camal.  
Laf eyləmə, var, saqidən bir cam al,  
Leysan çeşmim məni eylər sənə mal.*

*Xəstə Qasım, məclisinə sini-sal,  
Lamı-mimdən oxu, dərsi sini sal.  
Lap o günü var, yadına sini sal,  
La şərkdən yoldaş olmaz, Sənəm al.*

Qasım gördü qızlar getmək istəyir. Sənəm də qızlardan ayrıla bilmir. Məhəbbət insanı hər tərəfə çəkə bilər. Qasım Sənəmin üzünə baxdı. Həsərət-həsərət Sənəmin qamətinə, boy-buxununa baxıb “Kərəm gözəl-ləməsi” havası üstündə belə dedi:

*Gecə-gündüz həsrətini çəkirəm,  
Xəyalım xəyalın divanəsidi.  
Məni sənnən uzaq salsa seryaqub,  
Bu çarxı-gərdişin zamanəsidi.*

*Mina boylu, siyah telli sevdiiyim,  
Uzaq durub, yaxın sözüm dediiyim,  
Acı sözün şəkər kimi yediiyim,  
Yarım gözəllərin vafalısid.*

*İnsaf eylə, a beymürvət, a zalım,  
Dolanım başına, qadanı alım.*

---

1. “la” – “yox” (ərəbcə)

*Alagözlü, şux baxışlı gözəlim,  
Qasım gözlərinin sadağasıdı.*

Qızlarnan Sənəm getmək istəyəndə Qasım dilləndi:

– Dayanın, a qızlar.

Bu sözü deyəndə Sənəm Qasımın üzünə baxdı. Qasım bu baxışdan hiss etdi ki, Sənəm sözlü adama oxşayır. Qasım aldı görək “Bayramı” havası üstündə nə dedi:

*Sən gözəlin camalına mayılam,  
Nə müddətədi gözün mənnən yayunur.  
Mən qurbanam ağ üzündə o xala,  
Zənəxdanın şöləgahı, yayı nur.*

*Xəstə könlüm yar bəsləmiş həmdərdi,  
Dərd bilməzə demək olmaz hər dərdi.  
Bir igidin yaxşı olsa həmdərdi,  
Qışı nurdu, yazı nurdu, yayı nur.*

*Xəstə Qasım, bu dərd səni yaratar,  
Çətin gündə çətin səni yar atar.  
Üz çevirsə, müjgan oxun yar atar,  
Əli nurdu, oxu nurdu, yayı nur.*

Qasımın dediyi sözlər qızların xoşuna gəldi. Dedilər:

– Ay molla, sizin şairliyiniz də varıymış?

Qızların cavabında Xəstə Qasım “Dilqəmi” havası üstündə belə dedi:

*Payız dərdim, qış möhnətim, yaz qəmim,  
Hicran tapdaq etdi yayılan məni.  
Götür qələm, sərxətimi yaz mənim,  
Qovma dərgahından yayılan məni.*

*Hüsn içində yar almısan yar alım,  
Soruşmursan halın nədir, yar, alım.  
Gəncin<sup>1</sup> üstən götürməmə yar, əlim,  
Ya əqrəb dişilə, ya ilan məni.*

*Mərhum olmaz şəcər qucub yar əmən,  
Sənsiz getməmə behiştə mən, nara mən.  
Təcüb qaldım qoynundakı nara mən,  
Niyə atar sərxoş yay ilan məni.*

*Xəstə Qasım gördü, əmanə gəldi,  
Qəvvaslar dürr üçün əmanə gəldi.  
Sinəm ox zərbinnən əmanə gəldi,  
Dəxi, nə taparsan yayılan məni.*

Qızlarnan Sənəm çıxıb getdilər. Qasım o gecə yuxuda Sənəmi gördü. Röyasında sevdiyi ilə şirin-şirin söhbət edir, qolunu onun boynuna salırdı. Bu an Qasım yuxudan ayılıb, yanında Sənəmi görmür, dərdi tüğyan edir, dərdinə münasib “Şəmkir gözəlləməsi” havası üstündə belə deyir:

*Yatmışdım, üstümə gəldi bir pəri,  
Yenə yar sevdası həmayıl oldu.  
Dərdi-qəmin cana əsər eylədim,  
Qolları boynuma həmayıl oldu.*

*Təbib gəlsin, yaralarımı, Sənəm, aç,  
Öz əlinlə bu düyünü, Sənəm, aç.  
Sən deyirdin hər gün verrəm sənə maç,  
Günüm aya döndü, həm ay, il oldu.*

*Vardım dost kuyuna sək-sənə durdu,  
Dərdim tək bir ikən, səksənə durdu.  
Dost bizi görən tək səksənə durdu,  
Gözəllər qəflətən həm ayıl oldu.*

---

1. Gənc – xəzinə

*Seyvana duruban ağladı, gəldi,  
Gülməyə gəlməzdi, ağladı gəldi,  
Xeyrin-şərin bilib, ağla, di gəldi,  
Yarım cahil ikən həm ayıl oldu.*

*Qara bağrım o gözəllər içində,  
Əyləşəsən o gözəllər içində.  
Xəstə Qasım, o gözəllər içində  
Könlüm bir gözələ ha mayıl oldu.*

Səhər məktəb açılanda Qasım baxır ki, Sənəmdən başqa hamı dərəcə gəlib. Ürəyi durmur, qızlardan soruşur ki, Sənəm niyə dərəcə gəlməyib? Cavab verirlər ki, bərk naxoşlayıb, ona görə dərəcə gələ bilməyib. Qasım heç bir söz demədən dərəcəni söz qanadına “Mixəyi” havası üstündə belə düzdü:

*Nə müddətədi həsrətini çəkirim,  
Zənəxdən mənə etdi al indi.  
Talan salmış Hində, Bəlxə-Həbəşə,  
O qaş indi, o göz indi, xal indi.*

*Məclisində al şərablar içilir,  
Buxağında ətri güllər açılır.  
Dindirəndə dəhanından saçılır,  
Şəkər indi, nabat indi, bal indi.*

*Qurban olum ulusuna, elinə,  
Zərnişan şəddəsin salmış belinə,  
Pəyandazdı nazlı yarın yoluna,  
Bu baş indi, bu can indi, mal indi.*

*Yar geydiyi ətlas ilə xaradı,  
Məni qoyub, özgülərə yaradı.  
Ay ağalar, mənim baxtım qaradı,  
Kitab açdım, belə gəldi fal indi.*

*Xəstə Qasım, dost kuyinə varanlar,  
Namus anlar, qeyrət anlar, ar anlar.  
Hər f içində əlif idim, cavanlar,  
Fələk əydi, qəddim oldu dal indi.*

Bir neçə gün keçir, Sənəm şəfalanır. Səhər vaxtı qızlar ilə məktəbə gəlir, ancaq Qasım tərəf baxmır. Qasım qızın ürəyindən keçəni anlayır və “Mirzəcanı” havası üstündə belə deyir:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Əzəl yaxşı olar yar aşnalığı.  
Sən sevəsən, yarın səni sevməyə,  
Olar bülbül ilə xar aşnalığı.*

*Bağban odur, zəhmət çəkib əlləşə,  
Saldığı bağ çiçəkləşə, gülləşə,  
Əgər gücsüz güclü ilə güləşə,  
Olar tərən ilə sar aşnalığı.*

*Xəstə Qasım qəm əlinnən məst ola,  
Əhli dəvriş xırxasında pust ola.  
Bir adam ki, loxma ilə dost ola,  
Olar yağış ilə qar aşnalığı.*

...Qəfildən Qasımı dərd culğayır, fikir-xəyaldan uzaq olmaq üçün bağda bir qədər gəzir, görür Sənəmgilin qəsrinin qarşısında bir qız əyləşib. Qız Qasımı görür, ancaq dinib-danışmır. Belə halda görək Xəstə Qasım bu lal-dinməz qıza “Şahsarayı” havası üstündə nələr söyləyir:

*Ay qəsrə də duran gözəl,  
Bəlkə, təksən, elin yoxdu.  
Niyə pozulub halların,  
Əl şanada, telin yoxdu.*

*Mən gəlmişəm Tikmədaşdan,  
Sinəm yanır qəm-ataşdan,  
Ayrılmısan yaşılbaşdan,  
Tək sonasan, gölün yoxdu.*

*Xəstə Qasım, dərdi söylə,  
Bağrımın başını teylə.  
Qonağa xoş gəldin eylə,  
Yoxsa lalsan, dilin yoxdu.*

Xəstə Qasım qəsrdə duran gözələ dedi:  
– Bu naməni Sənəmə ver, cavabını da al gətir.  
Namədə, Xəstə Qasım yazmışdı:

*Yaxşı olar qohum-qardaş,  
El, başına dolandığım.  
Harda görsən, yara yalvar,  
Dil, başına dolandığım.*

*Budur, gəldi bahar vaxtı,  
Sinəm oldu yarın taxtı.  
Soğuldu bülbülün raxtı,  
Gül, başına dolandığım.*

*Qaşların qurar divanı,  
Taxtdan salar Süleymanı.  
Xəstə Qasımın canını,  
Al, başına dolandığım.*

Qəsrin qarşısında əyləşən qız çoxbilmişdiyindən Qasımın verdiyi naməni Sənəmə vermir. Üstəlik də, Qasımın dilincə onu gözdən salan başqa sözlər də uydurub danışır.

Qasım namənin cavabını çox gözləyir, ancaq Sənəmdən cavab gəlmir ki, gəlmir. Sənəm qızdan eşitdikləri sözdən inciyib, ismarıç

göndərir. Namədə belə yazır: “O nə sözdü mənim ünvanıma deyibsən”.  
Bu sözü eşidən Qasım naməni verdiyi o qızı tapıb deyir:

– Ay qız, ürəyimə bir neçə xanə söz gəlib, yaxşı-yaxşı qulaq as, gör,  
“Məmmədbağırı” havası üstündə nə deyirəm:

*Yeri gözəl, yeri, sənə qarğaram,  
Ölənədək işin ahu-zar olsun.  
Siyah zülfün dal gərdəndə sərhasər,  
Halqa-halqa, çimbə-çindən mar olsun.*

*Gözəllər içində giryan olasan,  
Yanasan, odlara büryan olasan,  
Vəfalı yarlara qurban olasan,  
Onlara baxanda sənə ar olsun.*

*Mən qurbanam yaxşı yarın muyuna,  
Hündür qamətinə, gözəl boyuna.  
Sənin soyun dönsün sonsuz soyuna,  
Gül açmasın, bağçanızda xar olsun.*

*Ay qız, bir kəs bilməz sənin sirrini,  
Qiyamatda yandırsınlar dərini.  
Yatan vaxtı şahmar vursun ərini,  
Nələsinnən qulaqların kar olsun.*

*Xəstə Qasım dost yolunda qalanda,  
Əl uzadıb, qol boynuna salanda,  
Kəfin durulanda, toyun olanda,  
Bu dünya başına tamam dar olsun.*

Bu qarğışın sonunda dedi:

– Ay qız, bir neçə kəlmə də xəyalıma gəldi. Qulaq as, gör “Cəlili”  
havası üstündə nə deyirəm, bu sözümü yadında əzbər saxla:

*Dəli könül, nə divanə gəzirsən,  
Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz.  
Düz çıxmaz ilqarı, əhdi, peymanı,  
Hərcayıda namus, qeyrət, ar olmaz.*

*Üz vermə nadana, sirr vermə pisə,  
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə.  
Ot bitir kök üstə, əsli nə isə,  
Yovşanı bəsləmə, çəmənzar olmaz.*

*Vəfaliya əmək çəksən, itirməz,  
Bədasıl nəsihət, öyüd götürməz.  
Xar qavalax<sup>1</sup> tər bənövşə bitirməz,  
Göy söyütdə heyva olmaz, nar olmaz.*

*Təklif olunmamış bir yerə varma,  
Meydanda nər olmaz hər bıqıburma.  
Seryaqub adama sən yaxın durma,  
Xayın çıxar, onda düz ilqar olmaz.*

*Xəstə Qasım günü keçmiş qocadı,  
Gələn bəzirgandı, gedən xocadı.  
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,  
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.*

Elə ki, çoxbilmiş qızdan ayrılır, bir də Sənəmə namə yazıb, qasidnən göndərir və cavabını qasiddən təcnis dilində belə xahiş edir:

*Bugün iki sultan bir taxta çıxmış,  
Ox atarlar bir-birinə capha-cap.  
Nazlı dilbər mənə sitəm eylədi,  
Könlüm şəhərinə saldı capha-cap.*

---

*1. Qavalax – tikanlı kol*

*Ağlaram, didəmdən yaş, irin gələr,  
Əmərəm ləbindən, ya şirin gələr.  
Deyərlər, qəsrdən ya Şirin gələr,  
Fərhad kimi vur dağları çapha-cap.*

*Xəstə Qasım deyər, yar dada gəlsin,  
Eşqin atəşinnən yar dada gəlsin.  
Naməni göndərdim, yar dada gəlsin,  
Qurban ollam sənə, qasid, çapha-cap.*

Sonra üzünü qasidə tutub dedi:

– Ey qasid, bu ikinci yazdığım naməni oxuyandan sonra Sənəm nə söz desə, mənə çatdırarsan:

*Gecə-gündüz ağlayıram dəhridə,  
Qocaltdı nalələr, ahular məni.  
Yarəb, bu dərdi-naləni eşidib,  
Gətirdi qapına ahular məni.*

*Hərgah istər həkk etməyə, qayimdir,  
Həqiqətin qapısı da qayimdir.  
Çox yaxşıdı, öz dinində qayimdir,  
Cahil müsəlmanlar a hular məni.*

*Xəstə Qasım, kim yaraşır ağyara,  
Bayqunu gör, məsgən salmış ağ yara.  
Bilmirəm ki, neyləmişəm ağyara,  
Yatar-durar, hər dəm ahular məni.*

Sənəm qasidin gətirdiyi naməni oxuyub qurtarır. Qasid dillənir:

– Xanım, namənin cavabını yaz, aparım.

Sənəm qasidə deyir:

– Get de ki, Sənəm özü sənə gəlib görüşəcək.

Qasid durub getməkdə olsun, Qasım yol gözləməkdə. Sabahı gün

Sənəm səhər vaxtı Qasımın yanına gəlir. Qasımın sevinci həddini aşır, Sənəmin bu gəlişinə “Əsəd gözəlləməsi” havası üstündə belə deyir:

*Qədəm basdın didələrim üstünə,  
Sən xoş gəldin, səfa gəldin, sevdiyim.  
Qurban olum siyah telin məstinə,  
Məgər sən insafa gəldin, sevdiyim.*

*Sabahadək didələrim uyumazdı,  
Seryaqublar qanımızdan doymazdı.  
O zalımlar səni mənə qıymazdı,  
Sən eylədin vəfa, gəldin, sevdiyim.*

*Əndəbil tək ayırdılar gülümnən,  
Ah çəkərəm ürəyimnən, dilimnən.  
Əğyar təhnəsinnən, mənim əlimnən  
Çəkdin cövrü-cəfa, gəldin, sevdiyim.*

*Yar, qapında yaslanaram mən yüz il,  
Sən təzə gönçəsən, mən şeyda bülbül.  
Bu dərd məni öldürəcək, yaqın bil,  
Sən dərdimə şafa gəldin, sevdiyim.*

*Xəstə Qasım, sinəm Haqqın kalamı,  
Şükür Haqqa, yar eşitdi naləmi.  
Camalın şöləsi basmış aləmi,  
Düşmüş Qafdan-qafa, gəldin, sevdiyim.*

İki aşiq-məşuq aradakı umu-küsünü unudub illər həsrətlisi kimi şirin-şirin söhbətlər etdilər. Sözarası Qasım dedi:

– Sənəm, gözümdə Leyli misalında, Leyli camalında görürəm səni. Sənəm Qasımın bu sözlərindən xoşhal olub gülümsədi.

Aldı görək bu yerdə Xəstə Qasım “Sarıtorpaq” havası üstündə nə dedi:

*Qəriblikdə qəmıxarımsan, əzizim,  
Yetirəsən bir də dostu naməni.  
İkidilli yarıdan həzər eylərəm,  
Salar dildən-dilə, dastana məni.*

*Qarşı durdum, Leyli dağı göründü,  
Boyun sürəhətək sağı göründü.  
Qoynunda şamama tağı göründü,  
Bəs, niyə qoymursan, bostana məni.*

*Ağzını oxşatdım zambura, şana,  
Naşı bülbül uçub qonar gülşana.  
Yar oxuna sinəm tutdum nişana,  
Bəs, niyə vurmursan qəsdən, a məni.*

*Xəstə Qasım, uzaq atdın daşını,  
Didəndən axıtdın qanlı yaşını.  
Dost yolunda mən qoyaram başımı,  
Doğru qəbul etsən astana məni.*

Qasım dedi:

– Sənəm, sən qızların sözünə, dedi-qodusuna baxma. Ürəyimdə sənə deyiləsi bir neçə xanə söz gəlib, sözlərimə yaxşı-yaxşı qulaq as, hər deyilənə inanma. Ara-bərədə çox söz-söhbət gəzdirən olar.

Sonra üzünü Sənəmə tutub “Zülfüqar dubeytisi” havası üstündə belə dedi.

*Gözəl, səndə nə qaydadı,  
Gedəni yoldan eylərsən.  
Salarsan eşqin oduna,  
Ulusdan-eldən eylərsən.*

*Mən bilirəm, sən əttarsan,  
Qənd ilə noğul satarsan.*

*Dəryalara tor atarsan,  
Sonanı göldən eylərsən.*

*Gözəl, nə bildin halımı,  
Əyibsən qəddi-dalımı.  
Xəstə Qasıma zulumu,  
Heç kim etməz, sən eylərsən.*

Xəstə Qasım belə xoş bir əhval içində sevgilisi Sənəmdən ayrılıandan sonra axşam yatıb yuxusunda atası Qərib kişini görür. Ata-oğul şirin-şirin söhbət edirlər. Birdən Qasım yuxudan ayılır, dərdi tüğyan edir. Dərdini dilə gətirib, görək öz-özünə “Sulduzu” havası üstündə nə deyir:

*Ay hazarat, ay camaat,  
Dağa qar düşdü, qar düşdü.  
Özüm qaldım qürbət eldə,  
Yada yar düşdü, yar düşdü.*

*Gedin deyın anasına,  
Sığal versin balasına.  
Yar, sinənin arasına  
Bir cüt nar düşdü, nar düşdü.*

*Xəstə Qasımı qəm basdı,  
Yar məni zülfünnən asdı.  
Şeyda bülbül güldən küsdü,  
Gülə xar düşdü, xar düşdü.*

Sözünü təzəcə tamamlamışdı ki, birdən yurd-yuva, el-oba, qohum-əqraba yadına düşdü, yenə qəm dəryasına dalıb kədərləndi. Xəyallara daldı, dərdinə münasib bir də “Təbrizi” havasında belə dedi:

*Bu zamanda ilqar handa?  
Aşnaları yad eyliyə.*

*Yeyərlər nanı-nəməki,  
Beş gündə bərbad eyliyə.*

*Yaram sızlar, təbib naşı,  
Didəmdən axıdır yaşı.  
Yar yolunda verrəm başı,  
Bilsəm ki, imdad eyliyə.*

*Mənim yarım fitnə qaşlı,  
Ciyərim tüğyan ataşlı.  
Dostu qoyub gözüyaşlı,  
Düşmənləri şad eyliyə.*

*Məcnun kimi divanəni,  
Şam yandırır pərvanəni.  
Xəstə Qasım biçarəni,  
Öldürübən ad eyliyə.*

Xəstə Qasımın şöhrəti Şamaxı qəzasının hər bölgəsinə yayılmışdı. Onun düzüb-qoşduğu hər bir nəzmin yaraşığı Səməd bəyin xoşuna gəlmişdi. Həmi dindarlığını, həm də şair-aşıq olmasını biləndən sonra, böyük bir ziyafət məclisi düzəldir. Xəstə Qasımı həm dindar, həm də aşıq kimi məclisinə dəvət edir. Qasım məslisə gələrkən Sənəm atasının arxasından gizli-gizli ona baxır. Bu baxışı görən kimi Xəstə Qasım götürüb görək nə “Şahsarayı” havası üstündə deyir:

*Nə baxırsan daldalardan,  
Mənə biganələr kimi.  
Durum dolanım başına,  
Şama pərvanələr kimi.*

*Bağbanlar bəslər meyini,  
Dönsün seryaqub löyünü.  
Yıxarsan könlüm öyünü,  
Top dəymiş qalalar kimi.*

*Gəl gedək Çinə-Maçına,  
Qurbanam zülfün ucuna.  
Al məni qoynun içinə,  
İstəkli balalar kimi.  
Dost qapısında dustağam,  
Tellərinə çox muştağam.  
Yar, əlinnən düyün-dağam,  
Dağdakı lalalar kimi.*

*Xəstə Qasım Tikmədaşlı,  
Könlü qəmli, gözü yaşlı.  
Göldən uçdu yaşılbaşlı,  
Silkindi sonalar kimi.*

Məclisdə oturan adamların Xəstə Qasım çox xoşuna gəldi. O da ədəbli-ərkanlı oturan şəxsləri nəzərdən keçirdi, təbi coşdu, aldı görək bu nisbidə nə dedi, biz “Naxçıvanı” havası üstündə ərz eyləyək, eşidənlərə cansağlığı:

*Adam kimi bir məclisə varanda,  
Yaxşı əyləş, yaxşı otur, yaxşı dur.  
Dindirəndə mərifətdən xəbər ver,  
Görən desin, bərəkallah yaxşıdur.*

*İgidin mərifəti gərək dilində,  
Qocanın əsası olsun əlində.  
Beyqirət oğulun ata yerində,  
Qaldığından, qalmadığı yaxşıdur.*

*Adam var ki, özgə bir işi bilməz,  
Elə qoca var ki, heç namaz qılmaz.  
Elə qohum var ki, məsrəfə dəyməz,  
Qeyri yaddar çox qohumnan yaxşıdur.*

*Xəstə Qasım, bir vaxt gələr qonağın,  
Ona məsrəf olar düyüynən yağın.  
Xoş sifətin olsun, açıq qabağın,  
Bir şirin dil hamsından yaxşıdır.*

Bəynişi qonaqlar Səməd bəyin üzünə baxır. Bilmək istəyirlər ki, Xəstə Qasımın kökündə-köməcində nə var, nə yox. Səməd bəy onların ürəklərindən keçəni duyub Xəstə Qasıma deyir:

– Külfətinizdən, bağ-bağçanızdan, var-dövlətinizdən nəyiniz var?  
Qasım bəyin bu sualına cavab olaraq görək nə deyir:

*Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,  
Yalnız daşdan olmaz divar, deyəllər.  
Bəzircansan, aç, mətahı xırd eylə,  
Ararlar, yükündə nə var, deyəllər.*

*Ovçu olan bəslər alıcı quşu,  
Sərraflar tanıyar qiymətli daşı.  
Bir oğul atadan artırsa işi,  
El içində ona tavar deyəllər.*

*Qızılgülü dəstə-dəstə dərginən,  
Dərib, dərib, yaylıq üsdə sərginən,  
Hər nə versən, öz əlinnən verginən,  
Yüz qadını başdan sovar, deyəllər.*

*Neyniyirəm, bağın barı olmasa,  
Alması, heyvası, narı olmasa,  
Bir igidin dövlət-varı olmasa,  
Yelkənsiz ox kimi covar, deyəllər.*

*İsgəndər atlandı, çıxdı zulmatdan,  
Xəstə Qasım içib abı-həyatdan.*

*Bəs düşsə igiddən, qılıncdan, atdan,  
Süfrəni hamsınnan kubar, deyəllər.*

Məclisdə əyləşən alimlər, ülamələr, ağsaqqallar bu sözlərdən məmnun qalıb, Səməd bəyin üzünə baxdılar. Alimin biri əlinnən telinə sığal çəkib tutub dedi:

– Aşıq, deyə bilərsənmi, telə nə gizlənə bilər?  
Alimin sualına Xəstə Qasım belə cavab verir:

*O necə quş idi, yaz gələr bağa,  
Sinəmi çəkərlər düyünə, dağa.  
Bir şana, bir bafda, bir də bir cığa,  
Bu üçü bir olsa, teldə gizlənər.*

Məclis əhlindən yerbəyerdən Xəstə Qasıma “əhsən”, “sağ ol” sədələri eşidildi. Bu anda üləmanın biri şəhadət barmağını dilinin ucuna toxundurub, Xəstə Qasımın ustalığını yoxlamaq istədi:

– Aşıq, de görək, bəs, dildə nə gizlənər?  
Xəstə Qasım ona belə cavab verir:

*O necə quş idi qayada səkər?  
Qaynağı neştərdir, qanımı tökər.  
Bir noğul, bir nabat, bir də bir şəkər,  
Bu üçü bir olsa, dildə gizlənər.*

Bu dəfə məclis əhli üzünü Səməd bəyə tutdu:

– Səməd bəy, indi növbə sənindi. Aşığa bir üstüörtülü müəmma sən də de, qoy açsın, kəramətini göstərsin.

Hər işin nizamına göz qoyan Səməd bəy də əlini astaca belinə qoydu. Qasım işarəni anladı, sözünə belə başladı:

*O necə quş idi, anasın əmər?  
Havada dövr edər şəmsiynən qəmər.*

*Bir qılınc, bir xəncər, bir də bir kəmər,  
Bu üçü bir olsa, beldə gizlənər.*

Məclisdən alqış sədaları ucaldı. Qasım məclis əhlinə dualar dedi. Bu anda qocanın birisi ayağa qalxdı, dedi:

– Aşıq, mənim də bir sualım var. Bəs, göldə nə gizlənə bilər?

Qocanın sorduğu sualın cavabında aldı görək Xəstə Qasım necə izah verdi:

*Aladı gözləri şəhlayı nərgiz,  
Sənin təki gözəl bulunmaz hərgiz.  
Bir bulaq, bir hovuz, bir də ki kəhriz,  
Bu üçü bir olsa, göldə gizlənər.*

Məclis əhli Səməd bəyə dedilər:

– Bu dəfə qoy Sənəm xanım bir müəmma desin.

Sənəm utancaq halda əlini-əlinə vurur, Qasım işarəni anılayır və belə cavab verir:

*Xəstə Qasım deyər, ləbi ballı qız,  
Beli ipək qofda, üzü xallı qız,  
Bir qələm, bir davad, bi də bir kağız –  
Bu üçü bir olsa, əldə gizlənər.*

Məclis əhli razı qalır. Qasımın şəninə “sağ ol” sədaları yüksəlir.

Səməd bəy bu eşqi-məhəbbəti duymuşdu, qızının Xəstə Qasıma meyli olmasını da anlayırdı.

İndi sizə hardan ərz edim, İsfahanda oturan şah Abbasdan. Şah Abbas mollaların öz ölkələrinə qayıtması haqqında fərman verdi. Bu işi vəziri Allahverdi xana tapşırırdı. Fərmanın bir nüsxəsi də Səməd bəyə yetişdi, Bəy Qasımın bəynişan oğlan olmasını da gördü. Qızının toyunu edib Sənəmnən Xəstə Qasımı Turan ölkəsindən al-çıraqban bəzənmiş faytonla öz ölkəsinə yola saldı.

## ŞAHİSMAYIL VƏ GÜLZAR

**Q**aydadır, dastanı söyləməməzdən əvvəl aşiq bir ustadnamə deyər. Mən də bir ustadnamə ərz edirəm qulluğunuza:

*Sənə deyim qoç igidin nişanı,  
Aça yağılarla meydan, gərəkdi.  
Nərə çəkib atılanda ortaya,  
Qaça qabağından düşman, gərəkdi.*

*Təslim deyib, qəniminə enməyə,  
Əcəl çağı yoldaşından dönməyə,  
Düşman qabağında heç vaxt sinməyə,  
Meydanlarda qızmış aslan gərəkdi.*

*Qoç Koroğlu meydan açıb öyünü,  
Namərd sinəsinə çəkər düyünü.  
Ac qurdlardan saldırmağa qoyunu,  
Qurd ağızlı qoçaq oğlan gərəkdi.*

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər. Biz də deyək iki olsun, düşmənlərimizin gözü tökülsün:

*Baxginən fələyin ruzigarına,  
Əyyam xoş keçəndə dövrən gülərmiş.  
Bəhrəli çağlarda, məhsul ayında  
Bağı bar verəndə bağban gülərmiş.*

*Bir vaxtın yatıban, bir ucalanda,  
Tülək tərlən olub, sar ov çalanda,  
Məsəldi, deyərlər: “Qurd qocalanda  
Tülkü meydan açıb, dovşan gülərmiş.”*

*Qurbani, qəmlənmə, kərəm-kanı var,  
Ədalət hakimin Haqq divanı var,  
Bu çərxi-fələyin nərdivanı var,  
Enən ağlayarmış, qalxan gülərmiş.*

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun, düşmənin ömrü puç olsun:

*Əzəl başdan sənə sevda elədim,  
Çox da verdim sənə nəsihət, könül!  
Əcəl meydanından, can bazarından  
Qurtarmaq lazımdı salamat, könül!*

*Hər məclisdə sən hərcəyi söyləmə!  
Xançal alıb, bağrım başın teyləmə!  
Daldalarda lafi-kəfəz eyləmə!  
Saxla hərzə dilin amanat, könül!*

*Bir gün olar, xeyir-şərlər seçilər,  
Boya görə yaxşı xələt biçilər.  
Bu dünyadan o dünyaya köçülər,  
Abbas onda eylər şikayət, könül!*

Sizə hardan xəbər verim Qəndəhar şəhərində Ədil şahdan. Ədil şah bir gün başını qırxdırmaq üçün bir dəllək çağırırdı. Dəllək, naşı idi, şahın başını qırxıb qabaq hissədən tökəndə, saçının ağarmağını görən Ədil şah dərindən bir köks ötürdü. Dəlləyi yola salandan sonra vəzirini çağıraraq dedi:

– Ay vəzir, mənə varımın, dövlətimin, bilirsən ki, həddi-hüdudu yoxdur. Ancaq mən dünyamı dəyişəndən sonra davamcım, bir övladım yoxdur ki, taxt-tacıma sahib çıxa.

Vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, siz var-dövlətinizi üç qisim eləyib, bir qismini rəiyyəyə, kasıblara paylayın. İnşallah, Allah sizə övlad verir.

Belə də elədi Ədil şah. Günlərin bir günü bir dərviş gəlib şahın sarayının qabağına çıxdı. Şah elə bildi bu dərviş də pay alan dərvişdi. Buna pay vermək istəyəndə dərviş dedi:

– Mən pay alan yox, pay verən dərvişəm.

Dərviş bu sözdən sonra çıxardıb Ədil şaha bir alma verdi, dedi:

– Bunu öz örvətinlə bölüb yeyərsən, qabığını isə Qəmərnişan bir madyana verərsən. Gələcəkdə oğul övladın olacaq, adını Şahismayıl qoyarsan, madyanın doğduğu daycanın adını isə Qəmərday qoyarsan.

Bəli, vaxt gəldi, vədə tamam oldu. Dünyaya bir oğul övlad gətirdi Ədil şahın həyat yoldaşı. Uşağın adını Şahismayıl qoydular. Madyan da bir dayca doğdu, onun da adını Qəmərday qoydular. Xüsusi dayə ayrıldı Şahismayılın böyüməsi üçün. Vaxt gəldi, yeddi-səkkiz yaşlarına çatanda Şahismayıla xüsusi mədrəsə təhsili almaq lazım idi. Ona görə də xüsusi müəllim ayrıldı, molla ayrıldı, qulluqçular ayrıldı. Vaxt gəldi, günbəgün böyüdü Şahismayıl, bir gün dayə gördü ki, Şahismayıl otağa sığışmır. Aynadan düşən günəş şüasıynan güləşir. Xəbər çatdırdılar ki, Ədil şaha, deməssən, oğlun artıq yavaş-yavaş gəzib-dolanmalıdır. Ədil şahın göstərişi ilə Şahismayılı Qəndahar şəhərinə gəzməyə apardılar. O yerə çatdı ki, gəzib-dolaşırdılar, ovçu libasında bir-iki adam gördü, bilmədi bunlar nə işin sahibidi. Soruşdu:

– Bunlar nə işə qulluq edirlər?

– Vəzir dedi:

– Bunlar ovçudular. Uca yaylaqlarda ceyran, cüyür ovlayar və səfalı dağlarda gəzərlər.

Dedi:

– Mən də istəyərdim belə ovçu olum, səfalı dağlarda gəzim.

Gəldilər o yerə, Ədil şaha çatdırdılar ki, sənin oğlunun artıq at minmək, qılinc oynatmaq, yay-ox atmaq vaxtıdır.

Ədil şah vəzirə tapşırırdı ki, xüsusi olaraq mənim oğluma təlim keçin. Bu təlim bir qədər davam elədi. O məqamlara çatdı ki, Şahismayıl artıq həddi-bulağa çatmışdı. Atasından icazə alaraq özünə bab oğlanlarla, tay-tuşları ilə ova çıxması oldular. O qədər at sürüb gəldilər ki, Qəndəhar torpağından çıxıb başqa bir türkmən elinin torpağına çatdılar. Bu vaxt bir ceyran gördü, amma bu ceyran əl ceyranıdır. Şahismayıl ceyranı

görəndə yoldaşlarına dedi, bu ceyran sağ tutulmalıdır. Kim tərəfindən qaçsa, o cəzalandırılacaq.

Elə bu əl ceyranı Şahismayıl tərəfdən qaçıb özünü çadırlara yetirməkdə olsun, indi sizə kimdən deyim, Gülzar xanımdan. Gülzar xanım türkman elində Mahmud paşanın qızı idi. Qırx incəbel qıznan atası bunu onlara rəhbər olan kəniz qarıynan birlikdə uzaq bir yaylağa, səfalı dağlara dincəlməyə göndərmişdi. Deyərlər ki, Gülzar xanımı atası öz qardaşı oğlu Heydər bəyə vermək istəyirdi. Amma Gülzar atasına demişdi:

– Ata, axı, mən çox cavanam, mənim evlilik vaxtım deyil. Mənə altı ay müddət ver.

Qızlar yaylaqda dincəlib, seyrangaha çıxan vaxtı həmin ceyran da orda olardı. Bunlardan bir qədər aralanan ceyran Şahismayılə rast oldu. Qızlar baxdı ki, bəli, ceyranı qova-qova bir ovçu gəlir. Qızlar da bunnan çəkinərək qaçıb doluşdular çadıra. Şahismayıl gəldi, qarı ona kimi gördü ki, qızlar da içəri doldu. Ovçu gəlib çatanda dedi:

– Nənə, bura ceyranım gəldi verməlisən.

Aldı görək burda bir “Kərəm gözəlləməsi” havası üstündə necə müraciət etdi:

*Mən ovçuyam, öz ovumu ovlaram,  
Alacağam, nənə, ceyran mənimdi.  
Yeddi bələn aşırıban qovlaram,  
Alacağam, nənə, ceyran mənimdi.*

Görək, kəniz qarı buna nə cavab verdi:

*Mən ceyranı yeddi ildi bəslərəm,  
Kərəm eylə, oğlan, ceyran mənimdi.  
Gündə üç yol çörək verib yoxlaram,  
Kərəm eylə, oğlan, ceyran mənimdi.*

Aldı Şahismayıl:

*Mən ovçuyam, əldə kamani, yayı,  
Etdim o heyvana çox haqqı-sayı,  
Əbəs ki, yormadım mən Qəmərdayı,  
Alacağam, nənə, ceyran mənimdi.*

Aldı qarı:

*Ceyranımı çullamışam ipəkdən,  
Qızıl qumray asdırmışam ətəkdən,  
Bəzəmişəm əlvən-əlvən çiçəkdən,  
Kərəm eylə, oğlan, ceyran mənimdi.*

Aldı Şahismayıl:

*Şahismayıl heç danışmaz ləcinən,  
İşim yoxdu mazaratnan, bicinən,  
Mənə verməsən də, allam gücünən,  
Alacağam, nənə, ceyran mənimdi.*

Aldı qarı:

*Kəniz qarı, bu torpaqda qalaram,  
Şirin canım ey, dərdlərə salaram,  
Təsəllimi bu ceyrandan alaram,  
Kərəm eylə, oğlan, ceyran mənimdi.*

Kəniz qarı dedi:

– Ay oğul, sən mənim xanımımın bağrını yarıb, tənqi-nəfəs elədiyin yetmir, hələ ceyranı da istəyirsən.

Bu vaxtı bir neçə yerinnən özünə zinət verən gözəl Gülzar xanım çadırdan eşiyə çıxdı. Şahismayıl bunu görən kimi, atdan yerə yıxılıb, huşunu itirdi. Bunu belə görən qızlar onu əhatəyə aldılar, üzünə su vurub ayıldılar. Qızlardan bir dilavəri üzünü Gülzar xanıma tutaraq dedi:

– Bunu nə ilə vurdun ki, huşunu itirdi?

Gülzarın cavabını gözləmədən, Şahismayıl “Hüseyni” havası üstündə dedi:

*Qaçırdım, ceyranı, tapa bilmədim,  
Göründü gözümə nuri-didarı.  
Çapdım Qəmərdayı, çata bilmədim,  
Düşübdü canıma atəşi, narı.*

*Əlvan əlin gördüm, gülgəz yanağın,  
Zərəfşan dəstində sədəf dırnağın,  
Almaya, heyvaya bənzətdim bağın,  
Açıldı, göründü sədri-mərməri.*

*Qırqlar məclisində əzildi gilə,  
Oxudu lal dilim, döndü bülbülə,  
Xudaya, kömək et Şahismayıla,  
Bəlkə, ala bilə bu Gülüzarı.*

Bu məqamda Gülzar buna dedi:

– Oğlan, sən kimsən? Kimsən ki, belə hökmlə danışırısan?

Dedi:

– Mən Qəndəharlı Ədil şahın oğluyam.

Bəli, Gülzar da buna vuruldu.

Şahismayıl gördü ki, bu, heç keçiləsi gözəl deyil. Ömründə belə gözəl görməmişdi. Dedi, gəl, bir “Gəraylı” havası üstündə, deyim sənnən ayrılı bilmirəm. Görək necə dedi, eşidənlər şad olsun:

*Ala gözlü, nazlı ceyran,  
Səndən ayrılı bilmirəm!  
Xallarına oldum heyran,  
Səndən ayrılı bilmirəm!*

Aldı Gülzar cavabında:

*Qəndəhardan gələn oğlan,  
Sən get, oğlan, mən səninem!  
Məni dərdə salan oğlan,  
Sən get, oğlan, mən səninem!*

Aldı Şahismayıl:

*Səhərin dan ulduzusan,  
Aşıqlar söhbət-sazısan,  
Bilmirəm kimin qızısan,  
Səndən ayrılı bilmirəm!*

Aldı Gülzar:

*Səhərin dan ulduzuyam,  
Aşıqlar söhbət-sazıyam,  
Mahmud paşanın qızıyam,  
Sən get, oğlan mən səninem!*

Aldı Şahismayıl:

*Şahismayıl yana-yana,  
Yandı bağrım, döndü qana.  
Od salmışan şirin cana,  
Səndən ayrılı bilmirəm.*

Aldı Gülzar:

*Gülzaram, ollam dəli,  
İlqar edən verər əli.  
Özgəsinə deməm bəli,  
Sən get, oğlan, mən səninem!*

Şahismayıl gördü ki, nə qədər özü buna vurulubsa, Gülzar da elə buna bu qədər vurulub. Dedi, gəl, sən buna denən ki, gəlsən, biz aramızda əhdi-peyman bağlayaq. Mən üzüyümü sənə nişanə verim, sən üzüyünü mənə nişan elə.

Gülzar isə, yaylaqdan Şahismayılı qoşulub getməyi özünə rəva bilmirdi. Odur ki, Şahismayıl bir “Naxçıvanı” havası üstündə görək nə dedi:

*Bir ceyranı qova-qova gətirdim,  
İtirdim burada bir şikar, yeri!*

*Gözəllər yığılıb xəndan etdilər,  
Oldular ceyrana haşakar, yeri!*

Aldı Gülzar:

*İtirdin ceyranı, tapdın maralı,  
Yalqızsanmı, yoldaşın da var, yeri!  
Səni saldım yanar-sönməz odlara,  
Qalx, çək bundan belə ahu-zar, yeri!*

Aldı Şahismayıl:

*Qız, ayıb olmasa, de nədir adın,  
Qıya baxdın, sınıq könlüm budadın.  
Nişanlısan, yoxsa varmı namzadın?  
Dolanıbmı ətrafında sar, yeri?!*

Aldı Gülzar:

*Mən gələndə evimizdə toyudu,  
O toy elə mən gözəlin toyudu.  
Sona kəklik tülək tərlən oyudu,  
Dolanmayıb ətrafında sar, yeri!*

Aldı Şahismayıl:

*Bülbül kimi ayrılmışam gülümdən,  
Uzaq düşdüm vətənimdən, elimdən.  
Şahismayıl, ikimizin dilindən,  
Gəl qoyaq arada bir ilqar, yeri!*

Aldı Gülzar:

*Ellərimiz vardı işvəli, nazlı,  
Göllərimiz vardı ördəkli, qazlı.  
Babam türkmanlı, nənəm şirazlı,  
Öz adım Gülzar, al xəbar, yeri!*

Elə ki, bunların bir-birinə əhdi-peyman məqamı gəldi, dedi:

– Şahismayıl, atamın tapşırığı ilə məni öz qardaşı oğlu Heydər bəyə verirlər. Ancaq burdan qurtarıb gedəndən sonra, bir neçə müddət qalıbdı, o müddətə gəldin-gəldin, gəlmədin mənim toyumu eləyəcəklər.

Üzüklərini bir-birinə nişanə verib ayrıldılar.

Bunlar ayrılmaqda olsun, ovçu yoldaşları gördü ki, Şahismayıl gec gəldi. Nəhayət, gəlib çıxanda soruşdular:

– Şahismayıl, nə oldu ceyranına, niyə tək gəldin?

Aldı burda bir “Təbriz dübeyti” havası üstündə görək Şahismayıl yoldaşlarına necə dedi:

*Ay hazarat, ay camaat,  
Görün, nələrdən ayrıldım.  
Alma yanaq, ayna qabaq,  
Dili şəkərdən ayrıldım.*

*Yar oduna qalanmadım,  
Dilbərdən kamım almadım.  
Bir gecə mehman olmadım,  
Gülüzlü yardan ayrıldım.*

*Şahismayıl eylər dilək,  
Həsrət qoydu bizi fələk.  
Sərvi boylu, huri, mələk,  
Mən Gülzardan ayrıldım.*

Ovçu yoldaşları dedi:

– Şahismayıl, qəm eləmə. Gedərsən, elçi göndərərsən. Verməzlər, gəlib zornan aparırıq.

Gəldilər, Qəndəhar şəhərinə çatanda getdi atasınnan görüşməyə. Baş əydi şahın hüzüüründə. Atası dedi:

– Oğul, ovunuz necə keçdi?

– Ateyi-mehriban, ovumuzun necə keçdiyini mən sənə bir “Dübeyti”ynən deyəcəm:

*Canım ata, gözüm ata,  
Şah, dərdimi necə deyim?!  
Ağ saqqalın nura bata,  
Şah, dərdimi necə deyim?!*

*Səhərin dan ulduzudu,  
Aşığın söhbət-sazıdı,  
Mahmud paşanın qızıdı,  
Şah, dərdimi necə deyim?!*

*Şahismayıl, bağça-bardı,  
Çəkdicəyim ahu-zardı.  
Qızın adı Gülzardı,  
Şah, dərdimi necə deyim?!*

– Oğul, Qəndəhar mahalında, şahın sarayında Gülzara bənzər qız olsa, ona bənzər gözəl olsa, onun kimi naz-qəmzəli olsa, alarsanmı?

– Ata, əgər Gülzara bərabər, o xasiyyətdə, o işvə-nazda olsa, alaram.

Şahın göstərişi ilə Qəndəharda olan gözəllərin hamısını cəmlədilər Ədil şahın güllü, bağçalı bağına. Bir qədər məclis davam elədi. Gözəllər özünü göstərdilər, Şahismayıl bunların hamısını gözündən keçirəndən sonra atası soruşdu:

– Oğul, bu qızlardan hansını bəyəndin?

– Əziz atam, istəyirəm onların hansını bəyəndiyimi də saznan deyim.

“Mirzəcanı” havasıynan biz deyək, eşidənlər şad olsun. Görək nə dedi:

*Hurilər, pərilər yığılıb bağa,  
Heç birisi Gülzara bənzəməz.  
İşvələri, qəmzələri, nazları,  
Heç birisi Gülzara bənzəməz.*

*Kimi al geyinib, kimi qırmızı,  
Kimi gül döşürür, kimi nərgizi,*

*Hamıdan göyçəkdi vəzirin qızı,  
Heç birisi Gülüzara bənzəməz.*

*Kimi al geyinib, kimi turabı,  
Kimisi üzünə çəkib niqabı,  
Deyil bunlar Şahismayılın babı,  
Heç birisi Gülüzara bənzəməz.*

Atası dedi:

– Bundan sonra hara gedirsən, get.

Gördü ki, atası buna çox qəzəbləndi. Onsuz da Ədil şah qəzəbli şah idi. Ümid yerini anasına bağlayan Şahismayıl gəldi anasının yanına ki, vidalaşsın. Çünki Türkman elinə getmək məqamı çatıb, anasının vidalaşmaq məqamıdır.

Bir “Paşaköçdü” havasınan, görək anasına necə müraciət etdi:

*Ana, südün halal eylə,  
Gözlərindən tökmə abı.  
Qorxma, səfərdən dönərəm,  
Ayrılığa gətir tabı.*

*Gedirəm, yolum iraxdı,  
Bülbül ötər səhər vaxtı.  
Boş qalmasın babam taxtı,  
Yıxılmasın o mehrabı.*

Anası dedi:

– Oğul, kimnən gedirsən, yoldaşların kimdi?

Dedi:

*Qəmərdayı mindim yola,  
Ərənlər də mənə ola...  
Köməkdi Şahismayıla,  
Mən oldum xak-turabı.*

Əzizlərim, deyərlər ki, anasınnan görüşüb ayrılmaqda olan Şahismayıl o yerdə ki, Gülzarnan görüşmüşdü, gəldi gördü lələ köçüb, yurdu dağılıb. Əlbəttə, Gülzar da köçüb getməli idi. Bu çadırlar qurulan yerdə bir qədər hərləndi. Gülzarnan olan məqamlar yada düşdü. Bir “Təcnis” havasıynan görək Gülzarı necə yad eylədi. Biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Mübtəlayam bir beymürvət gözələ,  
İllərətən mən də hayanım indi.  
Getdim gördüm köç eləyib yurdundan,  
Nazlı dilbər, yarəb, hayanım indi.*

*Məcnun kimi məskən saldım bu dağa,  
Bülbül oldum, qondum dağa, budağa,  
Fərhad kimi sığal verdim bu dağa;  
Şirinin oduna ha yanım indi.*

*Şahismayıl ayrı düşdü Vətəndən,  
Ağıl başdan getdi, ruh da bədəndən,  
Yusif kimi ayrı düşdüm Kənandan,  
Misirdə alışım, ha yanım indi.*

Bu yurd yerindən aralanıb xeyli gəldi, o yerə çatdı ki, burda bir saray var, dedi, həmi burdan su alıb içərəm, həm də bir qulaq yoldaşı tapıb, bu yolları öyrənərəm. Bir səs elədi, səs verən olmadı. Bu sarayı dolandı. Ancaq tapa bilmədi, dedi, necə ola bilər ki, bu sarayın qapısı, girişi olmasın. Gəl, dedi, bir haray sal, bir “Cəngi Koroğlu” havasıynan aldı görək, nə dedi:

*Hərləndim, yoxdu qapısı,  
Saray, səndən yol istərəm.  
Uca yapılib yapısı,  
Saray, səndən yol istərəm.*

*Gürzü mü göydən endirrəm,  
Gücümü sənə bildirrəm,  
Tilsim də olsan sındırram,  
Saray, səndən yol istərəm.*

*Gün çıxar, sənə yayılı,  
Yatan quşların ayılı,  
İncitmə Şahismayılı,  
Saray, səndən yol istərəm.*

Əlacsız qaldı, gürzü çəkib, hasarı sökdü. İçəri daxil oldu, gördü bağlı-bağcalı bir yerdi. Ayə, burda heç kim yoxdu. Gəlib bir otağa çıxdı. Gördü, bir gözəl əyləşib, amma bunun dili var, ağzı yoxdu. Soruşdu:

– Gözəl xanım, sizin adınız nədi?

Xanım məəttəl qaldı ki, sarayın yolunu bu hardan bilir.

Dedi:

– Adım Rəmdar Pəridi.

– Bəs niyə bikefsən?

Dedi:

– Bikefliyim odu ki, bir bütperəst hökümdarın oğluna mənə almaq istəyirlər. Atamız da tacir idi vaxtilə, indi yoxdu. Qardaşlarım mənim ağsaqqalımdı. Qardaşlarım deyir ki, biz bütperəstə qız vermərik, dini-Məhəmməd olmasa.

Dedi:

– Bəs indi nə olub?

– Qız dedi:

– Bir-iki dəfə gəldilər, qardaşlarım vermədi. İndi də gəliblər mənə zorla alıb aparmağa.

– Dedi:

– Belə şey ola bilməz.

Şahismayıl qeyrətə gəlib, Qəmərdayı minib özünü o meydana çatdırdı. Gəldi, salam verdi:

– Bir qızdan ötrü nə istəyirsiniz?

Bu vaxt bütperəstlər heç bunun salamını almadı. Yeddi qardaş Şahis-

mayılın salamını aldı. Şahismayıl bunlara bir ürək-dirək verib, bir nəərə çəkərək “Qəhrəmanı” havasınan meydana girdi:

*Haqq-taala yaradıb cümlə aləmi,  
Məddəd Allah, səndən mənə bir imdad!  
Yeriyib ortaya, verdim salamı,  
Məddəd Allah, səndən mənə bir imdad!*

*Yaradan yaradıb havada quşu,  
Bərqərar eyləyib dağ ilə daşı,  
Xudam, özün saxla yeddi qardaşı,  
Məddəd Allah, səndən mənə bir imdad!*

*Şahismayıl yön çevirsə düşmana,  
Kişnər Qəmərdayı, girər meydana,  
Çəkər Misri qılinc, boyanar qana,  
Məddəd Allah, səndən mənə bir imdad!*

Söz tamama yetdi, Şahismayıl bir nəərə çəkərək bu qardaşlara kömək mənasınan bir istiqamət verdi, bütpərəstləri bir günə saldı ki, onların bir də bu tərəfə üz tutmağa cürətləri çatmadı. Bu zaman Şahismayıla minnətdarlıqlarını bildirən qardaşlar onu saraya dəvət etdilər. Kiçik qardaş təklif etdi ki, igid bizə yaxşılıq edib, üz-gözündən də şahzadəlik yağır. Buna var-dövlət təklif etsək, yaxın durmayacaq, bəlkə, bacımız Rəmdar Pərinə buna verək. Kiçik qardaşın məsləhəti digər qardaşlar tərəfindən də bəyənilirdi. Bacılarını toy edib, Şahismayıla verdilər. Hər kəs öz iqamətgahına çəkilib getməkdə olsun, Şahismayıl gecələr qılincını Rəmdar Pəri ilə öz arasına qoyaraq yatıb, ona yaxınlaşmadı. Rəmdar Pəri bu hadisədən kefsizlədi və günlərlə qaş-qabağı açılmadı. Qardaşlar Şahismayıldan nə baş verdiyini soruşdular. Şahismayıl dedi:

– Qardaşlarım, mən öz sevgilim Gülzarın dalınca gedirəm, Türkmən elinə. Gedərəm, başıma bir iş gələr, yanınızda üzqara olaram. Biz elə dostcasına ayrılacaq. Qayıdıb gələndə görüşənə qədər.

Şahismayıl Rəmdar Pərinin də könlünü aldı.

Rəmdar Pəri bir rəml atdı. Gördü, bu, çox mərd oğlandı. Dedi:

– Getdiyin yol ikidi. Qabaqda yolun biri qısadı, orda bəla var. O biri yol bir az vaxta görə uzaqdı, amma rahatdı.

Şahismayıl:

– Qurddan qorxan qoyun saxlamaz. Mən pəhləvanam və özümün cəsarətimlə sevdiyimin dalınca gedirəm. Mən elə şeylərdən qorxsam, evdən çıxmaram, – deyib, bunlarla vidalaşaraq, Gülzarın eşqiylə Qəmərdaya bir qamçı çəkdi, at yeldən yeyin, sudan iti yoluna davam etməyə başladı. Yola bələd olmadığından, elə hey getdikcə gedirdi. Beləcə, Şahismayıl günlərlə yol gedib, Ərəbzəngi deyilən pəhləvanın qalaçasına çatdı. Ərəbzəngi yolun üstündə dayanmışdı. Şahismayılı görüb, dedi:

– Allah səni yaxşı yetirdi. Minarəmin tamamlanması üçün bir baş lazım idi. İndi başını kəsib hasara qoyaram.

Şahismayıl Ərəbzənginin cavabında dedi:

– Arxı atdanmamış hopp eləməzlər. Nə sən mənim gücümü görübsən, nə də mən sənin gücünü. Nə bilək ki, kim basacaq.

Bu yerdə Ərəbzəngi qəzəblənərək qılıncını çəkib girdi meydana və “Misri” üstündə görək Şahismayıla nə dedi:

*Yenə qafil bir ov çıxdı qarşıma,  
Hürküb ovçusundan, baş verib gedər!  
Qorxusundan dodaqları çatlayar,  
Ağlayıb, gözündən yaş verib, gedər.*

Şahismayıl:

*Qəndəhardan gəldim murad almağa,  
Yol ver, Ərəb, yol ver, incitmə məni.  
Gəlməmişəm ha bu diyarda qalmağa,  
Yol ver, Ərəb, yol ver, incitmə məni!*

Ərəbzəngi:

*Çoxları adlayıb o yandan bəri,  
İgidlər əlimdən çəkiblər zarı,*

*Kəllədən minarə, leşdən hasarı,  
Buraya gələnlər baş verib gedər!*

Şahismayıl:

*Qaradı qaşların, Kəbə meracı,  
Çəkəram, yıxaram hasarı, burcu,  
Alacam canını, yoxdu əlacı,  
Yol ver, Ərəb, yol ver, incitmə məni!*

Gördü, Ərəbzəngi bunu buraxmır. Dedi:

– Ərəbzəngi, olmazmı davaş-savaşsız məni sərbəst buraxasan.  
Mənim gücümə bələdsənmi, mən də sənin gücünə bələd deyiləm.  
Ərəbzəngi dedi:

*Oğlan, mey içmisən, yoxsa da bəngi?  
Qorxudan saralıb üzünün rəngi.  
Hələ eşitmədin sən Ərəbzəngi?  
Çox sən kimilər baş verib gedər!*

Şahismayıl fikirləşdi ki, mən getməliyəm. O tərəfdən vədəyə çatma-  
lıyam, bu tərəfdən bu, mənim qabağımı kəsib:

*Bir sən gəl bax qaynağıma, coşuma,  
Əl vura bilməzsən tərlan quşuma,  
Bax Şahismayılın ər savaşına,  
Yol ver, Ərəb, yol ver, incitmə məni!*

Şahismayıl gördü, yox, burdan xoşnan keçiləsi deyil, qılınca əl atdı.  
Döyüşdülər, qılınclar kəsərdən düşdü. Qılınçı yana qoyub qurşaq tutdu-  
lar. İki nəhəng pəhləvanın qurşaq tutmasından ayaqlarının altında yer  
şuma döndü. Haldan düşdülər. Ərəbzəngi dedi:

– İgid, bu gecə mənim qonağımsan, Allah sabah ya sənə verər, ya  
mənə.

Qalaçaya qalxdılar, şam yeməyi yedilər, Ərəbzəngi bunu həmin

otaqda qoyub, öz yataq otağına getməkdə olsun. Gözünə yuxu gələrdimi Şahismayılın. Dedi, bu nəydi, mənim başıma gəldi. Durdu qalaçanı hərləndi. Gördü, iki yol ayrılır burdan. Dedi, görən bunu hansı mənim yolumdu. Bir otağa gəldi, gördü, İlahi, burda bir qız yatıbdı, bir xanım yatıbdı. Elə bil İlahi könlünün xoş vaxtı, əlinin boş vaxtı buna qələm çəkib. Dedi, bunu vadar eləyən nədi, bu kimdi. Bir də baxdı, Ərəbzənginin əynindəki geyim asılıb bunun başının üstünnən. Başa düşdü ki, bu, elə həməən Ərəbzəngidi. Gəldi kirmişcə yerinə girdi. Birtəhər gözünü allatdı. Sübh tezdən bir nərə çəkdi, dur dedi, biz döyüşümüzü davam eləməliyik. Ərəb qızı qızmış halda özünü meydana saldı.

Mənim əzizlərim, Şahismayıl əlini sinəsinə atıb, bir gözqırpımında Ərəbzəngini dizinin altına aldı. Ərəbin gözünən yaş gəldi. Şahismayıl hələ beləsinə rast olmamışdı. Dedi:

– Niyə ağlayırsan? Mən sənin xanım olduğunu axşamnan bilirəm. Bu sirri mənə aç, onnan sonra mən səni, əlbəttə, sərbəst buraxacam.

Dedi:

– Mənim başıma gələnə sənə danışım, biz də atadan-anadan yetim qaldıq. Qardaşım Əhməd bir neçə haramiyə qoşulub, eldə-obada talançılıqla məşğul oldu. Bir gün az imiş kimi, gəldi dedi bacı, bu günləri özünə ayrı yer tap, oraya get, bizim yüngül məclisimiz olacaq. Mən baxdım ki, hər haramının yanında bir naməhrəm gəlir. Mən ata yurduma, o ad-sanımıza, öz qeyrətimizə sığışdırmayıb, onların hamısının başını kəsdim. Və kişilərə nifrət eləyib, burda bu işi görürəm.

Şahismayıl dedi:

– Bərəkallah sənə, bu günən sonra sənə arxanam, sən də mənim arxamsan.

Ayağa qaldırdı, alınınan öpüb, dedi, mən Türkman elinə getməliyəm. Ərəbzəngi də qalaçanı əlaltılarına, yoldaşlarına tapşırıb, dedi, mən də getdim Türkman elinə. Gəlib Türkman elinə çatdılar. Qonaq yeri axtaranda, dedilər, bir Türfənsə qarı var. Gələn adamlar onun yanına gəlirlər. Gəldilər, Türfənsə qarının yanına çatanda Şahismayıl Ərəbzəngiyə dedi, gəlsən, bir “Aran gözəlləməsi” üstündə bu qarıdan xəbər alam, bizi qonaq eləyərmə, yoxsa eləməzmi. Görək necə dedi:

*Başına döndüyüm, ay qarı nənə,  
Sizin yerdə qərib mehman olarmı?  
Nə müddətdi mən divana olmuşam,  
Davasız dərdimə dərman olarmı?*

Aldı Türfənsə qarı:

*Başına döndüyüm, gülüzlü cavan,  
O nə sözdü, qərib mehman olarmı?  
Əhli-şəhər müsəlmanlıq deyilmə?  
Mehmanı qapıdan qovmaq olarmı?*

Aldı Şahismayıl:

*Baharda bağçalar verdiyi bardı,  
Dərdindən çəkdiyim bu ahu-zardı,  
Mahmud paşa qızı – adı Gülzardı,  
Sizin yerdə belə ceyran olarmı?*

Aldı Türfənsə qarı:

*Qərib olan kəsdə axtarar eli,  
Bülbül olan buraxarmı heç gülü?  
Gülzar deyənini kəsilir dili,  
Bizim yerdə onu demək olarmı?*

Aldı Şahismayıl:

*Şahismayıl neyləyibdi, neyləsin?  
Xəncər alıb, bağrın başın teyləsin.  
Dərdi-dilin indi sənə söyləsin,  
Sizdən bizə ülfət qılan olarmı?*

Aldı Türfənsə qarı:

*Türfənsə qaradı bu işi bilən,  
Çarəsiz dərdlərə dərman eyləyən,  
Bircə mənəm ora gedibən gələn,  
Elə yerə gedib-gələn olarmı?*

Türfənsə qarı onu da dedi ki, bil, ora gedib-gələn bircə mənəm.

Ərəbzəngi bir çəngə qızılı qarının ovcuna basanda, qarı hələ belə nəmər görməmişdi, Şahismayıl da onu nəmərsiz qoymadı.

Qarı dedi, hələ mən tarixdə belə pul görməmişdim. Allah bunların işini düzəltsin, sevindi, tez üzüyü aldı bunlardan.

Şahismayıl dedi, bu üzüyü aparırsan, Gülzar xanım bu üzüyü görən kimi, mənim kim olduğumu biləcək, eləcə denən ki, Şahismayıl gəlib.

Qarı gəldi. Yuxarı aynadan baxan Gülzar xanım gördü qarı gəlir, amma, kənzilər onu buraxmaq istəmir. Dedi:

– Qızlar, onu buraxın, mənim süd anamdı.

Qarı gəlib yaxınlaşanda, özü düşdü aşağı. Qarı dedi:

– Üzüyü görürsənmi?

– Sənə qurban olum, ay qarı nənə, Şahismayıl hardadı?

Qarı dedi:

– Mənim evimdədi.

Dedi:

– Səni dünya varınnan qəni eliyəcəm.

Üstündə olan ləyaxlı-dəyərli bir qiymətli şey də verib qarıya dedi:

– Get denən Şahismayıla, ancaq aşıq libasında Mahmud paşanın bağına gəlsin. Toyumuz başlayıb, yeddi gün davam eləyəcək. Bu gün birinci gündü.

Şahismayıl gəldi, xəbəri alan kimi.

Ərəbzəngi atları bir tərəfdə saxlamaqda olsun, Şahismayıl aşıq libasında gəldi həmən darvazanın ağzına. Mənim əzizlərim, elə ki, gəldi, buraya çatanda Gülzar dedi:

– Qızlar, onu buraxın gəlsin. Siz gedin, mənim bu aşıqla deyişməm olacaq.

Bu vaxtı Şahismayıl çoxdandı görmədiyi Gülzarı təzə görəndə bir “Ovşarı” havasınnan görək necə qarşıladi:

*Şükür cəlalına, min bir adına,  
Yarı görüm, üzü gülsün sabahdan,  
Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,  
Bu gizli dərdimi bilsin sabahdan.*

Aldı Gülzar:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Nişanəm səndədi, yar, səfa gəldin!  
Yanıb atəşinə büryan olduğum,  
Nişanəm səndədi, yar, səfa gəldin!*

Aldı Şahismayıl:

*Əllərində yüsür təsbeh yüz dənə,  
Qorxum budu, göz görməyə, üz dönə,  
Bir iyid ki, ilqarından tez dönə,  
Movlam ona qənim olsun sabahdan!*

Aldı Gülzar:

*Səndən ayrı danışmadım, gülmədim,  
Bu canımdan bezdim, ölə bilmədim.  
Haçan ilqar verdin, mən də gəlmədim?  
Nişanəm səndədi, yar, səfa gəldim!*

Aldı Şahismayıl:

*Şahismayıl təzə gördü, bil səni,  
Cənnəti-rizvana yetirdin məni,  
O adna axşamı, çərşənbə günü,  
Nazlı dilbər qarşı gəlsin sabahdan.*

Aldı Gülzar:

*Gülzaram, sənə qurban olum mən,  
Heyva kimi saralıban solum mən,  
İkram eylə, qoy pişvaza gəlim mən,  
Nişanəm səndədi, yar, səfa gəldin!*

Bu vaxt Gülzar gördü ki, elə bir məqamdı ki, fürsəti əldən vermək olmaz. Bu tərəfdən Ərəbzəngi özünü çatdırdı.

Dedi:

– Saxla sözünü, bu səsinizi toyunuza saxlayın. Bu saat bunu bilən

kimi, bizi burdan buraxmayacaqlar.

Bu zaman Gülzarı Qəmərdayının tərkinə götürdü Şahismayıl, Ərəbzəngi də öz atına minib yola düzəldilər. Elə bir istiqamət götürdülər, Qəndəhara tərəf xeyli at çapdılar. Xeyli yol getdikdən sonra dedilər, yorulmuşuq, bir az dincimizi alaq. Ağıllarına da gəlmədi ki, bunların dalınnan gələn olar. Bu tərəfdən də kəniz qızlar gördülər ki, nə aşığın səsi gəlir, nə də Gülzarın. Gəlib Mahmud paşaya çatdırdılar ki, Gülzarı qaçırdıblar. Bunlar orda dincəlməkdə olsun, Şahismayıl öz istəyinə qovuşmuşdu, başını Gülzarın dizinin üstünə qoydu, xeyli müddətdi yol gəlib, yorğun olduğundan yuxuya getdi. Ərəbzəngi bir qədər aralıda dayanmışdı ki, birdən gələn olar. Bir verstik deyərlər, bir ağac deyərlər, o vaxtı kilometrə, gördü, çaparlar gəlir. İki qadının, bir kişinin dalınca qoşun ha gələsi döydü. Bir neçə çapardı, əmə toz-dumana qarışıb. Ərəbzəngi qılınıcı çıxardı, bir nərə çəkərək özünü bunlara çatdırdı, bunları bir hala saldı ki, salamat gedənin burnu, qulağı üstə yox idi.

Mənim əzizlərim, Ərəbzəngi gəlib gördü ki, Şahismayıl hələ şirin yuxudadı. Aldı görək, “Hüseyni” havası üstündə nə dedi:

*Movc verib Türkməndən yeridi,  
Oyan, Şahismayıl, gör nələr oldu!  
Mən qurbanam sevgilimin canına,  
Oyan, Şahismayıl, gör nələr oldu!*

*Çapar getdi, gələr indi həbəşi,  
Onlar da bizimlə tutar savaşı,  
Dərəyə, təpəyə doldurar leşi,  
Oyan, Şahismayıl, gör nələr oldu!*

*Çapar getdi, gələr indi firəngi,  
Onlar da bizimlə tutarlar cəngi,  
Qırar hamısını Ərəbzəngi,  
Oyan, Şahismayıl, gör nələr oldu!*

Şahismayıl gözünü açdı, gördüyünə inanmadı. Elə bir vəziyyət

alınmışdı ki, heç bir söz tapa bilmədi Ərəbzəngiyə deməyə. Onun gücünə beləd idi. Dedi, biz yola düşməliyik. Gəlib Ərəbzənginin qalaçasına çatdılar. Burda yeyib-içib, dincələndən sonra gəldilər yeddi qardaşın sarayına. Əhdi-peyman var idi, qayıdanda dəyməli id

Şahismayıl götürüb burda “Gəraylı” havası üstündə belə zaman:

*Ay qız, sənin uca boyun  
Görülməyin çağı gəldi.  
Qara telin dal gərdəndə  
Hörülməyin çağı gəldi.*

*Qəddin əlif, boyun uca,  
Aşıq gərək boyun quca,  
Qız, sinən dönüb turunca,  
Dərilməyin çağı gəldi.*

*Şahismayıl deyər: Xuda!  
Əzəl dərsim əlif-nida.  
Yolunda bu canım fəda  
Verilməyin çağı gəldi.*

Oxuyub qurtarandan sonra dedi:

– Biz yolumuza davam edirik.

Bu zaman Rəmdar Pəri fikirləşdi ki, bunlar bir-birlərinə çox yaraşır. Biri bir qoşunu idarə eləsin, bu da şahın ağıllı bir adam olar. Odur ki, Rəmdar Pəri də onlarla bir yerdə yola düşdülər. Qəndəhar şəhərinin kənarına çatanda Şahismayıl çadır qurdu. Adam göndərdi ki, Ədil şaha denən oğlun gəlib.

Ədil şah oğlunu ölmüş bilirdi. Anası isə rəhmətə getmişdi. Ədil Şah gəlib oğluyla görüşdü. Amma şeytan girdi qəlbinə. Gördü, Gülzar o qədər gözəldi, öz-özünə fikirləşdi, oğluma tələ qurub, bunu ələ keçirməliyəm. Bunu Ramdar Pəri hiss elədi.

Dedi:

– Oğul, mən gedirəm, ancaq səni çağırırdıranda tək gələrsən.

Bir məqam gəldi, Şahismayılı çağıranda Rəmdar Pəri dedi:

– Gedişin yaxşı görünür, gəlişin yaxşı görünmür. Sənin atanın baxışını mən almadım. Eləcə bu üzüyü götür sən, hər tuzaxdan keçsən də, orada bu üzüyü xörəyə sal, sənə zəhər verib öldürəcəklər.

Şah İsmayıl atasına inandığı üçün gəldi. Bir neçə yerdən keçdi, quyular var idi, tələ var idi. Xörək gələndə, bunu şərəfinə süfrə açılmışdı, üzüyü saldı, gördü zəhər var. Heç nə deməyib, işin sonunu gözləməyi qərara aldı.

Ədil şah dedi:

– Oğul, sən bir belə cəngavər oğulsan, dünyada qolunun gücünə gücü çatan yoxdu. Çox igidlərə meydan açdın. Qolunu nəynən bağlasam, qırammazsan?

Dedi:

– Ateyi-mehriban, kallar kotanı çəkəndə qayış bağlayırlar ha, o qayışa gücüm çatmaz axı.

Dedi:

– Gəl yoxlayaq.

Güc verəndə qayış qırıldı.

Dedi:

– Bəs deyirdin gücüm çatmaz, nə oldu?

Şahismayıl dedi:

– Ateyi-mehriban, Allahdan gizli deyil, səndən nə gizli, mənim öz yay-oxumun kirişi mənim qolumu kəsə bilməz. Mən onu qıra bilmərəm, qolumu kəsər, amma mən onun qarşısında tab gətirib güc verə bilmərəm.

Dedilər, yoxlayaq. Gətirdilər öz yay-oxunun kirişinnən bunun qolunu bağladılar. Güc verəndə gördü sümüyə dirənir.

Atası dedi:

– Vurun bunun boynunu.

Vəzir irəli gəldi, dedi:

– Şah sağ olsun, həsrətlə tapdığın bir oğlunun ocağını söndürüb, bir qızdan ötəri bunu öldürürsən?

El-aləm töküldü. Bu, fikrindən döndü.

Dedi:

– Bunu dünya işığından şikəst eləyəcəm.

Şahismayıl görək burda bir “Dərvişi” havası üstündə atasına nə dedi, atası onu qəbul elədimi:

*Uca dağlar başı duman, çiskindi,  
Amandı, şah baba, zay etmə məni!  
Bülbül çəkər gülün ahu-zarını,  
Amandı, şah baba, zay etmə məni!*

*Mən çox igidlərlə eylədim cəngi,  
Ayağım apardı polad üzəngi,  
Bilginən, hələ duymayıb Ərəbzəngi,  
Amandı, şah baba, zay etmə məni!*

*Yəqin bil ki, Şahismayıl özüdü,  
İnanmayın, seyraqıbın sözüdü,  
Ərin yaraşığı iki gözüdü,  
Amandı, şah baba, zay etmə məni!*

Bir yannan bağlayan bir yannan açar, deyiblər. Şahın da ətrafında olanlar onu həsrətlə tapdığı oğulunu öldürməyə qoyardılarmı. Dedilər, şah, həsrətnən tapdığın bu oğulu sən belə işgəncəynən öldürməyinin adı yoxdur. Bəs, sən taxt-tacına sahib istəyirdin.

Bəli, mənim əzizlərim, taxtı-tacına sahib seçdiyi oğluna – dərvişin ona pay verdiyi oğluna işgəncə verməyə qoymadılar. Onu bağışladılar. Gülzarnan Şahismayılı qırx gün toy elədilər. Ərəbzəngini də şahlığın ətrafında olan, gedən gedişata görə, sərkərdə seçdilər, çünki ona layiq idi.

Rəmdar Pəri irəli görəndi. Dedi, məni də ona köməkçi seçin.

Burda bir “Müxəmməs” havası ilə görək necə duvaqqapma dedilər, toyu başa necə vururlar:

*Xub yaraşır əndamına,  
Geyindiyyin sarı, gözəl.  
Yaradan xəlq əyləyib,*

*Sən kimi dildarı, gözəl.  
Yetişib sinən üstə,  
Baxçaların barı, gözəl.  
Lütf eylə, mən xəstədən,  
Əsirgəmə qarı, gözəl.  
Tök mətəhi, xırd eylə,  
Aç indi bazarı, gözəl.*

*Əl uzadıb qəlbim yaxan,  
Bələdəm hər bir halına.  
Görcəyin valeh oldum,  
Həbəşi xətti-xalına.  
Zənburam, sızıldaram,  
Dodaqlarının balına.  
Yaylaqlar ceyranısan,  
Əhsən o gül camalına.  
Köysündə qərar tutub,  
Savalanın qarı, gözəl.*

*Ağlımı sərdən aldı,  
Baxdım gözün alasına.  
Canımı qurban eylərəm,  
Belə gözəllər xasına.  
Libas əndama uyur,  
Əndam uyur libasına.  
Ələsgər Məcnun olub,  
Düşüb leyli sevdasına,  
Sailəm bir sayə sal,  
üz döndərmə barı, gözəl!*

Bunnan da dastanımız başa çatır, sizlərə cansağlığı, Allah sizləri var eləsin!

*Dastan ustad aşıq Məmməd Bozalqanlının  
dilindən 2022-ci ildə lentə alınıb.*

LEYLİ VƏ MƏCNUN

**D**astanı söyləməməzdən əvvəl aşiq bir ustadnamə deyər. Mən də bir ustadnamə ərz edim qulluğunuza:

*Can deməklə candan can əskik olmaz,  
Məhəbbət artırar, mehriban eylər.  
“Çor” deyənin nəfi nədi dünyada,  
Abad könlü yıxar, pərişan eylər.*

*Nakəs adam danışığda saz olar,  
Kərəmdən kəm, səxavətdən az olar.  
Nütfədən qarışan şeyitbaz olar,  
Mərd də sığışdırmaz, nahaq qan eylər.*

*Bir gün Mansır qalxar, gələr toxmaq-yay,  
Dağları atmağa eylər haqqı-say.  
Seçilməz məhşərdə nə şah, nə gəday,  
Xaliqu-ləmyəzəl Haqq divan eylər.*

*Məzəmmət eyləmə mən binəvanı,  
Sahibi-səltənət, ey gövhər kanı.  
Mənim sözüüm yoldan çıxan mollanı,  
İnşallah, qaytarar, müsəlman eylər.*

*Mən istərəm, alim, mömin yüz ola,  
Meyli Haqqa doğru, yolu düz ola,  
Diliylə zəbanı üzbəüz ola,  
Ələsgər yolunda can qurban eylər.*

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyərlər, biz də deyək iki olsun, düşmənin ömrü tükənsin:

*Bir insan ki, əsil olsa binadan,  
Qəlbə dəyməz, düz xəyalı gözdüyər.  
Artırıb zinətin, şahənşah olsa,  
Bir nəzərdə cəm mahalı gözdüyər.*

*Bir dostda olmasa ilqar, dəyanət,  
Dərdə düşsən, heç vaxt etməz əyanət,  
Öyünə, malına eylər xəyanət,  
Müxənnət dost tutmaz, alı gözlüyər.*

*Qəza-qədər başa salsa qaranı,  
Dövlətə dost olan etməz çaranı,  
Kasatdığa düşsən, kəsər aranı,  
Tikə dostu dövlət-malı gözdüyər.*

*Əsl dostun məhəbbəti çox olu,  
Özü düz, sözü düz, xəndək ox olu,  
Mərd igidin məhəbbəti çox olu,  
Dost yolunda qavax-dalı gözdüyər.*

*Demə, Şair Vəli düşüb gümana,  
Fəhmin yetiribdi yaxşı-yamana.  
Kamil olan qovlu verməz şeytana,  
Dərk eləyər, pür kamalı gözdüyər.*

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun,  
düşmənlərin ömrü puç olsun:

*Mərifət bəhrində, ədəb-ərkanda,  
Bir igid istəram, lam-ləng<sup>1</sup> ola.  
Atı Düldül ola, qılıncı düşər,  
Dayanmaz, qabaqda yüz pələng ola.*

---

1. Həzrət Əliyə işarə olunur

*Sərində görmüşəm cıǵalı çəngər<sup>1</sup>,  
Üzündə duymuşam müşk ilə ənbər.  
Kənan şəhrində Yaqub peyğəmbər,  
Yusif tək camalı çox qəşəng ola.*

*Fərhad qaya çapar, sənginə yetməz,  
Kimsə ərənlərin dənginə yetməz,  
Heç cəng o movlanın cənginə yetməz,  
Ya Rum, Qeysər, ya Firəng ola.*

*Xəstə Qasım əl götürməz daməndən,  
Sidqini bağlayıb Sahib-Zamandan,  
O gün çox qorxuram Şahi-Mərdandan,  
Çəkə Zülfüqarın xulqu təng ola.*

Sizə haradan, kimdən söyləyim, Bağdad şəhərində Firuz tacirdən.

Bəli, Bağdad şəhərində Firuz adında bir tacir vardı. Bunun malı, pulu həddən aşmışdı, amma bir övladı yox idi. Özü də çox qocalmışdı. Firuz tacir Abdulla adında bir adamı özünə köməkçi götürmüşdü. Abdulla çox sidq ürəklə xidmət elədiyinə görə, Firuz da onun xətrini çox istəyib, şəhərin varlı tacirlərindən birisinin qızı Reyhan xanımı Abdullaya almışdı.

Aradan bir müddət keçdi. Firuz tacir xəstələnib yorğan-döşəyə düşdü. Abdulla şəhərdə nə ki həkim, cərrah vardı, götürüb gəldi, heç biri Firuz taciri sağalda bilmədi. Günü-gündən Firuz tacirin əhvalı pisləşdi.

Bir gün Firuz Abdullanı çağırıb dedi:

– Abdulla, görürsən ki, mən ölürəm. Mən öləndən sonra bu dövlətimə sahib durmaq, ticarət aparmaq üçün bir övladım yoxdu. Gəl, bu var-dövləti sənin adına salım, mən öləndən sonra bu sərvət sənin olsun. Sən də mənə rəhmət oxu.

Abdulla öz dostu tacir Firuzun xətrini çox istəyirdi, uşaq kimi ağlamağa başladı. Firuz adam göndərib, şəhərin qazisini çağırırdı.

---

*1. Çəngər – dəmirdən hazırlanmış döyüş papağı*

Bütün var-yoxunu Abdullanın adına saldı. Çox çəkmədi ki, tacir Firuz ömrünü Abdullaya bağışladı.

Abdulla bir neçə müddət tacirlik eləyib, öz gəlirini artırdı. Çox çəkmədi ki, Bağdad şəhərində birinci adam oldu. Yetim, kimsəsiz Abdulla dönüb oldu Xacə Abdulla.

İndi qulaq asın, sizə söyləyim Xacə Abdulladan. Xacə Abdullanın dövlətinin gəlhağəl vaxtı idi. Mal, dövlət həddindən aşmışdı. Amma oğulsuz bu cahı-calal nəyə gərəkdi?

Xacə Abdulla günlərin bir günündə durub hücrəsin bağladı, evinə gəldi. Əyalını çağırıb dedi:

– Arvad, gəl abadanlıqdan xarabalığa, xarabalıqdan abadanlığa köçək.

Reyhan xanım dedi:

– Xacə Abdulla, dediyin beynimə batmadı. Açıq de görüm, nə demək istəyirsən?

Xacə Abdulla dedi:

– Gəl otur yanımda.

Arvad Xacə Abdullanın yanında oturdu. Abdulla dedi:

– Allah bizə bir övlad vermir. Fərzəndsiz də ki, evin ləzzəti yoxdu. Gəl, bu var-yoxumuzun çoxunu fağır-fuğəraya paylayaq, bəlkə, Allah bizə bir övlad verə. Sonra xarabalığı abadanlaşdırmaq asandı.

Xacə Abdulla var-yoxunun çoxunu ehsan verdi. Fağır-fuğəranın qarnını doyurdu, nə ki qızılları, pulları vardı, əlsiz-ayaqsızlara payladı.

Ay keçdi, gün dolandı, doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat tamam olandan sonra Xacə Abdullanın övrəti Reyan xanımın bir uşağı oldu. Uşağın adını Qeys qoydular.

Aradan bir ay keçmişdi ki, Qeys ağlamağa başladı. Çox çalışdılar ki, Qeysin ağlamağını kəssinlər, mümkün olmadı. Axırda belə məsləhət gördülər ki, Qeysi bulaq başına aparsınlar, versinlər xanımların qucağına, hər kimin qucağında dayanıb ağlamasa, onu Qeysə dayə tutsunlar.

Qeysin anası uşağı qucağına alıb bulaq başına apardı. Qeysi hər kimin qucağına verdilər, dayanmadı, ağladı. Baxıb gördülər ta qadın-arvad xeylağı qalmadı. Amma kənarda bir balaca qız dayanıb. Qeysi

verdilər bu qız uşağının qucağına. Qız uşağı alan kimi, Qeys səsinə kəsdi. Başladı mat-mat bu qızın üzünə baxmağa. Kənardan baxanlar bu işə təəccüb eləyib, xəbər aldılar:

– Ay qız, kimin qızısan? Adın nədir?

Qız dedi:

– Mənim adım Leyli, özüm də Soltan Mahmud paşanın qızıyam.

Xacə Abdullaya xəbər getdi ki, bəs, Soltan Mahmud paşanın qızı Leyli oğlun Qeysi qucağına alan kimi, ağlamağını kəsdi. Əgər çarə olsa, sənə Leylidən olacaq.

Xacə Abdulla durub, Soltan Mahmudun yanına gəldi. Başına gələnləri nağıl eləyib dedi:

– Görək qızın Leylini verəsən, ta ağılları kəsənə kmi oğlum Qeyslə bir otaqda qalsınlar.

Soltan Mahmud Xacə Abdullanın sözünü yerə salmayıb, razı oldu. Xacə Abdulla Leylini götürüb gəldi evinə. Bunlara otaq ayırdı. Bir də dayə tutub, bunları dayənin ixtiyarına verdi.

Aradan bir müddət keçdi. Uşaqlar yaşa doldular. Belə ki, məktəbə getmək vaxtları çatdı. Xacə Abdulla Qeyslə Leylini məktəbə qoydu. O zamanacan oxudular ki, Leyli on altı yaşa çatdı. Qeys də on beş yaşa.

Bir gün məktəbdə onların baxışları bir-birinə sataşdı. Hər ikisinin bədənini həyəcədən tir-tir əsməyə başladı. Sanasan ki, bu iki novcavanın bədənindən ildırım keçdi. Bir gün belə, beş gün belə, onların gizli sevdası dilə düşdü. Söz-söhbət gəlib Leylinin anasına çatdı. Anası xəlvətə məktəbə gəlib söhbətin əslini öyrəndi. Sonra Leylinin biləyindən yapışdı, döyə-döyə götürüb apardı öz evlərinə, otaqların birinə salıb, qapıları da üzünə bağladı. Leyli tək-tənha otaqda qaldı. Bir müddət belə keçdi. Günlərin birində Leyli çox ahı-zardan sonra pəncərəni açıb, bağa-baxçaya tamaşa edirdi ki, bir də gördü bir dəstə qız məktəbə gedir. Leylinin Qeyslə məktəbdə keçirdiyi günlər yadına düşdü. Siyah telindən birini ayıraraq, sinəsəz elədi, sıxıb döşünə, “Dubeyti” havası üstündə görək qızların Qeysə nə xəbər göndərdi:

*Dəstə ilə gedən qızlar,  
De, durmasın, ona, gəlsin!*

*Xəbər alsa, günüm qara,  
Düşmüşəm zindana, gəlsin!*

*Ovçunun ovu dəstində,  
Anamdı canım qəsdində,  
Qaragöz Qeysin üstündə  
Düşmüşəm zindana, gəlsin!*

*Leyli qurban olsun sizə,  
Qara zülfü tökün üzə,  
Gedin deyın qaragözə,  
Düşmüşəm zindana, gəlsin!*

Qızlar ötüb getdilər. Leyli oturub ağlamağa başladı. Sən demə, anası qapının dalında dayanıb qulaq asırmış, gördü ki, Leyli Qeys deyib, gözünün yaşını bahar buludu kimi tökür, içəri girib dedi:

– Qızım, niyə ağlayırsan?

Leyli gözünün yaşını silib dedi:

– Ana, darıxıram. Axı, niyə qoymursunuz məktəbə gedəm?

Anasının bir tərəfdən Leyliyə ürəyi yandı, bir tərəfdən də qəzəbləndi, aldı görək “Gəraylı” havası üstündə nə dedi:

*Eşitmişəm, əcəb, balam,  
Bir uşağa yar olmusan.  
Məhəbbətin bəlasından,  
Çox tez xəbərdar olmusan.*

Anası belə deyəndə, Leyli qızardı. Sonra siyah saçlarından üç tel ayırıb, sinəsinə basdı, aldı görək, anasına nə cavab verdi:

*Nə deyirsən, aman ana,  
Heç kəsə mən yar deyiləm.  
Aşıq-məşuq danışırısan,  
Mən ki, xəbərdar deyiləm.*

Aldı Leylinin anası:

*Nə layiqdi, dost yanında,  
Qaldın dillər dastanında.  
Biganələr bostanında,  
Açıb, laləzar olmusan.*

Leyli:

*Oxuyuram məktəbdə mən,  
Dolanıram ədəblə mən,  
Bizim diyar tərəfdə mən,  
Heç bir taxsırkar deyiləm.*

Leylinin anası:

*Sənsən gözəllər içrə baş,  
Adın olub aləmə faş,  
Qınar bizi qohum-qardaş,  
Deyərlər, biar olmusan.*

Leyli:

*Var get o məktəbxanadan,  
Xəbər algılan molladan,  
Nə istəyirsən Leylidən,  
Binamus, biar deyiləm.*

Hər iksi sözlərini tamam elədilər. Leyli dedi:

– Ana, mən heç kimə aşıq deyiləm. Gəl, məni burax, gedim məktəbə.

Anası razı olmadı. Leyli ağlamağa başladı. Leylinin anası işi belə görəndə dedi:

– Qızım, onu bil ki, bu gündən sonra sən məktəb üzü görməyəcəksən. Sənin yerin dörd divar arasına olacaq. Sən Qeydən əlini üz! Ölsən də, səni Qeydə verməyəcəyik. Bir də Qeysin üzünü görməyəcəksən!

Leyli gözlərinin yaşını tökə-tökə görək anasına “Təbrizi” havası üstündə nə deyir:

*Aman ana, gözüm ana,  
Qoyma, dərsim qala mənim.  
Sənə qurban özüm, ana.  
Qoyma, dərsim qala mənim.*

*Oxuyuram hərfi başdan,  
Ayırma məni yoldaşdan,  
Rəva deyil, qanlı yaşnan  
Qoyma, gözüm dola mənim.*

*Leyliyəm, candan bezaram,  
Dərdimə dərman yazaram,  
Yengi açmış laləzaram,  
Qoyma, rəngim sola mənim.*

Leyli sözünü tamam elədi. Dildən də yalvardı ki, burax, məktəbə gedim. Leylinin anası heç cür razı olmadı, qapıları Leylinin üzünə bağlayıb, çıxıb getdi.

Leylinin əlacı hər yerdən kəsildi. Günlərin bir günündə evdə oturmuşdu, Qeysin surəti dayandı Leylinin gözünün qabağında. Qız lap dəli-divanə oldu, durub gəldi pəncərənin qabağına. Açıb küçəyə tamaşa eyləyirdi, gördü ki, bir oğlan qoltuğunda kitab-dəftər məktəbə gedir. Leyli əl eləyib oğlanı saxladı, xəbər aldı:

– Can qardaş, sən Qeysin yoldaşlarındansanmı?

Oğlan dedi:

– Bəli.

Leyli dedi:

– Gəl, sənə bir məktub verim, apar Qeysə ver.

Oğlan dedi:

– Yaz, aparım verim.

Leyli kağız-qələm götürüb məktubu yazdı, oğlana verdi.

Oğlan soruşdu:

– Bacı, bu məktubda nə yazıbsan?

Leyli kağızın məzmununu, görək, Qeysin yoldaşına “Ağır şərili”

havası üstündə necə dedi.

Aldı Leyli:

*Vəfalı yar, durub baxma yoluma,  
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.  
Seyrağıblar vaqif oldu halıma,  
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.*

*Gecə-gündüz həsrətini çəkərəm,  
Məhəbbətin ürəyimdə əkərəm,  
Səndən ötrü qanlı yaşlar tökərəm,  
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.*

*Leyli deyər: bollu-bollu dərd məndə,  
Əğyarın tənəsi saldı kəməndə,  
Düşmüşəm məhbəsə, zindana, bəndə,  
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.*

Oğlan məktubu Leylidən alıb, məktəbə gəlməkdə olsun, sizə xəbəri verim Qeysdən.

Qeys bir neçə gün evdə qalıb, ata-anasından sirrini gizlətdi. Gecə-gündüz gözyaşı axıdıb evdən bayıra çıxmadı. Qeysin anası Reyhan xanım oğlunu belə pərişan halda gördü, durub gəldi oğlunun yanına, gərdəninə tökülmüş qulac saçını alıb, sinəsaz elədi, görək Qeysə “Bayramı” havası üstündə nə dedi:

*Oğul, söylə sözün, mən sənə qurban,  
Deginən, dərdinə çara eylərəm.  
Qoymaram qalasan qəmlərə mehman,  
Öz ağ günlərimi qara eylərəm.*

Qeys anasına cavab vermədi. Gözyaşı damcı-damcı axıb tökülürdü Qeysin yanağına. Anası oğlunun bu halını görüb dedi:

*Qurbanam gözünün yaşına sənin,  
Ağını kim qatdı aşına sənin?  
Əyər bir iş gəlsə başına sənin,  
Mən özümü həzar para eylərəm.*

Qeys yenə də anasına cavab vermədi. Reyhan xanım özünü saxlaya bilməyib, əlini saldı Qeysin boynuna, görək sözünü necə tamamladı:

*Mən Reyhanam, gözüm qaldı yaş üstə,  
Yandırdın bağrımı ab-ataş üstə,  
Qoymaram Bağdadda daşı daş üstə,  
Deginən, dərdinə çara eylərəm.*

Qeys bu dəfə anasına bir söz deməyib, içindən elə bir ah çəkdi ki, ağzından od çıxdı. Sonra durub, birnəfəsə yüyürdü məktəbə. Amma göz gəzdirib Leylini tapa bilmədi. Leylinin həmişə oturduğu yerə gəlib, üzü üstə yıxılıb ağlamağa başladı. Məktəb yoldaşları yığıldı Qeysin başına. Bu dəmdə də Leylinin kağızı gəlib çatdı. Qeys alıb kağızı oxudu. Məzmunundan xəbərdar olandan sonra kağızı gətirən oğlana dedi:

– Qardaş, mənim yazı yazmağa əlim varmır, mən saznan deyim, sən də mən deyəni yaz.

Aldı Qeys, “Kərəm gözəlləməsi” havası üstündə görək nə dedi:

*Gecə-gündüz durub yolun gözlərəm,  
Bilməm neyçün mehribanım gəlmədi.  
Salıbdı başıma nigarım sevda,  
Qan-yaş tökür giribanım, gəlmədi.*

*İstəməm izzəti, cahi, dövləti,  
Neylərəm sənsiz dünya ləzzəti?  
Ahularnan qıllam sözü, ülfəti,  
Sərfe dim yolunda canım, gəlmədi.*

*Qeysəm, sevdiyimdən qırağa düşdüm,  
Leyli, Leyli deyib, sorağa düşdüm,*

*Gülzarı hüsündən fərağa düşdüm,  
Məskən etdim biyabanı, gəlmədi.*

Söz tamam oldu. Qeys kağızı alıb бүkdü. Sonra yenə də haman oğlana verib dedi:

– Aparıb verərsən Leyliyə.

Oğlan kağızı aparıb, yüyürtməcə yetirdi Leyliyə. Leyli kağızı oxuyub məzmunundan xəbərdar olanda heç bilmədi neyləsin. Uşaq kimi evin bir küncündə oturub, ağlayıb-sızlamaqda olsun, sizə xəbər verim Qeyisdən. Qeys tay-tuşdan ayrılıb öz mollasının yanına gəldi. Molla xəbər aldı:

– Dərsə niyə gəlmirsən? El-camaat hamısı səni dəli-divanə sayır, adına da “Məcnun” deyirlər.

Qeys dedi:

– İzin ver, bir neçə sözüm var, deyim.

Molla izin verdi.

Görək Qeys ondan necə halallıq istədi.

Aldı Qeys:

*Halal eylə, hümmət eylə, əfəndim,  
Məhəbbət oduna yana gedirəm.  
Eşqin səməndini sürüb meydana,  
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.*

*Görünməz nigarım, düşmüşəm dərdə,  
Eşqinin sevdası dolandı sərdə.  
Qərarım gəlməyir, duram bu yerdə,  
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.*

Qeys belə deyəndə mollası dedi:

– Gəl, bu sevdadan əl çək, dərslərini yarımçıq qoyma!

Qeys alıb sazını, görək “Göyçəgülü” havası üstündə sözünü necə tamamladı:

*Başa yetişmədi dərsim, savadım,  
Bərəkəs etdi çərx-fələk muradım,  
Mən Qeys ikən, Məcnun qoyuldu adım,  
Üz çevirib biyabana gedirəm.*

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, mollası ilə halallaşmış, gəldi məktəb yoldaşlarının yanına. Görək bunlara nə dedi:

*Məktəbdə cəm olan növrəs cavanlar,  
Gəlin, bir-bir halallaşım, gedirəm.  
Tüllabeyi-elmlər, həm savadxanalar,  
Gəlin, bir-bir halallaşım, gedirəm.*

*Qəza-qədər yazdı lohi-talıma,  
Atam-anam qan ağlasın halıma,  
Bir dilbər sevdası düşüb canıma,  
Gəlin, bir-bir halallaşım, gedirəm.*

*Məni dərdə salan meyli-saqidi,  
Sinəm üstə yar düyünü, dağıdı.  
Həmtaylarım, Qeysin axır çağıdı,  
Gəlin, bir-bir halallaşım, gedirəm.*

Qeys sözünü müxtəsər elədi, eşqi dəniz kimi cuşa gəldi. Dağ, dərə deməyib, elə hey getməyə başladı. O qədər getdi ki, gözdən itdi, gəlib bir çölə, bərri-biyabana çıxdı. Çox gəzdi, az gəzdi, bir kəhrizə rast gəldi. Kəhrizin yanında üzüquylu düşüb ağlamağa başladı.

Qeys burada qalmaqda olsun, indi eşit, xəbəri verim sənə Leylidən. Leyli eşitdi ki, Qeys Məcnun adını alıb, vəhşi təki üz qoyub çölü-biyabana, durub ayağa, gəldi qızların yanına, dedi:

– Qızlar, bahar fəslidi, gəlin gedək gəzməyə.

Qızlar razı oldular. Leyli gəlib anasından izin aldı, çıxdılar çölə. Qızlar gəzmək niyyətilə, Leyli Qeysi axtarır tapmaq niyyətilə düşdülər çöl-biyabana. Gəzhagəz, gəlib çıxdılar bir çəməngaha. Leyli baxıb gördü

ki, qızların yanında Qeysi tapa bilməyəcək. Belə bir tədbir töküb qızlara dedi:

– Qızlar, gəlin bu yeri nişanlıyaq. Sonra hərəməz bir yana gedək. Kim tez gül dərib qayıtsa, bu ipək dəsmal onun olsun.

Qızlar razı olub, hərəsi bir yerə dağılışdılar. Leyli qızlardan ayrılıb o qədər getdi ki, gözdən itdi. Bir qədərdən sonra gözüne bir kəhriz göründü. Yeriib irəli, gördü ki, öz məhbubu Qeydi, kəhrizin qırağında iki diz üstə oturub, rəngarəng güllərdən yığib qabağına, tamaşa eləyir. Leyli irəli yeriib dayandı, dedi:

– Qeys, bu nədi? Özünü niyə bu kökə salmısan?

Qeydi aldı görək Leyliyə “Qaytarma” havası üstündə nə cavab verdi:

*Nə müddətdi camalını görmürəm,  
Salıb məni qəm bu hala, sevdiyim!  
Dost bağının əlvən gülün dərmirəm,  
Düşüb başım qalmaqala, sevdiyim!*

*Məhəbbətin salıb məni dərbədar,  
Məskənim olubdu biyaban, çöllər,  
O şah-mərdanım, saqi-yi-kövsər  
Verib mənə bir piyalə, sevdiyim!*

*Qeysəm, bu möhnətdən olmuşam şeyda,  
Sirrimi deməyəm əğyara, yada.  
Sən mənim, mən sən fani dünyada,  
Salma məni yaman hala, sevdiyim.*

Qeydi sözünü tamam elədi, iki həsrətkeş sarmaşığı kimi bir-birinə sarılıb bihuş, dünyadan xəbərsiz qaldılar. İndi bunlar burada qalsınlar, sizə xəbəri verim qızlardan. Qızlar rəngarəng güllərdən yığiban, dəstə tutub, nişan qoyduqları yerə cəm oldular. Gördülər ki, Leyli gəlib çıxmadı. Gəzib, gəzib, axırda gəlib çıxdılar haman kəhriz olan yerə. Gördülər ki, Leylinən Qeydi gül bülbülə, bülbül gülə sarılan kimi, bir-birlərinə sarılıb, heç dünyadan xəbərləri də yoxdu, başlarının üstə də,

iki gürzə ilan durub. İlanlar qızları görən kimi çəkilib getdilər. Qızlar bir neçə dəfə Leyli, Leyli! – çağırıb gördülər ki, bunlar heç ayılan deyillər. Leylini Qeysin qollarından ayırıb götürdülər. Şəhərə tərəf üz tutdular. Leyli ayılıb gördü, qızlar bunu xəstə kimi aparırlar, xəbər aldı:

– Ay qızlar, məni belə niyə aparırsız?

Qızlar dedilər:

– Sən gül dərməyə gəlmişdin, ya məhbubunla görüşməyə?

Leyli xəbər aldı.

– Mən haradaydım?

Dedilər:

– Sən Məcnunun yanında idin.

Leyli dedi:

– Qızlar, dünyada nə yaxşıdı?

Bu suala hərə bir cavab verdi. Biri yeriylir irəli dedi:

– Dünyada sirdaşlıqdan başqa yaxşı şey ola bilməz.

Belə deyəndə, Leyli qızlara yalvardı ki, bu gördüklərini atasına, anasına deməsinlər. Qızlar söz verdilər ki, demərik. İş bu yerə yetişəndə Leylinin ürəyi sakit oldu, görək “İncəgülü” havası üstündə dərdinə münasib nə dedi:

*Sənə qurban olum, kərəmli xuda,  
Gəlib bu mənzilə, yara uğradım.  
Kərimdən, rəhimsən, həm müşküləşə,  
İtirdiyim ruzigara uğradım.*

*Bir adın Hadı idi, bir adın Vəhdud,  
Səndən hasil olub cəmi-əl-məqsud,  
Sən ver muradımı, ya heyyl-məbud,  
Gəlib, qəmi-dili-zara uğradım.*

*Baharın fəslidi, oxur bülbüllər,  
Açılıb səbzələr, lələlər, güllər,  
Divanəyəm, mənə Leyli deyərlər,  
Eşqə düşdüm, xiridara uğradım.*

Qızlar Leylini alıb evə gətirdilər, anasına da heç bir sirr vermədilər. Leyli oturub evdə, gecə-gündüz peşəsi ağlamaq olsun, eşit Qeysdən.

Qeys eşqdən bihuş olub, üç gün, üç gecə özünə gəlmədi. Dördüncü günü sabahın yeli ona dəyib, ayılıtdı. Baxıb gördü ki, Leyli yoxdu. Elə bildi ki, bivəfalıq eləyib. Eşqin dəryası yenə cuşa gəldi. Baş götürdü, özünü ins-cins olmayan çöllərə çəkdi.

Qeysin atası eşitdi ki, oğlu Məcnun adı ilə səhralar müsafiri olub. Əbasın çiyinə saldı, bir heybə çörək götürdü, düşdü ərəb çöllərinə, oğlunu axtarmağa.

Bir müddət səhraları gəzdi, ancaq oğlunu tapa bilmədi. Qayıdıb Bağdada gələn macalda yolda uzaqdan bir adam gördü, amma bu adamın yanında ağ-ağ şeylər vardı. Guman elədi ki, çobandı, yanında da qoyun-quzu. Dedi:

– Yaxşı oldu, gedib bundan Qeysi soruşaram.

Bir neçə qədər irəli gəlib gördü, bu, çoban deyil, öz oğlu Qeysdi. Çayın kənarında dayanıb, mat-mat çaya baxır. Qeys çayda atasının əksini görən kimi istədi qaça. Xacə Abdulla yapışıb oğlunun biləyindən, dedi:

– Oğul, üç gündü ki, səndən ötrü gəzirəm. Hər yeri gəzib, hər yetəndən səni soruşmuşam. De görüm, sənin dərdin nədi ki, belə çöllərə, səhralara düşmüşən?

Qeys heç bir söz demədi. Balaca bıçağını çıxartdı, qolunu çırmayıb, damarından balaca qan aldı. Atası Xacə Abdulla baxıb gördü oğlunun qolundan qan açılib töküldü daşların üstünə, hər yerdə “Leyli, Leyli!” – yazıldı. Sonra köksünü verdi atasının qulağına. Xacə Abdulla qulaq asıb gördü, Qeysin ürəyi də, sümükləri də “Leyli, Leyli!” – deyir.

Dedi:

– Oğul, indi bildim ki, səni dəli-divanə eyləyən Leylidi. Gəl gedək, toyunu eləyim.

Abdulla Qeysi qatıb qabağına götürüb gəldi Bağdada. Qeys evlərinə çatıb, qapıdan içəri girdi. Gördü ki, toydan heç əsər-əlamət də yoxdu. Atasından xəbər aldı:

– Ata, bəs, hanı Leyli? Hanı toy?

Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, hələlik sənə dərviş toyu eləyəcəyəm. Bəy toyu sonraya qalıb.  
Qeys keçib otaqların birində oturdu. Qeysin anası Reyhan sevinə-sevinə Qeysin boynunu qucaqlayıb, o üzündən, bu üzündən öpüb dedi:  
– Oğul, xoş gəlibsən!  
Qeys Leylini anasından görək necə xəbər aldı:

*Alıb başım, xidmətinə gəlmişəm.  
Ana, mənim mehribanım görünməz!  
Hanı, de, qəlbimin soltanı, xanı?  
Neyçün təxti-Süleymanım görünməz?*

Qeysin anası:

*Anan qurban sənin əziz canına,  
Gözlə yolun, Leyli gələr, darıxma.  
Şükür olsun hər gününə, anına,  
Gözlə yolun, Leyli gələr, darıxma.*

Qeys:

*Leyli yarın sevdasına dolmuşam,  
Hüsn-camalına aşiq olmuşam,  
Sorağını bizim evdən almışam,  
Gizlənibmi, növcavanım görünməz?*

Qeysin anası:

*Leyli yarın gözəllikdə başdı, baş,  
Bəzənib-düzənib, geyinib qumaş.  
Nəyə lazım belə qüssə, bu tələş,  
Gözlə yolun, Leyli gələr, darıxma.*

Qeys:

*Məcnunam, qəsidəm düşübdü dilə,  
Qeysinəm, gözyaşım dönübdü selə,  
Canım ana, mənə doğrusun söylə,  
Gedibmi o mehribanım, görünməz?*

Qeysin anası:

*Məcnun kimi düşmə dildən dillərə,  
Reyhan deyər, səhralara, çöllərə,  
Şükür eylə hər gələn xoş illərə,  
Gözlə yolun, Leyli gələr, darıxma.*

Qeys çox gözlədi, Leyli gəlib çıxmadı, başladı ahı-fəqan eyləməyə. Xacə Abdulla el ağsaqqalarını yığdı, məsləhət gördülər ki, Leyliyə elçi getsinlər, onu Qeysə alsınlar. Kişilər yığışıb Xacə Abdulla ilə birlikdə gəldilər Soltan Mahmudun hüzuruna. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, bir neçə kişi ilə bərabər Xacə Abdulla onun evinə gəlir. Tez çıxıb qarşılarına, bunları xoş sifətlə qonaq otağına qəbul elədi. Oturub hərə öz istədiyi yerdə, bir qədər şirin-şirin söhbət elədilər. Xacə Abdulla baxıb gördü ki, məclisdə oturanların heç birisindən bir səda çıxmır. Axırda özü üzünü Soltan Mahmuda tutub dedi:

– Soltan Mahmud, mənim oğlum Qeys sənin qızın Leylinin dərdindən dəli-divanə olub. Biz də elliknən sənin qızına elçi gəlmişik. Gərək Leylini verəsən Qeysə.

Soltan Mahmud başını aşağı endirib, gözlərini dikdi yerə. Haçandan-haçana sual elədi:

– Məcnunun mənası nədi?

Xacə Abdulla dedi:

– Məcnun, yəni divanə, dəli.

Soltan Mahmud dedi:

– Xub, indi ki, dəlidi, mən qızımı dəliyə necə verim?

Əhli-məclis yerbəyerdən qalxıb dedilər:

– İndi ki, qızın Leyli Qeysə getmək istəyir, daha sən nən sözün ola bilər?

Soltan Mahmud dedi:

– Eybi yoxdu, mən razıyam. Əyər məcnunluq adını üstündən götürsə, mənim qızım qurbandı sən oğluna.

Xacə Abdulla razı oldu, hər iki tərəfdən “Allah mübarək eləsin!” – deyib getdilər. Sənə xəbər verim Qeysdən, Qeys oturmuşdu evdə, gördü ki, nə Leylidən bir xəbər çıxmadı, nə də atasından. Eşqin dəryası cuşa

gəlib, başladı hönkürtü ilə ağlamağa. Haçandan-haçana ağlamağını saxlayıb, qalxıb getmək istədi. Gördü ki, atası qapını açıb girdi içəri. Qeys sarılıb atasının boynuna, xəbər aldı:

– Mehriban ata, de görüm, necə gəldin?

Atası dedi:

– Oğul, Leylini aldım sənə.

Qeys başını dikib aşağı, bir xeylaq özünə toxtaqlıq verib dedi:

– Mehriban ata, bəs necə oldu ki, birkərəmə qızı verdilər?

Atası dedi:

– Oğul, Soltan Mahmud ərz elədi ki, əyər məcnunluq adın üstündən götürsən, vallah, billah, Leyli sənindi.

Xacə Abdulla belə deyəndə Qeys alıb sazın, öz atasına “Qəhrəmanı” havası üstündə görək nə dedi:

*Divanə əlində ixtiyar olsa,  
Eşq daminə heç giriftar olurmu?  
Bir kimsənin kamalında, ağlında,  
Kəm olmasa, kəm aşikar olurmu?*

*Təbibə, dərdimin yox ehtiyacı,  
Leylinin ruxsarı dərdim əlacı,  
Bir kəsin eşq ilə dönsə məzacı,  
Əğyar tənəsindən bimar olurmu?*

*Məcnunam, ay ata, eyləmə tədbir,  
Tədbirin bugünə eyləməz təsir,  
Leyli xəyalımı eyləyib təğyir,  
Qeyridən qənimə qəm-xar olurmu?*

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, istədi üz qoyub səhraya gedə. Xacə Abdulla tutub oğlunu saldı otağa, qapıları üzünə bağlayıb çıxıb gedirdi ki, Qeys pəncərədən boylanıb elə bir qıy vurdu ki, ağzından od çıxdı. Dağ-daş titrədi. Xacə Abdulla qulaq asmayıb, istədi çıxıb getsin, amma baxıb gördü ki, ayaqları quruyub, irəli qədəm ata bilmir. Dönüb dedi:

– Oğul, səni mən zindana salmıram. İzin ver, gedim sevgilinin atasının yanına məsləhətə.

Qeys dedi:

– İzin verirəm, amma axşama özünü mənə yetirərsən.

Xacə Abdulla çıxıb şəhərə, getdi tanış-bilişlərinin evinə. Onlardan tədbir istəyib, dedi:

– Mənim oğlum əldən gedir. Mənə bir tədbir!

Bir çoxları dedilər:

– Divanəyə nə tədbir?

Bir çoxları da dedilər:

– Apar pirə, bəlkə, şəfa tapa.

Xacə Abdulla qalxıb oğlunun yanına gəldi. Otağın qapısını açdı. Qeys xəbər aldı:

– Ata, necə oldu?

Xacə Abdulla “Dubeyti” havası üstündə görək nə vavab verdi:

*Canım oğul, gözüm oğul,  
Gəl, aparım pirə səni.  
Məndə qalmaz dözüüm, oğul,  
Gəl, aparım pirə səni.*

*Haqdan almısan camını,  
Eşqdən yapıbsan damını,  
Pir verər sənin kamını,  
Gəl, aparım pirə səni.*

*Abdullayam, çəkil oddan,  
Ölüm yeydi belə addan.  
Məcnunluğunu çıxar yaddan,  
Gəl, aparım pirə səni.*

– Oğul, gəl, səni aparım pirə, bəlkə, şəfa tapasan.

Qeys dedi:

– Ata, mənim ağlım yerindədir. Sən get elə bir dəli tap ki, pir ona

şəfa versin. Mənim şəfamı Leylidən başqa heç kəs verə bilməz.

Xacə Abdulla gecəni yatdı, səhər tezdən durdu, güclə Qeysi qabağına qatıb, pirə yola düşdü.

Qeys gördü ki, göy üzündə beş-on durna gedir. Dayanıb durnalara “Süsənbəri” havası üstündə dedi:

*Göynən gedən beş-on durna,  
Aparırlar pirə məni.  
Məyər mən dəli olmuşam,  
Aparırlar pirə məni?*

*Çöl-biyabandı diyarım,  
Bəlli deyil heç qərarım.  
Görsəz, deyin Leyli yarım,  
Aparırlar pirə məni.*

*Məcnunam, düşmüşəm lova,  
Dərdimə eyləsin dava.  
Leyli yazsın mənə dua,  
Aparırlar pirə məni.*

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, qoşuldu atasına, gəldilər pirə, Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, dayan burada, mən yalvardıqca sən də pirə yalvar, bəlkə, şəfa tapasan.

Xacə Abdulla görək ”Dilqəmi” havası üstündə pirə necə ərzi-hal elədi:

*Qibleyi-aləməm, kani-şəfaət,  
İstərəm dərdimə dəvalar səndən.  
Çoxlar mənim kimi eyləyib nicat,  
Bəxş olub onlara ətalar səndən.*

*Ey qədri bilinməz, nütfəsi ali,  
Sənsən kəşf eyləyən müşküllü hali.*

*Divanə oğluma sən ver kəmalı,  
Neçələri yetib kəmalə səndən.*

*Kəbəyi-beytulla, deyirlər adın,  
O İbrahim Xəlil qılıb bünyadın,  
Ey piri-Bağdadım, sən ver muradım,  
Abdulla götürsün şəfalar səndən.*

Xacə Abdulla oğluna yalvardı ki:

– Oğul, sən də pirə yalvar, bəlkə, sənə ağıl, kamal verə.

Qeys gülüb dedi:

– Ata, mənim başımda Leyli sevdası var. Pir mənim dərdimə dərman  
eyləyə bilməz. Mənim dərdimin dərmanı Leylidi.

Xacə Abdulla çox yalvardı oğluna, gördü ki, sözüne baxmayacaq,  
əlini salıb Qeysin boynuna o üzündən, bu üzündən öpdü. Qeysə eşq güc  
gəldi, nə kimi bağıra-bağıra fəryad-fəğanla çıxıb pirdən, o yerəcən getdi  
ki, gəlib çatdı bir dağın döşünə. Nə qədər əlləşdisə, dağa çıxmağa yol  
tapa bilmədi, bu zaman “Hüseyni” havası üstündə görək dedi:

*Ey cane-cahan, fərdi-bihəmtay,  
Lütfi kərəmindən bir yar istərəm.  
Əql, kəmal mənim hacətim deyil,  
Eşqin bazarında bidar istərəm.*

*Eşqin piyaləsin nuş edib, qanım,  
Məhəbbət rəngindən boyanıb qanım.  
Daim zimistanda keçməsin günüm,  
Baharın fəslində gülzar istərəm.*

Sözünü tamam eyləyib yola düşdü, gəlib dağın burcasına yetişdi, nə  
qədər o tərəf-bu tərəfə getdisə, yol tapa bilmədi, aldı görək dağlara “Orta  
saritel” havası üstündə nə dedi:

*Uca boylu duran dağlar,  
Əcəb müşkül yolların var.  
Sərv boylu ağacların,  
Axan soyuq suların var.*

*Şir, aslan yığnaqların,  
Ahu, maral oylaqların,  
Gül, gülüstan yaylaqların,  
Açılmamış laləzarın var.*

*Məcnunam, yol alıb gəldim,  
Həddən aşıb mənim dərdim.  
Bir yol göstər, keçim gedim,  
Can alıcı canlarım var.*

Sözünü tamam elədi, dağın ətəyi ilə getməyə başladı. O qədər getdi ki, gəlib çatdı çölü-bərrü biyabana. Amma aclıq Qeysi elə taqətdən salmışdı ki, heç yeriyə bilmirdi. Dayanıb, görək “Şahsarayı” havası üstündə nə dedi:

*Məni yoxdan var eləyən,  
Sən məni nakam öldürmə!  
Dərdə giriftar eləyən,  
Sən məni nakam öldürmə!*

*Gizlin sirrim heç kəs bilməz,  
Bilən, əlacım eyləməz.  
Üzüm şad olub, heç gülməz,  
Sən məni nakam öldürmə!*

*Məcnunam, dərdə peyvəstə,  
Biyabanlar içrə xəstə.  
Yetişməz xəbərim dostə,  
Sən məni nakam öldürmə!*

Sözünü tamam eləyib, başladı yol getməyə. Bir qədər getmişdi ki, bir də baxdı bir şəxs ahunu qabağına qatıb aparır. Məcnun xəbər aldı:

– Ey şəxs, bu ahunun təxsiri nədi ki, əsir eyləmişən?

Şəxs dedi:

– Çıxıb getsənə yolunla. Nə işinə?

Məcnun tutub bu şəxsin qabağını, başladı yalvarmağa. Yalvardı, özü də görək “Turacı” havası üstündə necə yalvardı:

*Səyyad, rəhm eylə bu hala,  
Azad eylə bu ahunu!  
Gözüyaşlı bu qəzala,  
Azad eylə bu ahunu!*

*Gözdən axan ol yaş ilə,  
Ayrı salma yoldaş ilə.  
Çıxart gözüüm məqqaş ilə,  
Azad eylə bu ahunu!*

*Məcnunun yoxdu minnəti,  
Yox dost yanında hörməti.  
Nədi ahunun qiyməti?  
Azad eylə bu ahunu!*

Səyyad dedi:

– Hamı sənin kimi dəli ola bilməz ki? Mən ovu əlimdən buraxsam, əhli-əyalımın yanına nə üzlə gedərəm?

Qeys çox yalvardı ki, ahunu buraxa, buraxmadı. Qeys əlini cibinə salıb axtardı, gördü təkcə bir qızıl var, çıxarıb səyyada verdi. Səyyad ahunu verdi Məcnuna, çıxıb getdi. Məcnun ahunu öpüb dedi:

– Mən sənə həmrəh oldum, sən də mənə həmrəh ol! Leyli yadıma düşəndə, görək Leyli təsəllisini mənə verəsən.

Ahu başladı Məcnuna Leyli təsəllisi verməyə. Beləliklə, bir neçə ahu Məcnunun başına cəm oldu. Məcnun onlarla dolanmağa başladı.

Bir gün Məcnun oturmuşdu, gördü ki, bir nəfər şəxs əlində bir

qəşəng sabuta gedir. Məcnun kəsib səyyadın qabağın, yalvardı ki, bu göyərçini ver mənə.

Səyyad dedi:

– Sən nə divanə adamsan? Mən zəhmət çəkim, göyərçini tutum, gətirim verim sənə?

Səyyad belə deyəndə Məcnun alıb görək “Zülfüqarı” havası üstündə nə dedi:

*Aman səyyad, gözüm səyyad,  
Ver mənə göy göyərçini!  
Sənə qurban özüm, səyyad,  
Ver mənə göy göyərçini!*

Səyyad:

*Ey divanə, nə karəsən,  
Verəmmərəm göyərçini.  
Hansı dərdlərə çarəsən,  
Verəmmərəm göyərçini.*

Qeys:

*Leylinin gözləri qara,  
Çıxıb qarşıma ilqara,  
Məndən xəbər verər yara,  
Ver mənə göy göyərçini!*

Səyyad:

*Deyildi dərdin çarasız,  
Dözərsən gözü qarasız.  
Olarmı pulsuz-parasız,  
Verəmmərəm göyərçini.*

Qeys:

*Məcnunam, yoxdu amanım,  
Heç şeyə gəlməz gümanım,*

*Rəhm eylə, cavandı canım,  
Ver mənə göy göyərçini!*

Səyyad:

*Neyləyim, yoxdur amanın,  
Kimsəyə gəlməz gümanın.  
Səyyadam, çıxsa da canın,  
Verəmmərəm göyərçini.*

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, dillə də çox yalvardı ki, göyərçini ver. Kişi verməyib dedi:

– Havayı da adam-adama bir şey verərmimi?

Məcnun ora-burasına baxdı, heç bir şeyə gümanı gəlməyəndə, paltarını soyunub səyyada vermək istəyirdi ki, birdən gözü qoluna sataşdı, bazubəndi gördü. Açıb bazubəndi verdi səyyada, göyərçini aldı. Sonra ona dedi:

– Mən səni azad elədim, sən mənim Leyli yarım məktub aparmalısan.

Göyərçin insan kimi başını tərpətdi, bu da oldu Məcnuna yoldaş.

Məcnun ahunu, göyərçini alıb, “Leyli, Leyli!” – deyə-deyə gəlib çıxdı bir çayın kənarına. Gözəl-göyçək bir çəməndə oturub, ahunu aldı qucağına. Leyli təsəllisi almaqda olsun, göyərçin də qalxdı göyə, enib oturdu Məcnunu başında. Açıb qanadlarını Məcnuna kölgəlik elədi.

Bu dəmdə bir kişi yolla gedirdi. Məcnun baxıb gördü ki, bunun əlində zəncirli bir şey var. Məcnun durub özünü yetirdi haman kişiye, xəbər aldı:

– Bu nə şeydi belə, zəncirləyib yanınca gəzdirirsən?

Kişi cavab verdi ki:

– Bunun adına mantar deyərlər, meymun kimi bir şeydi.

Məcnun dedi:

– Nəyə lazım olur bu?

Kişi dedi:

– Bu mantarı oynadıb, pul yığiram.

Məcnun gülüb dedi:

– Əsl mantarı qoyubsan burda, onu niyə oynadırsan?

Kişi dedi:

– Hanı əsl mantar?

Məcnun dedi:

– Mənciyəz.

Kişi dedi:

– Sən nə səfeh adamsan?

Kişi istədi çıxıb gedə, Məcnun onun əlindən tutub dedi:

– Sən bu mantarı burax getsin, haman zənciri açıb bağla mənim boynuma. Sonra apar məni Bağdad şəhərinə. Leylinin imarətinin qabağında oynat, nə qədər qızıl istəsən, o, sənə verər.

Kişi mantarı buraxdı. Zənciri taxdı Məcnunun boynuna. Hər ikisi gəldilər çıxdılar Bağdad şəhərinə. Kişi özünü Leyli olan imarətin qabağına çatdırıb, başladı Məcnunu oynatmağa.

Bağdad şəhərinin əhalisi kiçikdən böyüyə nə ki vardı, yığıldılar Məcnunun tamaşasına. Leyli pəncərədən baxdı ki, görsün imarətin qabağına bu qədər camaat nədən ötrü yığılıb. Leyli görəndə kimi sevgilisini tanıdı, özünü saxlaya bilməyib çəkildi içəri, saysız qızıl səpələdi Məcnunun başına. Bahar buludu kimi gözlərindən yaş axıdıb, yığıldı rəxtixabına.

Məcnun baxıb gördü ki, Leyli görünməz oldu. Kişiyə dedi:

– Məni apar Leylinin pəncərəsinin qabağına.

Kişi Məcnunu götürüb apardı Leylinin pəncərəsinin qabağına. Məcnun bir xeylaq oynadı. Gördü ki, Leyli evdən bayıra çıxmır. Eşqin dəryası cuşa gəldi, alıb zəncirləri əlinə, sinəsaz eyləyib, görək “Mixəyi” havası üstündə yanıqlı-yanıqlı nə dedi:

*Gülüzlü dilbərim, dur ver payımı,  
Sailəm, qapına ehsana gəldim!  
Zənciri salmışam qəddi-boyuma,  
Dərdim tuğyan edib, dərmana gəldim!*

*Cununluğuma səbəb olubdu eşqin,  
Binayi-könlümü dəlibdi eşqin,*

*Məni səhralara salıbdı eşqin,  
Zülümdən qapına amana gəldim!*

*Məcnunam, bir nura olmuşam əsir,  
Gəlmişəm qapına, boynumda zəncir,  
Göstər camalını, mahi-minəvvir,  
Nə çəkibsən özün pünhana, gəldim!*

Məcnun sözünü tamam eləyib gördü ki, Leyli yenə görünmədi. İstədi üz qoya səhraya, bu dəm Leyli mənzilindən bayıra çıxdı. Məcnun Leylinin ruxsarını görən kimi eşqin dəryası cuşa gəldi, əl atdı zəncirə, parça-parça edib hər parçasını bir tərəfə tulladı, üz qoydu səhraya. Bu tərəfdən də Bağdad şəhərinin uşaqları Məcnunun qaçmağını görcək, qıy vurub basdılar daşa. Məcnun yağış kimi yağan daşa baxmayıb, özünü yetirdi səhraya. Bir neçə gün gəzib dolanandan sonra Leyli yadına düşüb, yenə üz qoydu Bağdad şəhərinə. İki gözünü bir parça əskiylə bağlayıb, xəlvət küçələrlə özünü saldı Leylinin bağına. Leyli çıxıb bayıra, gördü ki, Məcnunun şəhla gözləri bağlıdı. Elə bildi ki, həqiqətən Məcnun kor olub. Leyli təbə gəlib, siyah hörüklərini sıxdı döşünə, görək “Dərvişi” havası üstündə nə dedi:

*Divanə Məcnunum, neyçün bağlanıb,  
Söylə görüm, o məstanə gözlərin?  
Bu sevdadan sinən çarpaz dağlanıb,  
Bağlanıbdı o məstanə gözlərin!*

*Biyaban çöllərdə ahu-zar çəkib,  
Horəstə qəddini dərdü-qəm əyib,  
Qeysə bu fələkdən bəlalar dəyib,  
Baxmaz bizə o məstanə gözlərin?*

*Biçarə Leyliyəm, adım dildədi,  
Seyrağıblar bilməm nə xəyalıdadı,  
Aç gözünü, yarın gör nə haldadı,  
Baxsın görsün, o məstanə gözlərin!*

Leyli sözünü müxtəsər eləyib, tutdu Məcnunun qolundan, apardı otağına, sarmaşıq gülə sarılan kimi, iki həsrətli sarıldılar bir birinə.

Məcnun bir müddət Leyli ilə bir yerdə qaldı. Birdən eşqin dəryası cuşa gəldi, qalxıb üz qoydu səhraya. O qədər getdi ki, gəlib çatdı öz biyaban mənzilinə. Gördü ki, burada o qədər ahu, göyərçin var ki, gəl görəsən. Məcnun qatışıb bunlara, başladı bu heyvanlarla gün keçirməyə. Bunlar burada qalsınlar, indi eşidin Leylidən.

Aradan bir müddət keçdi. Leyli dərdə səbr eləyə bilməyib, gününü gündən saralıb zəfərana dönü. Günün birində anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, darıxıram. İzin ver, qızlarla gülşən bağına seyrə çıxım.

Anası izin verdi. Leyli bir dəstə qız götürüb, seyrə çıxdı. Bir xeylaq gəzib, ürəkaçan yerlərdə əyləndikdən sonra bir çəməngah tapıb oturdular.

Leylinin gözü dörd idi ki, bəlkə, Məcnuna bu tərəflərdə rast gələ. Amma Məcnunun heç iyisi də gəlmirdi.

Leyli çox bikef olub, əmr verdi ki, çadırı bir az o yanda qursunlar. Qızlar çadırın qabağında oturub, səbirsizliklə Məcnunun yolunu gözləyirdilər.

Bu zaman Salam şahzadə atasının vəziri ilə şikardan gəlirdi. Güzarları düşdü bu çadırın yanından. Salam şahzadə diqqətlə baxıb gördü ki, burada bir dəstə qız var. Amma bu qızların içində bir gözəl qız əyləşib, elə bil on beş gecəlik aydı. Salam şahzadə Leylidəki gözəlliyə heyran qalıb, vəzirə dedi:

– Vəzir, bu qız hansı bəxtəvərin qızıdır?

Vəzir dedi:

– Bu, bağdadlı Soltan Mahmudun qızı Leyli xanımdı.

Vəzir belə deyəndə Salam şahzadə atının başını qaytarıb, özünü yetirdi şəhərlərinə. Beş gün, on gün otağından bayıra çıxmadı. Padşah bir gün xəbər aldı:

– Oğlum nə üçün mənim yanıma gəlmir?

Vəzir dedi:

– Şahzadə xəstədi.

Şah durub oğlunun yanına gəldi. Xəbər aldı:

– Oğlum, nə üçün bikefsən?

Salam şahzadə dedi:

– Ata, mənim dərdim naxoşluq deyil. İzin ver, dərdimi sənə deyim.  
Padşah izin verdi. Salam şahzadə “Qəhrəmanı” havası üstündə dedi:

*Əzəl gündən mən Bağdada varanda,  
Bir sona sallanıb, çıxdı qarşıma.  
Pərilərin gözəlliyi var onda,  
İndi deyim, nələr gəldi başıma.*

*Şəhərdən çıxmışdım tərlan ovuna,  
Gördüm, aşıq oldum gözəl boyuna,  
Hərdən sığal verir zülfü-muyuna,  
Bir sona sallanıb çıxdı qarşıma.*

*Salam deyir: sözüüm çoxdu sinədə,  
Tülək, tərlan məskən salar binədə,  
Gözüm qalıb Mahmud qızı Leylidə,  
Ata, rəhm et gözdən axan yaşıma.*

Salam şahzadə sözünü müxtəsər elədi, sözlə də atasını başa saldı.  
Padşah dedi:

– Oğul, elə bundan ötrü ah-zar eləyirsən? Bu dəqiqə elçi göndərib,  
Leylini sənə istəyəm.

Şah vəzir-vüzarasını elçi sifətilə Bağdad şəhərinə göndərdi.

Soltan Mahmud elçiləri o ki var, layiqincə qəbul eləyib, nə üçün  
gəldiklərini xəbər aldı.

Vəzir dedi:

– Soltan Mahmud, gərək qızını Allahın əmrilə Salam şahzadəyə  
verəsən.

Vəzir belə deyəndə Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gələn elçilər  
ağır eldəndi. Özü də çox adlı-sanlıdılar. Üzünü tutub elçilərə, dedi:

– Bir qız nə şeydi? Qurbandı sizə!

Elçilər elə burada mübarəkbad elədilər, Leylinin şirnisini içib, çıxıb  
getdilər.

Bunlar burda qalsınlar, indi eşit Zeyddən. Zeyd Məcnunun məktəb yoldaşı idi. Eşitdi ki, Leylini ərə verirlər. Özü-özünə: “Ey dad, bu, heç qeyrətdən, insafdan deyil ki, Məcnun “Leyli, Leyli!” – deyib dağa-daşa düşsün, onun sevgilisini götürüb şahzadəyə ərə versinlər. Yox, mən bu işə gəndən baxa bilmərəm”, – deyib, dəmir çarıqlarını ayağına çəkdi, əsasını əlinə aldı, heybəsinə iki-üç çörək qoyub, yol getməyin binasını qoydu.

Ustad dili yüyrek olar, Zeyd bir müddət yol gedib, bir çayın kənarına çatdı. Gördü ki, burada bir şey od tutub yanır. Tez özünü yetirib gördü burda yatan binəva Məcnundu, hər ah çəkdiyə ağzından od çıxır. Zeyd yan alıb, birtəhərlə Məcnunu ayıltı. Məcnun bir qədər çəkmədi ki, gözünü açıb Zeydi başının üstə görcək, qalxıb istədi uzaqlara qaça, Zeyd onun qolundan bərk-bərk tutub dedi:

– Qardaş, dur, aparım səni Bağdad şəhərinə.

Qeys xəbər aldı:

– Nə üçün?

Zeyd dedi:

– Leylini Salam şahzadəyə verdilər. Bu gün-sabah toy olacaq.

Məcnun Leyli adı eşidəndə bahar buludu kimi gözünün yaşını tökdü. Zeyd gördü ki, Məcnunun gözündən axan yaş da yerə düşdükcə “Leyli, Leyli!” – deyib, fəğan eləyir.

Sonra Məcnun ahuların birini qucağına alıb “Quba Kərəmi” havası üstündə dedi:

*Başına döndüyüm, vəfalı dostum,  
Amandı, Leylini əldən verməyin!  
Əhli-Bağdad, gedin, minnətdar olun,  
Amandı, Leylini əldən verməyin!*

*O incə bellini, qara tellini,  
Quba qaz yerişli, tuti dillini,  
Bağdad mahalında ağır ellini,  
Amandı, Leylini əldən verməyin!*

*Dərya cuşə gəlsə, ada dayanmaz,  
Qızıl kəmər incə beldə dayanmaz,  
Yanar Məcnun cismi, oda dayanmaz,  
Amandı, Leylini əldən verməyin!*

Məcnun ayağa qalxıb çöl-biyabanda tüstü kimi gözdən itib getdi. Zeyd kor-peşiman Bağdad şəhərinə geri qayıtdı.

Leyli bir gün axşam vaxtı gördü ki, bir neçə pərvanə şamın işığına aşiq olub, özlərini yaxıb yandırmaq istəyirlər. Həmən dəqiqə təb Leyliyə zor eylədi, hörük saçından üç tel ayırdı, sinəsaz eləyib, görək “Yanıq Kərəmi” havası üstündə nə dedi:

*Canın yara qurban edən pərvanə,  
Mən də sizin təkə yara aşığam.  
İstəram yetirim canı canana,  
Mən də sizin təkə yara aşığam.*

*Mən də sizin təkə yara bərabər,  
Dolanım başına hər axşam, səhər.  
Verən yoxdu Məcnunumdan bir xəbər,  
Mən də sizin təkə yara aşığam.*

*Biçarə Leyliyəm, Məcnundu butam,  
Məhəbbət qoymayır dincələm, yatam.  
İstəram sizinlə ünsiyyət tutam,  
Mən də sizin təkə yara aşığam.*

Leyli sözünü müxtəsər eləyib evdən bayıra çıxdı, özünü yetirdi reyhan bağına.

Eşit xəbəri Zeyddən. Zeyd Bağdad şəhərinə gəlib çatmışdı. Güzarı düşdü reyhan bağına. Gördü ki, bağın xəlvət bir guşəsindən yanıqlı bir səs gəlir. İrəli yeriyib gördü ki, bu binəva Leylinin səsidir. Leyli Zeydi görcək tanıyıb, haradan gəldiyini xəbər aldı. Zeyd dedi:

– Məcnunun yanından gəlirəm.

Leyli Məcnun adı eşitcək dedi:

– Can Zeyd, Leylinin axır çağıldı. Məcnunu səndən istəyirəm.

– Heç qəm çəkmə! Bədənimdə nə qədər can var, çalışıb Məcnunu sənə yetirərəm.

Zeyd bunu deyib geriyə döndü, yol getməyin binasını qoydu.

Zeyd gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb, gəlib çıxdı haman yerə. Ordan bir soraq tapmayan kimi, üz qoydu irəli getməyə. Az getdi, çox getdi, gəlib çıxdı bir çəməngaha. Gördü, Məcnun ahunu alıb qucağına ağlayır, ahudan Leyli təsəllisi istəyir. Zeyd yetib, Məcnunu tutdu. Leylinin sözlərini ona deyib, onu başa salmağa başladı. Bu dəm Nofəl deyilən bir pəhlivan beş yüz qoşunla seyrə çıxmışdı. Gördü ki, budu, bir çəməngahda iki cavan oturub. Atını sürüb özünü bunların barabarına yetirdi, gördü bu iki nəfərin birisi xəstədi. Ancaq elə gözəldi ki, gəl görəsən. Hayıf ki, o gül rüxsarı saralıb solub, sərv qəddi əyilib. Nofəl üzünü onlara tutub, niyə belə dərdi-qəm çəkdiqlərini və istəklərinin nə olduğunu “Baş saritel” havası üstündə soruşdu:

*Ahu-zarla gəzən cavan,  
Qalx, dərdini söylə mənə!  
Nədən oldun tərki-vətən?  
Qalx, dərdini söylə mənə!*

*Nədən belə ah-zarlısan?  
Yoxsa, sən yadigarlısan?  
Bir de görüm, nə yerlisən?  
Qalx, dərdini söylə mənə!*

*Nofələm, səni götürürəm,  
Vətəninə tez yetirirəm,  
Dərdinə əlac etdirirəm,  
Qalx, dərdini söylə mənə!*

Nofəl sözünü müxtəsər eləyib dil ilə də xəbər alanda Zeyd alıb, görək ona “Oğuzoğlu” havası üstündə nə dedi:

*Başına döndüyüm ədalət şahı,  
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.  
Qan-yaş axıtmağı eyləyib adət,  
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.*

*Minib eşq atına, olubdu süvar,  
Vəhşilərlə eylər səhrada göftar,  
Cəsədi hər zaman od içrə yanar,  
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.*

*Zeyd deyir: Məcnunun ötübü dərdi,  
Onu qürbətlərə atıbdı dərdi,  
Səksənə, doxsana yetibdi dərdi,  
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.*

Zeyd sözünü müxtəsər eləyib, Nofəli başa saldı. Nofəl bu haqsızlığa tab gətirə bilmədi, alıb Məcnunla Zeydi Bağdad şəhərinin kənarına gəldi. Tez bir kağız yazıb, Soltan Mahmuda göndərdi. Soltan Mahmud kağızı açıb oxudu. Gördü ki, bunu Nofəl çağırırdır. Hirsindən kağızı cırıb atdı. Qasidə dedi:

– Əyər mən ona lazımamsa, hüzuruma özü gəlsin!

Qasid xəbəri Nofələ yetirdi. Nofəl hirsindən ox-yayının zəncirini çeynəməyə başladı. Bir nərə çəkib, Bağdad şəhərinə girdi. Çatıb, görək Soltan Mahmuda necə hədə-qorxu gəldi. Nofəl Soltan Mahmudun imarətinin qabağında at oynada-oynada “İrəvan çuxuru” havası üstündə dedi:

*Oyuncaqdı şəhri-Bağdadın işi,  
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!  
Bir qıy vursam, qalar meydanda leşi,  
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!*

*Misirdən alıram baci-xəracı,  
Çəkəram yıxaram hasarı, bürcü,*

*Gəlməsə meydana, yoxdu əlacı,  
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!*

*Nofələm, mən indi meydan eylərəm,  
Ol şəhri-Bağdadı viran eylərəm,  
İndi təxti-tacın al qan eylərəm,  
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!*

Nofəl sözünü müxtəsər edlənib, başladı meydanı gəzməyə. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gəlməsə olmayacaq. Atını minib qoşun dəsğah-la gəldi, Nofəlin bərabərində dedi:

– Mənə görə nə qulluq?

Nofəl dedi:

– Qul sahibi olasan! Qulaq as, gör nə deyirəm.

Yayın oxunu mizrab-saz eləyib, görək “Göyçə gözəlləməsi” havası üstündə nə dedi:

*Baş götürüb ayağına gəlmişəm,  
Soltanım, Leylini səndən istəyəm.  
Özüm üçün səni qəm-xar bilmişəm,  
Soltanım, Leylini səndən istəyəm.*

*Leyli, Leyli deyib gəzir çölləri,  
Tərk eləyib ağır-ağır elləri,  
Qanlı yaşa boyanmışdı telləri,  
Soltanım, Leylini səndən istəyəm.*

*Nofəl yolda qoyar əziz başını,  
Sität edib, axıtma gözyaşını.  
Sınəsində döyür səhra daşını,  
Soltanım, Leylini səndən istəyəm.*

Nöfəl sözünü tamam eləyib, dillə də Soltan Mahmuddan xahiş elədi ki, Leylini Məcnuna versin. Amma Soltan Mahmud sözünün üstündə

möhkəm durub, yox deyəndə, görək bir-birlərinə “Misri” havası üstündə necə hərəkət-zorba gəldilər.

Nofəl pəhləvan:

*Öz-özünü salma mənim çəngimə,  
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!  
Nuh tufanın indi göstərrəm sənə,  
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!*

Soltan Mahmud:

*Baxmagilən divanələr ahına,  
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!  
Salmagilən özün qəm girdabına,  
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!*

Nofəl pəhləvan:

*Şəhərlər dağıdıb, ləşkər pozaram,  
Min düşmanı bir qılınca düzərəm,  
İndi sən mən başını üzərəm,  
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!*

Soltan Mahmud:

*Gəl, danışma sən bu qədər əfsana,  
Batırma özünü nahaq al qana.  
Sən neylərsən mənim təkin aslana?  
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!*

Nofəl pəhləvan:

*Bil, ismim Nofəldi, özüm namidar,  
Çox ölkələr eyləmişəm tarü-mar,  
Mərd iyidlər Bağdadı da dağıdar,  
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!*

Soltan Mahmud:

*Mahmud şaham, yetişmişəm mən cana,  
Bar vermərəm sənin təkin düşmana,  
Laf söyləmə, gəl, girəlim meydana,  
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!*

Hər ikisi hərbə-zorbalarını tamam eləyib, şir kimi meydana girdilər. Qan su yerinə axmağa başladı. Məcnun bir vədə baxıb gördü ki, Soltan Mahmudun qoşunu qırılıb, ta bir şey qalmadı. Tez çıxdı bir yüksəkliyə, əlinə gələn xırdalı-irili daşı yığıb, Nofəlin qoşununun başına tökdü. Nofəl bir vədə baxdı ki, göydən daş yağır. Başını yuxarı qaldırıb gördü ki, daş yağdıran Məcnundu.

Dedi:

– Ey divanə, nə eləyirsən?

Məcnun cavab verdi:

– Sevgilimin atasının qoşununu qırarsan, məndən inciyər. Belə eləyirəm ki, onun xatiri xoş olsun.

Hamı Məcnunun sözünə məttəl qaldı. Məcnun da özünü yerə atıb, çölü-bərrü-biyabana üz qoydu. O qədər getdi ki, tüstü kimi gözdən itdi. İş belə görən Nofəl davanı saxlatdırdı. Bu tərəfdən də Soltan Mahmud barışıq elan elədi, xoşluqla ayrıldılar. İş yubandırmasın deyə, Soltan Mahmud Leylini tezliklə köçürtmək üçün Salam şahzadəyə xəbər göndərdi ki, toy tədarükü başlamaqda olsunlar.

İndi eşit Məcnundan. Məcnun dağlardan enib özünü yetirdi qalın meşəyə. Bir cığır tapıb, başladı getməyə. Bu anda bir bülbül ağac başına qonub oxumağa başladı. Məcnunun təbinə güc gəldi, aldı görək “Təbriz dubeytisi” havası üstündə nə dedi:

*Sıx ormanda gəzən bülbül,  
Sən sızlama, mən sızlaram.  
Bağrım başın əzən bülbül,  
Sən sızlama, mən sızlaram.*

*Bülbül, köysün altı qara,  
Ürəyim olubdu yara.*

*Mən həsrətəm Leyli yara,  
Sən sızlama, mən sızlaram.*

*Məcnunam, başımdı qalda,  
Bulud oynar sağda, solda.  
Leylinin gözləri yolda,  
Sən sızlama, mən sızlaram.*

Məcnun sözünü müxtəsər eləyib çeşmənin üstünə yığıldı. Başladı ağlamağa. Bülbül həmin saat enib oturdu Məcnunun köksünün ortasında. Bir az keçmədi ki, bir neçə göyərçin gəldi. Çeşmənin suyundan içib bunlar da qaldılar Məcnunun yanında. Ahular, ceyranlar da gəlib çıxdılar. Vəhşi heyvanlar da başladı Məcnunla dostlaşmağa. İş o yerə çatmışdı ki, hətta gürzə ilan da Məcnundan ayrılmayırdı. Onunla bir yerdə gəzib dolanırdı.

Bir gün meşə heyvanları, şir, pələng, ayı, tülkü, dovşan, bütün quşlar Məcnunun ətrafına yığılıb ixtilat məqamında oturmuşdular. Birdən Leyli Məcnunun yadına düşdü. Eşqin dəryası cuşə gəldi, qalxıb çıxdı dağların başına. Diqqətlə Bağdad şəhərinə baxdı. Ürəyindən qara qanlar axmağa başladı.

Leyli ilə görüşdükləri çəməngaha özünü yetirdi. Gördü, lələ köçüb, yurdu qalıb. Leyli yadına düşdü, təbinə zor gəlib, aldı görək “Naxçıvan-gülü” havası üstündə nə dedi:

*Ahu oynaqlı şux çəmən,  
Əmanətimi istərəm.  
Neyçün viran olub bağrın,  
Əmanətimi istərəm.*

*Bülbülün geyibdi qara,  
Ürəyim olub səd para,  
Təbib gəlsə, etməz çara,  
Əmanətimi istərəm.*

*Yazıq Məcnun eylər dilək,  
Bu qəm qoymur bizi gülək.  
Güc eyləmə, çərxi-fələk,  
Əmanətimi istərəm.*

Sözünü müxtəsər eləyib, baxdı ki, otdan, çiçəkdən səs çıxmadı. Bir ah çəkib üzü üstə yıxıldı, ağlamağa başladı. Bütün heyvanlar cərgə vurub, üzük qaşı kimi Məcnunu araya alıb, onun keşiyini çəkməkdə olsunlar, eşit Leylidən.

Leylinin köçürülməsinə üç-dörd gün qalmışdı. Binəva heç bilmirdi neyləsin. Günü-gündən payız yarpağı kimi saralıb-solurdu, Soltan Mahmud qızının bu halını görüb, ondan xəbər aldı:

– Qızım, nə üçün bikefsən?

Leyli dedi:

– Mehriban ata, yaman darıxıram. İzin ver, səyahətə çıxım, bəlkə, könlüm açıla.

Soltan Mahmud qoşun götürüb qızı Leylini qoşdu qızlara, düşdülər yola. Bir çuğul qarı da qoşuldu bunlara. Soltan Mahmud bir neçə yerdə düşməyi qızına təklif etsə də, Leyli razı olmadı. Harda dayanıb düşmək istəyirdisə, Leyli deyirdi:

– Ata, bura mənim xoşuma gəlmir. Belə-belə, üç gün yol gəlib, axır bir çəməniyə çıxdılar. Çadırları qurdular. Hərə öz çadırına çəkildi. Leyli də öz çadırına çəkilib oturdu. Amma Məcnun üçün gözləri dörd idi. Bu dəmdə bir kəklik oxumağa başladı. Leylinin təbinə güc gəlib, görək kəkliyə “Mina gəraylı” havası üstündə nə dedi:

*Baharın gözəl çağında,  
Nə oxursan, nazlı kəklik?!  
Yaxıb yandırma sən məni,  
Az oxu sən, nazlı kəklik!*

*Qızılgül yarpaq içində,  
Sinəm çarpaz dağ içində,  
Yaşıl donlu bağ içində,  
Az oxu sən, nazlı kəklik!*

*Leyli deyir: öyün, öyün,  
Bağrım başı olub düyün.  
Halım yara yetir bu gün,  
Az oxu sən, nazlı kəklik!*

Leyli sözünü tamam eləyən kimi, kəklik qalxıb düz Leylinin çadırının üstündən keçib getdi. Leyli kəkliyin dalınca baxıb öz-özünə dedi: – Yəqin burda bir sirr var, Gərək bu kəkliyin dalınca gedəm.

Qalxıb getməyə başladı. Kəklik özünü bir çəmənliyə verdi. Leyli həmə çəmənliyi nişanlayıb, özünü oraya yetirdi.

Nə gördü? Gördü ki, bura vəhşi heyvanlarla doludur. Heyvanlar bunu görəndə kimi hərəsi bir yana çəkildi. Leyli irəli yeriyib gördü binəva Məcnun burada yatıb. Amma başının üstündə bir kürzə ilan var. İlan Leylini görəndə kimi çəkilib getdi. Leyli Məcnunun başını dizi üstə alıb görək onu “Naxçıvanı” havası üstündə necə ayılmağa başladı:

*Qədəm basıb hüsuruna gəlmişəm,  
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!  
Seyrağıblar girib canım qəsdinə,  
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!*

*Aç gözünü, dərdim deyim sənə, yar,  
Mən miskin sirin deyim sənə, yar.  
Ürək dağlı pənah gətdim sənə, yar,  
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!*

*Leyli deyir: mən pərişan olmuşam,  
Sarılan heyva kimi solmuşam,  
Can sevdiyim, mən sərkərdən qalmışam,  
Qaragözlü mehribanım, oyan, yar!*

Leylinin ətri Məcnuna dəycək gözünü açdı. Amma Leylini başı üstə görəndə kimi, eşqin dəryası cuşə gəldi, istədi durub qaça, Leyli Məcnunun qolundan tutub qoymadı. Hər iki aşiq sarmaşıq kimi bir-birinə sarılıb,

elə qucaqlaşdılar ki, heç dünyadan xəbərləri də olmadı. Bunlar burda qalsın, sizə xəbər verim çuğul qarıdan.

Çuğul qarı gecənin bir aləmində durdu: Gedim görüm Leyli xanım neyləyir, bəlkə, mənə bir baş yağı düşdü, – deyib, yola düzəldi. Gəlib çadıra çatdı, gördü ki, çadırın qapısı açıq, Leyli xanım da yoxdu. Çuğul qarı diqqətlə yerə baxıb gördü ki, Leyli xanımın izi günçıxan tərəfə gedir: – Gedim görüm bu qız hara gedib? Bəlkə, mənə buradan da bir baş yağı düşdü, – deyib, Leylinin izini tutub getməyə başladı.

Çuğul qarı o qədər getdi ki, Leyli öz sevgilisi ilə yatdığı yerə çatdı. Çuğul qarı özünü yerib gördü Leyli Məcnunla bir yerdə yatıb. Çuğul qarı palçıqlı balağını əlinə aldı, dabanına tüpürərək özünü birbaşa Soltan Mahmuda yetirdi. Tövşüyə-tövşüyə dedi:

– Vay, səni görüm qan qusasan. Nə durmusan? Qızın Leyli yenə o divanə Məcnunu tapıb. Filan yerdə dodaq-dodağa verib, elə yatıblar ki, heç dünyadan xəbərləri yoxdu.

Soltan Mahmud çuğul qarıdan belə eşidən kimi, ona bir nəfər qoşdu ki, gedib xanımı götürüb gəlsin.

Çuğul qarı palçıqlı balağının ucunu dişinə alıb, qaranəfəs yürüməyə başladı. Gəlib çatdılar o yerə ki, Leyli ilə Məcnun sarmaşıq kimi bir-birinə sarmaşıb yatmışdılar. Çuğul qarı istədi əl atsın Leyliyə, onu Məcnundan ayırsın. Bu anda kürzə ilan kolun dibindən çıxıb ona sarmaşdı. İş belə görən Soltan Mahmudun adamı dabanına tüpürüb, elə qaçdı ki, heç izi-tozu da qalmadı. Bu tərəfdən Məcnun ayıldı. Çuğul qarını görən kimi yerindən qalxdı. Gözü Leylinin rüxsarına sataşcaq, dəryası cuşə gəlib, getməyə üz qoydu.

Sabahın mehi Leylinin rüxsarına dəyib, onu da ayıltı. Gördü ki, Məcnun yoxdu, onun yerinə qızılgül kolunu qucub. Tez qalxdı qara hörüklərini sinəsaz eləyib, görək, bu ayrılığa “Kərəm dubeytisi” havası üstündə nə dedi:

*Şaxı sınımış qızılgüllər,  
Yar yanımdan necoldu?  
Bürünmüşdü zülflərimə,  
Yar yanımdan necoldu?*

*Fələk mənə belə yazdı,  
Qara gözlü, quba qazdı.  
Danışanda xoş avazdı,  
Yar yanımdan necoldu?*

*Leyli, bəxtin qəhrə dönüb,  
Şad günlərin zəhrə dönüb,  
Gözyaşların nəhrə dönüb,  
Yar yanımdan necoldu?*

Sözünü müxtəsər eləyib dönüb getmək istəyirdi ki, ayağının altında çuğul qarının meyitini gördü. Bildi ki, bunu atası göndərüb. İş daha atasına da məlumdu. Hürük saçlarını əlinə aldı, cəhənnəmə vasil olmuş çuğul qarıya lənətlər deyib, qaçmağa başladı. Ta ki, gəlib öz çadırına yetişdi, çox kefsiz bir tərəfdə oturub, ağlayırdı ki, Soltan Mahmud çuğul qarının gəlib çıxmadığını görüb, onun çadırına gəldi. Qızını görcək xəbər aldı:

– Qızım, hardaydın?

Leyli utandığından atasının üzünə baxa bilmədi, başını aşağı salıb yavaşca dedi:

– Mehriban ata, darıxdığım üçün seyrə çıxmışdım.

Soltan Mahmud geri qayıtdı, xidmətçilərə çadırları yığışdırıb şəhərə qayıtmalarını əmr elədi. Haman saat əmr yerinə yetirilib, Bağdada köçdülər.

O biri tərəfdən Salam şahzadə elçi göndərdi ki, Leylini apara. Soltan Mahmud razılıq verdi. Toy tədarükü başlandı. Şəhərin yetmiş yeddi yerindən məşşatə çağırdılar. Leylini geyindirib, yetmiş yeddi qələm zinət verdilər. Ocaqlar yandı, qazanlar asıldı. O günü fəqirən, səqirən hər kim vardı, toy məclisinə gəlmişdi. Hamı şadlıq keçirirdisə, amma Leylinin könlü açılmırdı, gözlərindən bahar buludu kimi yaş axırdı.

Bunlar kefdə, damaqda olsunlar, sənə kimdən deyim, Zeyddən. Zeyd özünü Məcnuna yetirib, onu əhvalatdan xəbərdar elədi. Məcnun dedi:

– Qardaş, al bu zənciri boynuma bağla, mənə Leyli olan imarətin

qabağına apar!

Zeyd zənciri Məcnunun boynuna salıb, Leyli olan imarətin qabağına gətirdi.

Məcnun dedi:

– Qardaş, sən çırtma vur oxu, mən oynayacam.

Zeyd çırtma vurub oxudu, Məcnun oynamağa başladı. Toy məclisinə toplanan qızlar, gəlinlər tamaşaya çıxdılar. Səs-küyə Leyli də çıxdı. Məcnun Leylini görən kimi, görək “Zarıncı” havası üstündə nə dedi:

*Gəl, sevgilim, halallaşaq, ayrılmaq,  
Dolansın boynuma ağ əllər indi.  
Nə xoş xına görüb, rəngi al çalır,  
Şümşad barmaqlarla ağ əllər indi!*

*Çərxi-fələk gör nə işlər qayırdı,  
Can sevgilim, səni məndən ayırdı,  
Yazıq canım eşq oduna qovurdu,  
Gəl, tut tüstüsünə, ağ əllər indi!*

*Məcnunu gör, əcəb lüt-üryan oldu,  
Bağrım başı yandı, ha büryan oldu,  
Od tutub cəsədim yanhayan oldu,  
Durubdu qəsdimə ağ əllər mənim.*

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, elə bir nalə-fəryad çəkdi ki, dağ-daş titrədi, elə bil ki, yayından ox ayrıldı.

Qızlar toy sədasını eşidib Leylinin başına yığılmışdılar. Leyli gördü ki, artıq Məcnundan əli üzüldü, onu Salam Şahzadəyə verirlər. Üzünü cərxi-fələyə tutub, görək “Yurd yeri” havası üstündə nə dedi:

*Çərxi-fələk, xanımanın dağılsın,  
Eylədin sinəmi yara sən indi!  
Bərbad olsun giribanın, dağılsın,  
Saldın məni sönməz nara sən indi!*

*Əzəl başdan əyri oldun Adəmə,  
Mədəd dedim, mən oturdum matəmə,  
Çərxi-fələk, zəhər qatdın badəmə,  
Kəsdin məni həzar para sən indi!*

*Leyli, qaldın nə bəd dillər içində,  
Mənə ağlar bülbül güllər içində,  
Rüsvay oldum ağır ellər içində,  
Əcəb oldum üzüqara mən indi!*

Leyli sözünü qurtarıb, ürəyi qəşş elədi, daş parçası kimi yerə sərildi. Qızlar onun üzünə müşk-ənbər səpib, ayıldıb öz otağına apardılar.

Toyun üçüncü gecəsi gəcavələr hazırlandı. Leylini Salam şahzadənin imarətinə köçürdülər. Elə ki, Leyli gəlin otağına daxil oldu, Salam şahzadə istədi buna yaxın dura, Leyli dedi:

– Şahzadə, mən indi səninem. Amma tələsmə, yeddi gün mənə möhlət ver ki, Məcnun yadımdan çıxsın.

Salam şahzadə bir söz demədi. Əlacı kəsilib razı oldu.

Bu yeddi günü Leyli gecə-gündüz ağlamaqla keçirtdi. O, ağlayıb ölüm istəyirdi. Başqası ilə ülfət eləmək ona cəza kimi gəlirdi. Onun gözyaşı yerdə qalmadı. Yeddi günün tamamında Salam şahzadənin ürəyi partlayıb öldü. Leyli həm şad oldu, həm məyus. Şad oldu ona görə ki, diləyi hasil olmuşdu, məyus oldu ona görə ki, Məcnunun intizarını çəkirdi.

Leyli bundan sonra ta buralarda dayanmayıb, ata mülkünə gəldi. Gördü ki, Məcnun boynunda zəncir bir ağaca bağlanıb. Leyli dedi:

– Ey mənim mehribanım, gəl, Leyliyəm.

Məcnun dedi:

– Sən Leyli deyilsən, Leyli mənim ürəyimdədi.

Leyli bu yerdə sözlə dediklərini “Paşaköşdü” havası üstündə sazla da dedi:

*Nə baxırsan məlul-məlul,  
Mən Leyliyəm, özgə deyləm,  
Aç gözünü, gerçəyi bil,  
Mən Leyliyəm, özgə deyləm.*

*Yanaqlarım nəm yeridi,  
İqbalımın kəm yeridi.  
Sənsiz dünya qəm yeridi –  
Mən Leyliyəm, özgə deyləm.*

*Leyliyəm, bağrım teylərəm,  
Dərdim divana söylərəm,  
Min kərə qəsəm eylərəm,  
Mən Leyliyəm, özgə deyləm.*

Məcnun cavabında aldı görək nə söylədi:

*Söylə görüm, nə Leylisən –  
Leyli mənim ürəyimdə.  
Sən o sevdiiyim deyilsən,  
Leyli mənim ürəyimdə!*

*Könlüm onun sirr yeridir,  
İşiq deyil, nur yeridir.  
Görünməyən bir pəridir,  
Leyli mənim ürəyimdə!*

*Məcnunam, dərviş olmuşam,  
Qəm-qübarda boğulmuşam.  
Mən öz Leylimi bulmuşam,  
Leyli mənim ürəyimdə!*

Belə deyəndə, Leyli ağlamağa başladı. Məcnun zəncirləri açıb qaçmağa üz qoydu. Leyli onun fərağına daha davam gətirə bilmədi, zar-

zar ağlayıb, üzükuyulu düşdü. Onu yerdən qaldıranda gördülər ki, canını Məcnuna tapşırıb. Onun ölmündən hamı qəmgin olub, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Anası gəlib qızı Leylinin üstə saç yoldu, fəğan edib ağlamağa başladı. Şəhər əhli kiçikdən böyüyə yas keçirib, bu nakam qızı dəfn elədilər.

Zeyd tab gətirə bilməyib, gözyaşını axıda-axıda çöllərə düşüb, Məcnunu axtarmaqda olsun, eşit Məcnundan.

Məcnun Leylidən ayrıldıktan sonra özünü bir dağın dibinə verib, qurşağacan torpağa girmişdi, başını da bir çuxura sallayıb, o qədər ağlamışdı ki, çuxur yarıyacan göz yaşı ilə dolmuşdu. Zeyd Məcnun binəvanı bu halda görüb dedi:

– Can qardaş, gözyaşı axıtmağın bicadı. Yazıq Leyli “Məcnun!” – deyə ömrünü sənə tapşırıb.

Məcnun Zeyddən bu xəbəri eşidən kimi elə nalə çəkdi ki, dağ-daş lərzəyə düşdü. Ağlaya-ağlaya qalxıb dedi:

– Qardaş, mənə qəbiristanlığa apar.

Zeyd Məcnunu qəbiristana gətirdi. Məcnun ağlaya-ağlaya, dizin-dizin sürünə-sürünə əllərini qəbrə tərəf uzadıb dedi:

– Mənsiz məzara gedibsen! Elə, vəfan bu imiş? Amma mən səndən ayrılmaram.

Sözünü qurtaran kimi üç dəfə “Leyli!” – deyib, üzükuyulu onun qəbrinin üstünə yıxıldı. Zeyd gəlib onu qaldırmaq istəyəndə gördü canını sevgilisinə tapşırıb, gözlərini həmişəlik yumub.

Zeyd bu iki aşiq-məşuq keçirdiyi günləri xatirinə salıb, Məcnunun başını dizinin üstünə aldı, bahar buludu kimi gözlərinin yaşını axıtmağa başladı. O biri tərəfdən şəhər əhli əhvalatı eşidib tökülüb gəldi, hamı bu nakam aşiq-məşuq üçün gözyaşı axıtdı, qara geydi.

Adamlar bu həsrətkeşlərin hər ikisini bir qəbirdə dəfn eləyib, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Onlar işıqlı dünyada qovuşmasalar da, cənnət öz qapılarını o dünyada onların üzünə açdı. Bu dünyanın dərdi-qəmindən, qovğalarından can qurtaran iki aşiq-məşuq o dünyada kama yetişdilər. Ustad aşiq “Mirzə dubeytisi” havası üstündə belə dedi:

*Gəl-gəl səndən xəbər alım,  
Süleymandan qalan dünya.  
Əzəlin gəl-gəl eyləyir,  
Axrın olur yalan, dünya.*

*De görüm, kimə talibsən?  
Dərsini kimdən alıbsan?  
Səksən yolla boşalıbsan,  
Doxsan yolla dolan, dünya.*

*Xəstə Qasım qalib naçar,  
Sirr sözünü kimə açar?  
Gələn qonar, qonan köçər,  
Kimdi səndə qalan, dünya?!*

*Dastan 2019-cu ildə ustad aşiq Altay Məmmədlinin  
dilindən yazıya alınıb.*



VAQIF

**U**stadlar dastana başlamazdan əvvəl ustadnamə deyər, vucudnamə deyər, biz də sizin qulluğunuza bir ustadnamə arz edləyək:

*Sıtq ilə tutginən Haqq ətəyindən,  
Aləmə imdadı ol eylər-eylər.  
Zərrəcə üstündə olsa nəzəri,  
Yerdən daş götürsən, ləl eylər-eylər.*

*Böhtan demə, böhtan tutar adamı,  
Qul deyib, bazarda satar adamı.  
Cəhənnəm odunнан betər adamı,  
Yandırır-yandırır, kül eylər-eylər.*

*Aqil insan deməz hər gördüyünü,  
Düşmənnən daldalar vay dərdiyini.  
Görməzsən nakəsin pay verdiyini,  
Versə də, töhnəti bol eylər-eylər.*

*Xəstə Qasım dedi sözü bu başdan,  
Əli nəzər saldı, su çıxdı daşdan.  
Məhəmməd kəlamı aldı Mehracdan,  
Sualsız cənnətə yol eylər-eylər.*

Ustadlar ustadnaməni bir deməzlər, iki deyərlər, biz də deyək iki olsun, düşmənin gözü tökülsün:

*Qafil könül, bu nə yoldu tutmusan,  
Sərf edirsən, nə kamaldı, dünyada?!  
Dövlətə qul olub, gül tək açılma,  
Çox sənin tək güllər soldu dünyada.*

*Kibridən qəlbində bərkitmə barı,  
Top dəyər, dağılar bürcü, hasarı.  
Yüz səni tək ahu gözən şahmarı  
Fələk kəməndinə saldı dünyada.*

*Guşimdə sırğadı, sinəmdə dağdı,  
Ağıllı unutmaz, neçə ki, sağdı.  
Dövlətdən qismətin beş arşın ağdı,  
Çəkdiyən qovğadı, qaldı dünyada.*

*Fələk bərəhm edib çox nizamları,  
Zülm ilə söndürüb yanan şamları,  
Hayıf, cavanların gül əndamları,  
Mara, mura qismət oldu dünyada!*

*Yığılar məxluqat, qurular məhşər,  
Boynlarda kəfən, əllərdə dəftər,  
Onda vay halına, yazıq Ələsgər,  
Özün getdin, sözün qaldı dünyada!*

Ustadlar ustadnaməni iki deməzlər, üç deyərlər, biz də deyək üç olsun, düşmənlərin ömrü puç olsun:

*Dil aç, telli sazım, Şirvan elindən,  
Gəl gedək, Qazağa bir salam verək!  
Vaqıfla bir yerdə Cıdır düzündən,  
Gözəl Qarabağa bir salam verək.*

*Göyəzən dağının gözək zirvəsin,  
Pambıqlı çöllərin çarpaz cərgəsin.  
Açaq söz mətahın, şeir süfrəsin,  
Hər elə, oymağa bir salam verək.*

*Ötək pərdə-pərdə, verək səs-səsə,  
Ürək şad olarmı, deyib-gülməsə.  
Vurğun gəzən yeri bizə kim desə,  
Əhməd, o torpağa bir salam verək.*

Qulluğunuza ərz eləyək, Qazax mahalının Salahlı kəndində Mehdi kişidən. Mehdi kişinin oğul-uşaq sarıdan korluğu yox idi. Dolanışığı da pis keçmirdi. Allah heç kimə pis gün göstərməsin. Mehdi kişinin külfəti içərisində Pənah adında bir oğlu var idi. Onu hamıdan çox istəyərdi. Çünki Pənahın oturuşu-duruşu, ağıl-kamalı ta uşaqlıqdan Mehdi kişinin daha çox xoşuna gəlmişdi. Odu ki, onu elm sahibi eləmək istəyirdi. Çox götür-qoydan sonra onu o zamanların məşhur mirzəsi Şəfi Əfəndinin yanında elm öyrənməyə qoydu. Pənah bir dizə on il Şəfi Əfəndinin yanında elm öyrəndi. Bütün elmləri, deyərlər, sinədəftər elədi, hələ bu azmış kimi, ərəbi, farsı da mükəmməl öyrəndi.

Pənahın uşaqlıqdan yaxşı aşılıq, şairlik təbi var idi. Odur ki, Pənah uşaqlıqdan aşıq məclisinə gedər, saz çalmağı, söz deməyi, məclis aparmağı öyrənərdi. Bəli, əzizlərim, günlər aylara keçdi, aylar illərə keçdi, Mehdi kişi dünyadan köçdü. O gündən ailənin bütün qayğısı, yükü Pənahın üzərinə düşdü. Pənah çətinliklə də olsa, birtəhər ailəni dolandırır.

Günlərin bir günündə məclislərin birində Pənah Vəli xanın aşığılarnın məclisdə qabaqlaşdı. İş o yerə gəldi ki, aşığılarnan deyişməli oldu. Vəli xanın aşığılarnın hamısını bir-bir bağladı. Pənaha qəzəblənən aşığılar ondan Vəli xana möhkəm şikayət elədilər. Vəli xan sorğu-sualsız Pənahın ölüm hökmünü verdi. İstəyənlər, sevənlər xəbəri gecəynən Pənaha çatdırdılar.

Pənah gecəykən kəndi, mahalı tərk elədi. Üz tutdu Tərtəbasara, Quruçayda məskunlaşdı. O gündən deyirlər ki, orda mollaxanada dərs verməyə başladı. Yaxşı dərs verdiyindən bütün valideynlər övladını Pənahın yanına qoyardı. Az bir zamanda Molla Pənah Vəqif adınan şöhrət qazandı.

Daha sonra burdan köçüb Pənahabada (Şuşa şəhərinə) pənah gətirdi. Burda da yenə mollaxanada dərs deyirdi. Dərstdən qalan vaxtları da

təbiətin gəzməli, görməli yerlərini seyrə çıxar, güllərə, çiçəklərə tamaşa eləyər, şeir qoşardı.

Sizə deyim, Qarabağ xanı İbrahim xandan. İbrahim xan Cıdır düzünə seyrə çıxmışdı. Bu o zaman idi ki, Pənah da həməən gün Cıdır düzünə seyrə çıxmışdı, güllərə, çiçəklərə tamaşa eləyirdi. Pənahın belə güllərə, çiçəklərə tamaşa eləməsi İbrahim xanın gözündən yayınmadı. Dedi:

– Vəzir, o kimdi, güllərə, çiçəklərə belə həsrətliknən tamaşa eləyir?

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, Vaqif adında bir şairdi. Qazaxdan köçüb gəlib.

Vaqifin şair olduğunu eşidəndə İbrahim xan onnan görüşmək arzusunu bildirdi.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, o, doğrudan da yaxşı şairdi. Deyirlər, şairlikdə onunku vergidi. Dediylə sözlər sinədən bədahətən gəlir. Çox elmlə, həlimli adamdı, kamil insandı. Hələ eldə-obada belə bir söz də yayılıb ki, “hər oxuyan Molla Pənah olmaz”.

İbrahim xan buna çox təəccübləndi. Vaqifnən görüşmək istədi.

İndi sizə deyim Vaqifdən. Vaqif çölü-çəmənə gəzərkən gördü ki, güllərin, çiçəklərin arasında bir gözəl qız bənövşədən dəstə bağlayıb sinəsinə sancıb. Bunu görən Vaqifin ilhamı cuşa gəldi. Sazı sinəsinə basdı, burda bir “Köhnə Naxçıvanı” havası üstündə nə dedi, biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Bir üzü gül rəngi lala, zülfü tər,  
Gəşdə çıxıb dərər təzə bənövşə.  
Dəstə-dəstə sancıb buxaq altına,  
Yaraşıbdır o şahbaza bənövşə.*

*Cismi mərmər, həlqə zülfləri qara,  
Onu görən məcnun olur – avara,  
Hörüb saçlarını, salıb qatara,  
Düzüb telə, həm qotaza bənövşə.*

*Yaşı on səkkizə yenicə yetmiş,  
Gözəllikdə tamam xəlqi mat etmiş,*

*Gəştə çıxmış – yar gəldiyin eşitmiş,  
Dalğa salıb bir avaza bənövşə.*

*Köksün açıb, ağ qolların çırməsın,  
Elə gəlsin, onu rəqib görməsın.  
Əğyar ilə çıxıb seyrə, dərməsın,  
Layiq olmaz anlamaza bənövşə.*

*Sən sallanıb qabağımdan gedəndə,  
Hərgiz qalmaz səbri-ixtiyar məndə.  
Vaqif zülflərini tərif edəndə,  
Gərəkdir ki, əvvəl yazı: bənövşə.*

Bəli, əzizlərim! Vaqifin bu sözündən, sazından deyirlər ki, qızın çox xoşu gəldi. Dedi:

– İlahi, nə gözəl oxuyur, nə gözəl söz deyir.

Qız burda qalsın, sizə xəbər verim İbrahim xandan. İbrahim xan barigahına gəldi, taxta çıxıb əmr elədi. Dedi:

– Vaqifi mənim hüzuruma gətirin.

Bəli, əmrə müntəzir Vaqifi gətirdilər. İçəri daxil olub, dedi:

– Salam əleyküm.

– Və əleyküm salam.

– Bizim üçün nə buyruq?

– Nə üçün Qazax kimi bir mahalı qoyub bizim elə köçmüşən?

– Xan sağ olsun, Allahdan gizli olmayanı bəndəsindən nə gizlədim.

Vəli xanın zülmündən qurtulub sizə pənah gətirmişəm.

İbrahim xan dedi:

– Ohooo, Vəli xan mənim qardaşlığımdı, daha denən, yağışdan çıxıb yağmura düşmüşən ki.

Vaqif dedi:

– Xan sağ olsun, fərman sahibi sizsiniz. Necə istəyərsiniz, elə də edərsiniz. Mən sizə pənah gətirmişəm.

Oydu ki, İbrahim xan işi başa düşdü. Gördü ki, pənah gətirən adama kömək etmək lazımdı. Dedi:

– Vaqif, o sazını çıxart, gözəl sözlərdən oxu, xoşuma gəlsə, sana ənəmim var.

Bəli, əzizlərim, Vaqif sazını götürüb kökləməkdə olsun, sən demə, qapının arasından İbrahim xanın bacısı Sənəm xanım bunların söhbətinə qulaq asırmış. Sənəm xanım baxanda görüb öz-özünə dedi:

– İlahi pərvərdigar qəddi-qaməti, camal-kamalı Vaqifə verib. Necə də yaraşıqlı adamdı. Mən elə axtardığımı tapmışam.

Bir könüldən min könülə aşiq oldu. Özünü qapının arasından ona göstərdi də çəkildi.

Vaqif belə baxanda Sənəm xanımı gördü. Düşündü ki, Allah-təala elə bil bütün gözəlliyi Sənəm xanımda bərqərar eləyib. Yemə, içmə, elə bunun gözəlliyinə tamaşa elə. Gəl məni gör, dərdimdən öl. Can alan, incə miyan, gözəlliyi günə güzgü tutur. Vaqif bir könüldən, min könülə aşiq oldu Sənəm xanıma. Sinəsi cuşa gəldi, şair adam idi, dedi:

– Xan sağ olsun, icazə olarsa, elə sinəmə gələnə deyim.

Götürüb burda bir “İncəgülü” havası üstündə görək Sənəm xanımın gözəlliyini necə vəsf eləyir, biz deyək, sizə can sağlığı:

*Dəhanın sədəfdi, dişlərin inci,  
Sanasan ağızın püstədir, ay qız!  
Xumar gözlərini görənnən bəri,  
Dərdə düşüb, canım xəstədir, ay qız!*

*Sərasər əndamın təzə qar kimi,  
Zülfün gərdanında şahimar kimi,  
Rəngi bəyaz, özü xırda nar kimi,  
Qoynundakı əcəb nəsdədir, ay qız!*

*Niqab çəkib məndən yaşınma, zalım,  
Pərişan olubdur mənim əhvalım.  
Əqlü-huşum mənim, fikri-xəyalım,  
Şux gözdə, qəmzədə bəstədir, ay qız!*

*Camalın Günəşdi, qəmərdir üzün,  
Şəkərdi söhbətin, şirindir sözün,*

*Yağıdı müjganın, cadudur gözün,  
Cəllad kimi qəmzən qəsdədir, ay qız!*

*Vaqifəm, mən Məcnun, sən mənim Leylim,  
Baxdıqca gözümünən tökürəm seylim,  
Mən sənə mayiləm, səndədi meylim,  
Demə səndən qeyri kəsdədir, ay qız!*

Söz tamama yetdi. Vaqifin çalib-oxuması İbrahim xanın çox xoşuna gəldi. Ancaq bacısı Sənəm xanımın qapının arxasından baxdığından xəbəri yox idi. O, qapının arasından əlini köksünün üstünə qoyub, razılığını bildirdi. İbrahim xan dedi:

– Vaqif, çox sağ ol. Bu, çox xoşuma gəldi. İndi mən bilmək istəyirəm, sən bu sözü bədahətən burdamı dedin, yoxsa əvvəl yazdığın sözlərdəndi.

Cavabında Vaqif dedi:

– Bədahətən gəldi, dedim.

İbrahim xan əlavə etdi:

– İndi mənə elə bir söz oxumalısan ki, aşiq-məşuq uzaqdan bir-birinə baxır, həsrətdilər, görüşə bilmirlər. Bu məqama bir söz deyə bilərsənmi?

Dedi:

– Xan sağ olsun, qulaq as. Götürdü burda bir “Hüseyni” havası üstündə necə dedi, biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Əyər yarsan, gəl sarmaşaq qol-boyun,  
Durub uzaqlardan baxmağın nədir?  
Yar deyilsən, çək ayağını, gendə dur,  
Canımı odlara yaxmağın nədir?*

*Eşqin sevdasına heç kəs pis deməz,  
Məhəbbət yolundan ayaq kəs deməz,  
Göz görməsə, dəli könül istəməz,  
Bəzənib qarşıma çıxmağın nədir?*

*Vaqifin bağrını qana döndərdin,  
Seyraqubu üstümüzə endərdin.  
Mana bir gizli nişanə göndərdin,  
Aşkara başıma qaxmağın nədir?*

Vaqifin oxuması, çalması İbrahim xanın çox xoşuna gəldi. Deyirlər ki, bundan sonra ona yaxşı ənam verdi, öz sarayının yaxınlığında yaşaması üçün bir ev bağışladı. Vaqif həməən gündən İbrahim xanın bağışladığı o evdə yaşamağa başladı. Ancaq Sənəm xanımın eşqindən dəli-divanə olmuşdu. Əlacı kəsildi. Sənəm xanıma elçi göndərdi.

İbrahim xan gəlişin səbəbini soruşanda, elçilər dedi:

– Xan sağ olsun, bizi Vaqif bacın Sənəm xanım üçün elçi göndəribdi.

İbrahim xan qəzəbləndi:

– Bu nə cəsərət? Vaqifə deyir ki, bir də belə sözü ağzına almasın! Bu fikiri başından çıxartsın! Yoxsa, bizə pənah gətirməsinə baxmayaraq, onun boynunu vurduraram.

Elçilər kor-peşman geri qayıtdılar. Gəlib əhvalatı olduğu kimi Vaqifə söylədilər. O, əlbəttə ki, bu xəbərdən çox pis oldu.

Vaqif ömrünü-gününü qəm-qüssə içində keçirməkdə olsun, sizə deyim İbrahim xanın çobanlarından. İbrahim xanın sürüsünü qoruyan itlərdən biri xəstələnmişdi. Çoban itin boğazına bir zincir salıb İbrahim xanın yanına gətirdi. Dedi:

– Xan, itim xəstələnib, mənə bir az pul ver, aparım pitik yazdırım.

Bunu görən İbrahim xan qəzəbləndi:

– Ləvənd oğlu ləvənd, heç itə də dua yazdırarlar? İtil gözümlün qabağından.

Çoban kor-peşiman arxaca qayıtdı. Öz ağlınan, nolacaq, bir yekə erkək kəsdi, cəmdəyi atın belinə qoyub düz gətirdi Vaqifin yanına. Dedi:

– Molla, səndən bir ricam var, itim xəstələnib, ona bir dua yazarsan.

Vaqif bir itə baxdı, bir ətə baxdı, bir çobana baxdı, ürəyində fikirləşdi ki, itə dua yazmaq olmaz, ancaq çobanın qəlbini qırmaq da insafdan deyil. Bir kağız-qələm götürüb cızma-qara elədi. Ərəb dilində nəsə yazdı, altına da bir bayatı yazıb verdi çobana. Dedi:

– Apararsan bir göy parçaya bükərsən, hər tərəfini tikərsən itin

boğazınnan asarsan, çox çəkməz sağalar.

Çoban sevincək arxaca qayıtdı. Vaqif necə demişdi, elə də elədi. Gətirdi bir göy parçaya bükdü, hər tərəfini də tikib itin boğazından asdı. Qismətdən, iki gün keçməmiş it sağaldı. Çoban sevincindən yerə-göyə sığmırdı.

Sizə deyim İbrahim xandan. İbrahim xan öz başının dəstəsinə ova çıxmışdı. Ovdan qayıdanda güzarını arxadan saldı. Xanın gəlişini görən çoban çox sevindi. Bir yekə erkək kəsdi, gələnlərə kabab bişirdi, məclis qurdu. Yedilər-içdilər.

Xan durub sürəyə baş çəkməyə çıxdı. Baxıb gördü ki, itlərdən birinin boğazından nəsə asılıb. Dedi:

– Çoban, o itin boğazından asılan nədi?

Çoban cavab verdi:

– Xan sağ olsun, o xəstələnən itimdi. Gətirdim sizin yanınıza, siz də mənə təhər-töhmət etdiniz. Bir erkək kəsib apardım mollaya verdim, dua yazdı, itim də sağaldı.

İbrahim xan qəzəbləndi, ancaq özünü o yerə qoymadı. Dedi:

– Çoban aç o duanı, ver vəzirə oxusun.

Çoban duanı açıb vəzirə verdi, baxdı ki, ərəb dilində cızma-qara olunub, altından da bir bayatı yazılıb. Bayatını oxuyanda uğunub getdi. İbrahim xan dedi:

– Vəzir ucadan oxu görək nə yazılıb.

Dedi:

– Xan sağ olsun, biabırçılıqdı, al özün oxu.

İbrahim xan baxanda gördü ki, doğrudan da pis söz yazılıb. Özünü o yerə qoymayıb, dedi:

– Çoban, bu duanı hansı molla yazıb?

Dedi:

– Xan sağ olsun, o siz ev bağışladığınız molla yazıb.

İbrahim xan özlüyündə bildi ki, duanı yazan Vaqifdi. Səfərdən bari-gaha qayıdan kimi qırmızı geyinib taxta çıxdı. Vaqifi gətirdi hüzuruna. Vaqif gəldi. Kağızı göstərdi İbrahim xan ki, bunu sənmi yazıbsan?

Vaqif dedi:

– Xan sağ olsun, bəli, mən yazmışam.

Xan qəzəblənib:

– Cəllad, vurun bunun boynunu!

Cəlladlar tökülüşdülər, Vaqifi tutub dar ağacının dibindəki kötüyün yanına gətirdilər. Vaqif baxıb gördü ki, xan qəzəblənib, qurtuluş yolu yoxdu, dedi:

– Xan sağ olsun, sinəmə üç xanə söz gəlib icazə olarsa onu deyim, yenə əmr sahibisiniz.

İbrahim xan dedi:

– Buyur, sözünü de.

Vaqif:

– Xan sağ olsun, siz bilirsiniz ki, mən sözümü saznan deyirəm. İcazə verin, mənim sazımı gətirsinlər.

Vaqifin sazını gətirdilər. O, sazı sinəsinə basdı, burda “Dərvişi” havası üstündə buna nə dedi, biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Yüz iyirmi dörd min nəbilər keçdi,  
Kim getdi dünyadan dərdi-vərəmsiz.  
Hanı Nuşiravan, taxtı Süleyman,  
Dövrən belə keçdi, Cəmşidi-cəmsiz.*

*Çox güvənmə qızılı var, pulum var,  
Puç dünyada ulusum var, elim var,  
Heç demirsən ayrılıq var, ölüm var,  
Neçə min söhbətlər qalıbdı dəmsiz.*

*Mətləbim diləram Şahı Heydərdən,  
Muradım istəram Haqq peyğəmbərdən.  
Biçarə Vaqifi salma nəzərdən,  
Qul xatasız olmaz, ağa kərəmsiz.*

Bu sözlərdən İbrahim xanın ürəyi yumşaldı, Vaqifi azad elədi. Dedi:

– Səni öldürmürəm, get, bir də belə iş görmə.

Oydu ki, sevincək Vaqif alaçığına gəldi. Bir neçə gün burda yaşadı. Gözü-könlü Sənəm xanımın yanında idi. Onun eşqindən xəstələnib,

yorğan-döşəyə düşdü. Loğmanlar, bilicilər yığıldılar ki, Vaqifin dərdinə əlac eləsinlər. Axır dedilər, sənin xəstəliyin eşq-məhəbbət xəstəliyidi. Gününü xoş keçirməlisən, gəzməlisən, deməlisən, gülməlisən ki, bu xəstəlikdən qurtulasan.

Vaqif burda xəstə qalmaqda olsun, eşidin Sənəm xanımdan. Payızın əvvəl ayıydı deyərlər, Sənəm xanım bağa seyrə çıxmışdı. Gördü ki, şaftalılar xırda-xırda dəyir, yarı dəymiş, yarı kal. Öz-özünə dedi ki, gəl bundan ikisini də, iki kəniznən Vaqifə göndər. Bəlkə, dərdinə əlac oldu.

İki şaftalı dərib iki kəniznən Vaqifə göndərdi. O da kənizləri çox böyük hörmətnən qarşıladı. Əlbəttə, Sənəm xanım göndərmişdi, elə də olmalıydı. Baxdı ki, iki şaftalı var xonçada, Sənəm xanım ənam göndərib. Dedi, el var, adət var, bəs, Sənəm xanımın xonçasını boşmu qaytaraq. Anasına səsləndi:

– Mehriban ana! Sənəm xanım bizə iki ləbi şirin göndərib. Onun əvəzində biz ona nə göndərək?

Anası dedi:

– Oğul, gözümün qarası, Sənəm xanım iki ləbi şirin göndərib, sən nə göndərsən, onun göndərdiyindən üstün olacaq.

Vaqif dedi:

– Anacan, bu sözlərin mənim bağrımı qan elədi. Kaş bu sözləri deməyəydin.

Anası dedi:

– Ay oğul, niyə?

Vaqif dedi:

– Anacan, zəhmət olmasa, mənim sazımı gətir, sazımnən-sözümənən nə göndərmək lazımdı, onu deyəcəm.

Vaqif alır burda “Mixəyi” havası üstündə nə deyir, anası nə eşidir:

*İki dənə acab Xosrovi-şahi,  
Lütf eyləyib, ləbi şirin göndərmiş.  
Gözəllik bağında meyvə yetirmiş,  
Onun bizə xoş nübarın göndərmiş.*

– Anacan, Sənəm xanım bağ bəsləyib, zəhmət çəkib, özü nübar

eləməmiş bizə iki ləbi şirin göndərmiş, o nə sözdür ki, deyirsən hər nə göndərsən ondan üstün olacaq.

Anası dedi:

– Ay oğul, gözümün qarası, ayə, nə yaman da şəftəliydi, bir üzü kal, bir üzü dəymiş. İstədim ki ağzıma alam, az qaldı dişimi qoparda. Ondan ötrü özünü niyə həlak eləyirsən?

Vaqif dedi:

– Anacan, bu sözlərin bağrımı qan elədi. Qulaq as:

*Evi abad o ləbləri nabatın,  
Candır təlafisi bu iltifatın.  
Bilir ki, bilirəm qədrin sovqatın,  
Bərəkallah, tapmış yerin, göndərmiş.*

*Gedin deyin o ləbləri yəmənə,  
Buxağı büllura, sədri səmənə,  
Eləcə şad oldu, sanasan, mənə  
Yer üzünün simuzərin göndərmiş.*

Üzünü anasına tutub, Vaqif dedi:

– Anacan, yaxşı fikirləş, nə göndərmək lazımdı?

Anası dedi:

– A bala, burdan anrısı sənlikdi. Nə göndərmək istəyirsən özün bilərsən.

Dedi:

– Anacan, onda mən deyəni gərək onun xonçasına qoyasan.

Anası dedi:

– Nə deyirsən, elə də edək.

Vaqif dedi:

– Onda qulaq as:

*Allaha şükür olsun, o mələkzada,  
Adam bilib, bizi salıbdır yada.  
Şəfqəti var bizə həddən ziyada,  
Hələ indi müxtəsrin göndərmiş.*

*Yarəb, ola, o canana kim demiş,  
Filani xəstədir, meyvə istəmiş,  
O ki, bizə meyvə ənam eyləmiş,  
Vaqif ona peşkəş sərini göndərmiş.*

Üzünü bir daha anasına tutub, Vaqif dedi:

– Anacan, bir bıçaq gətir, mənim boynumu kəs, Sənəm xanımın xonçasına qoy. Bundan böyük töhfə olma bilməz.

Anası dedi:

– A bala, ay oğul, nə qannan-qadadan danışırısan? Bu yazdığın sözlərdən gözəl töhfə varmı?

Vaqif baxdı ki, anası çox doğru deyir. Bir kağız-qələm götürdü, düzüb-qoşduğu sözləri olduğu kimi yazıb qoydu xonçaya, kənizləri çox mehribanlıqla yola saldı.

İndi sizə deyim, İbrahim xandan. İbrahim xan, mahalın, elin camaatından, vəziyyətindən halı olmaqdan ötrü gəzməyə çıxmışdı. Bir də baxdı ki, Sənəm xanımın kənizləri budur, gəlir. Dedi:

– Vəzir, soruş gör, bu kənizlər hardan gəlir.

Vəzir soruşanda, kənizlər qorxusundan məsələni olduğu kimi açıb dedilər İbrahim xana. İbrahim xan qəzəbləndi. Xonçanın üstündən dəsmalı götürəndə gördü içində bir kağız var. Oxudu, çox qəzəbləndi. Tez barığahə qayıtdı, qırmızı geyinib taxta çıxdı. Dedi:

– Vaqifi gətirin, onu boynundan asdıracam.

Vəzir baxdı ki, xan çox qəzəblənib, – dedi:

– Xan sağ olsun, indi çox qəzəblisiniz, qoy bir az hirsiniz soyusun, sonra Vaqifin cəzasını verərsiniz.

– Vəzir, mən əmr eləmişəm.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, bu işdə ki, Vaqif günahkar deyil, burda birinci günahkar bacınız Sənəm xanımdı. Gərək onda birinci Sənəm xanıma, sonra Vaqifi cəzalandırasınız.

– Vəzir, sən dəli olmusan? Mənim gözümün ağı-qarası bircə bacım var, mən onu necə öldürtdürüm, – dedi.

Vəzir:

– Xan sağ olsun, siz bacınızı çox istədiyiniz kimi, el-mahal da Vaqifi çox istəyir. Gərək onda onun sevgisinə hörmət eləyib, bacınızı Vaqifə verəsiniz.

– Vəzir, sən dəli olmusan, nədi? Mən bacımı məyər yerdən tapmışam, onu hər yoldan keçənə verim?

– Xan, qəzəblənməyin. Varlıya, karlıya, xana, padşaha hamı qızını verə bilər. İyid adam odur ki, özündən aşağı adama versin qızını. Onu öz bərabərinə qaldırsın.

Bu söz xanın xoşuna gəldi, dedi:

– Vəzir onda bir şərtim var. Mənim qardaşım Rəhim xanı, bilirsən ki, biz öyləndirə, onu yola gətirə bilmirik. Vaqif onu yola gətirsin. Ona bir qız nişan versin, elçiliyini də özü eləsin. O zaman Sənəm xanımı verərəm Vaqifə. Bunu bacarmasa əmrim qüvvədədi.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, mənə elə gəlir ki, Vaqif bunu bacarar.

Vaqifi xanın hüsuruna gətirdilər. O, kağızı göstərdi, dedi:

– Bunu sən yazıbsan?

Vaqif artıq vəziyyəti başa düşüb, dedi:

– Xan sağ olsun, bəli, mən yazmışam.

İbrahim xan dedi:

– Sən başından yekə işlər görürsən. Ayağını yorğanına görə uzatmırsan. Sən mənim bacımı istəyirsən?

Vaqif dedi:

– Xan sağ olsun, sevgi böyüklüyə, kiçikliyə baxmır. Mən sizin bacınız Sənəm xanımı ürəkdən sevirəm.

İbrahim xan:

– Vaqif, sən ölüm hökmünü vermişdim, vəzir qanının arasına girdi. Bir şərtim var. Qardaşım Rəhim xanı tanıyırsan. Onu yola gətirib, bir qız nişan verməlisən, elçiliyini də özün eləməlisən. Onda Sənəm xanımı sənə verəcəm. Əyər bunu bacarmasan, baxtından küs.

Vaqif:

– Xan sağ olsun, o mənim boynuma.

Sən demə, İbrahim xannan Vaqifin danışığını Rəhim xan qapının

arxasından eşidirmiş. Qapını açıb, içəri yeridi, dedi:

– Vaqif, sən nə boyda yükün altına girdiyindən xəbərin varmı? Sən mənim ürəyimə yatan, könümə yatan gözəli hardan tapacaqsan? Bu boyda eldə-obada hələ mənim bəyəndiyim bir qız olmayıb. Sən hardan tapacaqsan elə bir gözəli ki, mənim ad-sanıma layiq olsun, mənim sarayımda oturub-durmağa layiq olsun.

Bunu belə görən Vaqif dedi:

– Xan, icazə verin orasını saznan deyim.

Bəli, Vaqif sazını sinəsinə basdı burda, “Qarabağ qaytağı” havası üstündə, buna “Zil qaytağı” da deyirlər, nə dedi biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Bulud zülflü, ay qabaqlı gözəlin,  
Duruban başına dolanmaq gərək.  
Bir evdə ki, belə gözəl olmaya,  
O ev bərbad olub talanmaq gərək.*

*Əndamı ağ gərək, sinəsi mərmər,  
Siyah zülfü qamətinə bərabər.  
Qoynu içi tamam müşklə ənbər,  
Basdığı torpağı yalamaq gərək.*

Xan dedi:

– Vaqif, o gözəlin evə-eşiyə xeyri nədi, onu da deyə bilərsənmi?

– Xan sağ olsun, qulaq as onu da deyim:

*Sərxoş durub sarayından baxanda,  
Ağ gərdana həmayıllar taxanda,  
Qaşa vəsmə, gözə sürmə yaxanda,  
Canım eşq oduna qalanmaq gərək.*

Rəhim xan:

– Vaqif, düzdü. Birdən də ki, o gözəl tapılmadı. Yenə mən həmdəmsiz, subay yaşadım, bəs, ona sözün nədi?

– Xan sağ olsun, darıxma, onu da deyim. Qulaq as:

*Vaqif, sənin işin müdam ah olsun,  
Seryaqubun ömrü qoy kütah olsun.  
Həmdəmsiz kimsənə istər şah olsun,  
Gədədi o şəxslər, dilənmək gərək.*

Rəhim xan dedi:

– Vaqif, deyəsən, məni təhqir elədin, bu, bir az ağır oldu, haaa.

– Xan sağ olsun, daşı ətəyinizdən tökün, subaylıq bəsdı, evlənməlisiniz.

– Yaxşı, o gözəlin yerini-yurdunu, mahalını da deyə bilərsənmi, o gözəl hardadı?

Vaqif bunu gözləyirmiş kimi, dedi, onda qulaq asın, onu da deyim. Aldı görək, “Ovşarı” havası üstündə nə dedi:

*Açıq başda əgər olsa bir dilbər,  
Onda bu nişanlar müəyyən gərək:  
Əndamı ayinə, qəddi mötədil,  
Siyah zülfü qamətinə tən gərək.*

*Yanağı laleyi-baharı kimi,  
Ləbləri yaqutun kənarı kimi,  
Bir danə nasüftə mirvari kimi,  
Başdan ayağadək ağ bədən gərək.*

*Əl-ayağı qaidədə, disturda,  
Saqi fərbəh, topuqları çuxurda,  
Bir qat ət içində, sümüyü xırda,  
Ağzı-burnu nazik, üzü gen gərək.*

*Tovuz kimi cılvalənə hər səhər,  
Qamətinə gülab səpə sərbəsər,  
Dindirəndə verə ürəkdən xəbər,  
İşarət anlayıb, dərdbilən gərək.*

*Vaqif deyər, bir can gərək can üçün,  
Nədir çox çalışmaq bu cahan üçün,  
Bir gözəl almağa bizim xan üçün,  
Vali qulluğunda ərz edən gərək.*

İbrahim xan xəbər aldı:

– Vaqif o hansı xandı?

Vaqif dedi:

– Elə sizin dostunuz Vəli xandı. Dediym gözəl də onun bacısı Şeyda xanımdı. Gözəllikdə Gürcüstan mahalında misli-bərabəri yoxdu. Özünüz bilirsiniz ki, mən də Vəli xandan qaçıram. Odu ki, oraya elçiliyə gedə bilmərəm. Yaxşısı budur, siz elə cəlladlara əmr eləyin, gəlsinlər mənim boynumu vursunlar.

İbrahim xan:

– Vaqif, sən heç narahat olma. Mən Vəli xana bir namə yazaram, sizi də qoşuna sərdar təyin eləyəcəm. Təki o dediyiniz Şeyda xanımı gedib gətirəsiniz.

İşin bu yerində vəzir irəli yeridi, dedi:

– Xan, izin-icazə olarsa, mənim bir neçə kəlmə sözüm var.

İbrahim xan dedi:

– Vəzir, buyur nə demək istəyirsən?

– Xan sağ olsun, deməkdə məqsədim odur ki, Sənəm xanımın kəbinini Vaqifə kəsdirsəniz, bir yaxşılıq eləmiş olarsınız. Həm də ki, Vaqifin geri yanda gözü qalmaz.

Oydu ki, bir molla çağırdılar, o, Sənəm xanımın kəbinini Vaqifə kəsdi. Vaqif də minnətdarlıq elədi:

– İndi ki Sənəm xanımın kəbinini mənə kəsdiniz, biz də yol üstündəyik, ona bir neçə kəlmə sözüm və tapşırığım var, izin-icazə olarsa, onu deyim.

Vaqif Sənəm xanımın dərgahına gəldi. Sənəm çox böyük məhəbbətən, eşqən Vaqifi qarşıladı, ona yer göstərdi. Nə olacaq, Sənəm xanımın gözəlliyinə Vaqif hələ indiki qədər yaxından tamaşa eləyə bilməmişdi. Gördü, ilahi, Sənəm xanımın bugünkü görünüşü də başqa bir görünüşdü. Görək burda Sənəmin bu gözəlliyini “Vaqif gözəlləməsi”

üstündə necə vəsf elədi:

*Ey Kəbəm, Kərbəlam, Məkkəm, Mədinəm,  
Bir zaman kuyində ziyarətimdir.  
Qiblə deyib, qaşlarına baş əymək,  
Gecə-gündüz mənim ibadətimdir.*

Vaqifin bu oxumasından Sənəm xanım bir az incidi, dedi:

– Ey Vaqif, mənim qaşlarım nədi ki, sən onu Məkkəyə, Kərbəlaya bənzədirsən? Axı, bu olarmı, özün də din əhlisiniz.

Vaqif cavabında, – Sənəm xanım, o mənim təqsim, günahım deyil, – dedi:

*Hər nə desəm, sən incimə sözümdən,  
Sərxoşunam, yox xəbərim özümdən,  
Şux qamətin yayınanda gözümdən,  
Sanasan ki, həsrü-qiyamətimdir.*

Sənəm xanım yenə narazı qaldı:

– Vaqif sən harda başı bir şallı görürsən, o tərəfə meyillənirsən. Xəbərim də var ki, səfər üstəsiniz. Mən hardan bilim ki, sən gedib, necə məni tərif elədiyin kimi, indi də başqa bir yerdə bir gözələ tərif demə-yəcəksən?

Onun bu sözlərindən sonra Vaqif sazı sinəsinə basıb, onda qulaq as, dedi:

*Bağlamışam din-imanı zülfünə,  
Mənim kimi heyran hanı zülfünə?!  
Tapşırıb gedirəm canı zülfünə,  
Yaxşı saxla, səndə əmanətimdir.*

Sənəm xanım dedi:

– Vaqif, o canı ki mənə əmanət elədin, sən gələne qədər sədaqətnən sənin məhəbbətini əziz tutacağam.

Götürüb sözün sonrakı xanəsində görək Vaqif nə deyir:

*Sənsən mənim ayım, günüm, hilalım,  
Dövlətim, iqbalım, canım, cəlalım,  
Gözəl üzün daim fikri-xəyalım,  
Sözün dildə şirin hekayətimdir.*

*Sonalar xəcildi siyah telindən,  
Tutilər lal olur şirin dilindən,  
Şikəstə Vaqifəm, sənin əlindən,  
Hər kimi ki, görsəm, şikayətimdir.*

Söz tamama yetdi, aşiq-məşuq bir birinə sarıldılar. O gecə yatmadılar, dedilər, güldülər, söhbətləşdilər. Sabah açıldı, üzünüzə xeyirli sabahlar açılsın. Vaqif getməliydi, Sənəm xanım Vaqifə uğur dilədi. Vaqif də mehribanlıqnan Sənəm xanımnı sağollaşıb İbrahim xanın otağına gəldi. Artıq qoşun hazır idi. İbrahim xan bir kağız yazıb verdi Vaqifə ki, bunu Vəli xana verərsən. Özünü də qoşuna sərdar təyin elədi.

Vaqif qoşunla birlikdə yola düşdü. Rəhim xan da bunlarla birlikdə. Vaqif dostu Vidadiynən görüşmək üçün qoşunun yolunu Gülüstan mahalından saldı. Qoşun gəldi Gülüstan mahalının kənarında (indiki Goranboyda) dayandı. Çadırlar quruldu.

Qoşun dincəlməkdə olsun, Vaqif Rəhim xandan icazə alıb, dostu Vidadinin görüşünə getdi. Uzun zaman idi bir-birilərini görmürdülər. Görüşdülər, bir-birindən əhvalı-pürsən oldular. Vidadi Vaqifin gəlişindən çox şad oldu. Vaqif baxdı ki, Vidadi saralıb, solub. Soruşdu ki, ey Vidadi nədən belə qəmginsən, nədən belə saralıb solubsan. Vidadi:

– Vaqif, bu sarayların zülmünü, zillətini sən bilməzsən. Hələ cavansan, – deyib, kövrəldi.

Vidadinin kövrəldiyini görən Vaqif sazı sinəsinə basdı. “Məmmədbağırı” havası üstündə Vidadiynən necə dərdləşdilər, biz deyək eşidənlər şad olsunlar:

*Ey Vidadi, sənin bu puç dünyada,  
Nə dərdin var, belə zar-zar ağlarsan?  
Ağlamalı günlər axirətdədi,  
Hələ indi səndə nə var, ağlarsan?*

Alır Vidadi:

*Vaqif, nə çox yan, baş-ayaq atırsan?  
Mənə dersən, nə bu qədər ağlarsan?  
Sənin də başında eşqi-məhəbbət,  
Əyər olsa, eylər əsər, ağlarsan.*

Vaqif:

*Ta cəsədin cüda olmayıb candan,  
Bil özünü artıq sultandan, xandan.  
Ayrılıq, qəriblik nədir ki, ondan,  
Çəkibən bu qədər azar, ağlarsan?*

Vidadi:

*Ağlamaq ki, vardır, məhəbbətdəndir,  
Şikəstə xatirlik mərhəmətdəndir.  
Əsil bunlar cümlə mürvətdəndir,  
Olsa ürəyində, betər ağlarsan.*

Vaqif:

*Toy-bayramdır bu dünyanın əzabı,  
Əqli olan, ona gətirər tabı.  
Sənin tək oğlanla deyil hesabı,  
Hər şeydən eyləyib qübar, ağlarsan.*

Vidadi:

*Oğlan, sən uşaqsan, cavansan hələ,  
Yenicə cisminə düşüb vəlvələ.  
Təzəcə dəyənək alıbsan ələ,  
Qaim tut ki, naghah düşər, ağlarsan.*

Vaqif:

*Yavuz çox qocalan bayatı sevər,  
Gah öyünər, tək-tək özündən deyər,  
Sən də yetişibsən o həddə məgər,  
Beyninə bayatı uyar, ağlarsan?*

Vidadi:

*Küllü Qarabağın abi-həyatı,  
Nərmənazik bayatıdır, bayatı.  
Oxunur məclisdə xoş kəlimatı,  
Ox kimi bağrını dələr, ağlarsan!*

Vaqif:

*Müxəmməs deməyin seyrəklənibdir,  
Bayatıda zəhnin zirəklənibdir,  
Qocalıbsan, qəlbin kövrəklənibdir,  
İşdən-gücdən olub bekar, ağlarsan.*

Vidadi:

*Gəl, danışma müxəmməsdən, qəzəldən,  
Şeir-həqiqətdən, mədhi-qəzəldən,  
Sənin ki, halının billəm əzəldən,  
Elə deyib canan, dilbər, ağlarsan.*

Vaqif:

*Vaqif, gərçi əzabı var dünyanın,  
Sən nə üçün xofunu çəkirsən, anın.  
Tutsa ətəyini Şahı-mərdanın,  
O gülər – gülərsən, ağlar – ağlarsan.*

Vidadi:

*Əhli-mömin bəz cəmaət peyvəstə,  
Gedərlər cənnətə dəstəbədəstə,  
O gün də şad olar Vidadi xəstə,  
Səni yanlış görüb, gülər, ağlarsan.*

Söz tamama yetdi, düşmanın ömrü tamam olsun. Elə bu dəmdə göynən qaqqıldaşa-qaqqıldaşa gedən durnaların səsi gəldi. Qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötüşən durna qatarının çal-çağır, qışqırığı Vaqifin diqqətini cəlb etdi. Aldı görək durnalara üz tutub nə dedi:

*Bir zaman havada qanad saxlayın,  
Sözüm vardır, mənim sizə, durnalar!  
Qatarlaşıb nə diyardan gəlirsiz?  
Üz tutubsuz nə məkana, durnalar?*

Vaqifin belə deməyi Vidadiyə təsir etdi, o da durnalara üz tutub ürəyindən keçən nisgili yarıkövrək dilə gətirdi:

*Qatar-qatar olub, qalxıb havaya,  
Nə çıxıbsız asimana, durnalar?  
Qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötərsiz,  
Üz tutubsuz nə məkana, durnalar?*

Vaqif:

*Sizə müştəq durur Bağdad elləri,  
Gözləyə-gözləyə qalıb yolları.  
Asta qanad çalın, qafil telləri,  
Heyifdir, salarsız düzə, durnalar!*

Vidadi:

*Təsbeh kimi qatarınız düzərsiz,  
Havalanıb, ərş üzündə süzərsiz,  
Gah olur ki, danə-xuruş gəzərsiz,  
Siz düşərsiz pərişana, durnalar!*

Vaqif:

*Xeyli vaxtdır yarın fərağındayam,  
Pərvanə tək hüsnün çırağındayam,  
Bir ala gözlünün sorağındayam,  
Görünürmü, görün, gözə, durnalar!*

Vidadi:

*Ərz eləyim, bu, sözümün sağıdır,  
Yollarınız haramıdır, yağıdır.  
Şahin-şonqar sürbənizi dağıdır,  
Boyanarsız qızıl qana, durnalar!*

Vaqif:

*Mən sevmişəm ala gözün sürməsin,  
Bədnəzər kəsibən, ziyan verməsin,  
Saqın gəzin, laçın gözü görməsin,  
Qorxuram, səfnizi poza, durnalar!*

Vidadi:

*Əzəl başdan Bəsrə, Bağdad eliniz,  
Bəylər üçün ərməğandı teliniz.  
Oxuduqca şirin-şirin diliniz,  
Bağrım olur şana-şana, durnalar!*

Vaqif:

*Nazənin-nazənin edərsiz avaz,  
Ruhlar təzələnir, olur sərəfraz.  
Vaqifin də könlü çox edər pərvaz,  
Hərdəm sizin ilə gəzə, durnalar!*

Vidadi:

*Bir baş çəkin mən dərdməndin halına,  
Ərzə yazsın, qələm alsın əlinə.  
Vidadi xəstədən Bağdad elinə,  
Siz yetirin bir nişana, durnalar!*

Bir neçə gün Vaqif Vidadinin yanında qaldı. Olmuşdan, keçmişdən söhbət elədilər. Keçən xatirələri yadlarına saldılar. Sabah açıldı, üzünüzə xeyirli sabahlar açılsın. Vaqif qoşunun içərisinə qayıtdı. Çadırlar söküldü, yola düşdülər. Zəyəmnən adlayıb Alakoldan, Tovuzun içərisin-

nən bir də gördülər ki, Qazax mahalının kənarında Ağstafa çayının qırağındadılar. Vaqif baxdı dağlara el-oba, mahal, o atalı günləri gözünün qabağına gəldi, kövrəldi. Bu qarlı dağlardan qurban olduğum vətən torpağının ətri gəlir. Görək burda “Oğuzoğlu” havası üstündə öz dərdinə binəm nə deyir, biz necə deyirik:

*Ovğanın yaylağı, gözəl oylağı,  
Bir zaman ellərə gəlhagəl düşər.  
Ovğanın oylağı, o Şah bulağı,  
Bir zaman ağılıma Maşnıbel düşər.*

*Nə xoş gəlir bu dağların havası,  
Yaylamağa gəlsə gözəllər xası,  
Dikpilləkan, Daşkörpü, Gəlinqayası,  
İstisudan bəri bizim el düşər.*

*Vaqif deyər, bu sözləri özündən,  
Dürr tökülür dəhanından, sözündən.  
Tərən könlüm, uca dağlar gəzinnən,  
Ay qabağ üstünnən siyah tel düşər.*

Vaqif baxdı ki, çayın qırağında bir dəstə qız-gəlin paltar yuyur. Üzünü tutdu qoşuna, dedi:

– Məni bu yerlərdə tanımayan yoxdu. Gedim bir el-obaynan, qohum-aşnaynan hal-əhval tutum, xəbərdar olum.

Bəli, sazı sinəsinə basıb, qızlara tərəf gəlməkdə olsun. Qızlar baxdılar ki, bir cavan oğlan, əlində saz bunlara tərəf gəlir. Çatanda gördülər ki, bu, Vaqifdi, dedilər:

– Eloğlu, Vaqif, xoş gəlmişən vətəninə.

Vaqif qızların bu sözünə bir qədər sevincək, bir qədər də qürurla:

– Çox sağ olun qızlar, çox sağ olun, – dedi.

Bütün qohum-əqrabanı soruşdu. Hamıdan əhval tutdu. Üzünü qızlara tutdu, görək burda onları “Göyçəgülü” havası üstündə necə vəsf elədi:

*Bir bölük yaşılbaş sonalar kimi,  
Yığılıb gəlibdir Qazağa qızlar.  
Ayna qabağında qara qaş ucun,  
Endirib gətirmiş qulağa qızlar.*

*Hər birində mina gərdan, nazik bel,  
Sizə qurban tamam ölkə, tamam el.  
Gülab ilə sığallanmış qara tel,  
Xub yaraşar bəyaz buxağa, qızlar.*

*Qəmzə kaman, müjgan xədənək, göz ala,  
Yüz qan olur əyri baxsan hilala.  
Sözləri qənd, ağızları piyala,  
Şəkər əzmiş dilə, dodağa qızlar.*

*Ey ağalar, necə sitəm etdilər,  
Vaqifin canını çox incitdilər.  
Yenə qatarlaşıb durub getdilər,  
Sözlərin qoydular qırağa qızlar.*

Deyirlər ki, gecə Ağstafa çayının qırağında gecələdilər, sabah, üzünüə xeyirli sabahlar açılsın, birbaşa yola düşdülər, gəlib Borçalı mahalının kənarında qoşun əyləşdi. Elə həməən gün də Vaqif Vəli xanın hüsuruna getdi. Oydu ki, İbrahim xanın naməsini Vəli xana verdi. Xan naməni oxudu gördü ki, namə İbrahim xandan gəlib, Vaqif də qoşunun sərdarıdır. Dedi:

– Vaqif, sizin niyyətiniz, məramınız bizə bəlli. Nə üçün gəlibsiniz?

Vaqif dedi:

– Xan sağ olsun, biz Şeyda xanım üçün gəlmişik. Sizin bacınız Şeyda xanım üçün elçiliyik, gəlmişik ki, Rəhim xana verəsiniz. İbrahim xanın qardaşıdı.

Vəli xan:

– Vaqif, o boyda el basa-basa, mahal keçə-keçə gəlmisiniz, oralarda bir qız yoxuydumu ki, elə siz bu mahala gəlibsiniz?

Vaqif:

– Xan sağ olsun, qız olmağına çox qız var, amma Şeyda xanımın gözəlliyinə, bərabər olası qız yoxdur.

Vəli xan:

– Çox yaxşı, onda mənim bir şərtim olacaq.

– Nə şərt?

– Mən bir neçə gözəl sizin qənşərinizdən keçirdəcəm, orda Şeyda xanımı tapa bilsəniz, sizə verəcəm. Əyər tapa bilməsəniz, özünüzdən küsün.

Bir neçə gözəl Vaqifin qənşərinə gətirdilər. Götürüb burda bir “Kərəm gözəlləməsi” üstündə görək Vaqif Şeyda xanımı tapa bilər, ya yox:

*Hər yetən gözələ gözəl deməyəm,  
Gözəldə bir qeyri əlamət olur.  
Zülf bir yana düşər, gərdən bir yana,  
Özün bilməz, bir özgə kəramət olur.*

*Oynayanda pərvaz edər nimtənə,  
Zülf dağılar, üzdə dönər xərmənə,  
Sərəndazın ucu düşər gərdənə,  
Açılsa, bel-buxun qiyamət olur.*

*Müjgan oxun atar, yay qaşın çəkər,  
Dələr bağrım başın, ürəyim sökər,  
Sözü duzlu olur, dodağı şəkər,  
Hekayəti şirin hekayət olur.*

*Gərdəninə müşkü tellər düzülür,  
Hər qıya baxanda canlar üzülür,  
Sürmələnməmiş xumar gözlər süzülür,  
Oturub-durmağı nə halət olur.*

*Gözəl olan belə alişan gəzər,  
Niqab çəkər, zülfü pərişan gəzər,*

*Səhər seyrə çıxar, gülüşən gəzər,  
Sevməyində tamam hərarət olur.*

*Vaqif qurban olsun qoşa tağına,  
Zülfü üz yanında, üzü ağına,  
Belə gözəl düşə ay qabağına,  
Tamaşa eyləyən bitaqət olur.*

Vəli xan dedi:

– Vaqif, indi bunlar gözəl deyilmi?

Vaqif:

– Gözəl olmağına gözəldilər, ancaq Şeyda xanım bunların arasında yoxdur. Bunların arasında Şeyda xanıma tay olan gözəl yoxdur.

Vəli xan əmr elədi, bir dəstə gözəl də içəri daxil oldu. Ən axırda iki gözəl var ki, ağ bədənli, ağ libaslı, bir-birindən zərrə qədər seçilmir, görənin gözü qamaşır. Vaqif nə qədər diqqət elədi anşırınamadı, dedi:

– Xan sağ olsun, qoy saznan deyim, qulaq as.

Götürdü burda bir “Mirzəcanı” havası üstündə zəncirləmə qaydasında nə dedi, biz deyək, eşidənlər şad olsun:

*Bu dünya üzündə xublar xubunun,  
Tərində telləri zərəfşən gərək.  
O əbru qaşları, şəhla gözləri,  
Əsmər yanaqları ərğaban gərək.*

*Ərğaban yanağa siyah zülf düşə,  
Onu görən aşiq yanar atəşə.  
Dürr mirvarilər düzülər dişə,  
Dodağı gül, ağzı bədəxşən gərək.*

*Bədəxşən ağıza gərək şirin dil,  
Onu görsə qumru, lal olar bülbul,  
Tər gülgəz yanaqlı, misali qəndil,  
Mina güsvarisi ikiyan gərək.*

*İkiyan gərdanda siyah telləri,  
Mehrac çiyinləri, qulac qolları,  
Şümşad barmaqları, nazik əlləri,  
Qolbağı qolunda zərnişan gərək.*

*Zərnişanlı gözəl gərək çağ ola,  
Olmaya illəti, canı sağ ola,  
Sinəsi mərmərtək tamam ağ ola,  
Öpməyə, qucmağa belə can gərək.*

*Vaqif deyər, bir can gərək bu cana,  
Gözləri aşiqi eylər divana,  
Dürüst layiq ola o Rəhim xana,  
Behişt qılmanitək bir canan gərək.*

Vaqif irəli yeridi, əlinnən işarə eləyib, dedi:

– Xan sağ olsun, mən bax, bu xanım üçün, Şeyda xanım üçün gəlmişəm.

Vaqifin bu istedadına xan mat-məhəttləl qalıb, dedi:

– Vaqif, mən sənin gözəllik aşiqi olduğunu bilirdim, daha bu qədər də bilmirdim. Sən elə doğrudan, deyilənlər kimi də varsan. Yaxşı, mən siznən razılaşdım. O Rəhim xan deyirsiniz, onu da bir mənim hüzuruma gətirin, görüm, mənim bacıma yaraşan adamdımı?

Rəhim xanı Vəli xanın hüzuruna gətirdilər. Baxdı ki, Rəhim xan qəddi-qamətli, gözəl yaraşıqlı bir oğlandır. Xan əmr elədi toy tədarükü görüldü. Dedi:

– Bir xan kimi, bir qardaş kimi, mənim də niyyətim, istəyim var. İstəyirəm ki, Şeyda xanıma öz mahalımda, yerimdə-yurdumda toy eləyəm.

Oydu ki, bir rəvayətə görə, bir həftə, bir rəvayətə görə qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Şeyda xanımı Rəhim xana verdilər. Bir karvan yükü cer-cehiz, bar-barxana yükləndi. Vəli xan Vaqifi, Şeyda xanımı, Rəhim xanı üzü Qarabağa sarı yola saldı.

Bir qədər gəlib, Qazax mahalında gecələməli oldular. Gecə burda qaldılar, üzünüzə xeyirli sabahlar açılsın. Qazax mahalında Kürüstünün gözəlliyi Rəhim xanın çox xoşuna gəlmişdi. Heç getmək istəmirdi. Dedi:

– Vaqif, olarsa, bir neçə gün də burda qalaq. Buranın təbiəti, havası çox xoşuma gəldi.

Amma biçarə Vaqifin gözü yoldaydı. Bir tərəfdən İbrahim xanın qulluğunda durmalıydı, bir tərəfdən də Sənəm xanımın nigarançılığı bunu çox darıxdırmışdı.

Rəhim xan dedi:

– Vaqif, o sazını sinənə bas, bu Kürüstünün gözəlliklərini saza-sözə tut. İnşallah, ondan sonra yola düşərik.

Götürür burda görək bir “Vaqifi” havası üstündə (bu havanın adına “Köhnə gözəlləmə” də deyirlər bu) görək nə deyir:

*Kür qırağının əcəb seyrəngahı var,  
Yaşılbaş sonası hayıf ki, yoxdur!  
Ucu tər cığalı siyah tellərin,  
Hərdən tamaşası hayıf ki, yoxdur!*

*Qış günü qışlağı Qıraqbasanın,  
Gözüdür Aranın, cümlə-cahanın,  
Belə gözəl yerin, gözəl məkanın,  
Bir gözəl obası hayıf ki, yoxdur!*

*Çoxdur ağ bədənli, büllur buxaqlı,  
Lalə zənəxdanlı, qönçə dodaqlı,  
Amma şirin dilli, açıq qabaqlı,  
Könül aşinası hayıf ki, yoxdur!*

*Ucalır əsrəfi bulud kimi saç,  
Dal gərdəndə hörükləri bir qulac,  
Kəlağayı əlvən, qəsabə qıyğac,  
Altından cunası hayıf ki, yoxdur!*

*Zər haşiyə al nimtənə üstündə,  
Xallar üz yanında, çənə üstündə,  
Buxağın altında, sinə üstündə,  
Zülfün burulması, hayıf ki, yoxdur!*

*Laçın təki başda ala tomağa,  
Yaşmağı tutmaya dişə, dodağa,  
Cəllad kimi durub qabaq-qabağa,  
Baxıb can almağı hayıf ki, yoxdur!*

*Çünki yorğunuyam mən bu yolların,  
Qaydasını billəm hər üsulların,  
Gümüş biləklərin, bəyaz qolların,  
Sarı kəhrəbası hayıf ki, yoxdur!*

*Ayna tutub hərdən camal görməsi,  
Zülfə, zənəxdana sığal verməsi,  
Səhər ala gözün siyah sürməsi,  
Əlinin hənəsi hayıf ki, yoxdur!*

*Vaqif Haqdan dilər lütfü kərəmlər,  
Belə yerdə qalan, vallah, vərəmlər.  
Yenə yada düşdü bizim sənəmlər,  
Getməyin binası hayıf ki, yoxdur!*

Rəhim xan arif adam idi. Bildi ki, Vaqif darıxır, ona görə belə vəsf elədi bu yerlərin gözəlliyini. Odu ki, qoşun yola düşdü. Bu minvalnan ta ki, gəlib Qarabağa çatdılar. İbrahim xan Vaqifdən çox razı qaldı, bacarığını, qabiliyyətini görüb, onu baş vəzir təyin elədi. Rəhim xanla Vaqifin toyunu bir gündə başlatdı. Qırx gün, qırx gecə toy oldu. Həmişə evlərinizdə toy olsun! Toyun axırmıncı günü aşiq məclisə gəldi. “Baş müxəmməs” havası üstündə toyu necə bitirdi, biz deyək, eşidənlər şad olsun!

*Nagahdan gördü gözüm,  
sən təki insanı, Pəri.  
Hurisən, Məlikəsən,  
cənnətin qılmanı, Pəri.  
Yaralar məlhəmisən,  
dərdlərin dərmanı, Pəri.  
Gözəllər sərdarısən,  
məhbubların xanı, Pəri.  
Şah kimi taxta çıxıb,  
edərsən divanı, Pəri.*

*Divanına mən gələrəm,  
izzət, ikram qılaram,  
Xidmətində qalaram,  
qul-qurbanın olaram,  
Əgər qəbul eyləsən,  
qolum boynuna salaram.*

*qolum boynunda,  
əlim qoynunda,  
çiynim çiyində,  
eşqin beynimdə.*

*Sarmaşıb köynək kimi,  
durum sənin əynində.  
Əyninə al məni, gəl,  
qat bu cana canı, Pəri.*

*Gəl, qataq canı cana,  
xatirimə dəyməgilən.  
Sındırıb şad könlümü,  
dal qəddimi əyməgilən.  
Gəlmişəm ayağına,  
naz-qəmzəni öyməgilən.  
Sevərsən bir Tanrını,  
mən yazığa qıyməgilən.*

*Ver mənim muradımı,  
qiyamətə qoymagilən!*

*Qiyamətdi qaşların,  
güləbatın saçların,  
inci, mərcan dişlərin,  
xub fincandır döşlərin,  
bu biçarə başıma  
çox ağırdır daşların.*

*Ağır daş atma,  
nazını satma,  
işi uzatma,  
xalqı oyatma,  
qanıma bais olub,  
babala batma.*

*İki dostun arasına  
salmagilən qanı, Pəri!*

*Qan salma aralığa,  
çün eşqimə pərvanəsən.  
Bəxtəvər yaranmısan,  
bu dünyada bir danəsən.  
Sərraflar qədrin bilir,  
cəvahirsən, dürdanəsən.  
Xoş qılıq, xoş ixtilat,  
açıq qabaq – mərdanəsən.  
Al-əlvan hənalayıb,*

*Tök tellərin gərdənə sən,  
gərdən göyçək, tel nazik,  
qucmaq üçün bel nazik,  
barmaq şümşad, əl nazik,  
xoş danışan dil nazik.  
çox qəmlidir ürəyim,  
bircə danış, gül nazik.*

*Nazik uşaqsan,  
kağızdan ağsan,  
ağca buxaqsan,  
qaymaq dodaqsan,  
maşallah, göz dəyməsin,  
əcəb yumşaqsan.*

*Bircə gecə eylə qonaq,  
sevindir mehmanı, Pəri.*

*Mehmanınam, gəldim sana,  
eylə qonaq, al qoynuna.  
Götürüb qucağına,  
tifil kimi sal qoynuna.  
Yalayım tər sinəni,  
dağılıbdır bal qoynuna.  
Sərvətli tüccar kimi,  
doldurmusan mal qoynuna.  
Yerbəyer müştərilər,  
eyləyibdi yol qoynuna.*

*Müştəriyəm boyuna,  
o gözəlcə xoyuna,  
ətrü-ənbər boyuna,  
edən haqqı-sayına,  
dərdlərə dərman olan,  
abi-kövsər çayına.*

*Çayın popuxdur,  
rəngi də şuxdur,  
suyun soyuqdur,  
yaza yovuqdur,  
kirpiyin oxdur,  
gəzsələr cəmi dünyanı  
heç tayın yoxdur.*

*Kim olar bərabərin  
sənsən Kərəm kanı, Pəri!*

*Yəqin bil, Kərəm kanı,  
mən yanıram atəşinə!  
Beyqafıl gəldim bu gün,  
düşdüm betər savaşına.  
Mayılam camalına,  
həm gözünə, həm qaşına.  
Yıxılıım ayağına,  
durum dolanıım başına.  
Həm sənə qurban olum  
həm də sənin yoldaşına.*

*Yoldaşın pərvazdı, gəlin!  
xub yerişin qazdı, gəlin!  
bu necə əndazdı, gəlin?!  
baxışın şahbazdı, gəlin!  
doğmusan şəmsü-qəmər,  
gül didarın yazdı, gəlin!*

*Ey bahar, yazım,  
durna avazım,  
əlimdə sazım,  
eşit niyazım,  
aç qolunu, qucaqlaşaq,  
demək nə lazıım.*

*Oynatsın Molla Cuma  
şamamatək səni, Pəri!  
Nagahan gördü gözüm,  
Səndəki insanı, Pəri!*

*Dastan 2021-ci ildə aşıq Elməddin Məmmədli və Şəhriyar  
Qaraxanlıının dilindən yazıya alınıb. Onlara isə dastanı  
ustad aşıq Ürfan Əli öyrədib.*

## AŞIQ QƏRİB

**A**şıq gərək bir dastanı başlayanda ustadnamə desin:

*Şahi Mərdan əziz gündə geyindi don qırmızı,  
İsmayla qurban gəldi, töküldü qan qırmızı.  
Oxudu inna fətəni, bağladı Zülfüqarı,  
Əntərə çaldı qılinc, oldu hər yan qırmızı.*

*Buyurun mirzələrə, belə yazsın yazını,  
Əzəl başdan fikir etsin, xub danışsın sözünü.  
Aşıq gərək xam olmasın, püxtə bilsin özünü,  
Girsin eşqin kürəsinə, bişsin üryan qırmızı.*

*Məmmədhüseyn qocalıbdı, uçub könül pərgarı,  
Ustadından dərş almayan, nədir onun xirdarı.  
Mənnən ki bəhs eliyən, gəlsin, duraq üzbarı,  
Tökək, görək mətah nədir, açaq dükan qırmızı.*

Ustadlar ustadnaməni bir yox iki deyərlər. Biz də deyək iki olsun, düşmənin gözü kor olsun:

*Bu qoca dünyada yox ömrə vəfa,  
Olacaqdı görən, nələr dünyada?!  
İnsan olan şirin-şirin danışar,  
Heyvan olan gedər, mələr dünyada.*

*Yeddi yerir, səkkiz çəkər, beş mələr,  
Mənəm deyənlərin yurdu “heç” mələr,  
Axan çaylar, qaynar bulaq, çeşmələr,  
Necə olacaqdı sular dünyada?*

*Elləri köç etmiş dağlar görmüşəm,  
Dağılmış, talanmış, bağlar görmüşəm,*

*Mənəm deyənləri ağlar görmüşəm,  
Kimsə ağlar, kimsə gülər dünyada.*

*Səməd ki, var bir quruca cəsəddi,  
Dünyada hamıya ölüm rəsəddi,  
Qanlı fələk, bəs bu necə mürvətdi,  
Cavan oğlanlar da ölər dünyada?!*

Ustadlar ustadnaməni iki yox üç deyərlər. Biz də deyək üç olsun, düşmənin ömrü puç olsun:

*Arıfsən, məclisdə yaxşı söz söylə,  
Görənlər desinlər, kamalı yaxşı.  
Gözəl əyləş, gözəl danış, gözəl gül,  
Gözəl gözəl, hüsnü camalı yaxşı.*

*Nanəcib kimsənin düy bağına daş,  
Müxənnət adamla sən olma qardaş.  
Namərd dağ olsa da, əymə ona baş,  
Dolan el içində havalı, yaxşı.*

*Yıxılanın əlindən tut, söylə dur,  
Mərdlər ilə gen süfrə aç, dövrən qur.  
Bir kimsədən sual eşit, cavab ver,  
Baxan desin, sorğu-suvalı yaxşı.*

*Hər layiqsiz sözü gətirmə dilə,  
Bülbül kimi həvəs eylə sən gülə.  
Aşıqsan, sazını götür çıx elə,  
Dolan hər oymağı, mahalı yaxşı.*

Sizə hardan xəbər verəcəm, Təbriz şəhərindən. Təbriz şəhərindəki Kərim kişidən. Kərim kişinin bir oğlu, bir qızı var idi. Oğlunun adı Rəsul, qızının adı Nərgizdi. Yoldaşının adı Cahan idi. Kərim kişi öz

əziyyətinən dolanan bir kişi idi. Gün o gün olur ki, bunun balaları böyüyüb on dörd-on beş yaşına çatır. Bir gün Rəsul evdə yatmışdı, günorta üstüydü, bir boğanax səsnən yuxudan ayıldı. Anası evdəydi, tez onun yanına gəlib soruşdu:

– Oğlum, nooluf?

“Ana”, “ana”, “ana”, – deyə-deyə, Rəsul yuxudan ayıldı.

– Oğlum, yuxudan niyə belə ayıldın, niyə belə qəmginsən?

– Ana, istəyirəm onu söznən deyəm.

– Oğul, nə gördün yuxuda?

– Ana, gördüyümü istəyirəm saznan deyim.

Burda bir “Azaflı dübeyti” havası üstündə görək Rəsul anasına nə deyir, biz nə deyirik, şad olasınız:

*Yatmış idim xab içində,  
Alagözlü yarı gördüm.  
Boyu uca, gərdən minə,  
Gözümlə ol dildarı gördüm,  
Qəddi qələmkarı gördüm.*

Birdən-birə heç vaxtı söz demiyən Rəsulun anası ağlayır:

– Allah, başıma xeyir, yəqin uşağın başına hava gəldi, – deyir, – a bala, yuxuda nə gördün?

Kərim kişi də yaxınlaşdı, bunun səsinə qonum-qonşu topalaşdı, bir imannı qarı dedi, qoyun uşaq sözünü desin, bəlkə, bu uşağa vergi verilib.

*Züleyxanın təhrindədi,  
Xəstə könüm qəhrindədi,  
Ana, Tiflis şəhərindədi,  
Qəddi qələmkarı gördüm,  
Gözümlə ol dildarı gördüm.*

– Oğlum, sözünü bir əməlli danış, görək kimi gördün?

Yazıq atası Kərim kişi ağlıyır, əlini oğlunun kürəyinə çəkir, başını

sığallıyır, anası su gətirir.

– Ana, gör kimi gördüm:

*Rəsulam, mən belə halda,  
Başım oldu qeyli-qalda.  
Şahsənəmin gözü yolda,  
Zülfü pərişanı gördüm,  
Gözümlə ol dildarı gördüm.*

Bunun başına ağsaqqallar, ağbirçəklər, qarılar, qocalar yığışır:

– Oğul, dərini dilnən de.

– Ana, ağsaçlı, saqqallı, başı əmmaməli ərənlərdən bir nəfər yuxuma girdi, Tiflis şəhərində Şahsənəmi mənə göstərdi. Məni ona, onu da mana buta verdi.

Qarı-qoca dağılıf hərə öz evinə getməkdə olsun, Qərib gündən-günə saralırdı. Yazıq atası Kərim kişi hər gün oğlunun yanına gəlib baş çəkir, evdən eşiyə çıxmırdı. Bir gün soruşdu:

– Oğul, niyə belə ağlayırsan?

– Ata, sinəmə bir neçə xanə söz gəldi, izin versən, onu deyərəm.

Görək atasına, anasına “Köhnə Naxçıvanı” havası üstündə nə deyir, biz nə deyirik, şad olun:

*Başına mən dönüm, ey əziz ata,  
Ata, izin versən, mən gedər oldum.  
Cavankən qürbətə düşdü yollarım,  
Ata, izin versən, mən gedər oldum.*

Cahan xala, Kərim kişi başladılar ağlamağa. Xüdəvəndi aləm heç kəsin balasını bu dərdə salmasın. “Oğul, inşallah, yaxşı olar”, deyirdilər. Onda görək götürüb Rəsul nə deyir, biz nə deyirik, şad olun. Burasını bir “Qəhrəmanı” havası üstündə:

*Ana, yollarımda olma qanbəstə,  
Əl götür, Xüdadan bir kömək istə.*

*Şahsənəmə yol gözləyir Tiflisdə,  
Ata, izin versən, mən gedər oldum.*

*Rəsulam, ağlamaq olubdu peşəm,  
Bülbül olam, yar bağında ötüşəm.  
Bir gün ola, Şahsənəmə yetişəm,  
Ata, izin versən, mən gedər oldum.*

Ata-ana ağlamaqda olsun, əmiləri gəldi, digər yaxınları gəldi, anası dedi, yox, mən oğlumdan ayrılı bilmərəm. Onda bərxanamızı, nəyimiz var yığaq, biz də sənnən gedək. Belə qərara gəldilər ki, bir dəvə əmisi gətirir, at gətirirlər bunların yükünü tutub, Tiflis şəhərinə yol başlayırlar. O vaxtı gəlirlər Təbriz şəhərindən, indiki Xudafərin körpüsündən keçəndə Rəsulun bacısı o yana-bu yana baxıb ağlayır ki, qəribçilikdi. Rəsul da baxdı kı, baho, Təbrizdən ayrıldılar. Fikir elədi ki, görəsən, Allah-tala, elə bir gün olarmı, mən bir də qayıdıb belə gedəm bu Arazın körpüsündən – Xudafərin körpüsündən. Elə o vaxtdan da – Aşıq Qəribin vaxtından da bir qəm dastanıdı bu Araz. Elə indi də heylə qalır. Bunun üstündən keçəndə ürəyi qubar eyləyir, götürür görək burda nə deyir, biz nə deyirik, şad olasınız. Bir “Qaytarma” havası üstündə:

*Tifilkənə ayrı düşdüm mən sənnən,  
Can Təbrizim, xan Arazım, qal indi.  
Fələk bizi ayrı saldı vətəndən,  
Can Təbrizim, Xan Arazım, qal indi.*

Ana-bala, bacı-qardaş bir birinə sarışır, ağlaşırlar, onatan deyir:

*Xudaya, Kərəm et mənim tək qula,  
Bacım Nərgiz, nə baxırsan sağ-sola.  
Yığdıq bərxananı, biz düşdük yola,  
Can Təbrizim, Xan Arazım, qal indi.*

Götürür dübarə, görək nə cür deyir:

*Seyrəquflar özlərini öyərlər,  
Əl uzadıb, gül budağın əyərlər.  
Rəsul idin, daha Qərib deyərlər,  
Can Təbrizim, Xan Arazım, qal indi.*

Əyilib Arazdan hərəsi bir ovuc su içdikdən sonra yola davam edirlər. Karvan yoluynan gedəndə yaxşı bir tacirə rast gəlirlər. Tacir deyir ki, məndə üç-dörd dənə də at boşdu, yük gətirəcəyik. Atları da dəyişə-dəyişə bunlara bələdçilik eləyərək, Gəncə torpağından keçib, Tiflis şəhərinə yaxınlaşırlar. Aşıq dili yüyərək olar, deyir, az getdilər, çox getdilər, dərə-təpə düz getdilər, gəlib Tiflis şəhərinə yaxınlaşanda böyük bir bağçaya rast gəldilər. Anası dedi ki, ay oğul, yorulmuşuq. Bu tacir dedi ki, ay bacı, çörək var yükümüzdə. Çörək çıxardılar. Bu tacir də bularnan oturdu ki, bir loxma çörək yesinlər. Qərib baxdı ki, bir bülbül gülün üstünə qonub. Bu yerdə Şahsənəm də Qəribin yadına düşdü. Burda bir “Baş sarıtel” havasıynan görək bülbülün bu ahı-fəğanına nə deyir, biz nə deyirik, şad olasınız:

*Şu ormanda ötən bülbül,  
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.  
Dərdi yüzə yetən bülbül,  
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.*

Bu tacir ki, bunlara yolda çox köməklik eləmişdi, arxa-dayaq olmuşdu, Allah yaxşıların həmişə dayağında dursun, Qəribin çalib-oxumağı çox xoşuna gəldi, dedi, – oğlum, çox gözəl oxuyursan, bir belə yol gəlmişik, necə bilməmişəm. Amma daha Rəsulun adı Qərib olmuşdu. Bu yerdə deyir ki:

*Bülbül, bahar vaxtı keçdi,  
Ellər arana yetişdi,  
Şahsənəmə yada düşdü,  
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.*

Kərim kişi, Cahan xala oğlunun belə çalıb-oxumağına bir tərəfdən sevinşələr də, vətəndən ayrılıqlarına görə çox peşmandılar. Qəribin belə çalıb-oxumaqları o qədər xoşlarına gəlirdi ki, yazıq anası istəyirdi ürəyini yarıb Rəsulu ora qoysun.

*Səfərim Gəncə, Gürcüstan,  
Ətrafımda bağı-bostan,  
Aşıq Qərib, eylə fəğan,  
Ötmə bülbül, mən Qəribəm.*

Bəli, bir loxma Allah verəndən yeyəndən sonra qalxıb yol başdadılar, gəlib Tiflis şəhərinə yetişdilər. Tiflis şəhərində Şah Abbas məscidi vardı ta qədimnən. Müsəlmanlar yaşayan Şeytanabazarda, “Örtülü bazar”ın ətrafında, o zaman müsəlmanlar yaşayıb orda. Axtarıb tapırlar, gəlirlər bura. Eli, camahatı var olsun. Müsəlmanlardan bir neçə ağsaqqal, ağbirçək yığışıb bunların dərdindən halı olurlar ki, bunlar Təbriz şəhərinnən bu şəhərə qərib gəliblər. Biri bir neçə kərpic gətirir, kömək edirlər, ağac gətirirlər, daş gətirirlər, bunlara bir ev tikirlər burda. Allah eli var eləsin. El ki, bir adamı qaldırdı, heç kəs endirəmməz. Evi tikirlər, burda yaşamaqda olsunlar, amma Qəribin dərdi Şahsənəm dərdi idi. Anası Cahan xala qoçaq adamıydı. Yun darıyar, cəhrə əyirərdi. Kərim kişi də orda-burda işləyib, dolanırdılar. Qərib də sazını götürüb, Şeytanabazarda bir çayçıda çalıb-oxuyurdu. Bir neçə gün keçmişdi, Tiflis şəhərində Dəli Heydər deyilən bir qoçaq oğlan vardı, başında qırx iyid oğlan var idi. Bunlar gəlib burda gördülər bir cavan oğlandı, elə gözəl çalıb-oxuyur, Heydərən çox xoşuna gəldi. Yanına çağırırdı, buna həm yaxşı ənam verdi, pul verdi, həm də soruşdu ki, hardan gəlmisən, hara aşığısən belə? Buralarda hər saat gəlib kimsə aşıqlıq eliyə bilməz. O zaman beləydi, bir aşıq o biri aşığın olduğu yerə, olduğu kəndə-kəsəyə toya getsə, elə bil bu hökümət o hökümətə nota verir ki, hazır ol, davadı. Ustadlar var idi. İndiki kimi döyüldü, imtahana çəkirdilər. Deyir, dedi ki, ə, bəs nə ürəkən burda belə çalıb-oxuyursan? Dedi, qəribəm.

– Ayə, özünmü qəribsən, yoxsa adınmı Qəribdi?

Dedi, elə özüm də qəribəm, adım da Qəribdi. Bunun belə danışmağı

Dəli Heydərin çox xoşuna gəldi. Dedi, sənnən qardaş oldum aşıq, sən mənim bu günnən belə qardaşımsan, bu ölkədə, bu şəhərdə sənə kim nə desə, mənə xəbər verirsən. Bunlar dost oldular, Qərib Heydəre açdı dərdini, dedi ki, Xoca Sənanın qızı Şahsənəmi mana ağam buta verib. Dəli Heydər dedi, Şahsənəmin atası həftədə bir dəfə bizə qonaqlıq verir, səni apararam onun yanına, həm çalıb-oxuyarsan, həm də nişanlını görərsən. Qərib dedi, ə, qardaş, sana qurvan olum, əyəm belə eləsən, elə bil dünya malınnan məni qane eliyirsən.

Dəli Heydər Xoca Sənana xəbər göndərir ki, bir yaxşı qonaqlıq hazırla, başımın dəstəsiynən sizə qonaq gələcəm.

Qonaqlıq hazırlanır, aşıq Qəribi də, sazını da götürüb Dəli Heydər gəlir Xoca Sənanın evinə. Xoca Sənan da çox aşıqpərəst kişi idi, o qədər aşıqpərəst idi ki, elə yolnan bir aşıq keçəndə deyirdi ki, ayə, sən Allah, onu çağırın bəri, bir neçə hava çalıb-oxusun, qulaq asım. Çox varlı-hallı bir kişi idi bu Şahsənəmin atası. Qərib gəlib Heydəre dedi ki, ə, yeməyin-içməyin yaxşı vaxtında o ki deyirlər, ə, bir aşıq olsa, oxudardıq, indi o məqamdır. Heydər dedi, a Qərib qardaş, sazını çıxart, bir neçə kəlmə oxu, Xoca Sənan görsün sənin aşıqlığın, qabiliyyətin nə cürdü. Aşıq, sənnən də yaxşı aşıq? Səni xalamın toyuna çağıracam. Yaxşı oxu. Qərib dedi, ə, sən çağırmaqda ol, mən gəlməsəm, onda kişi döyüləm.

Qərib sazının zilini zil, bəmini bəm, sinəsinin üstə müstəkəm eliyir, sineyi-sandığına alır, görək “Baş divanı” havası üstündə burda nə deyir, biz nə deyirik, şad olasınız:

*Beylə bir hicri qəmləri çəkməyə adətmi var,  
Bu eşqin yoluna düşəli, billah, kəramətmi var?!  
Günü-gündən artır dərdi-möhnətim mənim,  
Daha bir qeyri dərdləri çəkməyə təqətmi var?!*

Xoca Sənan dedi, Heydər, bu nə gözəl aşıqdı, nə mükəmməl aşıqdı. Hələ son vaxtlar mən belə aşığa rast gəlməmişəm.

Bunu eşidəndə Qərib fərəhləndi. Dəli Heydər də bunnan qardaş olmuşdu, dedi, əşi, aşıq yox, elə bil o, mənim qardaşımdı.

Eşit kimnən, qızlar Şahsənəmə xəbər apardılar ki, aaz, öyün yıxıl-

masın, bir gözəl cavan oğlan gətirib Dəli Heydər, aşıqdı, atannan oturub qulaq asırlar bağçada. Şahsənəm gəlib belə bir həmayıl-həmayıl, qıyqacı Qəribə sarı baxdı. Qərib Şahsənəmi görəndə dedi, Allah, nur yağ, Allah.

*Gecə-gündüz qəvvas olub, dəryalar boyladığım,  
Oxların keçdi sinəmdən, bağrımı doğradığım,  
Mən səni sevdim, seväli dərdlərə uğradığım,  
Eylədin Məcnun-divanə, sizdə də mürvətmi var?!*

Bunu deməklə Şahsənəmə bir balaca söz atdı. Şahsənəm baxdı ki, İlahi, dünya başına hərləndi, yaxından Qəribi görəndə dedi, ə, o yuxuda ağam göstərdiyi oğlandı. Allah, sana şükür, deməkdə olsun, görək Qərib sözünü nə cür tamamliyr:

*Hansı kitab hümbəti bəyan edin bir mənə,  
Söyliyəlim ərzi-halım, səcdə qılıfım mən ona.  
Öldürərsiz, bir aşığam, axır batarsız qana,  
Mən Qəribi öldürməyə Haqqı dəyanətmi var?!*

O axşam gecənin bir yarısına qədər aşiq Qərib çalib-oxumaqda olsun, bu kişilər də kefə baxmaqda, axırı əltəmən olub ayrıldılar. Heydər dedi ki, ayə, gördünmü, dedi, gördüm. Deyir, dedi ki, qardaş, ama mən nə cür yol tapım bura. Dəli Heydər dedi, bu, bir az düzələn iş döyül. Xoca Sənan çox varlı kişidi. İndi bir neçə adamnan ananı-bacını göndər, mən özüm də gedərəm onun qapısına sana elçiliyə, görək nə deyir.

Qəribin anası Cahan xala, bacısı Nərgiz, qonum-qonşudan bir neçə qız-gəlin və Dəli Heydər in özü də qabağa düşüb Xoca Sənanın evinə gəlir. Dəli Heydər elə bir oğlan idi ki, onun qabağında heç kəs söz demirdi. Allah əmriylə söz-söhbət açır ki, hər şey Allahın əmr idi, biz gəlmişik Şahsənəmi Qəribə istəməyə. Xoca Sənan Dəli Heydər dən çəkinirdi, həm də elə aşiqdan da xoşu gəlirdi. Oydu ki, dedi, yaxşı olar, amma kaş ki, bir az bizim tay-tuşumuz ola. Bu, bir qərib aşiq, mən də adlı-sanlı bir kişi. Onatan Xoca Sənanın yoldaşı dedi:

– A kişi, kasıb, qərib adamdı, gəlib, bunun nəyi var?! Bir az başlıq

pulunu çox istə, qoy qayıtsın çıxsın getsin.

Dedi:

– Mən bir söz demirəm, verirəm qızı, amma qırx kisə Osmanlı qızılı başlıq pulu verərsən, indi qalan el haqqı, toy haqqı da yenə sənin boynuna.

Yazıq Qəribin nəyi varıydı, nə də verəydi, dedi:

– Fikirləşərik.

Əltaman olub buradan aralaşdılar. Qərib çox fikrə getdi, amma Dəli Heydər dedi ki, sənin toyuna qızılların çoxuna mən köməklik edəmə. Şahsənəm də xəbər göndərdi ki, denən nə qədər pul-qızıl var, hamısı mənim boynuma, mən düzəldəcəm, bu, elə hə desin.

Qərib fikirləşdi ki, necə eləsin bu arvadın sözüylə. Elə fikirli-fikirli şəhərdə gedirdi, gördü, bir kişiylə arvad ağızlaşır. Dedi:

– Ay nənə, nölub belə?

Qarı dedi:

– Ağrım bunun ürəyinə. O vaxtı bunun heç nəyi yoxuydu, mən kişi eləmişəm.

Fikirləşdi ki, yox, Şahsənəm kömək eləsə, nə zamansa bu söz mənə də deyiləcək.

Buna razılaşmayıb evə gəlir. Hər gün yenə evdən çıxır ki, Allah kərimdi deyib, beş-on qəpik pul qazansın. Görür, tacirlər gəlir. Tacirlər gəlib həm aşığa qulaq asır, həm də soruşurlar ki, hardansan? Başına gələn əhvalatı bir yaxşı kişiylə – Hüseyn adlı tacirə danışır. Hüseyn deyir:

– Oğlum, biz Hələb şəhərinə gedirik, səni özümüzə aparaq. Özümün atım-dəvəm var, sənə köməklik edəcəm, orda pul qazanıb bu başlıq pulunu düzəldərsən. Hələb şəhəri də elə yerdədir ki, Osmanlı torpağıyla Suriya torpağının düz arasındadı. Burda ticarət, tacirlik çox yaxşı gedir, ona görə də yaxşı pul qazanarsan.

Qərib fikirləşdi ki, elə burda ölməkdənsə, gedim oralarda ölüm, desinlər ki, heç olmasa, eşqinin üzündən getdi öldü, gəlmədi.

Gəlib anasıyla, bacısıyla, atasıyla halallaşıb, tacirə qoşulub, üç aylıq yol idi, Hələb şəhərinə getməkdə olsun. Üç aydan sonra Hələb şəhərinə yetişirlər. Hüseyn kişi Qəribə də yer-yurd tapır, iş təşkil edir, orda-burda çalıb-oxumaqda olsun, özünə balaca bir çayçı da açır, adına da “Qərib

çayçı” deyir. Hər kim ki, bura qərrib gəldi, orda pulsuz çay içir, çörək yeyir.

Bir rəvayətə görə, yeddi, ya da doqquz il keçmişdi, Qərrib hələ pulu tam düzəltməmişdi. Eşit kimdən, Şahsənəmdən. Qərribin başı qarışıb pul qazanmağa. Qərrib gedəndə Şahsənəmə bir dəsmal vermişdi, deyir, dedi, bunu sandıqda saxla, haçan bu dəsmalı açdın gördün islanıb, bil ki mən ölmüşəm. Hər gün sandığı açıb dəsmala baxıb görürdü qurudu, iyləyib qoyurdu yerinə. Amma Şahvələt də Şahsənəmə elçi düşmüşdü dəfələrlə, Xoca Sənan ona deyirdi ki, qız razı deyil, getmir.

Deyir, Şahvələd bacısın göndərdi ki, get gör o nə işlə məşğuldu. Deyirlər, bəs, o doqquz ildə Qərrib ölübdü, öldü xəbəri də gəlib. İndi niyə getmək istəmir?

Şahxuban gəlib gördü ki, Şahsənəm sandığın ağzını açdı, dəsmalı çıxardı, əli ilə belə-belə elədi, iyləyib yenə qoydu ora. Gördüklərini gəlib qardaşına danışdı.

Şahvələd dedi:

– Bacı, get, o, çölə çıxanda sandığın ağzını aç, dəsmalı islat qoy ora.

Bacısı gəlib belə də edir. Şahsənəm içəri girir, dəsmalı götürür, görür sudu, deyir:

– Qərrib öldü.

Qərrib öldü deyəndə, qızlar başına yığışır. Əl atır saçın yolmağa, bunun kənizləri başına yığılır, görək burda “Bayramı” havası üstündə nə deyir:

*Qızlar, mənə bir təsəlli eyləyin,  
Güllərim solmazdan Qərrib gələydi.  
Şirin canım yara qurban eyləyin,  
Peymanam dolmazdan Qərrib gələydi.*

*Çağırın yanıma dərdli anamı,  
Qərrib yoxdu, o bağlasın yaramı.  
Qadir mövlam özü versin ənamı,  
Əlim üzülməzdən Qərrib gələydi.*

*Tifil ikən aşıq oldum ona mən,  
İlqar verib, ilqarından dönmənəm.  
Bircə dəfə buyurmadı sərəncəm,  
Qəbrim qazılmazdan Qərib gələydi.*

Şahsənəm ağlamaqda olsun. Qərib yatmışdı Hələb şəhərində. Yuxuda gördü ki, o buta verən kişi gəlib deyir ki, qalx, ay bala, sənini nişanlını başqasına verirlər. Gecənin bir aləmi idi, yuxudan qalxdı. Elə bu tacir Hüseyn kişi də gəlmişdi bunun qaldığı evə. Dedi, ay Hüseyn əmi, mən getdim. Dedi:

– Ay Qərib, niyə getdin?

Qərib dedi:

– Yeməxanam, bu çayçı da sənini olsun. Gələrəm gələrəm, gəlmərəm də, halal xoşun olsun. Mənə bir at.

Buna bir at verdilər, atı çaparaq sürürdü. Hələb şəhərinin bu başından o başına çıxanda atı o qədər möhkəm sürdü ki, at çatladı altında, yıxılıb öldü. Fikirləşdi ki, hardan at taparam. Gördü ağ atın üstündə bir kişi gəldi, dedi:

– Oğlum, niyə oturmusan, hara gedirsən?

Qərib dedi:

– Ay baba, Tiflis şəhərinə gedirəm.

Dedi:

– Gəlsənə, mənlə gedək.

Qərib dedi:

– Ay baba, mənim atım öldü, mən nə ilə gedim.

Dedi:

– Oğlum, mənim atım canlıdı, ikimizi də götürər.

Əl atdı, Qəribi atın tərkinə qoydu. At o qədər sürətli gədirdi ki, Qəribin gözlərini yuxu basdı, elə kişinin çuxasından yapışmışdı, bir baxdı gördü ki, yerdədi. Kişi dedi:

– Bala, buranı tanıyırsanmı, bura haradı?

Qərib dedi:

– Yox, baba, tanımıram.

Dedi:

– Oğlum, bura Qars şəhəridi.

Qərib fikirləşdi ki, o zaman biz yol gedəndə elə bil yarıyol gəlmişik. Fikirləşdi ki, yəqin mən yuxu görürəm.

Namaza oturdular, hava işıqlaşdı. İkisi də namazın qıldı, kişi dedi:

– Oğlum, qalx gedək.

Atın tərkinə alıb gördü ki, qaranlıq düşüb, bir düzəngaha düşdülər, hər yerdə çıraqlar, lampalar yanır.

Dedi:

– Oğlum, bilirsənmi bura haradı?

Qərib dedi:

– Baba, bilmirəm.

Dedi:

– Oğlum, bura Tiflis şəhəridir. Sən getdiyin yeri tanıyırsanmı?

Qərib dedi:

– Baba, tanıyıram.

Dedi:

– Oğlum, indi ki, gedirsən, atımın ayağının altından bir ovuc torpaq götür, gedəndə o torpağı ananın gözlərinə çəkərsən. Sənin ananın sən gedəli ağlamaqdan gözləri tutulubdu.

Qərib gedəndən sonra yeddi il keçmişdi, atası Kərim kişi ömrünü sizlərə bağışlamışdı. Elə bacısı Nərgizlə, anası qalırdı. Amma bunun qardaşlığı Dəli Heydər özü hələ bir dəfə o qapıya gəlməsə də, həmişə ora bir qadın xeylağıyla yemək-ichmək, pal-paltar göndərirdi ki, mənim qardaşımın anasıdı orda, bacısıdı. Qərib evi tanıyırdı, torpağı da götürüb bir dəsmala büküb qoynuna qoyaraq qaça-qaça gəldi evə, qapını taqqılatdı, gördü elə həmin evdi.

– Ay ana, Allah qonağı istəyirsinizmi?

– Ay oğul, biz neynirik qonağı.

– Ana, nolub?

– Oğul, biz yaşlı-yaralıyıq. Mənim də gözlərim tutulub, qoca arvadam, qızım da belə. Başqa bir evə get.

Qərib gördü ki, anasının səsi, dedi:

– Ana, səni and verirəm Allaha, qoy girim içəri nolar, mənə heç nə – yemək-ichmək lazım deyil.

Qərib içəri girdi, bacısı da bunu tanımadı, o qədər başı-gözü ağarmışdı ki, bu 7 ildə. Anasının da gözləri tutulub. Dedi:

– Ay ana, o divarda olan sazı olarmı götürəm, onun simlərini siləm.

Amma içəri girəndə bacısı dedi ki, qardaş, siz aşıqsınız, çiyinizdə də saz. Biz aşiq qonağı qəbul eləmirik.

– Niyə, ay bacı?

– Mənim də qardaşım aşiq idi, 7 ildir ki, itgin düşüb. O saza biz əl vura bilmərik. Götürsən, özün götür, simlərini də düzəldirsən, düzəlt.

Qərib sazı divardan alıb, simlərini silib, təmizləyib, kökləyib, götürdü görək anasına “İbrahimi” havası üstündə nə dedi:

*Canım ana, gözüm ana,  
Ana, mən Qəribəm, Qərib.  
Südün əmdim, qana-qana,  
Ana, mən Qəribəm, Qərib.*

*Gedib Hələbdə oturdum,  
Hökmlər yerinə yetirdim.  
Gözünə dərman gətirdim,  
Ana, mən Qəribəm, Qərib.*

*Qərib ağlar yana-yana,  
Yandı bağrım, döndü qana.  
Müjdə verin Şahsənəmə,  
Ana, mən Qəribəm, Qərib.*

O ki, ağasının atının ayağından bir ovuc torpaq gətirmişdi, onu yavaşca əlləri ilə anasının göz qapağının üstünə iki tərəfə də çəkdi. Allah təaladan bir möcüzə yarandı, ananın gözlərinə işıq gəldi. Gördü, baş-göz ağarıb, amma Qərib sağlamdı. Ana-bala bir-birini qucaqladılar, dedi:

– Oğul, necə gəldin, nə gətirdin?

Çünki kasıbçılıq idi. Yeddi ildi evdən getmişdi.

– Ana, yaxşı gəlmişəm. De görüm, mən Heydər qardaşımı hardan taparam?

Dedi:

– A bala, bir-iki aydır ki, heç xəbərim yoxdu.

Yenə əvvəlki çayçıya gəlib, Heydəri soraqladı.

İndi eşit kimdən. Şahvələd elçi getdi, Şahsənəm Qəribi öldü bilmişdi dəsmal islanandan sonra. Birtəhər bunu yola gətirib Şahvələdə toy tədarükü görürdülər. Sədəfxan hamıya dəvətnamə vermişdi. Özü də Xoca Sənana demişdi ki, mən kimləri deyirəm, hamısına dəvətnamə ver. Dəli Heydəre də dəvətnamə vermişdi. O zaman beləydi, bir yaxşı oğlanı toya dəvət edəndə o, öz aşığını aparardı toya. Deyir, dedi ki, mənə də dəvətnamə gəldi, bəs mən nə edim, Qərib qardaşım burda olsaydı, onu özümlə aparardım. Bu fikirlə aşıq gəzməyə çıxmışdı. Qəribə rast gəldi çiyində saznan. Aşıqsan, yoxsa cəhənnəm aşığısan? Tanımadı ki, bu, aşıq Qəribdi, çünki başı-gözü çox ağarmışdı. Dedi:

– Ayə qardaş, cəhənnəm aşığı nədi, aşıq nədi?

Dedi:

– Cəhənnəm aşığı odur ki, gəzirlər, aşıq tapmayanda deyirlər, cəhənnəm olsun, gedək filankəsi gətirək.

Dedi:

– Vallah, nə deyim?

Amma gördü ki, bu Heydərdi, bunu tanımır. Yaxınlaşıb buna dedi:

– Bir gözlərimin içinə bax.

Heydər Qəribi tanıdı, qucaqlaşdılar.

Dedi:

– Elə, yaxşı yerdə gəlmişən, and olsun məni Yaradana. Hamı məclisə öz aşığıynan gəlib. Məclisə hamı dəvət olunub.

Beləcə, birlikdə getdilər məclisə. Dəli Heydəre söz verəndə, dedilər:

– Heydər, aşığın varmı?

Dedi:

– Var.

Dedi:

– Aşığın qalxsın, bir neçə qatar söz oxusun, görək bizim xoşumuza gəlirmi, yoxsa yox?!

Qərib burda sazı köynəyindən çıxarır, görək “Mirzəcanı” üstündə nə deyir:

*Açıldı sünbüllər, gəldi bahar-yaz,  
Səccarələr göy geyib, yasini gözlər.  
Əlif qəddim, cim gözlərim, nun ağzım,  
Dil hərfi içində yasini gözlər.*

*Dəmir handa, polad handa, daş handa,  
Büllur pıyalələr coşub-daşanda,  
Əzrail gələndə, dil dolaşanda,  
Könül qəm-qəm edib yasini gözlər.*

*Bizim dağlar bu gün qara geyibdi,  
Xalxalı vəslindən qara geyibdi.  
Sənəm, sənin zülfün qara geyibdi,  
Biçarə Qəribin yasını gözlər.*

Qəribin bu ifasından sonra məclisdəkilərə ayan oldu ki, bu aşiq elə Qəribin özüdür, uzun müddətdən sonra qayıdıb gəlib. İş belə görən Sədəfxan dedi:

– Xoca Sənan, mənim belə bir təklifim var ki, Şahsənəm xanımı aşiq Qəribə verək.

Dedi:

– Hələ bu aşiq bir neçə qatar oxusun, görüm. Heydər, deyəsən bu aşiq mənim xoşuma gələcək.

Görək aşiq Qərib “Göyçəgülü” havası üstündə nə deyir:

*Dün gecə, dün gecə, Hələb şəhrindən,  
Qaynadım, qaynadım, coşdum da gəldim.  
Yar möhnəti qövr eylədi sinəmdə,  
Dərin yaralarını deşdim də gəldim.*

*Səhər namazını Hələb özündə,  
Günorta namazını Qarsın düzündə,  
Axşam namazını yar Tiflisində,  
Mövlam qanad verdi, uçdum da, gəldim.*

*Heç bilmirəm halım niyə məxsuşdu,  
Əyləşən ağalar bizə gülüşdü.  
Ərənlərdən imdadıma gəlmişdi,  
Aldı səməndinə, düşdüm də, gəldim.*

*Mən Qəribəm, düşdüm olmaz oyuna,  
Qadir mövlam bəla versin xayına.  
Aşıq Qərib Şahsənəmin toyuna,  
Boyuna zər-zibə biçdim də, gəldim.*

Hamı aşığı alqışlayır. Sədəfxan deyir, mən öz fikirimdəyəm. Şahsənəmi aşıq Qəribə verək. Bu deyəndən sonra hamı əl çalır. Bəs Şahvələd, xalq budur, bir aydı toy hazırlığı görür.

Qərib deyir:

– Bacım Nərgizi də mən Şahvələdə verirəm, gətirək böyür-böyürə qoyaq.

Şahvələd dedi:

– Mənim bacım, ondan gözəl olmasamı?

Gətirdilər ki, doğurdan da Nərgiz də çox gözəldi. Nərgizi Şahvələdə verdilər.

Dəli Heydər dedi:

– Mən havayıdan özümü öldürürəm burda, bəs mən?

Dedilər:

– Sənə də Şahvələdin bacısını veririk, Şahxuban xanımı.

Bu toyda üç gəlin köçür, üç bəy evlənir. Ustad aşıqlar, bir neçə xanəndələr gəlir. Böyük bir ustad aşıq bu toya bir duvaqqapma deyir:

*Həzərat, bircə baxın,  
görün necə yar oynuyur.  
Naz edir, süzür gedir,  
sevdiyim aşıkar oynuyur.  
Tazə can, qəmzəsi qan,  
ağ sinəsi qar oynuyur.  
Al yanax, büllur buxaq,*

*məmələri nar oynuyur.  
Əl vurun, cərgə durun,  
balaca dilbər oynuyur.*

*Mərdana, bu meydana  
əcəb açıb qollarını,  
Habelə sığmaz dilə,  
vəsf eləsəm dillərini,  
Qaz ayaq, durna sayaq  
xoş oynadır əllərini.  
Yan çəkə, səkə-səkə  
burub gedir bellərini,  
Afərin, səd afərin,  
necə hamavar oynuyur.*

*Bu sona, əcəb həna,  
gör nə yaxıb əllərinə,  
Mərdana, dar gərdana  
nəxşi düzüb tellərinə.  
Nə nazik, zər bilərzik  
bağlayıbdı qollarına.  
Bu qəmər, gümüş kəmər  
qurşuyubdu bellərinə.  
Buxağa, ay qabağa  
düzübdü illər, oynuyur.*

*Əl çalın, bir səs salın,  
bu baxtavar gəlsin coşa,  
Gəl yaxın, bircə baxın  
Ağ üzünə, qələm qaşa,  
Mən mail, oldum zail,  
eşq atəşi vurdu başa.  
Binəva, çəkər cəfa,  
olmaz səfa, bu tamaşa,*

*Əlaman, Allah, aman.  
cəlladi-xunxar oynuyur.*

*Gəl görək, keçdi ürək,  
kəhlik cürə səkib əyri.  
Can canı, xublar xanı,  
sevdim səni, dil əzbəri.  
Aç üzün, çıxsın gözüün,  
bir bəri bax, a müştəri.  
Bu dünyada, üqbada  
yoxdur bunun bərabəri.  
Əlqissə, rüxsarı-gül,  
gözləri xumar oynuyur.*

*Sərraflar qiymət qoyar,  
hər adama yüz min manat.  
Şiyvədə, bu qəmzədə,  
kimdə olar qədd-qamət,  
Əl hissə və əl qissə,  
ay həzərat, ay camaat,  
Bu gülmək, bu oynamaq,  
bu tamaşa, bu qiyamat,  
Əlbəttə bu məclisdə  
Molla Cuma var, oynuyur.*

*Dastan 2022-ci ildə ustad aşıq  
Arif (Əlövsət) Əsgərovun dilindən yazıya alınmışdır.*



TAHİR VƏ ZÖHRƏ

**D**astana başlamazdan əvvəl üç ustadnamə deyərlər. Biz də deyək bir olsun, ustad ömrü pir olsun:

*Bu dünyada üçcə şeydən qorxum var,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!  
Heç birindən əsla könlüm şad deyil,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

*Bağrım başın fəlak nə çaldı daşa,  
Yazılanlar gəlir bu qərib başa.  
Həsrət qaldım elə, qohum-qardaşa,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

*Çox süleymanları taxtdan endirdi,  
Neçələrin gül rəngini soldurdu.  
Neçələrin gəlməz yola göndərdi,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

*Qəribin boyuna kəfən biçilməz,  
Əcəl camı çox acıdı, içilməz.  
Üç dərdim var, bir-birindən seçilməz,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

*Neçələrin qalasına od atdı,  
Neçənin aşına zəhrimar qatdı.  
Neçələrin cavan ikən qocaltdı,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

*Kərəm yar yolunda canından keçdi,  
Qürbət eldə əcəl badəsin içdi.  
Gül bağından bülbül qürbətə uçdu,  
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!*

Ustadlar ustadnaməni bir deməzlər, iki deyərlər, biz də deyək iki olsun, düşmənin ömrü sökülsün:

*Qəm yemə, qəm yemə, divanə könlüm,  
Həmişə ruzigar belə dar olmaz!  
On bir il çəkmişəm zəmistən qəhrin,  
O nə güldü, dövrəsində xar olmaz?!*

*Siyah zülfü daraq ilə dara, gör!  
Öz könlünü öz dərdinə dara gör!  
Gözəllərin neçəsini dara gör!  
Özgə bağda belə heyva, nar olmaz!*

*Əgər şahdan bizə qəzəb olmasa,  
Qəzəb atəşindən əzab olmasa,  
Ortaqlıqda çuğul, kəzzab olmasa,  
Dünya bahar olar, boran, qar olmaz!*

*Hər bir adam öz yerində oturmaz,  
Əqlin zayə verməz, fəhmin itirməz.  
İgidlər könlünə şikvə<sup>1</sup> gətirməz,  
Necə dağdı, quzeyində qar olmaz?!*

*Sənsən Qurbaninin gül üzlü yarı,  
Qalsa qürbət eldə, artar azarı.  
Sağ olsun dünyada vəfalı yarı,  
Bir mən ölməginən dünya tar olmaz.*

Ustadlar ustadnaməni iki deməzlər, üç deyərlər, biz deyək üç olsun, düşmənlərin ömrü puç olsun:

*Əzəl başdan sənə sevda eylədim,  
Çox da verdim sənə nəsihət, könül!*

---

1. Şikvə - klassik ədəbiyyatda şikayət mənasında işlənib

*Əcəl meydanından, can bazarından  
Qurtarmaq lazımdı salamat, könül!*

*Hər məclisdə sən hərcəyi söyləmə!  
Xançal alıb, bağrım başın teyləmə!  
Daldalarda lafi-kəzaf eyləmə!  
Saxla hərzə dilin amanat, könül!*

*Bir gün olar, xeyr-şərlər seçilər,  
Boya görə yaxşı xələt biçilər.  
Bu dünyadan o dünyaya köçülər,  
Abbas onda eylər şikayət, könül!*

Bəli, sizə hardan xəbər verək, Qaraman məmləkətindən, bu məmləkətin padişahı Hatəm sultandan, onun vəziri, həm də öz doğma qardaşı Əhməd vəzirdən. Bunlar doğma qardaş olsa da, amma bir günün gündüzüylə gecəsi kimi xasiyyətləri tamam fərqli idi. Hatəm sultan qəzəbli, səbirsiz, bir qədər də qəddar adam idi. Amma bunun əksinə, Əhməd vəzir çox xeyirxah, tədbirli, məzlumların halına yanan bir adam idi. Bunların ikisinin bir dərdi vardı ki, hər ikisinə Allah-təala övlad qismət etməmişdi. Amma vaxt keçir, günlər ötür, Əhməd vəzir fikirləşir ki, həmişə Allahdan insana nə gəlsə, xeyirlik üçün gələr. Deməli, bəndənin borcu odur ki, öz şükranlığından qalmasın. Bu minvalla əmr edir, carçılar car çəkir bütün məmləkətə. Qaraman məmləkətində yeddi gün bütün yoxsullara, kasıblara, aclara, imkansızlara ehsan süfrəsi açılır.

Yeddinci gün xidmətçilərdən biri Əhməd vəzirin yanına gəlib dedi:

– Ağə!

– Buyur.

– Ağə, bir ağsaqqal kişidi, bizim süfrəmizin qonağı olub. İndi getmək vaxtıdır, deyir, amma bu süfrənin sahibi gəlməsə, mən getmə-yəcəm burdan.

Əhməd vəzir fikirləşdi ki, nə olar, nə olmaz?! Gəlib gördü ki, bir nurani kişidi, üzündən-gözündən nur yağır.

– Salam əleykum, baba.

– Salam, ay oğul. Allah-təala həmişə gördüyün xeyir işlərin savabını artıqlamasıyla qaytarsın sənə. Mən istədim sənə ənam verəm, deyib, cibindən bir alma çıxarıb Əhməd vəzirə verdi.

Əhməd vəzir almanı götürdü. Amma deyərlər, almadan elə bir behiş ətri gəlirdi, insanı bihuş edirdi. Əhməd vəzir almanı götürüb gəldi evə, almanı evdə bir taxçanın üstünə qoydu. Almanın ətri bütün otağı bürümüşdü.

Xanımı buyurdu otağa:

– Əhməd vəzir, bu otaqdan tamam başqa bir ətir gəlir.

Əhməd vəzir almanı göstərib hər şeyi olduğu kimi xanımına danışdı və dedi:

– İndi bu almanı yeməyək, elə qalsın bu taxçanın üstündə, hər gün bunun ətri bizi doydursa bəsd.

Belə də elədilər. Amma gecə yatanda həmin dərviş aləmi-röyada gəlib Əhməd vəzirin başının üstündə dedi:

– Qalx, ay oğul, qalx, o almanı kəs, təam elə. Nə niyyət tutsan, böyük Allah səni niyyətinə çatdırar, niyyətin hasil olar. Amma bir ixtiyarın da var ki, bir niyyət sahibi olanla da bu almanı bölə bilərsən.

Əhməd vəzir, yuxudan dik atıldı yerindən. Yuxu buna çox bərk təsir etmişdi, nə fikirləşdi, fikirləşmədi, almanı götürüb gəldi Hatəm sultanın yanına. Gördüklərini olduğu kimi Hatəm sultana danışdı. Almanı yarı böldülər, bir yarısını Hatəm sultan öz xanımıyla, digər yarısını isə Əhməd vəzir öz xanımıyla təam elədi.

Vaxt keçdi, vədə dolandı, Allah-təalanın xoş günlərinin birində hər iki ocağa – həm Hatəm sultanın, həm də Əhməd vəzirin evinə Allah-təaladan övlad payı gəldi.

Hatəm sultanın bir qız övladı, Əhməd vəzirin isə bir oğlan övladı oldu. Uşaqlar həm çox gözəl idilər, həm də bir-birinə elə bənzəyirdilər ki, bir almanın yarısı kimi. Elə bil göydə ayı yarı bölmüşdün.

Bütün məmləkətdə şadlıq məclisləri quruldu, qırx gün, qırx gecə şadyanalıq oldu. Uşaqlara ad qoydular – oğlanın adını Tahir, qızın adını isə Zöhrə qoydular. Onlar yavaş-yavaş böyüyüb məktəb yaşına çatdılar. Bunları şəhərin harda savadlı mollası-üləması vardı, onun məktəbinə qoydular.

Bu molla çox savadlı bir adam idi, amma bir az da xainlik vardı canında. Tahirlə Zöhrə hər gün məktəbə gəlib-gedirdi. Məktəb yolunun üstündə bir sərv ağacı vardı ki, bu ağac onların vədə-görüş yeri idi. Hansı tez gəlsə, o ağacın altında o birisini gözləyərdi. Amma yavaş-yavaş bunların arasına bir sevgi toxumu da düşmüşdü ki, kök atıb qol-budaq verdikcə, kənardan görünməyə başladı. Məktəb uşaqları arasında, tanış-bilişlər arasında Tahirin Zöhrəyə aşıq olduğu, Zöhrənin Tahiri sevdiyi hamı tərəfindən danışılmağa başladı. Söz gəldi çatdı mollanın da qulağına. Orasın da deyək, bu mollanın bir keçəl oğlu vardı. Həm çox fərəsətsiz idi, həm də yaraşıqdan o qədər kəm idi ki, elə bil fələyin qəzəbli vaxtına düşmüşdü dünyaya gəlişi. Molla həmişə fikirləşirdi ki, yaxşı oldu Hatəm sultanın qızı mənim məktəbimə dərs almağa gəlir. Elə vaxtı-məqamı yetişəndə bu qızı, oğluma alaram, Hatəm sultanın mülkünün sahibi biz olarıq. Və indi ki, bu xəbəri eşitdi, mollanın elə bil başından qaynar su töküldü.

Özünü yetirdi Hatəm sultanın yanına:

– Ağ, icazə olarmı?

– Buyur, molla, de görüm, nə deyirsən?

– Ağ, bəs, özüm də eşitmişəm, eşidənlərdən də eşitmişəm. Sənin qardaşın oğlu Tahir Mirzə deyir ki, mən əmim qızını alacam. Belə tədbirimiz də odur ki, o qızla mən evlənim, əmimin mülkünün sahibi mən olum.

Deyərlər, ağılsız başa axmaq söz həmişə tez batır. Hatəm sultanı qəzəb götürdü, cəhənnəm kimi od püskürdü:

– Molla, nə tədbir?

– Ağ, tədbirin birincisi odur ki, elə bu gündən Zöhrə xanımı məktəbə qoymursan. Dərsindən nə kəsiri varsa, bax, mən gəlib evdə dərs verərəm. Sən bizim ağamızsən.

Belə də elədilər. Anası Zöhrə xanıma xəbər gətirdi, Zöhrə xanımın ürəyindən qara qanlar axdı. Bildi ki, bu nəşə, yaxşı əlamət deyil. Zöhrə xanım gözyaşı tökməkdə qalsın, sizə xəbər verək Tahir Mirzədən.

Səhər açıldı, Tahir Mirzə məktəb saatında gəlib həmin sərv ağacının yanında gözlədi Zöhrə xanımı. Çox gözlədi, gördü, gəlmir dedi, bəlkə, gözləməyib keçib məktəbə. Bu minvalla gəlib gördü, yox, Zöhrə xanım

məktəbdə də yoxdur. Neyləsin, ürəyi qubar elədi. Məktəb yoldaşları arasında Xanlar adında ona hamıdan yaxın olan bir dostu vardı. Üzünü tutub Xanlar dostuna, “Yüngül şərili” havası üstündə götürüb görək Zöhrə xanımı necə xəbər aldı:

*Başına mən dönüm, Xanlar qardaşım,  
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi.  
Haqq götürsün ortalıqdan yamanı,  
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi.*

*Axşam oldu, biz də keçdik adalar,  
Könül dost yolunda salmış cidalar.  
Məktəb uşaqları, mollazadalar,  
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi?*

*Örtübdür başına gülnaz şalını,  
Tərk eylədi məktəbxana yolunu.  
Xudam lal eyləsin molla dilini,  
Nədən hamı gəldi, Zöhrəm gəlmədi.*

Dostundan bir cavab ala bilməyəndə bahar buludu kimi gözləri doldu, qaşları çatıldı, elə bil, iki qara bulud qabaq-qarşı gəldi. Bu zaman molla içəridə idi, səsi eşidib, öz-özünə dedi: “Yaxşı, oxu, bu saat gəlib atana od vuracağam”. Molla uşaqların yanına gəlib soruşdu:

– Kim idi oxuyan?

Keçəl ayağa qalxdı, barmağı ilə Tahiri göstərdi. Özünü bildirməmək üçün zahirən dedi:

– Mən idim.

Molla əmr elədi, falaqqa-çubuğu hazır elədilər. Amma keçəl nə qədər şugul idisə, molla da o qədər küt idi. Keçəlin işarəsini başa düşməyibmiş. Elə bildi ki, doğrudan da oxuyan keçəldi. Keçəlin ayağını falaqqaya salmaq istəyəndə, Tahir dedi:

– Molla əmi, falaqqanı qoy dursun. Oxuyan mən idim. Pis oxudumsa, izin ver, birini də oxuyum. Aldı görək, “Bayramı” havası

üstündə nə dedi:

*Mollalar mollası, alimlər xası,  
Bir ala gözlüyə aşıq olmuşam.  
Silinibən getməz könlümün pası,  
Bir ala gözlüyə aşıq olmuşam.*

*Tiği-qəmzələrin qəsd etdi cana,  
Nola rəhm eyləsən məni tiflana.  
Adı Zöhrə, özü yaşılbaş sona,  
Bir ala gözlüyə aşıq olmuşam.*

*Tahir Mirzə, yerin olubdu gülşan,  
Bad əsdi, zülflərin oldu Pərişan.  
Ağ üzündə tamam xallar xoşnişan,  
Bir ala gözlüyə aşıq olmuşam.*

Molla əmr elədi, Tahirin ayağını qoydular falaqqaya. Molla dedi:

– Kim istəyir vursun?

Keçəl dedi:

– Mən.

Keçəl falaqqa çubuğuynan Tahirin ayağına o qədər vurdu ki, ayağının altı qabıqdan çıxdı. Keçəl əlini dayandırıb dedi:

– Tahir, bir də keçəlin yarının adını tutmazsan.

...Tahir Mirzə yenə özünü sərv ağacının dibinə çatdırdı. Əlini alnına verib, fikir eləməyə başladı. Elə bir az oturmuşdu, Zöhrə özünü ona çatdırdı. Yeddi hörük saçından bir tel ayırdı, sinəsinin üstünə basıb, görək “Sulduzu” havası üstündə nə dedi:

*Mollamız getdi xavara,  
Nə deyərsən, əmim oğlu?!  
Atam çəkər bizi dara,  
Nə duyarsan, əmim oğlu?!*

*Xəbərin yoxdu xəbərdən,  
Getdi işləri dəbərdən.  
Nə əmirsən ləb-şəkərdən,  
Nə qanarsan, əmim oğlu?!*

*Səni məndən ayırdılar,  
Dərdü-qəmə doyurdular.  
Səni sürgün buyurdular,  
Sən gedərsən, əmim oğlu!*

*Hicran kotanın əkərsən,  
Biçib xirmənə tökərsən,  
Ah çəkərsən, yaş tökərsən,  
Qəm çəkərsən, əmim oğlu!*

*Mən Zöhrəyəm, qələm qaşlı,  
Gərdənim də qarğı saşlı,  
Mən yazığı gözüyaşlı,  
Sən qoyarsan, əmim oğlu!*

Zöhrə sözünü tamama yetirib dedi:

– Əmioğlu, qəm yemə, inşallah, kama çatırıq.

Tahir elə bu cür də evə gəldi. Amma evə daxil olanda anası Banu xanım bunu gördü.

– Ay oğlum, sənə nolub?

– Ay ana, soruşmasan yaxşıdı.

– Yox, ay oğul, vallah, bilməsəm əl çəkmərəm, de görüm, nədir məsələ.

– Onda, sözlə desəm dilim yanar. Mənim sazımı gətirin, nə var, necə var, olduğu kimi deyəcəm, narahat olma.

Tahirin cürəsini gətirdilər, bir “Azaflı dübeyti”si havası üstündə götürüb, görək necə deyir:

*Canım ana, gözüm ana,  
Ana, mən qanlar aqlaram.  
Budur sənə sözüm, ana,  
Ana, mən qanlar aqlaram.*

*Onunla keçərdi dəmim,  
Onsuz artdı dərdim-qəmim.  
Gedəli Zöhrə həmdəmənim,  
Ana, mən qanlar aqlaram.*

*Tahir ağlar yana-yana,  
Yana-yana yeddi cana.  
Ahım çıxıb asimana,  
Ana, mən qanlar aqlaram.*

– Ay oğul, ağlama, sənin atan bu məmləkətin vəziridir. Zöhrə xanım da öz əminin qızıdır, burda nə var ki, danışarıq, elə, Allah xoşbəxt eləsin, Zöhrə xanımı da sənə alarıq.

Amma gəl gör ki, qəzanın gərdişi başqa cürəydi. Hatəm sultanın qəzəbi soyumadı. Fikirləşdi ki, necə eləsin? Axı, Əhməd vəzirin hörməti məmləkətdə mənimkindən də artıqdı. Bunu öldürsəm, bu, mənə hörmət gətirməz, həm də qardaşımdı. Necə edim, nə tədbir görüm? Bir böyük gəmi hazırlatdı. Əhməd vəziri də, Tahir Mirzəni də, Banu xanımı da gəmiyə mindirdi. Gəmi dəryanın üstündə altı aylıq yol gedəcək. Bunları tamam başqa bir məmləkətə aparıb çıxaracaq, sonrasını nə olar-olar.

Gəmi dəryanın üzərində bir neçə gün yol getmişdi ki, qəfil tufan başladı. Dalğalar gəmini o tərəf-bu tərəfə atdı. O daşa, bu qayaya çırpdı, axırda tikə-parça oldu, hərə bir tərəfə düşdü. Tahir böyük bir taxta parçasının üstündə bir neçə gecəli-gündüzlü yol gəldi, nəhayət, ləpələr onu bir sahilə çıxardı. O tərəfə-bu tərəfə baxdı, gördü, buralar buna tanış gəlir. Gördü, ey dadi-bidad, elə bil qəza onu yenidən öz məmləkətinə – Qaraman məmləkətinə qaytarıb. Bir yanda gizləndi ki, görsün kim gələr, bəlkə, bir qismət buna çörək verən ola. Bu vaxt gördü atasının köhnə nöqərlərindən biri yolnan keçir. Bunu çağırdı, salam-aleykumsalamdan

sonra nökər dedi, Tahir, sən burdasan?

Tahir əhvalatı olduğu kimi buna danışdı, sonra da cibindən bir ovuc əşrəfi qızıl çıxarıb verdi və dedi:

– Get, mənə çörək al gətir. Bir də, bu onun haqqıdır ki, səni and verirəm, mənim burda olduğumu heç kimə demə.

Nökər çörək alıb gətirdi, amma çox tamahkar bir adam idi. Fikirləşdi ki, gedib elə bunun yerini Hatəm sultana desəm, mənim yeddi illik nökrəçiliyimin haqqını bir dəfəyə mənə verir. Şeytan bunu aldatdı, gəlib Hatəm sultanın yanına dedi:

– Ağa, Tahir sənin torpaqlarındadır.

– Nökər, ola bilməz.

– Ağa, yalan danışsam, başımla cavabdehəm. Yerini də göstərərəm sizə.

– Nökər, yerini göstərsən, ənamım böyükdür. Amma yalan danışsan, başını özün deyibsən.

Nökər Tahirin yerini göstərdi. Cəlladlar Tahiri tutub gətirdilər. Bütün eşidib bilənlər yığışdı. Tahirin məktəb yoldaşları da gəldilər. Zöhrə xanım da camaatın arasındaydı. Kimin üzü gəlir, ərki var, Hatəm sultandan Tahirin bağışlanmasını istədi. Amma Hatəm sultanın qəzəbi soyumurdu ki, soyumurdu. Tahiri öldürməyə qərarlıydı. Tahir baxıb gördü ki, yerdən-göydən əlac kəsilib, hər yerdən əl üzülüb. Kim xaiş elədi, kim minnət elədi, xeyri olmadı. Ürəyi qubar elədi, sazını götürüb “Dilqəmi” havası üstündə görək nə dedi:

*Aman cəllad, gəl, rəhm eylə,*

*Dərd məni alacaq oldu.*

*Malım, mülküm, külli varım,*

*Kimlərə qalacaq oldu?!*

*Qardaşım yox, deyə sözüm,*

*Anam yoxdu, çəkə nazım.*

*Bu üstü sədəfli sazım,*

*Bəs, kimlər çalacaq oldu?!*

*Mən Tahirəm, budu sözüm,  
Belə dərdə necə dözüüm?  
Zöhrə xanım iki gözüm,  
Bəs, kimlər alacaq oldu?!*

Bəli, söz tamama yetdi. Hatəm xanın qəzəbi yenə də soyumaq bilmirdi. Ömr elədi cəllada:

– Cəllad, bundan artıq nə bunun səsin eşitmək istəmirəm, nə üzünü görmək istəmirəm. Aparıb bunu dağın ətəyində bir meşədə öldürürsən. Qoy əti qurda-quşa yem olsun. Qanlı köynəyini gətirirsən mənə.

Söz-söhbət vaxtı bir qoca Tahirə yaxınlışdı dedi:

– Oğlum, Tahir, sən gəl Zöhrədən əl çək, bir başqasını al. Əgər əl çəkməsən, padşah səni öldürəcək.

Tahir aldı, görək ona “Mirzəcanı” havası üstündə nə cavab verdi:

*Əlləri hənalı bayram günündə,  
Dostum bir hayranlıq verdi, hazarat!  
Yardan ayrılmağı nəsihət etdi,  
Bizə nə bayramlıq verdi, hazarat?!*

*Məni şəddə kimi belə dolasan,  
Ayrılmaram, tikə-tikə doğrasan,  
Yarıma qurbanam, əgər sorasan,  
Ağ günü toranlıq verdi hazarat!*

*Dedim: Zöhrə, bax, nə qara qaşın var...  
Dedi: Tahir, bax, nə müşkül işin var...  
Dedim: mən xəstəyə nə yemişin var?  
Bir cüt nar dərmanlıq verdi hazarat!*

Gördülər Tahir Haqq aşığıdı, dedilər:

– Allah səni sevgilinə çatdırsın!

Bunlar Tahirdən ayrılıb getdilər. Cəllad Tahirin gözlərini, qollarını bağlayıb aparmaqda olsun, amma Zöhrə xanım tədbirindən qalmadı. Çünki bu cəlladın, Tahiri aparacağı yol Zöhrə xanımın qəsrinin qarşı-

sından keçirdi. Tez bir kisə qızılı-cəvahiratı qoydu ora. Cəllad burdan keçəndə, amandı, cəllad, əl saxla, dedi.

Cəllad dayandı. Şah qızıydı, sözünə dayandı.

Zöhrə xanım:

– Cəllad, aman ver, mən Tahirə görüşüm.

Cəllad:

– Zöhrə xanım, olmaz.

Dedi:

– Olar.

Zöhrə xanım bir ovuc ləl-cəvahiratı cəlladın ovucuna basdı:

– Amandı, cəllad, bəlkə, Tahiri bağışlayasan.

Cəllad:

– Zöhrə xanım, bunu necə edə bilərəm mən. Axı, deyib onu öldür, qanlı köynəyini gətir mənə.

Zöhrə xanım qızıl kisəsini qoydu cəlladın qarşısına. Dünya tamah dünyasıdı. Cəlladı ləl-qızıl aldatdı. Dedi:

– Tədbirini də mən deyəcəm. Bu görəcəyin işin ənamıdır. Tədbiri də budur ki, mən Tahirə təzə bir libas geyindirirəm. Tahirin əyninədki libası elə burda soyundururuq. Çıxırsan bir tərəfə, bu qızılın-ləlin hamısı sənindir. Birindən bir qoç alarsan, kəsərsən ətini götür, halal xoşun olsun. Qanından da Tahirin köynəyinə vurarsan, gətirib göstərsən Hatəm sultana, məsələ də bununla bitər. Belə də edirlər.

Tahir yenidən üz qoydu qərrib məmləkətlərə tərəf. Gün gəldi, ay keçdi, vaxt dolandı. Tahir gününü bu minvalla dərdli, ələmli keçirir, hara gedəcəyini, nə edəcəyini bilmirdi. Yorğun-üzgün halda gəlib bir bağa çatdı. Gördü, elə bir gözəl bağdı, behiştə xatırladır. Bağın ortasında böyük bir hovuz var, hovzudan şəlalələr axır. Gül bülbülə, bülbül gülə naz edir. Tahirin ürəyi qubar elədi, Zöhrə yadına düşdü. Sazını köynəyindən çıxarıb, “Mirzə dubeyti” havası üstündə görək nə dedi:

*Səhərin gülşən çağında,*

*Nə gəzirsən barı, bülbül.*

*Oxudun, dərdim artırdın,*

*Oldun mənnən yarı, bülbül!*

*Bülbül, sənin işin qandı,  
Aşıqlar oduna yandı.  
Nədən hər yerin əlvandı,  
Köksün altı sarı, bülbül!?*

*Bülbül, sən dala səkərsən,  
Göz yaşın gülə tökərsən,  
On bir ay həsrət çəkərsən,  
Bir ayı da zarı, bülbül.*

*Bülbül, geyinmisən yaşıl,  
Qolların boynumdan aşır.  
Ağlamaq mənə yaraşır,  
Qoy ağlayım barı, bülbül!*

*Bülbül, sən məni qandırdın,  
Gülşən bağı dolandırdın,  
Axır oduna yandırdın,  
Yazıq xan Tahiri, bülbül!*

Tahir oxumağındadır. Amma gəl gör, bu bağ kimin bağıdır. Xanverdi Sövdəgər adında bir tacirin bağıdır. Bu tacirin varının-dövlətinin sayı-hesabı yoxdur. Amma övlad sarıdan bircə gözəl bir qızı var Nərgiz adında. Həmin vaxtı Xanverdi Sövdəgər öz qızıyla bağda hovuzun ətrafında dincəlirdilər. Bu vaxtı Tahirin oxumaq səsinə eşitdilər. Gəlib gördülər bir cavan oğlandı, üzündən-gözündən nur yağır, amma çox yorğun, halsız, libasdan düşmüş bir adamdır.

– Salam aleykum, ay oğul.

– Aleykum salam, əmi.

– Ay oğul, kimsən, nə karəsən. Bizim bağda nə işin var?

– Əmi, izinsiz girdiyimə görə üzürlü sayın, amma bu məmləkətin adamı deyiləm. Uzaq yol gedirdim, yolum düşdü, dedim, bir burda dincəlib nəfəs alım, gedim.

– Ay oğul, dərdin nədir? Hardan gəlib, hara gedirsən?

Tahir hər şeyi olduğu kimi Xanverdi Sövdəgərə danışdı. Xanverdi Sövdəgər gördü bu, çox ağıllı bir oğlana oxşayır. Dedi:

– Ay oğul, sən qəribsən, qonaqsan, birincisi bizim borcumuz budur ki, səni qonaqlayaq, sənin qulluğunda dayanaq. Gedək evimizə, sonrasına baxarıq.

Amma ürəyində də fikir elədi ki, Tahir mənim qonağım olar, bir az da ağılını-kamalını görərəm, əgər ürəyimə yatan biri olsa, elə öz qızım Nərgizi də buna ərə verərəm, qızıma yar olar, mənə də bir layiqli oğul olar.

Bu minvalla bir neçə müddət Tahir Sövdəgərin evində qaldı, yavaş-yavaş Nərgiz də Tahirə aşiq olmaqda idi. Amma Tahirin gecəsi-gündüzü yox idi. Bir dəqiqə Zöhrə xanım yadından çıxmırdı. “Dubeyti” havası üstündə könlündən keçənləri belə ərz elədi:

*Fələk, səndə nə adətdi,  
Ayırmaq yarı yarından?  
Göz ilə görməmiş həmin,  
Könül yox ola varından!*

*Rəqib, evin bərbad olsun!  
Saralıb güllərin solsun!  
Ayrılan necə şad olsun,  
Belə sərxoş niğarından!*

*Eylərəm yüz min xəyalı,  
Pərişandı könül halı.  
Gecə-gündüz yar camalı,  
Getmir gözüm kənarından!*

*Mən Tahirəm, baxt itirdim,  
Dərdimi həddən ötürdüm,  
Cəfa çəkdim, bağ bitirdim,  
Dərmədim bircə barından!*

Nərgiz bu vəziyyətdən məyus oldu və Tahirin üstünə acıqlanıb dedi:

– Tahir o yan-bu yan eləmə, səni mən heç yerə buraxmayacağam.

Nə Zöhrəbazlıqdı?

Tahirin ürəyində ancaq Zöhrə dərdi ocaq kimi qalanmışdı. Xanverdi Sövdəgər qırx günlük bir ticarət mənzilinə çıxmışdı. Amma qayıdıb gələn, səfərini başa vuran vaxtları idi. Tahir bu aralar fikir edirdi ki, bu kişinin çörəyini yemişəm. Üzbəüzə mən buna nə deyim bundan ayrılıam. Gəl, elə Xan Sövdəgər gəlməmiş sən halallaş, Nərgiz xanımdan da halallıq istə, üz qoy Qaraman məmləkətinə tərəf. Son qərarı buydu ki, gedim son dəfə Zöhrə xanımı görüm, Hatəm sultan da öldürtsün məni. Belə də elədi. Səhər tezdən Nərgiz xanımı çağırırdı.

– Ay Nərgiz xanım.

– Buyur.

– Nərgiz xanım, atanın çörəyini yemişəm, sizə zəhmət vermişəm.

Atan yoxdu burda, siz halallıq verin, mən gedər oldum.

– Tahir, hara gedirsən?

– Nərgiz xanım, mən Zöhrə xanımın dalınca gedirəm.

– Hara gedirsən Tahir, mən yaxşı bilirəm ki, dünyanın nə qədər gözəl xanımı ola, məndən gözəl olmaz. Bunu mənə deyən də çox olub. Zöhrə də nə qədər gözəl olsa, mənim qədər gözəl olmaz. Mənim qədər də səni çox istəyə bilməz. Səni qoymaram gedəsən.

– Nərgiz xanım, Allah sənin bəxtini özünə yar eləsin, amma mən qala bilmərəm, gedəcəm.

Nərgiz xanım inad elədi, Tahir öz inadında dayandı, gördü ki, mümkün deyil. Odur ki, sazını köynəyindən çıxarıb “Şirvan gözəlləməsi” havası üstündə görək nə dedi:

*Budur gəldi bahar fəsli,*

*Açılbıdır lala, Nərgiz.*

*Ağız süddür, dodaq qaymaq,*

*Dilim batıb bala, Nərgiz.*

*Uca-uca dağlar qaldı,*

*Gülü solmuş bağlar qaldı.*

*Zöhrə yarım ağlar qaldı,  
Dur sal məni yola, Nərgiz.*

*Sən Tahiri küsdürmüsən,  
Qol-qanadın üzdürmüsənn,  
Gedən yolun pusdurmusan,  
Necə gedim yola, Nərgiz.*

Nərgiz bundan sonra dedi:

– Bəli, Tahir, get, sənə Allah-təala yar olsun. Səni Zöhrəyə, Zöhrəni sənə qovuşdursun. Amma görürəm Haqq aşığısan, dua elə, mənə sən ağılda, sən yaraşıqda bir yar qismət etsin böyük Allahımız.

Tahir Mirzəni yolundan saxlaya bilməyəcəyinə əmin olan Nərgiz bunu da dedi:

– Oğlan, get, Allah səni sevgilinə çatdırsın! Ancaq məni yaddan çıxartma!

Nərgiz ona bir kisə cavahir, bir xurcun çörək verdi. Tahir Mirzə Nərgizlə görüşüb, halal-hümmət eləyib yola düşdü.

Bu, getməkdə olsun, eşit Xanverdi sövdəgərdən.

Xanverdi sövdəgər evə gəlib gördü nə, Tahir Mirzə yoxdu. Nərgizdən soruşdu. Nərgiz bütün əhvalatı ona nağıl elədi. Xanverdi atını minib, Tahirin dalınca getdi. Tahirə çatıb dedi:

– Nəməkbəharam, haraya qaçırsan?

Tahirin rəngi saraldı, gözləri yaşla doldu. Dərdi bir idi, beş oldu. Dünya aləm başına qaraldı. Düşündü ki, dərini sözlə anlatmaq yeri deyil, əli titrəyə-titrəyə sazını bağrına basıb, görək “Oğuzoğlu” havası üstündə Xanverdiyə nə dedi:

*Könül qalxdı, Vətən sarı yeridi,  
Bir sözüm var sənə, Xanverdi, deyim.  
Duz-çörəyi halal eylə, gedirəm,  
Düxtər<sup>1</sup> öz əlindən nan verdi, yeyim.*

---

1. Düxtər – klassik ədəbiyyatda “qız” mənasında işlənilib

*Mən qanmışam o maralın sözündən,  
Almamışam busasını üzündən.  
Ya el tənəsindən, ya öz-özündən,  
Zöhrə, bəlkə, məndən yan verdi, deyim.*

*Tahir Mirzə, sözün şana düzüldü,  
Xumarlanıb ala gözlər süzüldü.  
Zaği vurdu, gül yarpağı üzüldü,  
Bülbül gül yolunda can verdi, deyim.*

Xanverdi gördü Tahir Haqq aşığıdı, onu geri döndərə bilməyəcək, halal-hümmət eləyib, geri qayıtdı.

Tahir Mirzə üz qoydu yarı olan diyara tərəf, ta ki, gəlib çıxdı Hatəm Soltanın vilayətinə. Gördü bir çoban qoyun otarır, özü də başdan-ayağa qara geyinib. Salam verib, dedi:

– Çoban qardaş, niyə qara geyinibsən?

Aldı çoban, görək “Göyçəgülü” havası üstündə ona nə cavab verdi:

*Başına döndüyüm, a cavan oğlan,  
Ağam üçün mən qaranı geymişəm.  
Dolanım başına, mən alım qadan,  
Ağam üçün mən qaranı geymişəm.*

*Düşmən bizə düşmənliyin bildirdi,  
Ağlayıban didəm yaşın sildirdi.  
Hatəm Soltan Tahirimi öldürdü,  
Onun üçün mən qaranı geymişəm.*

*Səhər-səhər doğan o dan ulduzu,  
Aşıqların söhbətidi, sazıdı.  
Adı bəlli – Hatəm Soltan qızıdı,  
Zöhrə qara geyib, mən də geymişəm.*

Çobanın adı Şahqulu idi. Şahqulu Tahir Mirzəni tanıyıb, əl-ayağına

düşdü, onu evlərinə apardı. Anasını çağırıb dedi:

– Mən qoyunu arxaca yığıb gələnə kimi xörəyi hazır elə.

Arvad o saat xörəyi bişirib, dəmə vurdu. Şahqulu da qoyunu arxaca yığandan sonra qayıdıb gəldi. Qarı qalxıb əlüstü süfrə saldı, xörəyi qablara çəkdi, gətirib ortaya qoydu. Şahqulu anasına dedi:

– Ana, bir bax gör, bu oğlan kimə oxşayır?

Qarı diqqətlə baxıb dedi:

– Ay bala, rəhmətlik Tahir Mirzəyə oxşayır.

Şahqulu dedi:

– Arvad, rəhmətlik niyə? Diqqətlə bax, Tahir Mirzə özüdü.

Qarı o saat özünü Tahir Mirzənin üstünə atdı, boynunu qucaqlayıb, başladı şadlığından ağlamağa.

Tahir Mirzə bütün başına gələnləri onlara nağd elədi. Şahqulu işdən halı olandan sonra anasına dedi:

– İndi, ana, mən gedirəm qoyunu otlağa aparam. Sən də Tahir Mirzəni Zöhrəyə yetirərsən.

Arvadın canına titrəmə düşüb dedi:

– Ay balam, mən necə görüşdürüm?

Tahir Mirzə dedi:

– Ana, qəm çəkmə. Məni şahlığın bağına apar, arxasıyla işin olmasın.

Tahir Mirzə ilə qarı xanlığın bağına gəldi. Qarı işini görüb geri qayıtdı. Zöhrə xanımın qəsrinin bir tərəfində Tahir Mirzə gözləyir kim gələr, kim keçər, bir etibarlı adam bunun qarşısına çıxacaq mı?

İndi bunlar burada qalsınlar, sizə Zöhrə xanımdan xəbər verim.

Həmin gün Zöhrə xanımın əhvalı çox pərişan idi. Tahirlə keçirdiyi vaxtları yadına salmışdı. Gözlərinin yaşını tökə-tökə, görək, “Qaytarma” havası üstündə halına münasib nə dedi:

*Qızlar, gəlin sizə halım söyləyim,  
O keçən günlərim yadıma düşdü.  
Tahirin yanında məktəbxanada,  
Yarla oxuduğum yadıma düşdü.*

*Səhər-səhər Tahir evə gələrdi,  
Şirin-şirin söhbət açıb gülərdi.  
Ürəyimi alıb, eynim silərdi,  
Gülüb-danışdığım yadıma düşdü.*

*Mən Zöhrəyəm, beli incə, boy bəstə,  
Zülfüm dal gərdəndə çin, dəstə-dəstə.  
Yerin salardım mən bu sinəm üstə,  
Zarafatlaşdığım yadıma düşdü.*

Sözü tamama yetirib, öz xas kənizi Mələksumaya dedi:

– Ay Mələksuma, aşxana aşı yeməkdən cana gəlmişəm. Dur, bir qədər yağ, düyü gətir, özüm bişirib, özüm yeyəcəyəm.

Yağ, düyü hazır oldu. Zöhrə xanım biləklərini çirmədi, özü aşı bişirib siniyə çəkdi. Mələksumanı çağıraraq dedi:

– Sən Allah, sən də otur, mənimlə çörək ye.

Mələksuma dedi:

– Təsəddüqün<sup>1</sup> olum, mənim nə həddim var ki, səninlə çörək yeyəm?

Zöhrə dedi:

– Mən sana deyirəm otur, otur...

Mələksuma oturub, əlini xörəyə uzadanda dedi:

– Xanım, Allahın altında indi Tahir Mirzə özü gəlib bura çıxa.

Söz Mələksumanın ağzından qurtarmamış, Zöhrə xanımın halı dəyişdi. Abi-leysan kimi göz yaşı axıda-axıda dedi:

– Tay bu çörək mana haram oldu, yığışdır!

Zöhrə ağlaya-ağlaya yerinə girib yatdı. Mələksuma da dediyinə çox peşman oldu, götürüb xörəyi yığışdırdı.

Tahir bir qədər gözləmişdi, gördü Zöhrə xanımın kənizlərinin içərisində daha etibarlı olan Mələksuma xanım qəsrədən çıxdı. Tahir xəlvətcə bunu çağırırdı. Mələksuma dönüb baxdı səs gələn tərəfə, gözlərinə inana bilmədi: Tahir gəlib, bağın ortasındadır. Dedi:

– Sən necə gəldin, sən neyniyirsən, səni birdəmi taleyin sərt üzün bu dar ağacının altına gətirib.

Tahir dedi:

– Mələksuma xanım, daha mənim başqa yolum yoxdu onsuz da. Zöhrə haradadır, onu mənə de.

– Zöhrə yatır içəridə.

Xaiş elədi ki, məni onun otağına apar. Mələksuma dedi:

– Aparıram, amma şərtim budur ki, onu özüm oyadacam, ənamını da özüm alacam. Çünki ənamı böyükdür, sən gedəndən Zöhrənin gözü yuxu tanımır. Tahir deyib ağlayır gecə-gündüz. Odu ki, gedim muştuluğu özüm alım.

Mələksuma gəldi Zöhrənin yanına, saçlarından iki tel ayırıb basdı sinəsinə, görək Zöhrə xanımı “Şahsarayı” havasıyla necə oyatmağa başladı:

*Xab içində yatan Zöhrə,  
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi!  
Qəm-qüssəyə batan Zöhrə,  
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi!*

*Əl yetməz, sazı yendirim,  
Sinəmin üstə mindirim.  
Qorxuram səni dindirim,  
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi!*

*Qaşa, gözə düşdü həmə,  
Mən dərdimi deyim kimə?  
Sana qurban Mələksuma,  
Oyan, Zöhrə, yarın gəldi!*

Zöhrə qurcalanıb dedi:

– Ağız, burdan saz səsi gəlir, deyəsən oxuyan var. O kimdi?

Mələksuma cavab verdi:

– Xanım, əynindəki paltar mənim muştuluğum, gözlərini aç, gör kimi görürsən?

Tahir o saat sazını divara söykəyib, özü daldada gizləndi. Zöhrə gözlərini açanda, sazı gördü, aldı, görək “Baş sarıtel” havası üstündə nə dedi:

*Yarım gəlib bu otağa,  
Saz sahibi yar necoldu?  
Canım yolunda sadağa,  
Saz sahibi yar necoldu?*

*Hər nə oldu mənə oldu,  
Saralıb bənizim soldu.  
Bağ pozuldu, bülbül öldü,  
Saz sahibi yar necoldu?*

*Beqafildən çıxdı xəbər,  
Yaralarım qabar-qabar.  
Xan Zöhrəyə doğru xəbər,  
Saz sahibi yar necoldu?*

Tahir Mirzə səbr edə bilməyib, dedi:

– Sən Allah, qoy müjdəni mən verim, yarımı özüm oyadım.

Sazı mindirdi sinə sandığına, “Ovşarı” havası üstündə görək nə dedi:

*Dan yerinə yenə düşdü nişana,  
Oyan, gözlərinə qurban olduğum!  
Uçdu şeyda bülbül, qondu gülşana,  
Oyan, gözlərinə qurban olduğum!*

*Kəsdirmişəm nazbalışın yanını,  
Tuta idim kirpiklərin sanını.  
Nə tapıbsan bu yuxunun kanını?  
Oyan, gözlərinə qurban olduğum!*

*Bağrım başı bar götürməz xəzəldən,  
Göz çəkmərəm sənin təki gözəldən.  
İkimiz də həmdərs idik əzəldən,  
Oyan, gözlərinə qurban olduğum!*

*Nə vaxtdandı gözün yolda qalıbdı,  
Sarılıbdı gül irəngin, solubdu.  
Oyan, Zöhrə, xan Tahirin gəlibdi,  
Oyan, gözlərinə qurban olduğum!*

Zöhrə xanım gözlərini açdı gördü, Xan Tahir gəlib gözlərinə inana bilmədi. Bir-birinin boynuna sarıldılar. Tahir onu bağrına basıb, ipək saçlarını tumarlaya-tumarlaya “Orta sarıtel” havası üstündə dedi:

*Mən səni ədalət bildim,  
Yar, qapına dada gəldim.  
Yolunda çox cəfa çəkdim,  
Ömrü verdim bada, gəldim.*

*Aşıqlərdə budu adət,  
Cavan ömrüm oldu qarət.  
Xaki-payını ziyarət,  
Eylədim, murada gəldim.*

*Mən Tahirəm, yana-yana,  
Naləm çıxdı asimana.  
Necə qoç-quzu qurbana,  
Mən sənə qurbana gəldim.*

Zöhrə on iki hörükdən bir tel ayırıb sinəsinə basdı, görək “Şahsevəni” havası üstündə onun cavabında nə dedi:

*Xoş gəlibsən, gözüüm üstə,  
Sana peşkəş elim, oğlan!  
Gəl üzün qoy üzüm üstə,  
Əm dodağım, dilim, oğlan!*

*Nə baxırsan yana-yana,  
Əm ləbimdən qana-qana.*

*Çəkilək başqa bir yana,  
Sarmaşaq, quc belim, oğlan!*

*Zöhrənin baxtı açıldı,  
Boyuna xələt biçildi.  
Bağlı dükanım açıldı,  
Gəl, ol dükəndərim, oğlan!*

Aldı Tahir, görək “Qəhrəmanı” havası üstündə nə dedi:

*Bahar gələr, yaz açılar, bülbüllər,  
Cəh-cəh vurub oxuyarlar, əmqızı!  
Gəl ikimiz bülbül olaq, gül olaq,  
Biz də edək o xəyallar, əmqızı!*

*Sən bir gül ol, mən də bülbülü-şeyda,  
İlqar qoyaq hər ikimiz arada.  
Biz də yetək gül fəslində murada,  
Canım alır qoşa xallar, əmqızı!*

*Mən Tahirəm, sirrim sana əyandı,  
Sevgi sevgisindən doymaq yamandı.  
Ürək sözüm sən Zöhrəyə bəyandı,  
Dərman mana düşdü narlar, əmqızı!*

Zöhrə saçlarından üç tel ayırıb, sinəsinə basdı, aldı cavabında görək nə dedi:

*Əmim oğlu, o nə sözdü deyirsən?  
Canımı canına heyran eylərəm.  
Hər dəqiqə sən ki, mənim yarımсан,  
Gecə-gündüz səni mehman eylərəm.*

*Bağça sənin, bağban sənin, bar sənin,  
Bağda olan alma, heyva, nar sənin.*

*Peşkəşindi qoşa xallar, yar, sənin,  
Bir söz var ki, onu pünhan eylərəm.*

*Zöhrənin də budu sana son sözü,  
Qurban sana dil-dodağı, qaş-gözü.  
Mən də sənin kimi aşiqəm, düzü,  
Dərya kimi mən də ümman eyləram.*

Zöhrə xanım sözü tamam eyləyib, Mələksumaya dedi:

– O xörəyi gətir bura, indi üçümüz bir yerdə yeyək.

Mələksuma xörəyi gətirib qoydu qabağa, dedi:

– Xanım, gördünmü mənim niyyətimi?!

Hər üçü başladılar xörəyi yeməyə. Yeməkdən sonra da yenidən qol-boyun olub bir-birilərinə sarışaraq ağladılar. Amma çuğul nə ölüb, nə də öləcək. Bir qədər oturduqdan sonra Mələksumanın yuxusu gəldi, dirsəyinə dayanıb, ordaca yatdı. Bu biri tərəfdən dayə xidmət üçün içəri girib gördü ki, Paho, Tahir ilə Zöhrə qol-boyun olub yatıblar. İstədi qayıtsın, Zöhrə oyanıb dayəni geri çağırırdı, dedi:

– Dayə nənə, sirr kimin olar, saxlayanın. Al bu bir ovuc əşrəfini, bu sirrimi heç yerdə açma.

Dayə əşrəfləri alıb dedi:

– Cox yaxşı.

Ancaq pilləkəndən yenə-yenə öz-özünə mırtdanıb, dedi: – Heç yerdə açmayacağam. Bir toyda deyəcəyəm, bir bayramda. Gözümüz aydın, indiye qədər birinə qulluq eləyə bilmirdik, indi iki oldu.

Dayə üz qoyub Hatəm Soltana tərəf getdi. Zöhrə xanım dayənin qımırını başa düşüb, başladı Tahir Mirzəni oyatmağa.

Aldı Zöhrə “Təbrizi” havası üstündə görək nə dedi:

*Beiman getdi xəbərə,  
Nə yatıbsan, Tahir Mirzə?!  
Çəkəcəklər səni dara,  
Nə yatıbsan, Tahir Mirzə?!*

*Danışırıq biz qeybdən,  
Xəbərin yoxdu eyibdən.  
Qorxuram mən səyrəğibdən,  
Nə yatıbsan, Tahir Mirzə?!*

*Xəyal toxumun əkərsən,  
Bica əzablar çəkərsən,  
Ağlarsan, qan-yaş tökərsən,  
Nə yatıbsan, Tahir Mirzə?!*

*Mən Zöhrəyəm, qələm qaşlı,  
Ala gözlü, siyah saçlı.  
Qoyma məni gözüyaşlı,  
Nə yatıbsan, Tahir Mirzə?!*

Tahir oyanıb gördü Zöhrə xanım ağlayır. Boynunu qucaqlayıb, ala gözlərindən bir busə alıb dedi:

– Nə üçün ağlayırsan?

Zöhrə xanım əhvalatı ona söylədi. Tahir dedi:

– Qorxma, səni məndən ayıra bilməzlər. Bizi bir-birimizə qismət eyləyən var.

Hatəm sultana xəbər çatdı ki, ay evi yıxılmış, sən nə qəflətdə yatmısan. Bəs, Tahir yenidən gəlib, şahlığın bağındadır. Tahir, Zöhrə xanımı da görüb. Hatəm sultan eşitdiklərindən qəzəbləndi, elə bil bunun üstünə ildırım çökdü. Belə şeymi olar, neyləsin, nə çarə etsin. Əmr elədi Tahir Mirzə tutulsun: Bu dəfə sorğusuz, sualsız gözümün qarşısında dar ağacından asılacaq Tahir Mirzə.

Amma deyərlər məmləkətdə sözükeçən böyüklər var idi ki, ərək edib Hatəm sultana söz deyə bilirdilər. Hamısı təmənnə etdi, minnətçi düşdü ki, Hatəm sultan, görürsən ki, Tahir bir Haqq aşığıdır. Sənin qızın Zöhrə xanıma aşiq olub. Başqa bir istəyi yox. Bunun, bizim məmləkətdə başına bu zaval gəlsə? bizlərə bir xeyir gəlməz. Yaxşı olar, Tahiri bağışlayasan. Dedilər, Tahiri bir dəmir sandığa qoyursan atırsan bax bu böyük çayın üstünə. Çay nə qədər gedirsə, qoy özüylə aparsın. Harda, hansı mənzilə

yetirər, nəyə çatar, özü bilər. Hatəm sultanı inandırıb belə də etdilər. Hatəm Soltan camaatın töhmətindən, narazılığından qorxub, əmr elədi ki, onu bir böyük sandığa qoyub deryaya atsınlar. Bəli, bir böyük sandıq qayırdılar. Tahiri sandığın yanına gətirdilər. Tahir baxıb gördü, Zöhrə kənarda durub, gözünün yaşını abi-leysan kimi tökür. Tahir sevgilisinin ahü-zarını görüb, sazı sinəsinə basdı, “Sultanı” havası üstündə görək nə dedi:

*Başına döndüyüm alagöz xanım,  
Qoy aparsın, görüm, sel mənə neylər?!  
Sana qurban olsun bu şirin canım,  
Qoy aparsın, görüm, sel mənə neylər?!*

*Əmib-əmib ləblərindən qandığım,  
Pərvanətək şam oduna yandığım,  
Müşəmbələ, at deryaya sandığım,  
Qoy aparsın, görüm, sel mənə neylər?!*

*Tahir deyir, nə edirsən əndişi,  
Əlbət, belə imiş qəzanın işi.  
Yusif quyudan çıxardan kişi,  
Saxlasa sandığı, sel mənə neylər?!*

Tahir Mirzə sözünü qurtaran kimi, onu sandığa saldılar, sandığın ağzını bərk-bərk müşəmbələyib, deryaya atdılar.

Derya sandığı apardı, hərləyib, Zöhrə xanımın qəsrinin qabağına vurdu. Zöhrə xanım bunu görüb, aldı, görək “Bəhmanı” havası üstündə deryaya necə yalvardı:

*Qanlı derya, nə axarsan selavda,  
Axıb-axıb nə məkana gedərsən?  
Qoymagilən sandıq qala girdabda,  
Götür apar, hər bir yana gedərsən!*

*Ağlaram, gözümdən tökərəm qanı,  
Fəryadıma yetiş, xanların xanı!  
Gözyaşım kaş qurudaydı dəryanı,  
Götür apar, Həştərxana gedərsən!*

*Mən Zöhrəyəm, Tahir Mirzə qəmində,  
Heç olmadım söhbətində, dəmində.  
Nə çalxanırsan Gilanzəmində?  
Bağışlarsan Süleymana, gedərsən.*

Elə ki Zöhrə xanım sözünü bitirdi, dərya sandığı götürüb başladı aparmağa. Ta ki sandıq gözdən qeyb oldu, Zöhrə xanımın ürəyi qana döndü, gözyaşını tökə-tökə görək “Quba Kərəmi” havası üstündə nə dedi:

*Nə axarsan, qanlı dərya?!  
Getdi mənim yarım səndə.  
Əlim çatmaz, ünüm yetməz,  
Bir ah ilən zarım səndə.*

*Onunla keçirdi dəmim,  
Artırdın dərd ilə qədim.  
Bad əsdi, döndərdi dəmim,  
Getdi külli varım səndə.*

*Başıma qara bağlaram,  
Sinəmi çarpaz dağlaram,  
Zöhrəyəm, qanlar ağlaram,  
Getdi mənim yarım səndə!*

Zöhrə davam gətirmədi, gözlərinin yaşını axıda-axıda “Təbriz dubüeytisi” havası üstündə yenə dedi:

*Tahiri apardı dərya,  
Getdi, xan Tahirim getdi...  
Xıdır çıxarsın quruya,  
Getdi, xan Tahirim getdi...*

*Tahiri atdılar suya,  
Qolunda bazubənd dura.  
Kimlər tapa, kimlər yuya,  
Getdi, xan Tahirim getdi...*

*Tahir getdi axa-axa,  
Zöhrə qaldı baxa-baxa.  
Qabaqda ildırım çaxa,  
Getdi, xan Tahirim getdi...*

Zöhrə xanımı Tahir Mirzənin dalınca ağlar qoyaq, görək Tahir Mirzənin başına nə gəldi.

Hatəm soltan böyük sandığa qoyub Tahiri Mirzəni çaya atdırandan sonra o məqam yetişdi ki, başqa bir qonşu məmləkətdə paşa çayın hər iki tərəfində böyük bağ saldırmışdı. Çay bağın ortasından keçirdi və həmin vaxtı xanın qızı, paşanın qızı, vəkilin qızı, vəzirin qızı bağda seyri-gülşan edirdilər. Baxdılar ki, uzaqdan bir böyük sandıq çayın üstündə gəlir. Fikirləşdilər ki, bu nə olar. İndi bu hansımızın bəxtidir, nə olsun?!

Başladılar öz aralarında şərt qoymağa. Vəkilin qızı dedi ki, əgər lələcəvahirat qızıl, pul olsa mənimdir. Vəzirin qızı dedi, geyim-keçim, bəzək-düzək, bilərzik nə olsa, onlar da mənimdir. Paşanın qızı bunların ikisindən də ağıllı idi. Dedi, olsun, amma o dediyinizin heç biri olmasa, nə olsa, onda o da mənimdi. Sandıq gəlib bunların yanına çatdı, sandığı tutdular, qapağını açanda gördülər ay parçası kimi, üzündən-gözündən nur yağan bir igid oğlandı, on dörd gecəlik aya bənzəyir. Bir tərəfində saz, bir tərəfində də bir qədər çörək var. Amma özü bihuşdu.

Sona xanım dedi:

– Allah mənimkin yetirdi. Özü də nəcibzadəyə oxşayır. Əldən qoyası

deyiləm.

Vəkilin, vəzirin qızları dedilər:

– Bu, olmaz. Dövlət də sizdə, şahlıq da sizdə, gözəllik də sizdə, daha bu oğlanı qoymarıq aparasan.

Sona xanım gördü ki, xeyr, qızlar iqrarlarından döndülər, dedi:

– Eybi yoxdu. Gəlin, adama bir söz deyək. Hər kimin sözündə oğlan ayılsa, onun olsun.

Hamısı razı oldular. Aldı vəzirin qızı “Mixəyi” havası üstündə görək nə dedi:

*Əcəm oğlu, nə yatmısan burada,  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!  
Bəs, nə yaxşı qərq olmadın dəryada?  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!*

Aldı vəkilin qızı:

*Haradan gəlirsən, nə sahmanlısan?  
Cavahir ölkəli, dür məkanlısan.  
Atıblar dəryaya, məgər qanlısan?  
Əcəm oğlu, sandığından dur yeri!*

Aldı Sona xanım:

*Evdən çıxdın, xarab qoydun xananı,  
Yandırdın odlara ata-ananı.  
Gəl, yandırma paşa qızı Sonanı,  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!*

Sona gördü ayılmır, sözün dalısını görək nə cür dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!  
Alışb oduna, büryan olduğum,  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!*

*Dərin-dərin dəryalara dalmısan,  
Şirin canım eşq oduna salmısan,  
Nə müddətdi bu dəryada qalmısan,  
Əcəm oğlu, sandığından dur, yeri!*

*Mən Sonayam, köksüm bəndin açaram,  
Canına eşqimin odun saçaram.  
Nə edim ki, mən bu işə naçaram,  
Əcəm oğlu, sandığından dur yeri!*

Oğlan bu sözdən sonra oyanıb ayağa qalxdı. Vəzir, vəkil qızlarının gözü Tahirin gül camalına sataşanda ixtiyar əllərindən getdi, biri sağ qolundan, biri sol qolundan yapışıb, paşanın qızına dedilər:

- Ola bilməz ki, Allah padşahlığı da sizə versin, hər yetirən göyçək oğlanı da. Biz öləcəyik, bu oğlanı sana verməyəcəyik.

Sona xanım Tahirə dedi:

- Oğlan, indi ixtiyar sənindi. Götür sazını, oxu! Hər kəsi ki, könlün tutur, onun adını söylə, onun ol!

Aldı Tahir “Yüngül şərili” havası üstündə görək necə dedi:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Tanrı məni sizə qurban eyləsin!  
Yanıb odlarına büryan olduğum,  
Tanrı məni sizə qurban eyləsin!*

*Eşq əhlinin dərdin bilib anarlar,  
Əmib-əmib ləblərindən qanarlar.  
Boyu uzun, beli mina kəmərlər,  
Tanrı məni sizə qurban eyləsin!*

*Qulaq asın Tahir Mirzə sözünə,  
Gecə-gündüz yuxu getməz gözünə.  
Mən aşıqəm Hatəm Soltan qızına,  
Tanrı məni sizə qurban eyləsin!*

Qızlar başladılar bir-biriylə dava eləməyə. Hər biri başladı ki, mənə işarə edir. Bağban bunların bu davasını görüb, yaxına gəldi, əhvalatdan xəbərdar olub dedi:

– Oğlan, Allah səni mana yetirib. Al bu beli, ağacların dibini boşalt.

Tahir sazı döşünə basıb, görək bu dəfə “Naxçıvanı” havası üstündə nə dedi:

*Allah, mən nə yaman sevdaya düşdüm,  
Mən getdikcə, gedər yollar mənimlə.  
Bilmədim yolumu, bu çaya düşdüm,  
Axa-axa gedər sellər mənimlə.*

*Mənim sevdiiyimin qaradı qaşı,  
Deyirlər bülbüldü, gülün sirdaşı.  
Gözlərimin axar hey qanlı yaşı,  
Çalxanar çeşmələr, göllər mənimlə.*

*Tahir Zöhrə sevdi, cana yetişdi,  
Gəldi işi ah-fəğanə yetişdi.  
Axır ömrü bir bağbana yetişdi,  
Dəstimdə oynuyur bellər mənimlə.*

Sona xanım gördü nə qədər oxuyur, bunların birinin də adına işarət eləmir, hamısında elə Zöhrə deyib, ağlayır.

Müxtəsər, məsələni paşa eşidir. Tahir Mirzəni gətirirlər paşanın yanına.

– Ay oğul, bu nə gün-saatdı, bu nə zülmü, bu zülmü müsəlmana kim edər. Axı, sənin təqsirin nədir, dərdin nədir, bu gündəsən.

– Paşa, mənim elə böyük bir günahım yoxdur. Amma dərdim çox ağırdır.

– Ay oğul, dərdin nədir, mənə danış.

– Paşa, izin ver, dərdimi sazla-sözlə deyim. Bəlkə, sizdə mənim dərdimə bir çarə olar.

Bir “Hüseyni” havası üstündə götürür görək öz dərdini paşaya nə

cür deyir:

*Paşa, mən qapına dada gəlmişəm,  
Nola, yetirəsən canana məni?!  
Hatəmin qızına aşiq olmuşam,  
O atdı dəryayi-ümmana məni.*

*Bir ala gözlünün oduna düşdüm,  
Oxuyub, könlümün dəftərin açdım.  
Hər zamankı nəzərinə sataşdım,  
Buyurdu cəllada, fərmana məni.*

*Uşaq ikən beşiyini yırgadım,  
Çörəyimi zəhərlərə doğradım.  
Hatəm Soltan qəzəbinə uğradım,  
Atdı seldən-selə, ümmana məni.*

*Tahir ərzi-halın şaha bildirir,  
Ağlayıban gözyaşını sildirir.  
Zöhrə dərdi xan Tahiri öldürür,  
Təbibim ol, yetir dərmana məni.*

Əhvalatı eşidəndə Paşanın ciyəri yandı. Bir qədər fikir eləyəndən sonra Tahirə sual elədi:

– Tahir, sən o qıza aşiq olan kimi, o qız da sana aşiqdimi?

Tahir cavab verdi:

– Bəli, qibleyi-aləm!

Paşa əmr elədi, böyük qoşun cəm oldu. Gecə öz qızı Sona xanımı, vəzir, vəkilin qızlarını, Tahiri də bərabər yanına alıb, yola rəvan oldu. Günə bir mənzil, teyyi-mənazil, ta ki, yetişdi Qaraman vilayətinə. Şəhəri dörd tərəfdən əhatə elədilər. Paşa qızı Sona xanımı, vəzirin, vəkilin qızını çağırıb dedi:

– Gedərsiniz, Zöhrədən əhval bilərsiniz. Əgər onun Tahirə könlü varsa, onu Tahirə alıb, Hatəm Soltanın da başını kəsdirəcəyəm, yoxsa,

bu məsələni açmayıb, geri qayıdacağam.

Sona xanım Tahiri çağırıb dedi:

– Mən gedirəm Zöhrənin yanına. Əgər məndən gözəl olsa, sən mənim qardaşımsan, Zöhrə yarın. Yox, gözəl deyilsə, sən ilə özüm hesablaşaram.

Tahir cavab verdi:

– Razıyam. Ancaq alın bu sazı, aparın, bəlkə Zöhrə sizə inanmadı.

Sona xanım sazı alıb, vəzirin, vəkilin qızı ilə bərabər üz qoydular Zöhrə xanımın yanına. Zöhrə xanım əhvalatdan xəbərdar oldu, o saat evi düzəldib, qonaqlarını qəbul elədi. Sona xanım gözünün altınca Zöhrəyə baxıb gördü həqiqətən gözəllikdə tayı yoxdu. Öz könlündə dedi: “Əhsən Tahir Mirzəyə”. Zöhrə xanım baxdı ki, Tahirin sazı bu qızın əlindədi. Saçından bir tel ayırıb, bağrına basdı, “Paşaköçdü” havası üstündə dedi:

*Deyin, qurban olum sizə,  
Saz yiyəsi yar necoldu?  
Qızılgüllər üzə-üzə,  
Saz yiyəsi yar necoldu?*

Aldı Sona xanım:

*Zöhrə, xəbər verim sizə,  
Saz yiyəsi yarın gəldi.  
Qızılgüllər üzə-üzə,  
Saz yiyəsi yarın gəldi.*

Aldı Zöhrə xanım:

*Dağlar başı qar olubdu,  
İşim ah-zar olubdu,  
Hansınıza yar olubdu?  
Saz yiyəsi yar necoldu?*

Aldı Sona xanım:

*Dağlar başı qış olubdu,  
Qaşın gözə tuş olubdu.*

*O bizə qardaş olubdu,  
Saz yiyəsi yarın gəldi.*

Aldı Zöhrə xanım:

*Başıma qara bağlaram,  
Sinəmi çarpaz dağlaram.  
Zöhrəyəm, qanlar ağılaram,  
Saz yiyəsi yar necoldu?*

Aldı Sona xanım:

*Başına qara bağlama!  
Sinəni çarpaz dağlama!  
Sona deyir: qan ağılama!  
Saz yiyəsi yarın gəldi.*

Söz tamam oldu. Sona xanım əhvalatı Zöhrəyə nağıl elədi. Üstəlik atasının sifarişini də deyib, nə üçün buraya gəldiklərini danışdı. Bu barədə onun fikrini soruşdu. Zöhrə xanım Tahirin sazını bağrına basıb dedi:

*Xoş gəldiz, əziz qonaqlar,  
Cəbr eylədi atam mənə.  
Axar gözümdən ırmaqlar,  
Cəbr eylədi atam mənə.*

Aldı Sona xanım:

*Gözəllikdə tayın yoxdur,  
İllah sənə qasın, Zöhrə.  
Tahir kimi yarın vardır,  
Bəxtəvərdir başın, Zöhrə.*

Aldı Zöhrə xanım:

*Gəlmisiz, ağır oturun,  
Paşaya xəbər yetirin.*

*Ölürəm Tahirdən ötrün,  
Cəbr eylədi atam mənə.*

Aldı Sona xanım:

*Dolanırdım sola-sağa,  
Məcnun kimi düşdüm dağa.  
Sandıq çıxdı bizim bağa,  
Avand oldu işin, Zöhrə!*

Aldı Zöhrə xanım:

*Başıma qara bağlaram,  
Sinəmi çarpaz dağlaram.  
Zöhrəyəm, qanlar ağlaram,  
Cəbr eylədi atam mənə.*

Aldı Sona xanım:

*Sona deyir: gəl bəsləşək,  
Görək kimdi kimdən qəşəng.  
Arxayın ol, Zöhrə, bişək,  
Gətirmişəm qoşun, Zöhrə.*

Sona xanım Zöhrəni arxayın eləyəndən sonra vəzirin, vəkilin qızını da götürüb, atasının qulluğuna gəldi. Gördüklərini atasına ərz elədi:

– Ata, Zöhrə də, Tahir də hər ikisi Haqq tərəfindən bir-birinə buta verilmiş aşıqlərdir.

Paşa eşitdiklərindən çox mütəəssir olur.

Xəbər çatdı Hatəm sultana ki, böyük bir qoşun şəhərin darvazasının ağzında dayanıb. Nə qoşundur, kimdir?! Qasid xəbər gətirir ki, qonşu məmləkətin paşasıdır, Tahir də yanında, gəlib. Səbəb nədir, bir-bir Hatəm sultana çatdırırlar.

Hatəm sultan gördü, yox, bunun qarşısında heç bir qüdrəti yoxdu, yarı əlacsız, yarı könülsüz paşanın bütün şərtləri ilə razı oldu, məmləkətdə toy məclisləri quruldu, qırx gün, qırx gecə şadyanalığ məclisləri keçirildi. Zöhrəni Tahirlə evləndirdilər, onlar öz arzularına çatdı, qoy

bütün arzu üstündə olan hər kəsi də Allah-təala öz xoş arzularına çatdırsın. Toyun sonunda aşıqlar el adəti ilə, sazla-sözlə toyu bağlayır. “Atlı müxəmməs” havası üstündə ustad Hüseyn Bozalqanlının duvaq-qapmasıyla biz də bu dastanımızı bağlayaq. Sizlər şad olun.

*Həzərat, yaxşı baxın,  
qarşıda duran gözələ!  
Ayqabaq, lalə yanaq,  
qaşları kaman gözələ;  
Huridi, ya pəridi,  
mələkdi, qılman gözələ;  
Bu surətdə, bu camalda,  
kim deyər insan gözələ?!*

*Gətirin arıfləri,  
fəhm ilə diqqət eyləsin;  
Sözümdə xilaf varsa,  
göstərsin, isbat eyləsin;  
Qoynunda bir cüt ləli,  
sərraflar qiymət eyləsin;  
Mümkünsə, cəza versin,  
işin ədalət eyləsin;  
Hər kimin dərdi varsa,  
düşüb şikayət eyləsin;  
Zülfünnən dara çəkən,  
ədalət, divan gözələ.*

*Tovuz kimi cilvələnib,  
çıxıb qabağa yaraşır;  
Ağ libas, tər əndama,  
başdan-ayağa yaraşır;  
Ağızda mirvari diş  
qaymaq dodağa yaraşır;  
Çay süzür, padnos düzür,*

*gətirir qonağa, yaraşır;  
Zərəfşan xalları var,  
büllur buxağa yaraşır;  
Afərin, səd afərin,  
alıcı tərlan gözələ.*

*Şəms olub gözəlliyi  
nuru qalxıb təcəllaya;  
Mələklər əhsən deyir,  
ərşdə durub tamaşaya;  
Hər kəsin dərdi olsa,  
onlar gəlir təmənnaya;  
Bu hüsnə, vəcahətdə  
bənzəri var Züleyxaya;  
Mələkdi, oxşarı yox  
nə kövkəbə, şəmsu-aya.  
Hüsnünə könül verib  
gətirir iman gözələ.*

*Dodağın südlü qaymaq,  
şəkər zülalından betər;  
Dil şirin, dəhan şirin,  
Təbrizin balından betər;  
Şox salıb ay qabağa,  
həbəşi xalından betər;  
Çəkilib qələm qaşı,  
qüdrət hilalından betər;  
Anlağı, mərifəti  
loğman kəmalından betər;  
Aşıq Hüseynin xoşuna gəlib  
dedi bir dastan gözələ.*

*Dastan 2021-ci ildə Aşıq Nəbi Nağıyev və  
Nazim Bahadıroğlunun dilindən yazıya alınıb.*

YƏHYA BƏY DİLQƏM VƏ TELLİ XANIM

**U***stadlar dastan başlayanda əvvəlcə ustadnamə deyərlər. Biz də bir ustadnamə deyək, könünüz şad olsun. Üstad aşiq Hüseyn Şəmkirli deyir:*

*Bir adam ki, sənə ülfət eyləsə,  
Yəqin onun əsil-zatı yaxşıdır.  
Namərd sənə quzu-plov yedirtsə,  
Mərdin quru məhəbbəti yaxşıdır.*

*Dad, hazar çəkəram pərgarsız sazdan,  
Ver, qurtar əlindən nəzir-niyazdan.  
Söyləgən qarıdan, gəzəyən qızdan,  
Güləyən gəлиндən lotu yaxşıdır.*

*Aşıq olan sözün söyləyər başdan,  
Sallabaş adamdan, ürəyi daşdan,  
Bədnəzər qonşudan, bədcins yoldaşdan  
Qədirbilənlərin iti yaxşıdır.*

*Aşıq Hüseyn söylər kəlməni heydən,  
Dərsimi almışam əlifdən, beydən.  
Bəzəksiz otaqdan, gözəlsiz öydən,  
Çölün, biyabanın otu yaxşıdır.*

Ustadlar ustadnaməni bir deməzlər, iki deyərlər, biz də deyək iki olsun, düşmənin gözü tökülsün:

*Fürsət əldə ikən yaxşılıq eylə,  
Həmişə əlində ixtiyar olmaz.  
Gəl, güvənmə dövlətinə, malına,  
Mala, mülkə, ömrə etibar olmaz.*

*Dörd yanımız bağça ola, bağ ola,  
Sinəm üstü düyün ola, dağ ola,*

*Bir kiçik ki, böyüyünə ağ ola,  
Düşər el gözündən, bəxtiyar olmaz.*

*Ululu Kərimi axtaran tapar,  
Bir könülü yapan Kəbəni yapar.  
Sən çalış, işini Haqq ilə apar,  
Haqdan qeyri kimsə sənə yar olmaz.*

Ustadlar ustadnaməni iki deməzlər, üç deyərlər, biz də deyək üç olsun, düşmənlərin ömrü puç olsun:

*Namərd dostdan kəs aranı, kənar ol,  
Salamat başını məlamət eylər.  
Mərd düşməinə ilticalıq eyləsən,  
Bağışlar təqsirin, əyalət eylər.*

*Ustadın nəsihətindən qaçmayın,  
Namərd ilə şirin şərbət içməyin,  
Müxənnətlə nanı süfrə açmayın,  
Durmaz ilqarında, xəyanət eylər.*

*Dolandım dünyanı söznən, bəsinən,  
Saznan, söhbətinən, eşq, həvəsinən,  
Biqeyrət qohumnan, binamus dostnan,  
Pənah, aşna olmaz, ədavət eylər.*

Qulluğunuza ərz eləyək Şəmkir mahalının Dəllər Cırdaxan kəndində Yəhya bəydən. Yəhya bəyin həddən ziyadə var-dövləti, mal-mülkü varıydı. Kasıblıqdan korluq çəkmirdi. Telli xanım onun həyat yoldaşı idi, özünə könül dostu bildiyindən Yəhya bəy ona həm də Dostu xanım deyərdi. Bu iki ömür-gün yoldaşı övlad sarıdan çox nisgilli idilər. Övladsızlıq dərdi onların qəlbini didib-dağıdırdı. Hara üz tuturdularsa, bir əlac qılan tapılmırdı ki, tapılmırdı.

Bir gün Telli xanım yenə bulud kimi dolmuşdu. Dərdin, qəmin içində vurnuxurdu. Yəhya bəy də onun pərişan könlünü almaq istəyib, ovundurur, Allah-təala özü kömək olar, – deyə, ona ürək-dirək verirdi. Ancaq

yenə də olmurdu. Beləcə günlər-günlərə calanırdı. Bir gün Telli xanım narazı, gileyli şəkildə Yəhya bəyə deyir:

– Gəl, mən gedim atamın evinə, sən də get başqasıyla ailə həyatı qur, övladın olsun, xoşbəxt yaşa.

Telli xanım bu sözü nə qədər deyirsə, Yəhya bəy razı olmur, – deyir:

– Yox, Telli xanım. Mən ömrü boyu səndən başqasına könlümü verə bilmərəm.

Bu minvalla bunlar bir qədər ömür sürürlər. Yenə günlərin birində Yəhya bəy çöldə-bayırda işlərini yekunlaşdırıb evə gəlir, o vaxt malın-heyvanın örüşdən gələn vaxtı olur. Telli xanım qalxır ki, malları dama, tövləyə salsın. Görür camış balasının üstünə yönükür. Telli xanım camışı vuranda, Yəhya bəy bunu görür. Deyir:

– Telli xanım, o camışı niyə vurdun?

– Görmürsən? Balasının üstünə elə gedir ki, elə bil illərdir həsrətin çəkir.

– Axı, Telli xanım, onun balasıdır. O, balasının qədrini yaxşı bilir, sən nə bilirsən bala nə olan şeydir?

Bu sözlə, elə bil Telli xanımın yarasının üstünə duz səpirlər. Deyir:

– Yəhya bəy, səndən bu sözü gözləmirdim. Mənə elə söz dedin ki, sinəm elə bil dəmirçi kürəsi kimi alışıdı, yandı. Sən sözünü mənə dedin, mən də son sözümü sənə deyirəm. Mən atamın evinə gedirəm, sən də get başqasıyla ailə həyatı qur. Övladın olsun, onda övladının qədrini bilərsən.

Yəhya bəy nə qədər çalışır ki, Telli xanımın könlünü alsın, bir qədər sakitləşdirsin. Ancaq olmur ki, olmur. Onsuz da nigarançılığı başından aşan Telli xanımın bir dərdi beş olur. Yəhya bəy deyir:

– Telli xanım, məni səhv başa düşmə. Əgər səhvdirsə, yenə bağışla.

– Yox, Yəhya bəy artıq gecdir. Mən gedirəm.

İşi belə görən Yəhya bəy deyir:

– Hava qaralır. Səhər açılsın, səhər mən səni özüm yola salacam. Axşamın xeyrindən, səhərin şəri yaxşıdır, deyərlər.

Bunlar yeddi il bir yastığa baş qoymuşdular, indi hərəsi ayrı-ayrı otaqlarda yatdılar.

Səhər o başdan, ilkindi vaxtı Yəhya bəy oyanır. Hamının üzünə xeyirli səhərlər açılsın, Yəhya bəy gördü budur, Telli xanım hazırlaşır. Dedi:

– Telli xanım, sən yatmayıbsan gecə?

– Yəhya bəy, sən mənə elə bir söz deyibsən ki, o sözdən sonra mənim yuxum gələr? İlan vuran yatardı, amma mənim yuxum gəlmədi.

Yəhya bəy yenə nə qədər çalışır ki, onu sakitləşdirsin, deyir, Telli xanım, bir səhv idi elədim, məni bağışla.

Telli xanım deyir:

– Yox, Yəhya bəy, artıq gecdir. Mən gedirəm.

Qohum-qonşular yığılırlar, Yəhya bəy hal-qəziyyəni danışır:

– Axşam Telli xanımın xətrinə dəymişəm, indi məndən küsüb gedir atasının evinə.

Bunların içində iman-quran bir qarı var idi. Deyir:

– Yəhya bəy, icazə ver, Telli xanım getsin.

– Niyə, ay qarı nəyə?

Qarı deyir:

– Qoy getsin. Nə vaxt acığı soyuyar, onda özü gələcək, sən narahat olma.

Yəhya bəy bir qədər pərişan halda üzünü Telli xanıma tutub deyir:

– Onda, Telli xanım, icazə ver, sinəmə üç kəlmə söz gəldi. Onu deyim, sonra get.

Telli xanım:

– Yəhya bəy, artıq mənim gözləməyə vaxtım yoxdur.

Yəhya bəy:

– Yeddi ildir məni gözləyibsən, üç dəqiqə, beş dəqiqə vaxtını alaram, məni gözlə.

– Onda başla.

Görək burda “Mirzəcanı” havası üstündə Yəhya bəy nə deyir, Telli xanım nə qərara gəlir:

*Hüsnü məlahətdə, mehri muyunda,  
Gedirsən, canımı al, gedən gəlin.  
Geyibsən zülfləri haqqı müsəlsəl,  
Ay qabaq üzündə xal, gedən gəlin.*

– Yəhya bəy, mən gedirəm.

– Telli xanım, getmə, sözün o biri xanəsinə qulaq as.

*Əylən, qulluğunda itaətim var,  
Hüsnü-camalına hekayətim var,  
Üstünə bir neçə şikayətim var,  
Ərzəmi əlimdən al, gedən gəlin.*

Telli xanım üzünü Yəhya bəyə tutub deyir:

– Yəhya bəy, sözünün axırını de, görüm nə demək istəyirsən.

*Allahı sevərsən, bəri bax, bəri,  
Ay, gün camalına olub müştəri.  
Hüsnün zay eylədi külli-bəşəri,  
Dilqəmin qeydinə qal, gedən gəlin.*

Söz tamama yetdi. Telli xanım sözün belə deyiminin səbəbini aydınlaşdırma bilməyib, soruşur:

– Hansı Dilqəmin sözünü oxudun?

Yəhya bəy cavab verir:

– Telli xanım, bu gündən sonra mənim adım oldu, Yəhya bəy Dilqəm.

Telli xanım – nəyə görə, – deyər, soruşur.

Yəhya bəy işi belə görüb deyir:

– Axı, mən sənə xətrinə dəydim, könlünə dəydim. Öz dilimin qəminə, bəlasına düşdüm. Məni bundan sonra Yəhya bəy Dilqəm deyib çağırısan.

Deyirlər ki, Yəhya bəy könül həmdəmi Telli xanımı aparıb yola saldı. Mollanın yanına gedib kəbinlərini geri oxudub boşandılar. Telli xanım getdi, Yəhya bəy də evinə qayıtdı. Telli xanım gedən gündən Yəhya bəyin günü-güzəranı yaxşı olmadı. Qəm dəryasında idi.

Yəhya bəyin dərdi-qəmi gün-gündən artırdı. Evə-eşiyə sığışmırdı. Ayrılıq onun qəlbini para-para eləmişdi. Bir dərdi yüz olmuşdu. Gecəsi-gündüzü yox idi. Fikrindən, dilindən Telli xanım düşmürdü. Aradan bir qədər vaxt keçdikdən sonra öz-özünə dedi:

– Gedim, Telli xanım gedən yoları baxım, bəlkə, Allaha pənah, gələr, onun gül-camalını görə, heç olmasa, ürək sözümü deyərəm. Sazı sinəsinə basıb “Qəhrəmanı” havası üstündə deyir:

*Laçın bərəsindən, şikar elindən,  
Bir tülək tərланım havalanıbdı.  
İstədim ki, səyyad olam, yetirəm,  
Əldən-ələ düşüb, banalanıbdı.*

*Firəng şüşəsindən ağdı qolları,  
Göyün ulduzuna bənzər xalları,  
Ağ üzündə müsəlsəldi telləri,  
Çalıbdı çalmanı, sonalanıbdı.*

*Canan vəsfı mən Dilqəmin dilində,  
Eyib yoxdu nazlı yarın telində,  
Dostu Dilbər Ocaqlının elində,  
Ağ nazik əlləri hanalanıbdı.*

Gəldi baxıb, gördü budur, Telli xanımı yola saldığı yerlərdə nə yol, nə iz var. Burdan Telli xanım gedəndə ayaqlarının izləri var idi, indi yolları ot basıb. Gül o tərəfə də yatır, bu tərəfə də yatır. Sazını götürüb, görək burda “Şaqayı gəraylı” havası üstündə nə deyir:

*Əyri gedən yoxuş yollar,  
Yollar, yarı geri qaytar.  
Dörd bir yanı örüş yollar,  
Yollar, yarı geri qaytar.*

*Eşit, nədir qeylü-qalım,  
Pozulubdur, kefim-halım,  
O gedəndir mülküm-malım,  
Yollar, yarı geri qaytar.*

*Heç bilmirəm gedim, neynim,  
Göynüyürəm, göynüm-göynüm,  
Yığvalıma ağlar eynim,  
Yollar, yarı geri qaytar.*

Dağlara-daşlara, çəmənlidlərə göz yetirən və sevgili dildarının

nişanəsini axtaran Yəhya bəy, iltimas eylərəm deyə, sözünə davam edir:

*Dilqəməm, bağrım teylərəm,  
Dərdim divana söylərəm,  
Səndən iltimas eylərəm,  
Yollar, yarı geri qaytar.*

Yəhya bəy görür ki, nə Telli xanımdan bir xəbər var, nə də ətrafda ona bir çarə bulan yoxdur. Kor-peşman evə gəlir. Xəyalında dağı arana, aranı dağa daşıyır. Olub-keçənlər gözlərinin önünə gəlir. Heç bir əlac bula bilmir.

Yəhya bəyin Təbriz şəhərində bir dostu var idi, adına Səməd ağa deyərdilər. Din adamı idi, ona görə də ona camaat arasında “molla” da deyirdilər. Günlərin birində onun Gəncəyə yolu düşür, deyir, gedim, Şəmkirdə göz-könül dostum Yəhya bəylə görüşüm, ondan hal-əhval tutum. Elə yaxşı olub buraya gəlməyim, tələsik ona baş çəkim.

Şəmkir mahalına gəlir, Yəhya bəyin qapısını döyür. Bəyin inşafli bir köməkçisi var idi. Telli xanımdan sonra köməkçilərin hamısı getmişdi, amma bu, Yəhya bəyin yanında qalmışdı. Deyirdi ki, mən Yəhya bəyi tək buraxıb heç bir yerə gedə bilmərəm. Qonağın gəlişindən xoşhal olan nökrər səsə qapıya çıxır. Səməd ağa üzünü ona tutub:

– Salaməleykim, – deyir.

Nökrər:

– Əleykimsalam, xoş gəlibsiniz, sizə kim lazımdır, – söyləyir.

Səməd ağa:

– Yəhya bəy evdədirmi?

Nökrər:

– Bəli, evdədir. Gəlin, içəri keçin, – söyləyir.

İki dost bir-birini görüb sevinirlər. Görüşüb hal-əhval tuturlar. Yəhya bəy oturub fikirlər içərisində olanları ağılından keçirirdi. Bəy üzünü Səməd ağaya tutub, – deyir:

– Səməd ağa, xoş gəlibsən!

İki dost xeyli vaxt idi ki, bir-birindən xəbər tuta bilmirdilər. Keçib otururlar, olandan, keçəndən bir az söhbət edirlər. Səməd ağa evdə bir soyuqluq, tənhalıq hiss edir. Telli xanımı görməyib, bəydən onu soruşur:

– Yəhya bəy, axı sənin evinin gülü, çiçəyi, bəzəyi var idi, Dostu

xanım – Telli xanım. O, hanı?

Yəhya bəy bir qədər pəjmürdə hal alıb dillənir:

– Ağa, mənim yaramı təzələmə. Söyləməklə deyib yozulası məsələ deyil. İcazə ver onu “Aran gözəlləməsi” havası üstündə sazla deyim:

*Arif olan, diqqət eylə, fəhm eylə,  
Bir gözəl əlindən belə düşmüşəm.  
Ağlaram, tökəram didəmdən yaşı,  
İndi də mən əldən-ələ düşmüşəm.*

*Adını deməyə mən eylərəm ar,  
Üstümü kəsibdi bir beymürvət yar,  
Quşların tərlanı, xublara zəvvar,  
Səyyad olub çöldən-çölə düşmüşəm.*

*Mən Dilqəməm, yandım, yandım, kül oldum,  
Danışdım, danışdım, mötədil oldum,  
Gülşənlər içində mən bülbul oldum,  
Danışıqda dildən-dilə düşmüşəm.*

Səməd ağa təəccüb və narahatçılıq içində soruşur:

– Bəy, niyə?

Yəhya bəy:

– Məndən inciyib, küsüb gedib atasının evinə.

Səməd ağa işi belə görüb deyir:

– Allaha pənah! Telli xanım gedib, gün keçər, hər şeyi başa düşər, qayıdıb gələr.

Fikirləşir ki, bəyi aparım bir az güllü bağda gəzsin, bəlkə, Allahın izniylə bir az dərđini-qəmini unuda.

Bunlar söhbət edə-edə güllü bağa gedirlər. Burda Yəhya bəyin qəlbi tüğyan eyləir, götürüb görək “Kərəm gözəlləməsi” havası üstündə nə deyir:

*Dilbər ehtiramla, mərhəmət ilə,  
Yanıma gəldiyi yadıma düşdü.  
Bir şirin söz ilə, qaşu-göz ilə,  
Dərdimi bildiyi yadıma düşdü.*

*Əndəlib gülünən, kəmərlə belinən,  
Ülfət qıl qulunan, danış dilinən,  
Zülfünən, telinnən, nazik əlinnən,  
Gözyaşım sildiylə yadıma düşdü.*

*Dilqəm tərənəsin, uyma sar ilə,  
Qızılgül bülbülə uymaz xar ilə,  
Bir şirin dil ilə, xoş göftar ilə,  
Ucadan güldüyü yadıma düşdü.*

Sözarası Səməd ağa üzünü Yəhya bəyə tutub deyir:

– Yəhya bəy, icazə ver, Telli xanımı mən özüm gedim gətirim.

Bəy ağanın bu sözünə cavab verərək deyir:

– Yox, ağa, sən işlərin tələsikdir, qayıdıb gedəsisən. Evdə külfət-əyalın gözləyir. Narahat olma, özüm gedib gətirəcəm.

Səməd ağa doğrudan da tələsirdi, artıq getmək vaxtı gəlib çatmışdı. Yaxın dostunu görmək üçün bura təşrif buyurmuşdu. Bəyi gördüyünə görə bir tərəfdən sevindisə, digər tərəfdən belə bir vəziyyət onda narahatlıq yaratmışdı. Düşünürdü ki, necə kömək edə bilərəm. Çox sözsöhbət etdilər, danışdılar, bir-birindən halı oldular. Artıq getmək vaxtının gəlib çatdığını düşünən ağa deyir:

– Onda, icazə ver mən gedim.

Yəhya bəy bu məqamda sağollaşmaq vaxtının çatdığını görüb, deyir:

– Ağa, sənəmə üç kəlmə söz gəldi, icazə ver, onu deyim, sonra get.

Görək burda, “Qaytarma” havası ilə Yəhya bəy nə deyir, Səməd ağa nə eşidir:

*Başına döndüyüm, qurban olduğum,  
Getdi alı-şanım, niyə gəlmədi?  
Züleyxa camallı, qəddimin halı,  
Şövkətli sultanım niyə gəlmədi?*

*Oldum yar yanında mən bəxti qara,  
Gedən yox, gələn yox, kəsilib ara.  
Sənəmə vurubdur düyünlü yara,  
Töküldü al-qanım, niyə gəlmədi?*

Bəyin belə kövrək, həzin, həm də qəmli-qəmli oxuması Səməd ağanı tərpətdi. Bilirdi ki, onun sevgili dildarı ayrılıb gedibdi. Yenə üzünü bəyə tutub dedi:

– Yəhya bəy, nə yaman yaralı-yaralı oxuyursan?

Bəy dostunun bu sözünə bir qədər də pərişan halda cavab verərək, sözünün o biri xanəsinə qulaq as, deyib, aldı görək nə dedi:

*Tutub zülflərini üzünə pərdə,  
Apardı ağlını, qoymadı sərdə,  
Dilqəmi salıbdır sağalmaz dərdə,  
Həkimim, loğmanım niyə gəlmədi?*

Deyirlər ki, beləcə, iki yaxın dost xeyli danışib-söhbətləşdilər. Olan-dan-keçəndən söylədilər. Bir-birindən halı oldular. Yəhya bəy xeyli çalıb-çağırdı. Artıq söz tamama yetdi. Səməd ağanı yola salmaq vaxtı gəlib çatmışdı. Halallaşib ayrıldılar. Yəhya bəy də qayıtdı evinə.

Ayrılıq dərdi Yəhya bəyə zor gəldi, sazı sinəsinə basıb görək “Hüseyni” havası üstündə nə dedi:

*Gecə-gündüz qaldım zülmət içində,  
Mən kimi zülmətdə qalan varmola?  
Əvvəldən can deyib, can eşidənlər,  
Heç bircə yanıma gələn varmola?*

*Hayıf oldu, əlim əldən üzüldü,  
Mənim üçün bircə saat yüz ildi.  
Bağlar xəzan oldu, güllər pozuldu,  
Mən kimi gülşəni solan varmola?*

*Biçarə Dilqəməm, sorram gələndən,  
Ağladannan, göz yaşımı siləndən,  
İstəkli dostlardan, qədirbiləndən,  
Yarəb, ola yada salan varmola?*

Telli xanımın ayrılığı, həsrəti Yəhya bəyi günü-gündən şam kimi ərیدirdi. Məcnun kimi dəli-divanə olub çöllərə düşmüşdü. Rahatlıq

bilmirdi. Şəmkirdə bir dostu var idi. Mahalın bəyi idi, ağlına gəldi ki, onunla bir məsləhətləşsin. Bəlkə, bir çarə buldu. Adına Qasid deyirdilər. El-obada sayılıb seçilən ağsaqqallardan hesab edilirdi. Allaha pənah, bəlkə, Telli xanım onun sözüylə gələ. Qasid gəlib ədəb-ərkanla Yəhya bəyə salam verdi. Əleykim-salamdan sonra dedi:

– Bəy, qulluğundayam.

Yəhya bəy hal-əhval tutduqdan sonra dedi:

– Qasid bəy, bilirsənmi, səni nəyə görə çağırıram?

– Xeyirdi, nə desəniz hazıram. Hər nəyə görə çağırıbsansa, qulluğundayam.

Yəhya bəy dedi:

– Səni Telli xanımın dalınca göndərəcəm.

Sözlə dediyi kimi, sazla da “Yanıq Kərəmi” havası üstündə dedi:

*Seyri-gülüstanda, Kür kənarında,  
Bu gün bir həsrətkeş qalıb, ağlaram.  
Ayrılıq cövründən, dost fərağından,  
Sevdası başıma gəlib, ağlaram.*

*Yadıma düşübdü şux mələkzadə,  
Görən o da məni salırmı yada.  
Mənim cismim səməndərdən ziyada,  
Hicran atəşinə dolub, ağlaram.*

*Laçın qanadından, tərlən tavardan,  
O hüsnü-Yusifdən, mehri-rüxsardan,  
Züleyxa camallı, məhcəbin yardan,  
Fələk məni cida salıb, ağlaram.*

*Qəddi sənubərdi, güzəri bir gün,  
Sevdim camalını, oldum didərgin,  
Leylisiz Dilqəməm, mən oldum Məcnun,  
Səhrələr məskənim olub, ağlaram.*

Qasid bəyin elə bil dünya gözlərində qaraldı. Vəziyyəti biləndən sonra bir qədər də pejmürdə qaldı. Burada çox qonaq olmuşdu.

Xeyirxahlıqlar, yaxşılıqlar görmüşdü. Belə bir qaziyənin baş verməsi onun heç ağlına da gəlməzdi. Bütün bu eşitdiklərindən sonra öz-özünə dedi: “Yəhya bəy mənim yaxın dostumdur. Telli xanım da mənim qarşıma duz-çörək qoyub. Nə Yəhya bəydən keçə bilirəm, nə Telli xanımdan. Amma gedəcəm. Nə olar, olar”.

Mahal bəyi atına süvar olub, istədi ki, yola başlasın, Yəhya bəy dedi: – A bəy, sinəmə bir bayatı gəldi, icazə ver onu da deyim, sonra get.

“Çoban bayatısı” havası üstündə görək, Yəhya bəy nə deyir, biz deyək, siz də xoşbəxt olun:

*Ürəyimdə talan var,  
Zülfün üzə salan var.  
Gedirsən, tez qayıt gəl,  
Gözü yolda qalan var.*

Yəhya bəy sonuncu tapşırmasını da edib “Oğuzoğlu” havası üstündə dedi:

*Başına döndüyüm, Qasid, xoş gəldin,  
Ərzimi get söylə canana, gəlsin.  
Gecə-gündüz şama pərvanə kimi,  
Oduna alışıb yanana, gəlsin.*

*Dilim tutmur, yara dərdimi yazam,  
Cəlallı canandan artıbdı cəzam.  
Saranı Mahmuda verən Mirnizam,  
Mənim işim səndən imkana, gəlsin.*

*Görmədim bir belə ləbi piyala,  
Buxağı bənövşə, yanağı lala,  
Cəlallı canana gələn bir bəla,  
Uzaq olsun ondan, bu cana gəlsin.*

*Hər kəs yarı mənə inayət eylər,  
Elə bil Kəbəni ziyarət eylər,  
Qafil gedən qasid xəyanət eylər,  
Yar özü ilqara, imana gəlsin.*

*Dilqəmə lütf eylə, kərəmin kanı,  
Növrəstə nobarı, o növcavanı,  
Ya kəs başım, ya da yetir cananı,  
Mənim mürği-cismim dərməna gəlsin.*

Qasid bəy yoluna davam etməkdə olsun, sizə ərz eliyim Telli xanımdan. Telli xanım da külafirəngidə oturub, gəlib-gedəni seyr edirdi. Taleyindən, qismətindən gileylənərək içində özünü çək-çevir edirdi. Bir tərəfdən özünə bəraət qazandırırıdysa, digər tərəfdən də peşmanlıq onun qəlbini didib-dağıdırdı. Fikirlər içində beləcə günlərini günə calayırdı. Bir də gördü uzaqdan bir nəfər atlı gəlir. Telli xanımın iki dənə qulluqçusu var idi. Onları çağırıb dedi:

– O gələn atlını görürsünüzmü?

Qulluqçu dedi:

– Bəli, görürük.

Telli xanım dedi:

– Bax, o gördüyünüz Şəmkirin mahal bəyisidir. Gedin onu mənim yanıma gətirin. Heç bir söz deməyin. Telli xanımın xahişi olduğunu söyləyin.

Qulluqçular gətirdilər bəyi Telli xanımın yanına. Salam-ələykim, ələykim-salamdan sonra bir az söhbət elədilər. Sonra Telli xanım bəydən gəlişinin səbəbini soruşdu:

– A bəy, nə yaxşı gəlibsən, xeyir ola.

Bəy bu sualı gözləyirmiş kimi, tez mətləbə keçib dedi:

– Telli xanım, Yəhya bəy mənim yaxın dostumdur, sən də mənim qarşıma duz-çörək qoyubsan, nə Yəhya bəydən keçə bildim, nə səndən. Səni aparmağa gəlmişəm, məni sənənin dalınca göndərib.

Telli xanım bunları diqqətlə dinləyib cavab verdi:

– A bəy, artıq gecdir. Mən qərarımı vermişəm. Gərək olmayaydı. Artıq keçibdi.

Bəy Telli xanımın bu sözlərinə bir qədər təmkinlə cavab verərək dedi:

– Necə gecdir?

Telli xanım dedi:

– Mənim uzaqdan bir qohumum var, Yəhya bəynən boşanandan sonra, bizə elçi göndərdi, məni özünə yar seçdi.

Belə bir halın olacağını Qasid bəy gözləmirdi. Düşünürdü ki, bu müşkülü həll edəcək. Onların ayrılığına son qoya biləcəkdi. Ancaq elə deyilmiş. Deyirlər, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Elə bil Qasidin dünya gözlərində qaraldı. Dedi:

– Axı, mən nə təhər gedim Yəhya bəyə deyim ki, Telli xanım başqasıynan ailə həyatı qurur. Onun fikir-xəyalındakı sənsən, elə indi də Telli xanım deyib, Telli xanım eşidir. Bu qaziyəni eşidib, onun halı necə olacaq?

Qasid bəy çar-naçar, heç nə deməyib atına süvar olur. Yəhya bəyin yanına gəlir. Düşünür ki, bunları bəyə necə çatdıracaq. Əvvəl dərdi bir idi, indi min olacaq. Onun bütün ümidlərinin üstündən xətt çəkiləcək.

Yəhya bəy Şəmkinin Dəllər Cırdıxan kəndində yaşayırdı. Orada anadan olmuşdu, orada böyüyüb boya-başa çatmışdı. Kəndin də başında bir bulaq düzəltdirmişdi, adına da “Yəhya bulağı” deyirdilər. O bulağın başında oturub Telli xanımın yolunu gözləyirdi. Qasid bəy çox bikef və həm də son dərəcədə narahatçılıla öz-özünə dedi:

– Ay Allah-təala, mən necə gedim Yəhya bəyin yanına, deyim ki, Telli xanım başqasıynan ailə həyatı qurur. Bəy bunu necə qarşılacaq, bundan sonra halı necə olacaq? Beləcə, gəlib fikirlər içində “Yəhya bulağı”na çatdı. Tək-tənha gəlişdən bəy vəziyyətin elə də yaxşı olmadığını sezmişdi. Sazı sinəsinə basıb vəziyyəti müqabilində “Dərvişi” havası üstündə dedi:

*Laçın bərəsində, Kür kənarında,  
Getdi telli sonam, gölə gəlmədi.  
İstədim ki, onun tərifin yazam,  
Sığışıb qələmə, dilə gəlmədi.*

*Can verdim, cananın yolunda durdum,  
O dağı, düyünü sinəmə vurdum,  
Bir tərlanın bərəsində tor qurdum,  
Dedim, bəlkə, tora gələ, gəlmədi.*

*Belə gözəl olmaz xüldi-bərində,  
Ağıllı, kamallı, huşu sərində,  
Məcnun kimi durdum vədə yerində,  
Leyli kimi getdi çölə, gəlmədi.*

*Yenə yada düşdü o səlminazım,  
Şəninə qəfiyə, qəzəllər yazım.  
Havalı ceyranım, şahım, şahbazım,  
Qırdı şikar bəndin, ələ gəlmədi.*

*Dilqəm ayrı düşdü qönçə dəhandan,  
Ətri bənövşədən, gülü-reyhandan.  
Cənnəti-rizvandan, huri qılmandan,  
Əfzəl olan bu müşkülə gəlmədi.*

Qasid bəy gəlib atdan düşmədi, əli qoynunda, başı da aşağı Yəhya bəyin qarşısında dayandı. Bəy ondan soruşdu:

– A bəy, niyə tək gəldin, Telli xanımı görüb-söhbət etdinmi, sənin gəlişinə, sözünə nə dedi? Niyə gətirmədin?

Sazı sinəsinə basıb bu vəziyyəti görək “Ağır şərili” havası üstündə necə çatdırdı:

*Vədə oldu xilaf, illər dolandı,  
Qəza nə üz verdi, nazlım gəlmədi.  
Bir neçə qasiddən, badi-səbadan,  
Ərzə qulluğuna yazdım, gəlmədi.*

*Əzəldən o, şirin-şirin danışdı,  
İndi üzü döndü, cismim alışdı,  
Pərivəş cılvalı, laçın baxışlı,  
Yüz naz ilə xumar gözlüm gəlmədi.*

*Bizdən yad olmuşdu peymanələr tək,  
İndi üzü döndü biganələr tək,  
Leylisiz Məcnunam, divanələr tək,  
Düşdüm səhralara, gəzdim, gəlmədi.*

*Bir vədə edərdi mənə aşnalıq,  
Bilməm nədən gördü o bivəfalıq,  
Əğyar aralığa salıb cidalıq,  
Kəmlütf oldu, şirin sözlüm gəlmədi.*

*Gözüm qaldı onun hindu xalında,  
Hilal qaşlarında, mah camalında,  
Onun təkı bivəfanın yolunda,  
Dilqəməm, canımı üzdüüm gəlmədi.*

Qasid bəy dinmədi. Bir də soruşdu, yenə dinməyəndə dərini, qəmini verdi yenidən telli sazına. “Yüngül şərili” havası üstündə (buna “Göyçə gözəlləməsi” də deyirlər) görək burda nə deyir, Qasid nə cavab verir, biz deyək, siz də halı olun:

*Qasidi-bizəval, ərzi-halımı,  
Cəlallı canana dedin, nə dedi?  
Mahi-cəbin telli, zülfü-müsəlsəl,  
Qaşları kamana dedin, nə dedi?*

Yəhya bəy əlavə edərək deyir:

– A bəy, axı, mənim sinəm dəmirçi kürəsi kimi alışıb yanır. Bir təsəlli ver, mənə bir söz de.

Qasid də olanları bəyə, Telli xanımın dedikləri və eşitdikləri müqabilində söyləyib “Cəlili” havası üstündə belə çatdırır:

*Ərzini söylədim mələk-mənzərə,  
Danışmasın böylə əfsanə, dedi.  
Məndən olmaz ona yarı-vəfadar,  
Dolansam çərxi-zamana, dedi.*

Yəhya bəy deyir:

*Əzəldən aşıqəm mən o dilbərə,  
Qəddi-sənubərə, sədri-mərmərə,  
Sinəsi büllura, ətri ənbərə,  
Ləbi bəlxşana dedin, nə dedi?*

Qasid deyir:

*Məni gətirməsin heç vaxt dilinə,  
Qövs-qüzeh mən sonanın telinə,  
Onun kimi naşı sərraf əlinə,  
Düşməz mənim kimi dürdanə, dedi.*

Yəhya bəy deyir:

*Yar yad oldu məndən biganələr tək,  
Düşmüşəm çöllərə divanələr tək,  
Dolannam şamına pərvanələr tək,  
Yanaram mədana, dedin, nə dedi?*

Qasid deyir:

*Bax, belə buyurdu o mələkzadə,  
Əfsanə ömrünü verməsin bada.  
Nahaqq balu-pərin yandırır oda,  
Nə aparar şəmdən pərvanə, dedi.*

Yəhya bəy deyir:

*Mənə həyat verir dostluq vüsali,  
Üzündə can alır həbəşi, xalı.  
İsgəndər zəkali, Hatəm səxali,  
Adil Nüşravanə dedin, nə dedi.*

Qasid dedi, o birisi kəlməmə qulaq as:

*Buyurdu sərdara, neçə sərhəngə,  
Əmir-üməraya, pişvazi-cəngə,  
Qul adına satın Hində, firəngə,  
Ya atın dəryayi-ümmana dedi.*

Yəhya bəy:

*Zülfü mürcümlənib, yenib buxağa,  
Hüsnü zinət verir, qəsrə, otağa,  
Calallı canana, o şəb-çırağa,  
Dilqəmi-xaqana dedin, nə dedi?*

Qasid öz-özünə fikirləşir ki, vəziyyəti necə çatdırım, sözümün axırını nə məzmununda deyim ki, Allaha da xoş getsin, Dilqəmin də xətrinə dəyməsin. Bu arada Yəhya bəyin səbri tab gətirmir. Soruşur ki, a bəy, sözünün axırını de görüm, Telli xanım nə dedi:

Qasid Telli xanımın dilindən deyir:

*Buyurdu mahala, neçə diyara,  
Qohum-qardaşın çəkdirin dara,  
Özü qolubağlı, cismi-sədpərə,  
Dilqəmi gətirin zindana, dedi.*

Söz tamama yetdi, Mahal bəyi getdi evinə, Yəhya bəy də gəldi öz küməsinə. Qərara gəldi ki, artıq Telli xanımın dalınca özüm getməliyəm, özüm gedib gətirəcəm. Atına süvar oldu Yəhya bəy, üz tutdu Telli xanımgilə. Gəldi qapını döydü, Telli xanımın anası açdı qapını. Salaməleykim, mehriban ana, dedi.

Telli xanımın anası cavab verdi:

– Əleykimsalam, ay oğul!

Səsindən tanıdı ki, gələn Yəhya bəydir. Dedi:

– Ay oğul, Yəhya bəysənmi?

Dedi:

– Bəli, anayi-mehriban, Yəhya bəyəm.

Dedi:

– Ay bala, bəs sən niyə bugünlərə qalıbsan? Axı, sən bəy idin, sən bəylik libasın var idi. Belə bir halda səni görmək istəməzdim.

Yəhya bəy bu sözün müqabilində sazı sinəsinə basıb “Bayramı” havası üstündə görək nə deyir:

*Leyli camalını görəndə, dilbər,  
Eylədi Məcnun tək divanə məni.  
Eşqin zəncirini açma boynumdan,  
Bağışla o əhdi-peymanə məni.*

*Gördüm camalını, oldum qələndər,  
Laçın tək qıya bax, üz bəri döndər.  
Yanıram oduna misli-səməndər,  
Görsə, qanlar ağlar pərvanə məni.*

*Qaşların aşiqə nəzakət eylər,  
Gözlərin can alar, qiyamət eylər,  
Züflərin sayılə hidayət eylər,  
Gözlərin gətirər imanə məni.*

*Kuyində Dilqəməm, Tərsa dağında,  
Bülbül fəğan eylər gül budağında,  
Könül quşu, yar camalın bağında,  
Döndərdin o Şeyx Sənanə məni.*

Yəhya bəy sözünü qurtarıb əlavə etdi:

– Anayi-mehriban, keçək içəri deyəcəm.

Bunlar içəri keçdilər. Yəhya bəy baxanda gördü ki, Telli xanımın atası çarpayıda oturub. Telli xanım atasına çay gətirir. Salam-əleykim, əleykim-salam elədikdən sonra Telli xanım səsə təfərrünc oldu. Gördü ki, gələn Yəhya bəydir. Atası ayağa qalxdı. Yəhya bəy dedi:

– Atayi-mehriban, salam-əleykim!

Telli xanımın atası dedi:

– Əleykimsalam, ay oğul!

Səsindən tanıdı ki, Yəhya bəydir, dedi:

– A bala, Yəhya bəysənmi?

Yəhya bəy cavab verdi:

– Bəli, Yəhya bəyəm.

Qoca dilləndi:

– A bala, bəs niyə bu günlərə düşübsən? Bu nə haldı?

Yəhya bəy dedi:

– Məni bu günlərə salan Telli xanımın ayrılığıdır.

Üzünü Telli xanıma tutub əlavə etdi ki, Telli xanım, səni aparmağa gəlmişəm. Gəl hazırlaş, gedək.

Telli xanım dedi:

– Yəhya bəy, artıq gecdir.

Yəhya bəy:

– Necə gecdir?

Telli xanım vəziyyəti danışdı. Dedi ki, səndən boşanandan sonra, uzaqdan bir qohumum var, elçi göndərdi, məni özünə yar seçdi.

Yəhya bəyin bu sözdən fikri qarışdı. Belə bir hadisəni yaşayacağını gözləməirdi, dedi:

– Axı biz əhdi-peyman bağlamışdıq, bəs əhdi-peymanımız harada qaldı?

Telli xanım dillənib, dedi:

– Axı, mən gələndə sənə dedim, get özünə yar seç, get evlən, övladın

olsun.

Yəhya bəy dedi:

– Mən səndən başqa özümə yar rəva görmürəm. Elə ki, getmirsən, sinəmə üç kəlmə söz gəldi, icazə ver onu deyim.

“Mixəyi” havası üstündə görək, Yəhya bəy burda nə deyir, Telli xanım nə qərara gəlir. Biz deyək, siz də şad olsun.

*Uçub meylim quşu, qonubdu sənə,  
Yəqin qona bilməz bir özgəsinə,  
Oyduz gözlərini, atdır çöllərə,  
Əgər gözüm baxsa, bir özgəsinə.*

Telli xanım vəziyyəti və bəyin halını başa düşsə də, ona bir daha üz tutub dedi ki, Yəhya bəy, görürəm mənə yalvarmaq istəyirsən. Get könlünü başqasına ver. Artıq bizimki alınmaz.

Yəhya bəy dedi:

*Bağban olan gedib bara yalvarır,  
Yoxsul olan gedib vara yalvarır,  
Yarı olan gedib yara yalvarır,  
Mən necə yalvarım bir özgəsinə?*

Yəhya bəy saznan dediyi kimi, söznən də dedi. Gördü ki, heç cürə mümkün deyil, alınana oxşamır. Əlavə etdi ki, Telli xanım, indi ki getmisən, mənim bir arzum var, istəyirəm o arzumı yerinə yetirəsən.

Telli xanım cavab verir:

– Nədir arzun?

Yəhya bəy:

– Mənim canımı elə burda al, dərddən, bəladan qurtarsın. Artıq bu ayrılığa, sitəmə dözə bilmirəm.

Telli xanım dedi:

– Yəhya bəy, mən can alan deyiləm, get canını başqası alsın.

Yəhya bəy işi belə görüb, onda sözün o biri bəndinə qulaq as, dedi:

*Əzəldən Dilqəmə yar olan sənsən,  
Gözəllər içində var olan sənsən,*

*Əzrail donunda can alan sənsən,  
Mən necə can verim bir özgəsinə?*

Deyərlər ki, Yəhya bəy kor-peşman geri qayıdır. Aradan xeyli vaxt keçir. Yəhya bəy gələndən sonra, Telli xanım və həyat yoldaşı yaylaqda köşk qururlar. Bunlar yaylağa yola düşürlər.

Yəhya bəyin yaxın pəhləvan dostu var idi. Gəlib dedi ki, bəy, axı sən niyə Telli xanımı gətirə bilmirsən? Yəhya bəy vəziyyəti dostuna anladır, deyir ki, Telli xanım başqasıyla ailə həyatı qurub. Mən necə gedim Telli xanımı gətirim? Telli xanım məndən boşanandan sonra gedib ailə həyatı qurub.

Yaxın dostu əlavə edərək dedi:

– Onda icazə ver, o hər kimdisə, gedək onu öldürək, Telli xanımı da gətirək.

Yəhya bəy işi belə görəndə, əlavə etdi ki, yox, aman günüdür, bu məsələni mən özüm həll eləyəcəm. Telli xanımı özüm gedib gətirəcəm. Bunlar getdilər, Yəhya bəy də yatdı. Yatmışdı, yuxusunda bir ağsaqqal, nurani kişi ona dedi:

– Yəhya bəy, Telli xanımla ailə həyatı quran uzaqdan qohumudur. Sən onu öldürə bilməyəcəksən. Sınaqlı seyiddir. Tüfəngə əlini atacaqsan, tətiyi çəkəcəksən, güllə açılmaycaq. Qılıncın qınından çıxmayacaq.

Yəhya bəy sərsəm kimi yuxudan ayıldı. Ətrafa baxdı, gördü ki, heç kim yoxdu. Dedi ki, gərək bu gün gedib Telli xanımı gətirəm.

Yəhya bəy yol tədarükü gördü, heyvəsinə çörək, pendir qoydu, aynalı tüfəngini götürdü. Qılıncını belinə bağladı, üz tutdu yaylağa. Xeyli yol gəldi. Güllü, gülzarı görüb, üzünü dağlara tuutb “Qəhrəmanı” havası üstündə dedi:

*Zinəti nərgizdən, tər bənövşədən,  
Al-yaşıl geyinib şad olan dağlar.  
Ruhu təzələyir gülab suları,  
Dəhanları şirin dad olan dağlar.*

*Qərənfil, şaqayiq, lalə təzə-tər,  
Baharın gülləri onu al bəzər.  
Qara gəlsin süsən, sünbül sərbəsər,  
Bülbülü güllərdən yad olan dağlar.*

*Qızılcalı, Soyuqbulaq yaylağı,  
Bərələri şahin-şahbaz oylağı,  
Ab-həyatı kövsər, gözəllər sağı,  
Canlara mötədil, bəd olan dağlar.*

*Bir yanda yaylardı Keçili, Dəllər,  
Bir yanda yurd salır o ağır ellər.  
Açılıb nəstərən, qırmızı güllər,  
Laləzar türfəli ad olan dağlar.*

Ustadlar belə söyləyir ki, yaylağa çatmamış “Yəhya bulağı” deyilən bir yer var idi. O bulağı da Yəhya bəy düzəltmişdi. Düşündü ki, burda əlimi-üzümü yuyum, su içim, sonra gedərəm yaylağa. Atdan düşdü, əlini-üzünü yudu, su içdi, bir də atına süvar oldu. Gəldi yaylağa. Gördü, bir orta yaşlı adamdır, gözəl-göyçək. Oturub daşın üstündə. Atdan düşdü, ədəb-ərkanla salam verdi. Nurani kişi salamı almadı, öz-özünə dedi, gör nə yaraşıqlı oğlandır, amma hayıf ki, qulağı kardır, eşitmir. Bir də ucadan salam verdi. Ancaq yenə salamını almadı. Öz-özünə dedi, bunun qulağı eşitmir, heç olmasa, məni də görmür? Bir də salam verəcəm, salamımı almasa, bunun başına patron vuracam. Yəhya bəy, bir də möhkəm salam verdi, yenə bəyin salamını almadı. Dedi:

– Ə, nəyə qışqırırsan, kar adamımı var?

Yəhya bəy dedi:

– Eşidirsən, bəs Allahın salamını verirəm, niyə almırsan? Sən kimsən ki, Allahın salamından üz çevirirsən?

Təmkin və xoş bir səslə dillənib dedi ki, mən Telli xanımın həyat yoldaşıyam. Yəhya bəy dedi:

– Mən səni Şəmkirdən bura öldürməyə gəlmişəm, bilirsənmi?

Dedi:

– Bilirəm, mənə yuxuda ayan olub.

Yəhya bəy əlini atdı silaha, nə qədər tətik çəkdisə, güllə açılmadı. Qəzəbləndi, qılıncına əl atdı, qılıncı da qınından çıxmadı. Dedi:

– Mən səni öldürməyə gəlmişdim, öldürə bilmədim, heç olmasa, sən məni öldür, bu dərddən, bələdan canım qurtulsun.

Söhbət əsnasında bulağın üstündə oturan şəxs istədi ki, tufəngi götürüb Yəhya bəyi vursun. Telli xanım səsə çıxdı. Baxdı gördü, budur,

Yəhya bəy gəlib, tez yetirdi, örpəyini başından açıb tüfəngin üstünə tulladı ki, amanın bir günüdür, bunu öldürmə, bu Yəhya bəydir. Qoy getsin, yazıqdır. Yəhya bəy, Telli xanımın gül camalını gördü, bir könüldən min könülə yenə aşiq oldu. Sazı sinəbənd edib “Orta sarıtel” havası üstündə dedi:

*Gəncənin Şəmkir elində,  
Bu gün bir novcavan gördüm.  
Gözləri canlar alandı,  
Qaşlarını kaman gördüm.*

*Duruşu gəldi xoşuma,  
Yem verdi könlüm quşuna,  
Sevdası doldu başıma,  
Oldu halım yaman, gördüm.*

*Göldə üzən gözəl sona,  
Nə girirsən dondan-dona.  
Neçə molla, alim ona,  
Verdi əldən iman, gördüm.*

*Gözüm düşdü o dilbərə,  
Baxmadı mənə bir kərə,  
Elə bil ki, göydən yerə,  
Yendi huri, qılman, gördüm.*

*Dilqəmi saydı bir gəda,  
Rübənd açdı mələkzada,  
Müxtəsər, şəbi-yəldada,  
Mən onu mahtəban gördüm.*

Yəhya bəyin bir dərdi min olub təzələnmişdi. Yerdəydi, göydəydi, bilmirdi. Düşüncəsində ancaq Telli xanım vardı. Ürəyi sakitləşmək bilmirdi. Telli sazı sinəsinə basıb, yenə görək “Yüngül şərili” havası üstündə nə dedi:

*Şəmkir diyarında, Tovuz çayında,  
Gözüm bu gün bir dildara düşübdür.  
İki çeşmi cadu canım afəti,  
Belə mehri gülrüxsara düşübdür.*

*Yüz naz ilə tutar üzünə ayna,  
Müjganından bir ox çəkdi yayına.  
Döşənim, fərş olum xaki-payına,  
Onda deyim, can nisara düşübdür.*

*Gülüstani-Rəmdən gəlmiş ol pəri,  
Ay, gün camalına olub müştəri.  
Gör necə dolanır şahmar zülfləri,  
Mənim gözüm o şahmara düşübdür.*

*Niqab açdı, nəzər saldı hər yana,  
Hüsnünün şəminə olum pərvanə,  
Gül üzü bənzəyir bağa, bostana,  
Nə çəmənə, nə gülzara düşübdür.*

*Necə şirin olar vüsali-həmdəm,  
Fərağında nalə çəkdim dəmadəm.  
Axır bu dünyada Qeys oldu Dilqəm,  
Leylisindən ol avara düşübdür.*

Burda Yəhya bəy Telli xanıma hər nə qədər söz oxuyur, heç bir nəticəsi olmur. Kor-peşman gəlir yenə “Yəhya bulağı”nın başına. Deyir ki, atdan düşüm, bir su içim. Bir qismət də çörəyim var, ondan da nuş eliyim, sonra gedərəm.

Atdan düşüb, əl-üzünü yudu, su içdi, çörəyini yedi. Telli xanımın ayrılığı, həsrəti Yəhya bəyi Məcnun kimi dəli-divanə edib çöllərə salmışdı. Qəlbində Telli xanıma sevgisi, məhəbbəti qövr eləyirdi. Sazı yenə burda sinəsinə basıb, görək, dərini “Ruhani” havası üstündə necə dilə gətirir:

*Ay ağalar, bəylər, duran qazılar,  
Bu dərdlər sinəmdə azalarmola.  
Bu gizlin sirrimi aşkar eyləsəm,  
Dillərə düşübən, söz olarmıola?*

*Yar odu ki, öz yarını qandır,ə,  
Uçan könül şıkarına mindirə,  
Bir çıraq ki, Haqqın özü yandır,ə,  
Seyrağıb dəyməklə qaralarmola?*

*Əriyibən torpaqlara qatılsam,  
Həna olub, əllərinə yaxılsam,  
Qul oluban, bazarında satılsam,  
Məni qulluğuna yar alarmola?*

*Dilqəmi öldürər bu dərd nə isə,  
Loğman, təbib gər yarımı görürsə,  
Zimistan könlümə yar əli dəysə,  
Üröyşən tapıban yaz olarmola?*

Yəhya bəyin dünyası dönmüşdü. Tale artıq ondan üz döndərmişdi. Daha güman yeri qalmamışdı. Fikirlər içərisində çırpınırdı. Telli xanım başqasıyla ailə həyatı qurmuşdu. Amma deyirlər ki, könülsüz evlənmişdi Telli xanım.

Telli xanımın həsrətindən Yəhya bəy burada huşunu itirdi. Üç gün üç gecə, bəyi orada yuxu apardı. Yəhya bəy burada yatmağında olsun, ərz eləyim, Telli xanımdan və onun həyat yoldaşından. Qərara gəldi ki, artıq Yəhya bəy mənim yaylağımı qan gölünə döndərdi, mən köçümü burada qura bilmərəm, gedib köçümü başqa yerdə quracam. Əmr elədi, köçləri yığdılar, elə bir məqam yarandı ki, bunun köçü həmin “Yəhya bulağı”nın yanından keçməli oldu. Telli xanımın həyat yoldaşı köçün qarşısında gedirdi, Telli xanım da arxasından. Yəhya bəy gördü, Telli xanımın ətiri gəlir. Telli, Telli deyib çağırırdı. Telli xanım da eşitdi ki, qulağına səs gəlir. Güman elədi ki, bu Yəhya bəyin səsidir. Dedi:

– Siz köşkləri aparın, mən də, suyumuz qutarıb, gedim bulaqdan su doldurum, gəlirəm. Siz gedin.

Bunlar getdilər, Telli xanım da gəlib gördü budur, Yəhya bəy, uzanıb göy otun üstündə, üç gündür burda qalıb. Deyirlər ki, Telli xanım dizlərini yerə qoydu, Yəhya bəyin başını qaldırdı, dizinin üstünə qoydu. Gördü ki, bulağın da başında bir namə var. Yəhya bəy burda, yazıb qoymuşdu ki, Telli xanımın yolu nə vaxtsa bu bulağa düşərsə, naməmi götürər. Baxdı, gördü burda elə bir sözlər yazılıb ki, göydə uçan durnaları, axar bulaqları dayandırır. Görək burda, “Dilqəmi” havası üstündə Yəhya bəy nə yazıb, Telli xanım nə qərara gəlir:

*Bir namə yazaram badi-səbadan,  
Naməm o canana yetişərməmi ola.  
Fələk mənəi tərki-vətən elədi,  
Nazlı yar əhvalımı soruşarmı ola.*

Telli xanım bu sözləri oxuduqca gözündən yaş sel kimi axırdı. Görək o birisi xanəsində nə deyir:

*Əzəldən aşıqəm tuti-dillərə,  
Müsəlsəl saçlara, siyah tellərə,  
Axdı eynim yaşı, döndü sellərə,  
Yar içən sulara qarışarmı ola.*

Gördü artıq Yəhya bəy can verir. Görək o biri xanəsində nə deyir:

*O qızıl güllərin dərməyən Dilqəm,  
Dərrib pünhan yerdə sərməyən Dilqəm,  
Bu dünyada yarı görməyən Dilqəm,  
Yarəb, o dünyada görüşərməmi ola.*

Söz tamama yetdi. Baxdı, budur, Yəhya bəy ömrünü-gününü sizə bağışladı. Telli xanım artıq qərara gəldi ki, Yəhya bəy məndən bir kam almadı, mən də qərara gəlim ki, özüm öz canıma qəsd eliyim, öldürüm. Bizim görüşümüz qalsın o dünyaya, artıq burda Yəhya bəy də yazıb:

*Bu dünyada yarı görməyən Dilqəm,  
Yarəb, o dünyada görüşərməmi ola.*

Deyərlər ki, zəhərli xəncəri var idi Telli xanımın. Sapını söykədi Yəhya bəyin sinəsinə, tiyəsinə də öz ürəyinə. Bir dəfə ağırlığını verdi. Xəncər Telli xanımın ürəyinə saplandı. Telli xanım da ömrünü-gününü burda sizə bağışladı.

Telli xanımın həyat yoldaşı gəldi gördü, Telli xanım yoxdur. Dedi:

– Hanı Telli xanım?

Dedilər:

– Bulağa gedib. Yəqin harada olsa, gələr. Oturdular, bir qədər gözlədilər, gördülər, yox, səs-soraq yoxdur. Gəldilər, gördülər budur, Yəhya bəyin cənazəsi bir tərəfdə, Telli xanımın cənazəsi bir tərəfdə. Hər ikisi ömrünü, gününü sizə bağışlayıb.

Bunların içində insafı, orta yaşlı adam var idi, dedi:

– Gəlin, bunların cənazələrini aparaq ellərinə-obalarına verək, dəfn eləsinlər.

Telli xanımın həyat yoldaşı dedi ki, yox, mənim burada cənazə daşımağa vaxtım yoxdur, mən gedirəm.

Gəlib Şəmkirdə mahalbəyini tapdılar. Ona dedilər ki, Yəhya bəylə Telli xanımın cənazəsi “Yəhya bulağı”nın başındadır. Bu sözdən sarsılan Şəmkirin mahal bəyi, özünə yaxın olan bəylərlə birlikdə gəldilər cənazələr olan bulağın başına. Yəhya bəylə Telli xanımın cənazəsini gətirib Şəmkirdə müsəlman qaydalarına uyğun dəfn elədilər.

Bu əhvalat dildən-dilə, ağızdan-ağıza yayılıb, nisgilli bir dastana çevrildi. Deyilənə görə, Aşıq Söyün Şəmkirli bu dastanı yaradıb, bizə yadigar qoydu. Onların ruhu şad olsun, sizlərə cansağlığı.

*Dastan 2021-ci ildə aşıq  
Vüqar Qurbanovun (Şəmkirlinin)  
dilindən yazıya alınıb.*



## SÖZLÜK

Abdal – dərviş, dərviş təbiətli, dəli, divanə, aqlını itirmiş  
Abi-kövsər – cənnətdəki kövsər bulağının suyu  
Abi-səlsəbil – Səlsəbil suyu, behişt suyu  
abid (ə) – dindar, ibadət edən  
Afitab – günəş  
Alçaq – təvazökar mənasındadır  
Asi – üsyan edən, itaət etməyən  
Aşüftə – pərişan, kədərli  
Avaz – səs, səda  
Azar – xəstəlik  
Bad – yel  
Baran – yağış  
Barigah – şah sarayı  
Bədəvi – çöllü, çöldə yaşayan  
Bəyaz – ağ  
Bəzzaz – arşınmalçı  
Biar – arsız  
Bulmaq – tapmaq  
Cəbin – alın  
Cəhl – avamlıq  
Cida düşmək – ayrı düşmək  
“Çahar dəh məsum” – on dörd məsum: Məhəmməd peyğəmbər, qızı  
Fatimə və on iki imam nəzərdə tutulur  
Çarşı – dükan, bazar  
Daməd – kürəkən  
Damən – ətək  
Danə – qiymətli daş-qaş, gövhər  
Dəndan – diş  
Dər – qapı  
Dərban – qapıçı  
Dərbədər olmaq – yerindən-yurdundan olmaq, qapılara düşmək  
Dərdimənd – dərd bilən  
Dəsti-rəst olmaq – əlindən yapışmaq  
Didə – göz bəbəyi  
Dili-zar – ağlar ürəkli, qəlbi ağlayan  
Du sər – “iki başlı”, Həzrət Əlinin iki başlı qılıncına – Zülfüqara işarədir  
Duzəx – cəhənnəm

Düxtər – qız, qız övladı  
Düldül – Həzrət Əlinin atı  
Əbru – qaş  
Əhli-ürfan – mərifət əhli  
Əhmər – qırmızı  
Əhzənül-Xaliq – uca Yaradan  
Əqsa – uzaq, iraq  
Əndəlib – bülbül  
Ənbiya – peyğəmbər  
Əncab – büt  
Əssəlat – salavat verən  
Əta – ərməğan, hədiyyə  
Əttar – ətriyatçı  
Əzəm – ən böyük, çox böyük  
Əz-qəza – qəzadan, gözlənilmədən  
Fazil – mərifət sahibi, gözəl əxlaqlı  
Fəraq – ayrılıq  
Fərəc – qurtuluş  
Fərtaş – saray xidmətçisi  
Firiştə – mələk  
Firqət – ayrılıq, hicran  
Gərdən – boyun  
Gəşt – seyr etmək, gəzmək  
Giryan – gözü yaşlı  
Göftar – danışiq, söhbət, kəlam, söz  
Güli-xəndan – açılmış gül  
Heydarı-Kərrar – Həzrət Əli  
Həft – yeddi  
Həkgak – rəssam, heykəl yonan  
Həqayiq – həqiqət  
Həmayil – boyuna asılan bəzək əşyası  
Həşt – səkkiz  
Həzəran – minlər, minlərlə  
Hicab – örtmək, bürünmək  
Xab – yuxu  
Xabi-nagah – gizli yuxu  
Xak – torpaq  
Xanəxarab – bədbəxt, evi yıxılmış  
Xatəm ənbiya – Məhəmməd peyğəmbərə işarədir, peyğəmbərlərin sonun-

cusu anlamına gəlir

Xanə – ev

Xar – tikan

Xəndan – açılmış gül, şən, gülən

Xər – uzunqulaq

Xirqəpuş – xirqə geyinmiş, dərviş

Xoryad – dəyərsiz adam

Xub – yaxşı, xoş, gözəl

Xublar xubu – gözəllər gözəli

Xunxar – qan içən

Xuni-cigər – ciyər qanı

İcabət – yaxşı, müsbət cavab

İxtilat – söhbət

İkram – təzim, ehtiram

İltimas – yalvarma, xahiş

İnqirazi-aləm – dünya dağılana kimi

Kar – iş

Kəbir – böyük, yaşlı, qoca

Kəc – əyri

Kəlisə – kilsə

Kəmərbəst olmaq – ətəyindən, kəmərindən tutmaq

Kəndi – öz

Kəzzab – yalançı, yalan danışan

Kiridkar (f) – Allah

Kuhu-qaf – Qaf dağı

Kun – tərz, növ

Kuy – çevrə

Küstax – arsız, ədəbsiz

Qare – oxuyan, qiraət edən

Qasid – söz, xəbər aparıb gətirən

Qəsəm – and

Qənvəs – üzgüçü, dalgıç

Qəzəbnak – qəzəbli

La – yox

Lamı ləng ola – Həzrət Əliyə işarədir

Laşərik – şəriki olmayan

Leyk – ancaq, lakin

Ləb – dodaq

Libas – paltar

Mar – ilan  
Maḥcəmal – ay üzlü, ay qabaqlı  
Mehman – qonaq  
Məxşus – qarışıq, tutqun  
Məsrəf – israf, xərc  
Muy – tük  
Müjgan – kirpik  
Mürd – ölü  
Mürdəşir – ölü yuyan  
Mürq – quş  
Müsafirxana – qonaq evi  
Müşk – ətir  
Nam – ad  
Nankor – çörək itirən  
Nan-nəmək – duz-çörək  
Nar – od, atəş  
Nas – insan  
Neştər – iynə  
Pakizə – gözəl  
Payəndaz – ayaq altı  
Peykan – ox  
Pəncül-əla – beş gözəl (Məhəmməd peyğəmbər, Fatimeyi-Zəhra, Həzrət Əli, İmam Həsən və İmam Hüseyn nəzərdə tutulur)  
Pünhan – gizli  
Püstani – nar. Püstan məmə, döş deməkdir. Adətən, xalq şeirində gözəlin sinəsi nara bənzədilir.  
Rah – yol  
Raxt – yataq yeri, yuva  
Raz – sirr  
Rikab – üzəngi  
Rubəru – üzbəüz  
Sahibəzzəman – İmam Mehdi nəzərdə tutulur  
Sayə – kölgə  
Seyfullah – qılınç  
Seyraqub – “it rəqib”, əğyar  
Səbzə – göy  
Səna – tərif  
Səng – qaya  
Səri-kuy – ətrafı, başının çevrəsi

Sərpa – başdan ayağa  
Sərraf – ləl-cəvahirat tanıyan  
Səyyad – ovçu  
Sib cüz – otuz cüz  
Sin – qəbir, məzar  
Siyah – qara  
Soya gəlmirdi – itilənmirdi  
Suç – günah  
Süxəndan – söz sandığı, burada “saz” nəzərdə tutulur  
Şahi-mərdan – adamların şahı, Həzrət Əli nəzərdə tutulur  
Şəbi-yelda – ən uzun gecə, bəzən uzunçəkən ayrılıq, həsrət bu obrazla ifadə olunur  
Şəbnəm – şəh  
Şəri söz – şəriətlə bağlı söz  
Talib – tələbə  
Təxmir – mayalandırma (xəmiri və ya şərabı)  
Təqlid – bənzətmə  
Tələt – üz, sima, görkəm  
Tən – bədən  
Tərəhhüm – rəhm eyləmək  
Təsəddüq – sədəqə, qurban  
Üqba – axirət dünyası  
Üləma – alimlər  
Yahu – Allaha xitab, dərvişlər “ey Allah” əvəzinə “yahu” deyimini işlədirlər  
Yazı – çöl, düzənlik  
Yekayek – təkbətək, birəbir  
Yeksan – yerlə bir  
Zəbanə – alov, alovun dili  
Zəkat – pay  
Zəmbur – arı  
Zimistan – qış  
Zira – çünki, ona görə ki  
Zöhr – günorta  
Zühhad – zahid  
Zünnar – qurşaq (xristian ruhaniləri bağlayır)  
Züryə – nəsil

## AÇIQLAMALAR

**Qədir gecəsi** – Ramazan ayında Qurani-Kərimin nazil olduğu mübarək gecə. Dəqiq günü bilinmir.

**İki kimsənə** – Məhəmməd peyğəmbər və Həzrət Əli nəzərdə tutulur.

**“Ağam” və ya “Ağalarağası”** – Həzrət Əli təsəvvüf simvolikasında bu adlarla da işarələnir. Bu ifadələr dastan mətnlərində də geniş yer alır.

**Şahın üzün görüb kəmərbəst oldum** – xəyalda və ya rəyada bəsirət gözü ilə Həzrət Əlinin üzünü görüb onun kəməmindən-ətəyindən tutdum, ona bağlı oldum.

**Dörd kitab** – səmavi dini kitablara – Tövrat, İncil, Quran və Zəbura işarə olunur.

**Bir igid istəram “lamu ləng” ola** – bu şeirdəki işarələr Həzrət Əlini nişan verir. “lamu ləng ola” ifadəsi də “Əli” adının işarəsidir.

**Şeş cahat (şeş cəhət)** – tarixən dünya dörd cəhət (şərq, qərb, şimal və cənub) kimi deyil, yer və göy də daxil olmaqla altı cəhət kimi götürülmüşdür, şeş cəhət (altı cəhət) deyildiyi zaman bu məzmun nəzərdə tutulur.

**On dörd dəstədi gülümüz** – “on dörd” ifadəsi Məhəmməd peyğəmbər, onun qızı Fatimə və on iki imamın cəminə işarədir. Bəzən bu deyim “çahardəhi məsum” və ya “on dörd məsum” şəklində də işlənilə bilər.

**Abuzər** – Məhəmməd peyğəmbərin adlarından biri

**Qurani -Tarı – Allahın**, Tanrının Quranı

**Xəstə Qasımın bu şəran sözünə** – Xəstə Qasımın şəriətlə bağlı bu sözlərinə

**Sib cüz Quran** – otuz cüz Quran

**Uyma xoryad sözünə** – avara, səviyyəsiz sözünə uyma

**O Mövlanın dərinə** – Həzrət Əlinin dərgahında, qapısında

**Köhnə Şamaxı** – 1734-cü ildə Şamaxı şəhəri Nadir Şah Əfşarın əmri ilə talanıb dağıldı. Şəhər yeni bir məkana – indiki Ağsu şəhərinə köçürüldü. Bu vaxtdan etibarən əsgəri Şamaxıya – “Köhnə Şamaxı”, Ağsuya isə “Yeni Şamaxı” deyilməyə başlandı. Xəstə Qasımın:

*Köhnə Şamaxını mən seyr eylədim,*

*Əl dəyməmiş təzə bağlar qalıbdı.*

*Elə köçüb gedib ulusu-eli,*

*İşlənmiş ağ otaqlar qalıbdı.*

misralarında da həmin tarixi dönəm öz ifadəsini tapıbdi.

**Yar, qapıda yaslanaram mən yüz il** – qapıda yüz il üzü üstə döşənib qalaram. “Yaslanmaq” – üzü üstə döşənib qalmaq – sədaqət, vəfa anlamındadır.

## SÖYLƏYİCİLƏR BARƏSİNDƏ BİLGİLƏR

**Hüseyn İsmayilov Hübət oğlu – Aşıq Hüseyn Qoşqarlı** 1937-ci il aprelin 5-də Daşkəsən rayonun Xoşbulaq kəndində anadan olub. Uzun illər Daşkəsən rayon mədəniyyət şöbəsində çalışıb. Şair Cavadın yetirməsidir. Altıмыш ilə yaxın aşıqlıq edib. Üç şeir kitabının müəllifidir. 2018-ci ildə “Fəxri mədəniyyət işçisi” döş nişanı ilə təltif olunub. Aşıqların V və VI qurultaylarının iştirakçısı olub. 2019-cu ildə vəfat edib.

Xəstə Qasımın üç səfərdən ibarət dastanını İranın Belasuvar bölgəsinin Kələmpa kəndinin sakini Kərbəlayı Hüseyndən Gəncə şəhərində 10 mart 1968-ci ildə yazıya alıb.

**Əli Abuzər oğlu Quliyev (Urfan Əli)** – 1949-cu ildə Tovuz rayonunun Əlimərdanlı kəndində anadan olub. Yaradıcı ustad aşıqdır. Solo saz ifaçılığının nadir simalarından biridir. Ədalət Nəsimov və Cavan Səməddən aşıq sənətinin sirlərini öyrəndikdən sonra 25 yaşından müstəqil aşıqlıq etməyə başlayıb. Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri Universitetinin memarlıq fakültəsini bitirib (1972). Tovuz rayonundakı Hüseyn Bozalqanlı adına Aşıqlar Muzeyinin ilk direktoru olub, on səkkiz il bu muzeyə rəhbərlik edib. Televiziya və radioda dəfələrlə çıxışları olub. “Dilqəmi”, “Ruhani”, “Meydan divanisi” kimi saz havaları onun ifasında dövlət televiziyası və radiosunun “Qızıl fondu”na daxil edilib. Haqqında “Etnoqrafik etüdlər”, “Tanrı payım – telli sazım”, “Qalalı dağlar” sənədli televiziya filmləri çəkilib.

O, bədii yaradıcılıqla da məşğul olur, “Sözdən pənah gətirmişəm” (2000), “Sazlı-sözlü dünyam” (2004), “Tanrı payım – telli sazım” (2007), “Qəm daşıyan dərviş oldum” (2012) və “Sazdan ötrü ölmürəmmi” (2018) adlı şeir kitabları nəşr olunub. UNESCO tərəfindən buraxılmış “Aşıq havaları” diskində “Dilqəmi”, “Ruhani” və “Cəngi Koroğlu” havalarını ifa edib (Paris, 2014). Əməkdar mədəniyyət işçisidir (2008). 2008-ci ildən Azərbaycan Aşıqlar Birliyi İdarə Heyətinin üzvüdür.

Elməddin Məmmədli və Şəhriyar Qaraxanlı “Vaqif” dastanını Aşıq Əlinin repertuarından mənimsəmişlər.

**Məmməd Əsgər oğlu Ələsgərov (Məmməd Bozalqanlı)** 1950-ci ildə Tovuz rayonunun Bozalqanlı kəndində anadan olub. Gənc yaşlarında

saza-sözə böyük maraq göstərən Məmməd Tovuzun məşhur sənətkarları olan İmran Həsənov, Əkbər Cəfərov, Mikayıl Azaflı, Mahmud Məmmədov və digər ustadlardan bəhrələnib, onların danışdığı dastanların əksəriyyətini sinədəftər edib.

Məmməd Ələsgərov hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra bir müddət ustad aşıq Mahmud Məmmədovun şeyirdi olub. Eyni zamanda məşhur ustad Ədalət Nəsimovdan da sənət dərsi alıb, gənc yaşlarından el şənliklərində və dövlət tədbirlərində fəal iştirak edib. 1979-cu ildə Şəmkir rayonunda keçirilən Aşıqlar festivalının laureatı olub. Bir çox aşıq festivallarında iştirak edib, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin “Fəxri diplom”u ilə təltif olunub.

Aşıq Məmməd Ələsgərovun müxtəlif səpkidə yüzdən çox şeir nümunələri vardır.

“Şahismayıl və Gülzar” dastanı 2022-ci ildə Məmməd Ələsgərovun dilindən yazıya alınıb.

Hazırda Tovuz rayonunun Bozalqanlı kəndində yaşayır.

*El arasında Aşıq Arif kimi tanınan Ələvsət Salman oğlu Əsgərov* 1962-ci ildə Tərtər rayonunda anadan olub, əslən Laçın rayonundan olan ustadın ana tərəfi Göyçə mahalındandır. Gənc yaşlarından – 1980-ci ildən Göygöl rayonunda yaşayan aşıq Məhərrəm Hacıyevin yanında şeyird olub, bu ustadın mükəmməl sənət dərslərini alıb. Dərin hafizəsi, şirin səsi ilə tanınıb, eldə-obada dastan bilicisi kimi məşhurlaşmış. Ustad sənətkarlardan Aşıq Qardaşxan, Qəmkeş Allahverdi, Murad Niyazlı, Əkbər Cəfərov, İmran Həsənov, İsfəndiyar Rüstəmov və digərləri ilə el məclislərində, dövlət tədbirlərində yadda qalan çıxışları olub. Azərbaycan televiziyasında onun ifasında 10-dan çox dastan lentə alınıb. O, bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. Azərbaycan aşıqlarının IV qurultayının iştirakçısı olan aşıq respublika və beynəlxalq aşıq festivallarının iştirakçısı və laureatı olub, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin “Fəxri diplom”u ilə təltif olunub.

Ələvsət Əsgərov 1985-ci ildən bu günə kimi Tərtər rayon Mədəniyyət evində çalışır.

“Abbas və Gülgəz”, “Qurbani”, “Aşıq Qərib” və Xəstə Qasım” dastanının bu kitabda verilmiş variantları Aşıq Arifin – Ələvsət Əsgərovun dilindən lentə alınıb.

*Altay Ələddin oğlu Məmmədli* 1972-ci ildə Gədəbəy rayonunun

Düvrəsullu kəndində anadan olub. Azərbaycan Aşıqlar Birliyi sədrinin müavini (2018), filologiya üzrə fəlsəfə doktorudur (2017). Gəncəbasar aşıq mühitinin yetişdirdiyi istedadlı sənətkarlardandır. Orta məktəbi anadan olduğu kənddə bitirib (1990), Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Bədii yaradıcılıq fakültəsində təhsil alıb. Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib. 1994-cü ilə qədər Gədəbəy rayonunun Çayrəsullu kəndində musiqi müəllimi kimi fəaliyyət göstərib. Erkən yaşlarından aşıq yaradıcılığına maraq göstərib. Mikayıl Azafı, Əkbər Cəfərov, İmran Həsənov, İsfəndiyar Rüstəmov kimi görkəmli sənətkarlardan bəhrələnib. 2009-cu ildə ifası UNESCO-da lentə alınaraq ayrıca diskdə buraxılıb. Aşıq şeiri üslubunda müxtəlif məzmunlu qoşma, gəraylı, təcisləri vardır. ADMİU-da “Aşıq sənəti” kafedrasının dosentidir.

“Leyli və Məcnun” dastanı ustad aşıq Altay Məmmədlinin repertuarından 2019-cu ildə yazıya alınıb.

**Nazim Bahadır oğlu Quliyev** – 1978-ci ildə Gədəbəy rayonunun Arabaçı kəndində anadan olub. 2016-cı ildən Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin üzvüdür. Zəngin söz və musiqi repertuarı vardır. Ustad aşıqların sənət ənənəsini uğurla davam etdirir. Sənətin sirlərini Aşıq Əkbər Cəfərov və Aşıq Səyyad Pənahovdan öyrənib. Mələhətli və şaqraq səs keyfiyyətləri ilə diqqəti çəkir. Beynəlxalq səviyyəli festivalların iştirakçısıdır. “Tahir və Zöhrə” dastanı 2021-ci ildə Nəbi Nağıyev və Nazim Quliyevin dilindən yazıya alınıb.

**Nəbi Əziz oğlu Nağıyev** – 1979-cu ildə Gədəbəy rayonunun Mormor kəndində anadan olub. Bölgənin ustad aşıqlarından sənət dərsi alıb. Ustad aşıqlar İsfəndiyar Rüsəmov və Mahmud Məmmədovun xeyir-duası ilə aşıqlığa başlayıb. Zil, şaqraq və zənguləli səsə malikdir. Çağdaş Koroğluxan aşıqlardan sayılır. Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib (2000). Aşıqlar Birliyinin üzvüdür (2016), Aşıqların VI Qurultayının nümayəndəsi olub (2018).

“Tahir və Zöhrə” dastanı 2021-ci ildə Nəbi Nağıyev və Nazim Quliyevin dilindən yazıya alınıb.

**Elməddin Mahir oğlu Məmmədli** – 1982-ci ildə Tovuz rayonunun Əhmədabad kəndində anadan olub. İstedadlı ifaçı aşıqdır. Orta məktəbi Sumqayıtda bitirib (1999). Sumqayıt şəhərindəki N.Nərimanov adına Mədəniyyət evində ustad sənətkar, aşıq Bəkir Əhmədovun şagirdi olub,

ADMİU-da aşıq sənəti ixtisası üzrə təhsil alıb (1999-2003). Zəngin söz və musiqi repertuarına malikdir. Sumqayıt şəhərində N.Nərimanov adına Mədəniyyət evində və Bakıdakı 1 nömrəli Uşaq incəsənət məktəbində saz müəllimi kimi fəaliyyət göstərir. Sumqayıt şəhərində fəaliyyət göstərən “Pöhrə” sazçı uşaq ansamblının rəhbəridir. Qazaxıstanda “Xəzər dostluq dənizidir” festivalında iştirak edib və mükafatlandırılıb. Türkiyədə keçirilən folklor festivalında (2012) mükafata layiq görülüb. Azərbaycan aşıqlarının V və IV Qurultaylarının nümayəndəsi olub.

“Vaqif” dastanı 2021-ci ildə Elməddin Məmmədli və Şəhriyar Qaraxanlının dilindən yazıya alınıb.

**Vüqar Xəyyam oğlu Qurbanov** 1989-cu il dekabrın 29-da Şəmkirə royonunun Yeni Həyat kəndində anadan olub. 1997-2005-ci illərdə orta məktəbdə oxuyub. 2008-2009-cu illərdə hərbi xidmətdə olub. Saza-sözə kiçik yaşlarından həvəs göstərib, sənətin sirlərini atası Xəyyam Qurbanovdan öyrənib.

Vüqar Qurbanov Azərbaycan Aşıqlar birliyinin üzvüdür. Dəfələrlə Azərbaycan televiziyasında və digər televiziya və radio kanallarında çıxışları olub.

“Yəhya bəy Dilqəm və Telli xanım” dastanı 2021-ci ildə Vüqar Qurbanovun dilindən lentə alınıb.

**Şəhriyar Ələkbər oğlu Kərimov (Qaraxanlı)** 1990-cı il iyulun 11-də Tovuz rayonunun Qaraxanlı kəndində anadan olub. Uşaq yaşlarından saza-sözə böyük maraq göstərib, sənətin sirlərinə daha yaxından bələd olmaq üçün 2008-ci ildə ADMİU-nə daxil olaraq aşıq sənəti ixtisası üzrə təhsil alıb. 2012-ci ildə universitetdə təhsilini başa vurduqdan sonra həqiqi hərbi xidmətə yollanıb, 2013-cü ildə Vətən qarşısında borcunu başa vurub. 2014-2015-ci tədris ilində Şuşa Musiqi kollecində müəllim kimi fəaliyyət göstərib.

Şəhriyar Kərimov AAB-nin üzvüdür, aşıq kimi fəaliyyət göstərir.

“Vaqif” dastanı 2021-ci ildə Elməddin Məmmədli və Şəhriyar Qaraxanlının dilindən yazıya alınıb.

## MÜNDƏRİCAT

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| <i>Məhərrəm Qasımlı. Aşıq dastanları</i> ..... | 3   |
| Abbas və Gülgəz.....                           | 9   |
| Qurbani.....                                   | 99  |
| Xəstə Qasım .....                              | 117 |
| Xəstə Qasım.....                               | 138 |
| Xəstə Qasımın Dağıstan səfəri.....             | 157 |
| Xəstə Qasımın Şamaxı səfəri.....               | 177 |
| Şahismayıl və Gülzar.....                      | 201 |
| Leyli və Məcnun.....                           | 226 |
| Vaqif.....                                     | 272 |
| Aşıq Qərib.....                                | 306 |
| Tahir və Zöhrə.....                            | 325 |
| Yəhya bəy Dilqəm və Telli xanım.....           | 362 |
| Sözlük.....                                    | 389 |
| Açıqlamalar.....                               | 394 |
| Söyləyicilər barəsində bilgiler .....          | 395 |

**AZƏRBAYCAN AŞIQLAR BİRLİYİ**

**AŞIQ DASTANLARI**

*I cild*

Kompüter tərtibatçısı

və dizayner:

Buraxılışa məsul:

Nəşriyyat redaktorları:

*Namiq VƏLİOĞLU*

*Şahniyar ƏLİYEV*

*Hüsniyyə HÜSEYNOVA*

*Sevinc SUVAROVA*

Kompüterdə yığanlar:

*Xatirə VƏLİYEVƏ*

*Gülbəyaz DADAŞOVA*

Yığılmağa verilmiş: **05.04.2024**

Çapa imzalanmış: **25.05.2024**

Fiziki çap vərəqi: **25**

Kağız formatı: **70/100**

Tirajı: **1250**

Kitab "Zərdabi Nəşr" MMC Nəşriyyat Poliqrafiya

mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunub.

Ünvan: Bakı şəhəri D.Əliyeva 239/8